

HISTORIAALLINEN AIKAKAUSKI RJA

1 / 2016 • 16 €

SA-Kuva

Propagandaa vai tiedotusta?

&

Sanat

Kuvat

Tulkinnat

HISTORIAALLINEN AIKAKAUSKIRJA

114. vuosikerta

Julkaisijat Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto

Päätoimittaja: Anu Lahtinen

Toimitussihteeri: Heidi Kurvinen

Toimittajat: Johanna Ilmakunnas, Ville Kivimäki, Simo Mikkonen, Johanna Rainio-Niemi

Hallitus: Janne Virkkunen (pj), Marja Jalava, Risto Jussila, Petri Karonen,

Sari Katajala-Peltomaa, Kaarina Palojärvi

Ulkoasu: Miia Huttu

Historiallinen Aikakauskirja noudattaa tieteellistä vertaisarviointikäytäntöä.

www.historiallinenaikakauskirja.fi ■ ISSN 0018-2362

SISÄLLYS

Suuntaviivoja

Anu Lahtinen, Meistä on moneksi! 1

Louis Clerc, Ulkomaille suunnattu suomalainen propaganda 4

Artikkelit

Jari Sedergren, Elokuvat Suomi-kuvan luojina ja propagandana 7

Louis Clerc, "Ei missään tapauksessa saisi jarruttaa Holmaa Pariisissa!" – Suomen Pariisin-lähetystön propagandatoiminta ennen talvisotaa ja sen aikana 24

Helena Pilke, Taistelukupauksia tulilinjoilta – TK-rintamakirjeenvaihtajien asema ja merkitys Suomen ulkomaanpropagandassa jatkosodan aikana 38

Olli Kleemola, "Sotakuvia Suomesta" – Suomalaisen ulkomaille suunnattu kuvapropaganda 1939–1944 52

Elina Melgin, Tiedottajien ammattikunnan synty Suomessa 61

Mari Hatavara ja Kari Teräs, Minä, Kekkonen ja poliittinen rappio – Veikko Vennamon rakentama historiakuva ja kerronnalliset keinot muisteluaineistoissa 74

Kolumni

Reima Välimäki, Propagandasotaa kerettiläisiä vastaan 89

Kirjoittamisesta

Eva Johanna Holmberg ja Katja Ritari, Keskustelua historian kirjoittamisesta 91

Syväluotaus

Veli-Matti Rautio, Vanhalla tavalla uutta ensimmäisen maailmansodan taustoista 93

Arvioita

Bernal Díaz del Castillo, Uuden Espanjan valloituksen totuudenmukainen historia (*Veli-Matti Kari*) 100

Hanna-Maija Ketola et al. (toim.), Yksilö ja yhteisö kristinuskon historiassa (*Saara Hilpinen*) 101

Anu Lahtinen ja Miia Ijäs (toim.), Risti ja lounastuuli – Rauman seurakunnan historia keskiajalta vuoteen 1640 (*Jyrki Knuutila*) 102

Kustaa H. J. Viikuna, Juomareiden valtakunta – Suomalaisen känni ja kulttuuri 1500–1850 (*Jenni Lares*) 104

Mia Korpiola et al. (toim.), The Svea Court of Appeal in the Early Modern Period – Historical Reinterpretations and New Perspectives (*Riikka Miettinen*) 105

Lucia Tonini (toim.), I Demidov fra Russia e Italia – Gusto e prestigio di una grande famiglia in Europa dal XVIII al XX secolo (*Marja Harmanmaa*) 107

Satu Lidman, Väkivaltakulttuurin perintö – Sukupuoli, asenteet ja historia (*Eva Abl-Waris*) 108

Ulla Ijäs, Talo, kartano, puutarha – Kauppahuoneen omistaja Marie Hackman ja hänen kuluvalintansa varhaismodernissa Viipurissa (*Jyrki Paaskoski*) 109

Juhani Salokannel, Hengen paloa & painettua sanaa – Renqvist-Reenpääst kustantajina 1815–2015. (*Niklas Jensen-Eriksen*) 111

Aarni Virtanen, "Toimikaa, älkää odottako" – Vihtori Kosolan puheiden muutokset 1929–1936 (*Vesa Vares*) 112

William D. Frank, Everyone to Skis! – Skiing in Russia and the Rise of Soviet Biathlon (*Erkki Vettenniemi*) 113

Jari Sedergren ja Ilkka Kippola, Dokumentin utopiat – Suomalaisen dokumentti- ja lyhytelokuvan historia 1944–1989 (*Anneli Lehtisalo*) 114

Anton Monti, Punaiset prikaatit – Italian väkivalan vuodet 1970–1988 (*Leena Malkki*) 16

Tiedemaailma

Mika Mäkelä, Pohjoismaista yhteistyötä Arhusissa 118

Heidi Kurvinen, Tukholmassa muistettiin historia-alan varhaista naistohtoria 118

Imre Bartis, HAikin elektra-aineisto mukana korpushankkeessa 119

Kansi: Tk-mies Reino Tenkanen ja kaksi saksalaista pk-miestä kuvaavat ilmavalvontalotaa Lahdenpohjan ilmavalvontatornissa. Kuvaaja: Carl Rosenqvist. Kuva: SA-kuva, kuva JSdia304.

Meistä on moneksi!

Viime lokakuussa ilmassa oli suuren perhejuhlan tuntua. Historiantutkimuksen päivät kokosi Joensuuhan tuvan täydeltä väkeä – tutkijoita mutta myös arkistolaisia, opettajia ja historian ystäviä. Teemoja oli laidasta laitaan, tauoilla kehattiin kuulumisia ja ideointiin uusia hankkeita. Jotkut nuoret tutkijat olivat täpinöissään tavattuaan alansa veteraaneja, varttuneemmista monet myhäilivät nuorempien osaamista. Sekä somessa että kasvotusten tunnelmat olivat innostuneita: meitä on monta ja meistä on moneksi. Hehkutettavaa riitti opiskelijoille ja kollegoille pitkään tapahtuman jälkeenkin.

Tunnelman nostatus tuli tarpeeseen ja osoitti kotimaisen historioitsijayhteisön myönteisen voiman. Erityisen selväksi tuli, että epävarmoista ajoista huolimatta meillä on varttumassa lahjakaiden, monipuolisten ja ennakkoluulottomien tutkijoiden sukupolvi. 2010-luvun historiantohorit tuovat paljon uutta seuraavien vuosikymmenten historiakeskusteluihin, jos vain saavat siihen mahdollisuuden.

Tulevaisuuden toiveita kuitenkin varjostavat sekä yliopistojen talouskurjuus että yleinen kireä ja näköalaton ilmapiiri. Puhe yliopistojen yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta on pahimmillaan pelkistynyt lausunnoiksi, joissa tiede oikeuttaa itsensä vain tuottamalla liiketaloudellista hyötyä kansainvälisellä huippututkimuksella. Tämä keinokeinen rajausta ohittaa yliopistojen merkityksen opetuksen, koulutuksen ja yhteiskunnallisen keskustelun vaalijoina.

Suuri osa yliopistotyöstä on kotimaisten asiantuntijoiden kouluttamista sekä alueellisen asiantuntemuksen kehittämistä. Historian oppiaineet ovat onnistuneet sekä profiloitumaan paikallisesti että löytämään omaleimaiset, profiiliensa mukaiset kansainväliset yhteistyöverkot. Ne tekevät myös monipuolista ja luovaa yhteistyötä koulujen, yritysten, julkishallinnon ja muistiorganisaatioiden kanssa. Tämä voi tarkoittaa salintäysiä yleisötapahtumia, yhteistyötä kulttuuri- ja matkailutapahtumien kehittämisessä, tukea kunnallisen strategian laatimisessa – ja paljon muuta.

Tuntuu kuitenkin, että samaan aikaan kun tämä yhteistyö kehittyi, sen arvostus korkeakoulupolitiikassa vähenee. Kun olen siirtynyt innostavan opetustilaisuuden, tutkijatapaamisen tai yleisöluennon jälkeen hallintokokoukseen tai lukemaan yleisiä korkeakoulupoliittisia linjauksia, näiden kahden maailman kontrasti on ollut yksinkertaisesti tyrmäävä. Ensin mainituissa tilanteissa vallitsee usein innostus, uteliaisuus, aito tekemisen ja kohtaamisen tunnelma. Jälkimmäisissä taas tarjoillaan ulkokohtaisia, tyljää ja lannistavia tulkintoja siiloutuneesta tiedemaailmasta, jonka jäsenet tarvitsevat milloin mitään konitohtorin troppia loikkiakseen huijulta toiselle.

Keskushallinnon näkökulmasta ruohonjuuritason aloitteita voi olla vaikea ymmärtää, mitata tai ohjailta. Paikallisissa yksiköissä ja ryhmissä tehdään kuitenkin se varsinainen tieteellinen

työ, jota ylätason strategia ei voi sanelemalla tuottaa. Sanna Nokelainen on uunituoreessa väitöskirjassaan tarttunut tähän aiheeseen ja todennut sen, mitä moni historioitsija on käytäväkeskusteluissa pohtinut: Yhteiskunnallinen ohjailu kaventaa jatkuvasti yliopistojen autonomiaa. Monet asiantuntijat kokevat, että heille sanellaan toimintatapoja, jotka vievät työstä sen luovan voiman, lannistavat ja lähinnä haittaavat ydintehtäviä. Nokelainen suosittelee, että yliopiston kaltaisen luovan ja monimuotoisen yhteisön toimintaa tulisi suunnitella yhteisön sisällä, ei ylhäältäpäin sanellen.

Me rakennamme sitä tietopohjaa, yhteistyötä ja keskustelua, jota tiede parhaimmillaan on. Kun tieteen arvo kyseenalaistetaan, on sitä tärkeämpää, että me itse annamme arvon tieteelle yleisesti ja historiantutkimukselle erityisesti. On tärkeää, että olemme aloitteellisia korkeakoulupolitiikassa, ja vielä tärkeämpää on, että kehitämme omalle alallemme luontevia tieteellisiä työtapoja ja uusia avauksia sekä yliopistossa että muualla. Eräs kiinnostava esimerkki uusista avauksista on viime vuonna perustettu järjestö, Historioitsijat ilman rajoja, joka tarjoaa historiantutkijoiden asiantuntemusta konfliktien ratkaisemisessa. Aloite herätti kutkuttavan aavistuksen siitä, että historiatieteellä ja historian-tuntemuksella olisi varmasti monia muitakin, vielä tunnistamattomia tapoja lunastaa paikansa.

Yksi historia-alan vahvuus on se, että historiantutkimus tulee usein aidosti lähelle niin kutsuttua suurta yleisöä. Kuten Suomen historiallisen seuran suositut yleisötilaisuudetkin osoittavat, historia ja menneisyys kiinnostavat ihmisiä. Suomeksi on juuri ilmestynyt historiategoksia, joilla on suoraa merkitystä tässä päivässä. Uusissa teoksissa on käsitelty muun muassa fasismin historiaa, työssäkäyvien naisten vuosisataista historiaa, lähisuhdeväkivallan pitkä historiaa ja sota-ajan kokemuksia. Kaikki tutkimus ei tietenkään käänny eikä sen tarvitse käänny ajankohtaisiksi ja yleistajuisiksi aiheiksi. On kuitenkin

hienoa, että historia-alan ihmisillä riittää rohkeutta esittää valppaita, asiallisia puheenvuoroja ajankohtaisista aiheista.

Kun puheenvuorot perustuvat monipuoliseen menneisyyden tuntemukseen, ne usein myös tasoittavat vastakkainasetteluja, avaavat uusia näkökulmia ja auttavat ymmärtämään sekä menneisyyttä että nykyisyyttä. Historioitsijat ovat varoittaneet siitä, millaisia historiallisia esikuvia nykyisillä katupartioilla on. Muuttoliikkeiden ja vähemmistöhistorian tutkijat ovat voineet suhteuttaa nykyisiä pakolaisvirtoja aiempiin. Kun suomalainen naisrauha on tempaistu poliittiseksi lyömäaseeksi, naishistorian asiantuntijat ovat muistuttaneet, että vaalittavista piirteistään huolimatta suomalaisen naisen historia ei ole särötön tarina ikaikaisesta tasa-arvosta ja koskemattomuudesta.

Sarkaa riittää ihan perusasioiden kertaamisessa, varsinkin aikana, jona koulujen historianopetusta vähennetään. Tästä muistuttavat uutiset siitä, että uusnatsit jakoivat vainojen uhrien muistopäivänä Porin oppilaitoksiin monisteita, joissa holokaustia väitettiin valheeksi. Aina löytyy niitä, jotka häikäilemättä esittävät menneisyyden omien tavoitteidensa mukaan, jos saavat tilaisuuden. Historioitsijan perustyökalu, lähdekritiikki, on todella ajankohtainen apu kaikenlaisen puolivillaisen ja häikäilemättömän muka-uutisoinnin seulomisessa. Monitieteisessä yhteistyössäkin historioitsijat voivat avata aineistojen tulkintaongelmia.

Tämän numeron artikkelit tarjoavat historiallista perspektiiviä parhaillaankin ajankohtaisiin propagandan, tiedottamisen ja mielipidevaikutuksen muotoihin. Artikkeleista käy myös ilmi, että propaganda- ja tiedotustyön mahdollisuuksilla on rajansa. Mikä tahansa väite ei mene läpi, yleisön ennako-oletuksia on vaikea muuttaa ja sensuuri voi kääntyä itseään vastaan.

Ammatillisesti ajattelemisen aihetta voi antaa se, että artikkeleissa vilahtelee myös tieteen tekijöitä, jotka osallistuivat oman aikansa mielikuvien rakentamiseen. Toiminnassaan he joutu-

vat myös miettimään toimintansa mahdollisuuksia, merkitystä ja etiikkaa. Erityisesti esiin nousee diplomaatiksi siirtynyt assyriologi Harri Holma. Mukana on myös sota-ajan toiminnassa tärkeää osaa näytellyt, poliittisen historian professoriksi noussut ”hitonmoinen junttamies” L. A. Puntila. Molemmat olivat myös aikoinaan *Historiallisen Aikakauskirjan* toimituksen jäseniä – yksi esimerkki heidän monista tavoistaan olla mukana tieteen ja yhteiskunnan verkostoissa.

Yhteiskunnan tämänhetkinen ilmapiiri tuntuu hajottavan ihmisiä eripuraisiin leireihin, joten on sitäkin arvokkaampaa, että historiatieteen johtava kotimainen julkaisu tuo yhteen sekä historian tutkijat että muut historian ystävät. *Historiallisen Aikakauskirjan* uutena päätoimittajana tahdon, että lehdessä on tilaa ideoille ja puheenvuoroille, jotka yhdistävät ja innostavat historia-alan ihmisiä.

Tieteellisessä lehdessä painavin keskustelu käydään tietenkin hyvissä tutkimusartikkeleissa, ja ne ovat *Historiallisen Aikakauskirjan* ydin. Lyhyemmissä puheenvuoroissa voidaan napakasti kiinnittää huomio tiettyyn ongelmaan, ideaan tai havaintoon. Näiden juttutyyppejä kautta seuraamme numerosta toiseen tiettyjä ajankohtaisia aiheita. Tästä numerosta alkaa historian kirjoittamiseen ja julkaisemiseen keskittyvien puheenvuorojen sarja. Tulevissa numeroissa käsitellään samaan tapaan ainakin digitaalisen historian näkymiä sekä historiallisen tiedon ja asiantuntemuksen merkitystä. Julkaisemme tietysti muistakin aiheista katsauksia ja kolumneja.

Päätoimittajan lisäksi tämän numeron myötä vaihtuu koko toimitus. Marko Lamberg on ollut esikuvallinen ja hienolla tavalla tinkimätön päätoimittaja, ja kiitän häntä sekä toimitusyhteistyöstä että siitä pohjatyöstä, jonka ansiosta lehti siirtyi käsiini niin juohevasti ja suotuisasti kuin voi toivoa. Muihin tehtäviin keskittyvät Juhana Aunesluoma, Seija Jalagin ja Marko Tikka ovat päätoimittajan kanssa rakentaneet innostavaa ilmapiiriä, jonka perintö varmasti kantaa uuteenkin toimitukseen.

Uuteen toimitukseen kuuluvat monille jo tutut historiantutkijat Johanna Ilmakunnas, Ville Kivimäki, Simo Mikkonen ja Johanna Rainio-Niemi. Toimitussihteerinä jatkaa Heidi Kurvinen ja taloudenhoitajana Raimo Parikka. Kaikilla on monipuolista kokemusta tieteestä ja toimitustyöstä, ja yhteenlaskettu asiantuntemus kattaa monia aikakausia, teemoja ja maantieteellisiä alueita. Luotan siihen, että kokoonpano palvelee hyvin sekä kirjoittajiamme että lukijoitamme.

Toimituksen jäsenet käyvät vuoden mittaan esittäytymässä sekä yliopistoilla että mahdollisuuksien mukaan muuallakin, joten nyt on hyvä aika kertoa kehittämistoiveista ja -ideoista, joko kasvokkain tai vaikka sähköpostilla. Lähivuosina *Historiallisen Aikakauskirjan* ulkoasuun, sähköiseen versioon ja sisältöön on luvassa jonkin verran uudistuksia. Muutoksia ei tehdä pelkästä muuttamisen ilosta, vaan selvitämme luontevia tapoja kehittää lehteä. Osa muutoksista on lähinnä teknisiä, otamme esimerkiksi asteittain käyttöön *Open Journal Systems* -julkaisualustan, jonka kautta artikkeliehdotukset ja -lausunnot jatkossa kulkevat. Sosiaalisen median ystävien kannattaa ilman muuta seurata lehden Facebook- ja Twitter-tilejä, jossa kerrotaan uusimmat sähköisetkin kuulumiset. *Historiallinen Aikakauskirja* ilmestyy silti yhä paperilehtenä.

Palatakseni Historiantutkimuksen päivien tunnelmiin: meitä on monta ja meistä on moneksi, ja *Historiallinen Aikakauskirja* voi olla väylä monenlaisille keskusteluille ja kohtaamisille. Helsingin kirjamesseilla mieleeni jäi muuan kävijä, joka huomasi aikakauskirjan esittelypöydän ja kommentoi ilahtuneen tuttavallisesti: ”Kas, uusi HAikki!”

Toivotan monia ilahduttavia kohtaamisia tämän ja tulevien uusien ”HAikkien” parissa!

ANU LAHTINEN
päätoimittaja 1.1.2016 alkaen
anu.lahtinen@utu.fi
anu.z.lahtinen@helsinki.fi

Propagandaa vai tiedotusta?

Louis Clerc

Ulkomaille suunnattu suomalainen propaganda

Kun Suomi itsenäistyi vuonna 1917, uusi valtio astui eurooppalaiselle näyttämölle koko lailla tuntemattomuudesta. Paha kyllä, kevään ja kesän 1917 ”saksalainen suuntaus” vahingoitti Suomen mainetta Euroopassa, jossa Saksa oli en-

simmäisen maailmansodan häviöjä ja monien sen naapureiden mielestä myös perimmäinen syyllinen sodan syttymiseen. Tästä johtuen Suomen valtio alkoi nopeasti perustaa instituutioita, jotka toimittivat Suomen edun mukaista tietoa ulkomaille. Samaan aikaan monet yksityiset toimijat levittivät eräänlaista kuvaa Suomesta kansainvälisten kontaktiensa kautta.¹

Tähän valtion ”tiedottamiseen”, jota kutsuttiin usein propagandaksi sanan sen aikaisessa merkityksessä,² suhtauduttiin kuitenkin ambiva-

1. Esimerkiksi erilaiset vientifirmojen edustajat ulkomailta tai ulkomaille lähteneet tuontitavaroiden ostajat esittivät itsenäisyyden jälkeen Suomi-kuvaa alueilla, joissa valtiolla ei ollut omaa edustusta – muun muassa Etelä-Amerikassa. Kts. Marko Paavilainen, Sinivalkoisen kaupan lähettilinä Brasiliassa ja Argentiinassa 1918–1939. Teoksessa Niklas Jensen-Eriksen, Mirkka Lappalainen, Jouko Nurmiainen & Sakari Siltala (toim.) *Kansallinen kapitalismi, kansainvälinen talous*. Siltala 2012, 222–239.

2. Sodan lähestyessä ja sen aikana propaganda-sanaa alettiin käyttää ”strategisella tavalla”, eli puhumalla valtion yrityksestä vaikuttaa ja levittää tiettyjä ideoita ulkomailta ja kotimaassa. Propaganda teoretisoitiin jopa ”ratkaisevana aseena” pienelle maalle. Ks. Jaakko Leppo, *Propaganda. Ratkaiseva ase*. Otava 1939. Kun yhdysvaltalainen diplomaatti Edmund Gullion määritteli ”julkisuusdiplomatiata” (*Public diplomacy*), hän samassa vuoden 1965 puheessaan harmitteli, että propaganda-sanaa ei voinut enää käyttää sen sodan aikana saadun huonon maineen takia. Gullion ehdotti uutta sanaa, *public diplomacy*, kuvailemalla uusia menetelmiä, joilla Yhdysvallat voisi ymmärtää muiden maiden julkiset mielipiteet ja vaikuttaa niihin. Julkisuusdiplomatiata on teoriassa isompi kokonaisuus kuin propaganda, jossa valtio yrittää käyttää hyväksi valtioiden ja kansojen monimuotoiset kulttuuri-

set suhteet: “[...] international relations beyond traditional diplomacy, the cultivation by governments of public opinion in other countries, the interaction of private groups and interests in one country with those of another, the reporting of foreign affairs and its impact on policy, communication between those whose job is communication, as between diplomats and foreign correspondents, and the processes of inter-cultural communications”. Edward R. Murrow Center of Public Diplomacy’n kotisivu, <http://fletcher.tufts.edu/murrow/diplomacy> (25.1.2016); Nicholas Cull, *Public Diplomacy Before Gullion. The Evolution of a Phrase*, http://uscpublicdiplomacy.org/blog/060418_public_diplomacy_before_gullion_the_evolution_of_a_phrase (25.1.2016). Suomessa propagandan käsite eli pidempään, sekä kätevässä sanana että todellisuutena – 1980-luvulle asti Suomen valtion virallisen viestinnän pääasiallinen tavoite oli tiettyjen mielikuvien ja tietojen levittäminen. Sanalla tarkoitettiin Suomessa ja muualla pitkään toisenkin maailmansodan jälkeen mainos- tai tiedotustoimintaa yleensä. Janne Hakulinen puhui vielä ”propagandasta” vuonna 1951, jolloin hän tarkoitti pääasiassa kaupallista mainosta ja viestintää sekä niiden menetelmiä. Ks. Janne Hakulinen, *Propagandan käsikirja*. Otava 1951. *Public diplomacy*-käsitteen vuorovaikutteinen, kaksisuuntainen luonne pääsi rajoitetusti esille vasta sen jälkeen.

lentisti. Tiedotustyö toimi pitkään pienillä resursseilla ja improvisoiden. Tavoitteita ja menetelmiä oli vaikea määritellä yksiselitteisesti: Suomen maakuvan kiillottaminen ja esittäminen ulkomaille oli 1920- ja 1930-luvulla sekoitus improvisaatiota ja räätälöityjä kampanjoita, kansallisen identiteetin uudelleenmäärittelyä, kansallista tehtävää ja poliittis-taloudellisia intressejä. Siihen osallistuivat viranomaiset, mutta merkittävällä tavalla myös erilaiset yksityiset tahot: vienninedistämisorganisaatiot, suurten firmojen etujärjestöt, jopa yksityiset henkilöt.

Vasta toisen maailmansodan aikana tilanne muuttui, kun valtion virallista viestintää kehitettiin nopeasti viranomaisten kontrolloimassa ympäristössä. Tätä sodanajan ”institutionalisoitua” propagandaa on tutkittu melko lailla, mutta tutkimukset ovat harvoin käsitelleet ulkomaille päin suunnattua propaganda-toimintaa, jota organisoitiin sensuurin ja sisäisen propagandan rinnalla. Tämä teemanumero tarttuu tähän tutkimukselliseen aukkokohtaan.

Sota oli merkittävä ponnistus, jonka muisto eli pitkään Suomen virallisen viestinnän ammatilaisten mielessä. Vielä vuonna 1952 Ulkoasiainministeriön lehdistö- ja kulttuuri osaston entinen päällikkö, toimittaja Urho Toivola nimesi ”Suomi-kuvan” yhdeksi Suomen elintärkeistä resursseista. Hän korosti, että ”propaganda” oli uudessa maailmassa yksi harvoja vaikutuskeinoja, joita Suomella oli. Hän tuki väitettään erityisesti talvisodan esimerkillä, jolloin valtion ohjaama propaganda ulkomaalaisille yleisöille oli ollut tehokas keino vaikuttaa Suomen asemaan.³ Toivolan mukaan sota oli näyttänyt, että valtion oli mahdollista ja tärkeää valvoa Suomen kansallista etua.

Sodan aikana valtioneuvosto, ulkoasiainministeriö ja puolustusvoimien erilaiset tahot järjestivät uudelleen niiden ulkomaille suuntautuneen viestinnän. Ulkomaalaisten ”oikeanlaisen” Suomi-kuvan levittäminen hoidettiin monilla tasoilla, rintamalta lähetystöihin, ja monilla tavoin eli kuvin, elokuvin, tekstein. Myös verkostot

ja suhteet, esimerkiksi Suomen diplomaattiverkosto, olivat tärkeitä. Aikalaiset ajattelivat erityisesti talvisodan jälkeen, että tämä ”propagandaksi” tai ”tiedottamiseksi” nimetty toiminta auttoi ja tuki Suomen sotaponnistusta monin tavoin. Toiminta miellettiin sodan aikana hyvin selkeästi yksisuuntaiseksi, nimenomaan ”propagandaksi”. Tavoitteena oli järjestelmällisesti levittää tietynlaista kuvaa Suomesta ja sen osallistumisesta sotaan ja muokata sekä ulkomaiden mielipidettä että poliittista toimintaa.

Sotivan Suomen propaganda suuntautui länsimaihin, vuoden 1941 jälkeen erityisesti Saksaan, jonka julkinen mielipide yritettiin tietoisesti saada myötämieliseksi Suomelle. Propagandan tavoitteisiin ja sisältöön vaikutti se kuva, joka suomalaisilla oli kotimaastaan ja sen osallistumisesta maailmansotaan, sekä se kuva, joka suomalaisilla oli muista maista. Propaganda yritettiin räätälöidä siten, että se kelpaisi muille; siitä tehtiin myös alitajuisesti oman kansallisen kuvan peili. Syntynyt kuva oli sekoitus suomalaisten omakuvaa ja ulkomaalaisille yleisöille miellyttäviksi arveltuja elementtejä. Talvisodan aikana korostettiin esimerkiksi Suomen demokraattisia instituutioita Ranskan tai Ison-Britannian julkisen mielipiteen muokkaamiseksi; jatkosodan aikana taas painotettiin Natsi-Saksan suuntaan suomalaisten kulttuurisaavutuksia, fantasioitua rodullista pohjoismaalaisuutta ja alueellisia vaatimuksia maan Itärajan takana. Erilaisiin kohteisiin yritettiin siis heijastaa suomalaisuuden eri aspekteja.

Jokainen toimija tuotti propagandaa omin keinoin, ja erilaisia viestintämenetelmiä (kuva, elokuva, teksti) käytettiin eri tavalla. Tämä erikoisnumero pyrkii esittämään laajan kirjon noista toimijoista, heidän tavoitteistaan, menetelmistään ja toiminnastaan sekä valaista niitä kuvia, joita Suomesta yritettiin levittää. Artikkelit

3. Ulkoasiainministeriön arkisto, 19 A, Tiedotustoiminta yleensä, raportti Suomea esittelevät julkaisut, Urho V. Toivola, 1952.

osoittavat, miten pienen maan propagandatoiminta organisoitui osaksi eurooppalaista sodan-aikaista tiedotusta.

Kolme artikkelia käsittelee erilaisia teknisiä menetelmiä, joilla pyrittiin levittämään Suomietietoa. Jari Sedergren käsittelee tapaa, jolla valtio valjasti elokuvat osaksi Suomi-kuvaa ja Suomi-propagandaa sekä 1900-luvun alussa että talvi- ja jatkosodan aikana. Silloin valtio tuotti dokumenttaarisia elokuvia, jotka ulkomaille vietyinä välittivät sotaa käyvän valtion kuvaa kansainvälisille yleisöille. Olli Kleemola puolestaan tarkastelee sitä, miten Suomen armeijan omien tiedotusyksiköiden kuvia käytettiin ulkomaanpropagandassa, mihin maihin kuvia levitettiin ja minkälaisia muutoksia levityssuunnissa ja -määrissä tapahtui eri ajanjaksoina. Helena Pilkkeen artikkeli käsittelee Suomen vuosina 1941–1944 tekemää ulkomaanpropagandaa. Pilke käyttää erityisesti puolustusvoimien rintamakirjeenvaihtajien kirjoituksia analysoidessaan sitä, miten paljon ja mihin maihin kirjoituksia lähetettiin, miten artikkelien määrät vaihtelivat ja aiheet muuttuivat jatkosodan vuosina.

Siinä missä yllämainitut kolme tutkimusartikkelia keskittyvät pääasiassa puolustusvoimien tai valtioneuvoston propagandaan, Elina Melgin ja Louis Clerc käsittelevät kahta eri toimijaryhmää: viestinnän ammattilaisia sekä diplomaatteja ja näiden suhtautumista ja osallistumista Suomen viralliseen propagandaan. Melgin pyrkii artikkelissaan avaamaan suomalaisen tiedotajakunnan ammatin syntyä sodan ja sodanjälkeisten vuosien kontekstissa sekä tämän erikoisen

ammattikunnan suhteutumista valtion viralliseen propagandaan. Clerc taas asettaa etualalle suurlähettiläs Harri Holman toiminnan Ranskassa talvisodan aikana. Hän pohtii Holman propagandatoimintaa Suomen hyväksi sekä tapaa, jolla ranskalainen yhteiskunta otti sen vastaan. Propagandatoiminnan vaikutuksia on lähes mahdoton tutkia, mikäli vaikutuksilla tarkoitetaan kohdeyleisön käsityksiä Suomesta sodan aikana. Holman tapauksessa on kuitenkin mahdollista tarkastella hänen synnyttämänsä julkista keskustelua sekä kuvailla tämän kontakteja ranskalaisen johdon kanssa.

Oliko siis ulkomaille suunnattu propaganda Suomelle ”ratkaiseva ase”, Jaakko Lepon kirjan otsikkoa lainaten? Ponnistuksen vaikutuksesta on erittäin vaikea vetää johtopäätöksiä. Lyhyellä tähtäimellä Suomen virallinen ääni taisi hukkua muiden maiden yhteiskuntien taustääniin. Tiedetyt yleiset kuvat elivät kuitenkin tehokkaasti ja pitkään, ja tietyt yksittäiset kampanjat (kuten talvisodan aikana) saattoivat aiheuttaa konkreettisiakin vaikutuksia. Historioitsijalle hedelmällisempi kysymys lienee se, miksi suomalaiset ylipäätään käyttivät tähän epäselvästi määritellyn toimintaan niin runsaasti resursseja, vaikka toiminnan vaikutus oli niin epävarmaa. Samalla on kiinnostava pohtia niitä keinoja ja menetelmiä, joilla tiettyä kuvaa Suomesta yritettiin propagoida, propagoidun kuvan sisältöä, ja lopuksi erilaisten tahojen suhteita tässä prosessissa. Suomen sotapropaganda taitaakin kertoa enemmän Suomesta ja suomalaisista kuin sodan kuluista.

Jari Sedergren

Elokuvat Suomikuvan luojina ja propagandana

Elokuvat rakensivat monin tavoin Suomikuvaa 1910-luvulta 1950-luvulle. Jo vuonna 1911 Atelier Apollon valmistama Finland-elokuva vietiin Saksaan matkailumessuille. Itsenäistymisen jälkeen Suomi-Filmi ja Aho & Soldan tekivät elokuvayhteistyötä sekä ulkoministeriön että matkailuorganisaatioiden kanssa. Talvi- ja jatkosodan aikana valtiollinen sotapropaganda välitti maan näkökantoja myös ulkomaille. 1950-luvun alun jälkeen valtio ei juuri tilannut propagandaelokuvia, mutta ulkoministeriö valikoi parhaiten sopivat sille tarjotuista ehdokkaista.

Nykyisen käsityksen mukaan elokuvapropaganda pyrkii herättämään katsojassa tunteita, joiden avulla samastutaan propagandan tekijän määrittelemiin iloihin ja suruihin, pelkoon ja vihaan, mutta myös innostukseen ja toivoon. Propagandan ydintavoite on silti saada vastaanottavassa henkilössä sellainen emotionaalinen ja

toiminnallinen vaikutus, joka edistää propagandistin tavoitteita – tunteiden herättäminen ei riitä tavoitteeksi. Elokuvan välittämät propagandaoperaatiot eivät suuntaudu yksilöön, vaikka katsojan yksilölliset ominaisuudet kyllä tunnustetaan. Kyse on joukkomittaisesta vaikuttamisesta. Tällöin propaganda on käytännössä kampanjanomaista, suunnitelmallista ja suurille yksilöistä muodostuville yleisöille suunnattua joukkoviestintää.¹

Manipuloinnin tekniikoita on kutsuttu joskus *negatiiviseksi propagandaksi* lähinnä siksi, että voitaisiin tuottaa myös *positiivisen propagandan* käsite. Esimerkiksi dokumenttielokuvien yhteydessä keskeistä on usein positiivinen julkisuus: yleisö saa tietää ja nähdä, mitä elokuvan tekijä haluaa kertoa ja näyttää. Erityisen hyödyllisiä mielialavaikuttajia elokuvat ovat myötämielessyyskampanjoissa ja yleisen ilmapiirin muokkaamisessa. Tavoitteena on tällöin integroida, luoda konsensusta ja yhtenäistää asenteita, ajattelun- ja käyttäytymistapoja. Elokuvat tarjoavat tien propagandan kohteen sisäiseen maailmaan, mikä on helpompaa positiivisen kuin negatiivisen propagandan kautta.² Tällainen propagandakäsitys sai muotonsa vasta toisen maailmansodan jälkeen. Aiemmin propagandaksi nimitet-

VTT Jari Sedergren on Kansallisen audiovisuaalisen instituutin erikoistutkija ja elokuva- ja televisiotutkimuksen dosentti Helsingin yliopistossa. Sähköposti: jari.sedergren@kavi.fi.

1. Ks. esim. Jari Sedergren, *Filmi poikki... Poliittinen elokuvaseksuaali Suomessa 1939–1947*. Historiographica Fennica 39. Suomen Historiallinen Seura 1999.

2. Jacques Ellul, *Propaganda. The Formation of Men's Attitudes*. Knopf 1969, 10, 70–79.

Kuva 1. Ensimmäinen Suomea mainostanut propagandafilmi oli *Atelier Apollon kooste-elokuva Finland* (1911). Se näytti helsinkiläispoikien vaaralliset leikit keväällä jäänmurtajan avatessa reitin kaupunkiin. Lähde: Kansallinen audiovisuaalinen instituutti.

tiin kaikkea viestintää, eikä käsite ollut eriytynyt.³ Tässä artikkelissa esitellään elokuvien käyttämiä Suomi-propagandan keinoja, luonnetta ja valintoja 1910-luvulta 1950-luvulle.

Atelier Apollon Finland

Ensimmäinen Suomi-kuvaa mainostanut elokuva on jo ajalta ennen Suomen itsenäistymistä. K. E. Ståhlbergin omistaman Atelier Apollon elokuvista koostettu puolituntinen *Finland* valmistui Berliinin kansainvälisille matkailu- ja ulkomaanliikennemessuille vuonna 1911. Vaikka kyse oli yleistävästä lajityypistä, matkailuelokuvasta, valtionapua saaneen Suomen Matkailuyhdistyksen (SMY) rooli elokuvan tekemisessä halettiin häivyttää sen jälkeen, kun Venäjän ärsyyntymistä pelännyt senaatti kieltäytyi rahoittamasta elokuvaa. Ratkaisu oli perustaa näennäisesti itsenäinen Berliinin matkailunäyttelyn komitea,

joka käytännössä toimi SMY:n suojissa. Päärahoittajaksi suostui Suomen Pankki. Lisärahaa tuli monien pyyntöjen jälkeen elokuvassa esitellyiltä kaupungeilta, kunnilta ja yrityksiltä.⁴

Suomen tunnetuimpia kaupunkeja ja turistikohteita esitelleen *Finlandin* lähtöaineistona oli-

3. Varhaisesta Suomi-propagandasta muuten ks. Sedergrén 1999; Elina Melgin, *Propagandaa vai julkisuusdiplomatiaa. Taide ja kulttuuri Suomen maakuvan viestinnässä 1937–52*. Helsingin yliopisto 2014; Pekka Lähteenkorva & Jussi Pekkarinen, *Ikuisen poudan maa. Virallinen Suomi-kuva 1918–1945*. WSOY 2004.

4. Asiaa koskeva kirjeenvaihto ks. Kansallisarkisto, Suomen Matkailuliiton arkisto, lähteneet kirjeet Ae1. Myös Ulkoasiainministeriön arkisto (UMA), Ulkoasiainministeriö Suomen Tuontiteollisuuden Keskusliitolle 25.6.1921. Mahdollisille rahoittajille lähetetyissä kirjeissä kerrottiin avoimesti Suomen Pankin tuesta ja sen määrästä.

vat Atelier Apollon lyhytkuvat – vain yksi jakso napattiin ranskalaisen Pathén elokuvasta. Sen käsittely paljastaa suomalaisten identiteettipoliitiikan ytimen. Ranskalaisfilmi Imatrankoskesta ei ollut suomalaisille poliittisista syistä sovelias sellaisenaan, koska se näytti kosken reunalla käyskenteleviä venäläisiä sotilaita univormuisaan. Hanketta johtanut kapteeni Elis Hultin määräsi koosteen rakentaneen Apollon pääkuvaaja Frans Engströmin poistamaan nämä haitalliset kuvat.⁵

Turistifilminä *Finlandin* esteettinen ote oli moderni. Elokuvan värit korostivat visuaalista ilmettä kansainväliselle katsojakunnalle. Suomen alueellinen hahmo ja kansallisesti arvokkaat historialliset symbolit, kuten Turun tuomiokirkko, kartanot, linnat ja luostariseudut ovat mukana seepian väriseksi värjäytyissä lyhyissä alle minuutin mittaisissa otoksissa. Tiiviiksi leikkattuina urbaani kaupunkielämä ja teollisuus eivät korostuneet ajalle tyypillisten kaupunkielokuvien tavoin, vaikka Helsingin Esplanadi, Turun satama ja Tampereen tehdasfasadit esitelläänkin.⁶

Turistin osallistuvan katseen eli turistisen katseen kautta katsoja samastuu luontoelämyksiin Imatran partaalla, Kolin vaaroilla, Oulujoen kuohuja halkovassa tervaveneessä ja lopuksi keskiyön auringon värihehkuisissa päätöskuvissa Tornionjoella. Koski- ja virtajaksot sekä tintaamalla että toonaamalla yhtäaikaaisesti aikaansaadun oranssin värisenä hohtava keskiyön aurinko houkuttelivat visuaalisesti turisteja. Kohteet olivat tuttuja jo 1800-luvulta ilmestyneistä Suomi-oppaista, joista kävivät ilmi myös turisteille suunnatut palvelut.⁷

Berliinin messuilla *Finland* esitettiin 75 kertaa ja se herätti myönteistä huomiota.⁸ Vaikka messualueelle suunniteltua Suomi-symboliikkaa riisuttiin Venäjän vuoksi muualta, emämaa ei protestoinut elokuvan tuomaa profiilinkohotusta. Pelot eivät olleet kuitenkaan turhia. Tukholman olympialaisissa vuonna 1912 Suomen symbolien käyttö tunnetulla tavalla kiellettiin.⁹

Tuhattjärvien maa Amerikassa

Elokuva rakensi kansakunnalle imagoa myös itsenäistymisen jälkeen. Valtiollista toimintaa edelsi ja inspiroi yksityisten pyrintöjen hyvä menestys Yhdysvalloissa. Amerikansuomalainen liikemies Hjalmar J. Mäki värväsi Suomi-Filmin koostamaan Suomi-dokumentin, jota esitettiin Yhdysvalloissa. Suomen ensimmäinen pitkä dokumentti, *Tuhattjärvien maa* (1921), jota ei arkistoista löydy, tavoitteli käydystä sisällissodasta huolimatta tasapuolisuutta. Se olikin järkevää Suomi-kuvan kannalta. Sisällissodan jälkeen mielikuvat Suomesta olivat ongelmallisia. Niinpä *New Yorkin Uutisiin* kirjoittanut kommentoija ei ihmetellyt, että ”monet toiskieliset pitävät suomalaisia barbaareina”:

[...] voimme punikkimme mieliksi mainita, että he onnistuivat koko hyvin häiritsemään niitä kunnan ihmisiä, jotka mieluummin olisivat katselleet tätä ensilaatuista filmiä ilman roistomaisten hampuuksien rähiseviä välihuomautuksia. Mutta menihän sekin hävyttömyys mukiin, sillä se osoitti joka tapauksessa, että punikitkin olivat innostuneet. Suomi on sentään Suomi – heillekin, vaikka eivät he sitä myönnä paljoakaan rakastavansa. Heidän innostuksestaan oli varmana todistuksena se kuumeinen kiihko, millä he

5. Jari Sedergrén & Ilkka Kippola, *Dokumentin ytimessä. Suomalaisen dokumentti- ja lyhytelokuvan historia*. SKS 2009, 202–210. Koosteluonteensa vuoksi *Finland* on samalla merkittävä lähde suomalaisen varhaiseen elokuvaan.

6. Ibid.

7. John Urry, *The Tourist gaze. Leisure and travel in contemporary society*. Sage 2002, passim.

8. *Erste Internationale Film-Zeitung*, Nr 16, 22.4.1911, mm. *Finland*-elokuvan luonnonkuvien ylistys löytyy sitaattina myös teoksesta Annette Deeken, *Reisefilme. Ästhetik und Geschichte*. Gardez! Verlag 2004, 22–23.

9. Ks. asiasta tarkemmin Ilkka Kippola & Jari Sedergrén, *Ensimmäinen matkailuelokuva Suomesta*, <http://sedis.blogspot.fi/2005/09/ensimminen-matkailuelokuva-suomesta.html> (1.2.2016). Kiitän kymmenvuotista yhteistyökumppaniani Ilkka Kippolaa monista tätäkin artikkelia siivittäneistä ajatuksista.

kiroilivat, sihivät, vihelsivät, erittäinkin silloin, kun joku sotilasosasto tai upseerin näköinen henkilö ilmestyi valkealle kankaalle. Kaikki olivat heidän mielestään Mannerheimeja.¹⁰

Vihellyksistä vähemmän välittänyt nimimerkki Masa kirjasi kokemukset hieman tasapainoisemmin *Pohjan Tähti* -lehteen:

Istuimme Lyric teatterissa kaikki sekaisin ja kaikkien silmissä oli sama odottava katse. Kommunistit, sosialistit, seurakuntalaiset, raittiusseuralaiset ja kansalliset sekaisen kaikki samoissa penkeissä. Emme väitelleet, emme kynsineet silmiämme toistemme päistä; me katsoimme vain Suomi-Filmiä ja jokainen odotti lisää [...] Eräässä penkissä istui sosialisti, joka usein on kerskaillut, ei ikinä vastaavansa valkoisen hyvään päivään, istui rinnatusten mitä hartaimmassa keskustelussa valkoisen vierustoverinsa kanssa – he olivat sittenkin suomalaisia, samasta maasta lähteneitä.¹¹

Elokuvan menestys Yhdysvalloissa oli hyvä ja kaikki sanomalehdissä raportoineet mainitsevat läsnä olleen runsaasti myös amerikkalaisyleisöä. Nimimerkki Masa kannusti Suomen Matkailuyhdistystä osallistumaan jatkossa elokuvahankkeisiin, sillä ne epäilemättä lisääisivät matkailija-liikennettä Suomeen. Myös Suomessa lehdet kirjoittivat Suomen tunnetuksi tekemisestä ulkomailla.¹²

Finlandia (1922)

1920-luvun edetessä vastuu Suomi-kuvan rakentamisesta siirtyi yksityisiltä ulkoasiainministeriölle (UM). Vuosikymmenen alussa UM:n sanomalehtitoimisto rakensi eheyttävää, ulkomaille suunnattua imagoa yhteistyössä Erkki Karun johtaman Suomi-Filmi Oy:n kanssa. Suomi-Filmin oma ohjelma perustui kotimaisen kirjallisuuden, usein edelliseltä vuosisadalta peräisin olleiden merkkiteosten filmaamiseen. Valmistuneet ”prestiisielokuvat” olivat suosittuja kotimaassa, mutta niillä oli vain harvoin laajaa levi-

tystä ulkomaille. Taloutta vahvistaakseen Karu solmi taitavasti suhteita talouselämään ja laajensi kasvavan yhtiön toiminnan dokumentaariin tilauselokuviin. Ne olivat perusaineksena myös *Finlandia*-elokuussa.

Finlandian ensimmäinen puolitoistuntinen versio, niin sanottu *Genua-filmi*, esitettiin Genovassa kansainväliselle lehdistölle ja diplomaattikunnalle diplomaattisen konferenssin yhteydessä vuonna 1921. Suosio oli niin suuri, että tarvittiin lisänäytköksiä. Vastaanoton perusteella uudelleen koostettu lähes kaksituntinen *Finlandia* valmistui vuonna 1922.¹³ Sen tunnetut kopiot tuhoutuivat täysin elokuvavaraston tulipalossa vuonna 1959, mutta Suomi-Filmin arkistosta on mahdollista koota edustava otos elokuvan sisälöstä.¹⁴

Finlandian elokuvallinen rakenne ylitti matkailuelokuvan rajat. Kansakunnan kuvaston tiivistäneen kokoillan dokumentin teemat olivat metsä, maatalous, urheilu, teollisuus ja armeija sekä luonto, erityisesti kosket. Teollisuuden asema korostui. Rahoitus määritteli elokuvan sisälön: talouselämän keskeiset vientiin ja turismiin liittyneet yritykset saivat sponsorimaksua vastaan osuuden elokuvasta filmimetreinä. Rahalla Strengbergin tupakkatehdas, Ahlströmin War-

10. Kansallinen audiovisuaalinen instituutti (KAVI), Suomi-Filmin arkisto, leikekokoelma, Terveisiä Suomesta, *New Yorkin Uutiset* 14.10.1921.

11. KAVI, Suomi-Filmin arkisto, leikekokoelma, Olinhan siellä minäkin, *Pohjan tähti* (ilmeisesti lokakuu) 1921.

12. KAVI, Suomi-Filmin arkisto, leikekokoelma, ks. esim. Suomi-Filmi Amerikkaan, *Uusi Suomi* 29.7.1921; Suomen tunnetuksi tekeminen ulkomailla. Ensimmäinen Suomi-filmi Amerikkaan, *Helsingin Sanomat* 29.7.1921.

13. Suomi-Filmi rekisteröitiin yhtiönimeksi vuonna 1921. Nimenmuutosta edelsi vaihe vuodesta 1919 nimellä Suomen Filmikuvaamo, jonka perustamisesta Suomi-Filmi laski myöhemmin historiansa alkaneen. Elokuvan ohjaajaksi voi katsoa Erkki Karun. Joskus ohjaajaksi mainittu Eero Leväluoma oli elokuvassa mukana elokuvaajan apulaisena.

14. *Finlandian* kirjallinen aineisto ja säilynyt elokuvamateriaali sijaitsevat KAVI:ssa, <http://www.elonet.fi/fi/elokuva/111309> (1.2.2016).

FENNIASSA
Maanantaista 20-Sunnunt. 26 p.

6-näytöksinen filmi Suomen maasta ja kansasta sellaisina kuin ne ulkomaisille esitettään.

Suunnitellut
Suomen Ulkoasiainministeriö
Valmistanut SUOMI-FILMI

Filmi jota näytetään parhaillaan Helsingissä, on saanut hämmästyttävän yleisömenestyksen. Teatterit, joihin sitä on esitetty ovat olleet suorastaan yleisön pölyttämässä.

FINLANDIA

Kotimaisen työn, luonnon ja kulttuurin suuri filmirunoelma

Tanskalaiset ovat ottaneet oppia Suomesta ja aikaneet myös valmistamaan samantyyppisiä elokuvia

FENNIASSA

Kun olemme kustannuksella säästämättä hankkineet tämän alnutaatuisen filmin aivan lämpöheitään, uskomme, että se myöskin Porissa tulee saamaan innostuneen vastaanoton.

HUOM! Erikoismusiikki.

Finlandia Kineskoop. Pk.

Kuva 2. *Finlandia* (1922) oli Suomi-Filmin ja ulkoasiainministeriön yhteistyöhanke. Elokuva sai yli kuusi miljoonaa katsojaa. Lähde: Kansallinen audiovisuaalinen instituutti.

kauden tehtaat, Hotelli ja ravintola Kämp Helsingissä, Puuvillatehdas ja Hyppösen Kenkätehdas Tampereelta varmistivat teollisuuslaitoksensa fasadin ja teollisen tuotannon sekä valmiiden tuotteiden esittelyn yritystoiminnan kansallisessa galleriassa.¹⁵

Finlandia antoi harkitun kokonaisvaltaisen kuvan juuri itsenäistyneestä maasta. Ei ollut helppoa muuttaa Suomen ulkoista kuvaa, jota hämärsivät yhteistyö maailmansodan hävinneen Saksan kanssa, Venäjän vallankumous ja verinen sisällissota. Lähetystöneuvos Georg H. Theslöf totesi salaisessa muistiossa ulkoasiainministeriössä, että uudistunut symbolikuvasto oli suunnattava suoraan potentiaalisten vientimaiden poliittiselle ja taloudelliselle eliitille. Maantieteelliset-maisemalliset arvot eivät riittäneet, kun elokuvaa viettiin propagandaksi ulko-

maalle. Siksi *Finlandian* arvotodellisuus irtautui perinteisen maatalousyhteisön kamaralta. Uusi painopiste oli vientiteollisuuden tarpeissa ja vaatimuksissa. Teollisuus ja talouselämä halusivat liittää Suomen säröittä maailmanlaajuiseen kaupalliseen markkina-alueeseen. Theslöf vaati myös tehokasta ennakkomainontaa ja taitavaa levityskanavien hyödyntämistä. Vaikka kaavailtu 15–20 kopion määrä supistui säästösyistä, elokuvan näki eri puolilla maailmaa yli kuusi miljoonaa katsojaa.¹⁶

15. KAVI, elokuvamappi *Finlandia*, jossa elokuvan suunnitteluaineistoa. Ks. myös Jari Sedergren & Ilkka Kippola, *Dokumentin ytimessä. Suomalaisen dokumentti- ja lyhytelokuvan historia*. SKS 2009, 216–231.

16. UMA, DG19, G. H. Theslöf, P.M. *Finlandia*-filmin käytämisestä ulkomaisessa valistustoiminnassa.

Ideologinen ajattelu oli sekín muuttunut siten *Finland*-elokuvan. Itsenäisen Suomen imagoa saneli entistä enemmän vientiteollisuus. *Finlandiassa* pääroolissa on vientiteollisuuden hyödykkeitä tuotteistanut paperi-, saha- ja tekstiiliteollisuus sekä maatalousteknologia tuotettiin. Mutta vahvaa ideologista kansankuntanäkemystäkään ei jätetty syrjään. Kansakunnan yhteenkuuluvuutta manifestoivat massavoimisteluesitykset, joita tahdittivat ehkä lyhytnäköisesti Suomen armeijan tehokkuudesta viestivät paraatimarssit ja sotänäytökset. Turistisen katseen korvasivat näkymät Suomeen saapuvan jäänmurtajan reitiltä ja Suomi-Filmin saksalaisvahvistuksen, Kurt Jägerin kuvaamat lentokuvapanoroinnit Helsingin yllä. Agraariset näkymät, Turun ja Helsingin merkkirakennukset sekä kansakunnan läntisestä kulttuuritaustasta viestivät linnat ja kirkot säilyivät toki kansallisen ohjelman rekvisiittana ja symboloivat historiallista kestävyyttä. Historia tasapainotti ja antoi syvyyttä uuden teollistumisen merkeille.

Finlandian kaltaisen ”kansakuntafilmin” tehot perustuivat toiston ja suuruuden ideaaleille. Käytännössä elokuvaa kantamuksissaan levittäneet diplomaatit eivät voineet kuitenkaan logistisista syistä esittää koko elokuvaa, vaan ainoastaan sen yksittäisiä osia. Elokuvan luonne mureni edelleen, kun *Finlandiaa* muokattiin lähetystöjen toiveiden mukaiseksi. 1920-luvun lopussaokuva oli alkuperäisessä hahmossaan jo menetetty. Rapistuminen jatkui, kun Suomi-Filmi hyödynsi originaalia uuteen matkailuelokuvaansa 1920-luvun lopulla ja kierrätti *Finlandian* kuvauksien tuloksena syntynyttä 4 500 filmimetrin arkistoa muihin tilauselokuviin.¹⁷

Finlandian historia osoittaa kuinka propagandaelokuvia täydennettiin, ajanmukaistettiin ja korjailtiin tarpeen mukaan. Palaute diplomaateilta oli joskus tylyä, sillä elokuvat vanhenivat ja Suomi-kuva sai epämoderneja piirteitä. Silti propagandafilmeistä pidettiin kiinni. Kesällä 1924 UM tilasi *Finlandian* välitekstejä englanniksi, virokseksi, puolaksi, tanskaksi, unkariksi, venäjäksi,

latviaksi ja saksaksi.¹⁸ Ranskankielinen teksti ja pohjoismaiset kieliversiot olivat olemassa vanhastaan. Uutta, vuonna 1925 aloitettua matkailupropagandaelokuvaa Suomi-Filmi rakensi hitaasti, koska tuottoisimmat hankkeet ajoivat edelle. Varsin vaatimaton *Suomi turistimaana*, joka uutena elementtinä toi mukaan talvisen Suomen, ilmestyi vasta vuonna 1929. Korjailuista huolimatta siitä ei ollut edustamaan Suomea matkailumarkkinoilla.

Propagandan kestävydestä

Kun Suomi-Filmi vitkasteli ja lopulta epäonnistui elokuvansa uudistusyrytyksissä, tehtävä siirtyi Aho & Soldanille,¹⁹ joka vakiintui pian UM:n tärkeimmäksi kumppaniksi elokuvan saralla.²⁰ Maataloudesta ja metsäteollisuudesta pitkiä dokumentteja tehneen yhtiön omistivat kirjailija Juhani Ahon pojat Heikki Aho ja Björn Soldan. Taustansa myötä heillä oli luonteva suhde poliittiseen eliittiin. Kansainvälisesti korkeatasoisissa saksalaisissa elokuvakouluissa valokuvaus- ja elokuvaoppinsa saaneet veljekset imivät elokuviinsa taiteellisia vaikutteita venäläisestä avantgardesta ja saksalaisesta elokuvaestetiikasta. Erityisen voimakas vaikuttaja oli neuvosto-ohjaaja Victor Turinin rautatiedokumentti *Trans-Sip.* (1929), jonka veljekset tutkivat tarkoin. Myös Aho & Soldanin työtä dominoivat 1930-luvulla industrialismin, teknologian ja funktionalismin saavutuksia hyödyntäneet modernit visiot. Yhdessä vahvan luontokäsityksen kanssa he eloku-

17. Sedergren & Kippola 2009, erityisesti 232–236.

18. UMA, Fb19, UM:n sanomalehtitoimisto, Finlandia-filmi 1923–25, kirjaamattomat, Suomi-Filmi Oy:n lasku Ulkoasiainministeriön sanomalehtijaostolle 30.6.1924.

19. UMA, Fb19, Filmit ja Valokuvat, 1919–1929, Lähettiläs H. Holma (Pariisi) E. Järnefeltille (UM) 22.2.1928. Yhtiön nimi oli vuoteen 1932 Aho & Soldan & Co.

20. Joachim Mickwitz, *Folkbildning, Företag, Propaganda. Den finska icke-fiktiva filmen på det fält där nationellt symbolgods skapades undan mellankrigstiden*. Historiallisia tutkimuksia 190, SHS 1995, 146–148.

Kuva 3. 1930-luvun propagandafilmi *Suomi kutsuu* oli Aho & Soldanin tuotantoa. Siitä tehtiin viisi eri versiota vuosina 1932–1940. Lähde: Kansallinen audiovisuaalinen instituutti.

vallistivat 1930-luvun Suomi-kuvaan uusia tärkeitä teemoja.

Aho, Soldan & Co:n keväällä 1932 ensi-iltansa saanut uusi matkailuelokuva oli nimeltään *Finland calling* eli *Suomi kutsuu*. Vaikka UM:n sanomalehtijaoston määrärahat eivät riittäneet aineiston hankkimiseen Suomen ”kaikista osista”, johtavan turistijärjestön toimitusjohtaja Börje Sandberg oli tyytyväinen. Matkailuelokuva oli ”nykyisessä asussaan [..] maamme hyväksi suoritettussa matkailupropagandatyössä suureksi avuksi”. Sandberg suositteli elokuvalla mahdollisimman laajaa levikkiä, koska elokuvan ”valokuvaus on kauttaaltaan korkealuokkaista, juoni hauskasti punottu ja käsityksemme mukaan omiaan lisäämään elokuvan kiintoisuutta, elokuvassa esiintyvien henkilöiden valinta on oikeanosunut ja eri matkailumuodot tulevat siinä hyvin esiin.”²¹

UM:n sanomalehtijaoston sopimus ”matkailupropagandafilmistä” oli solmittu heinäkuussa 1931. Hyväksytyään elokuvan sanomalehtijaos-

PETIT

AHO, SOLDAN & Co:n
SUURI KAKSOISOHJELMA:

**SUOMI
KUTSUU!**

TUNNISSA

HELSINGISTÄ PETSAMOON

sekä

"VAUHTIA"

SUOMALAISEN TYÖN KUNNIAKSI

Lisäksi:

**Tunnetko
Helsingin rantaeläimää?**

to sai haltuunsa filmin työkopion, jota tarvittiin uusien kopioiden tekemiseen.²² Uudet kopiot korvasivat rikki kuluneet kopiot ja antoivat mahdollisuuden erikielisiin versioihin. Elokuva voitiin kopioitaessa myös muuttaa. Kyse ei ollut vain tekijöiden tai tilaajien näkemyksistä, vaan elokuvien vastaanotosta. Elokuvia muuteltiin usein yleisön reaktioiden perusteella ja virkamiesten muistiin kirjaamalla tavalla.

Suomi kutsuu -elokuvien sarja sekä täytti modernin teollisuuden toiveet että uudisti maise-makuvaston odotuksia vastaavaksi. Käytännössä se edellytti elokuvaan uutta rytmitystä, kuvan, aiheiden ja äänen synkronia. Tämä toteutui, kun mykistä vuoden 1932 ja vuoden 1933 versioista siirryttiin elokuvan ääniversioihin vuosina 1936,

21. UMA, Fb 19:52, 1930–1932, Suomen-Matkat -liitto (Börje Sandberg) ulkoasiainministeriölle 12.2.1932.

22. UMA, Fb 19:52, 1930–1932, Ulkoministeriön sanomalehtijaoston ja Aho, Soldan & Co:n välinen ”Filmaussopimus” 9.7.1931.

1937 ja 1940. Dokumenttielokuvassa teollisuuskuva ja suomalaisen etnografian eli ”kansatieteen” yhdistämistä nopeuttivat Kustaa Vilkkunan kehittämät opit. Vilkkunan mukaan talonpoikien perinteiset työmenetelmät ja tuotteet kehittyvät tarkoituksenmukaiseksi, mikä tiivistyy ensin työn kansalliseksi evoluutioksi, ja saa jatkossa modernin ilmentymänsä tehokkaassa teollisuusteknologiassa. Tämän funktionaalisen evoluutiomallin avulla tulivat selitetyksi sekä jo saavutettu kansallinen hyvinvointi että yhä parempaan tulevaisuuteen uskova edistys. Samalla kokemusta arvostavasta käytännön muotoilusta tuli esteettinen ihanne. Käytännössä Aho & Soldan elokuvallisti suomalaisen nationalismin työtä koskevan opin.²³

Suomi kutsuu (1932) kietoi massaturismin edellyttämän matkustamisen ympärille kansallisen kulttuurin, teollisuuden ja maatalouden. Tasapaino hajosi, kun elokuvaan lisättiin vuotta myöhemmin alueellisten matkailuyhdistysten vaatimuksesta otoksia varsinaissuomalaisesta ja läntiselle saaristolle tyypillisestä kulttuurimaaseudusta. Käytännössä uusi kuvasto hylkäsi modernin ja painotti raskaasti agraariyhteiskunnan tuntomerkkejä, viljelyksiä ja kartanoita. Vuoden 1936 eri versioihin lisättiin musiikki ja selostus. Näistä ensimmäinen, joka tunnetaan nimellä *Suomi tänään*, valmistui Pariisissa maailmannäytelyyn vuonna 1937. Se erosi muista versioista siinä, että se nosti hyötypuun rinnalle graniitin, jonka varaan rakentunut arkkitehtuuri ja museaalinen kansanperinne jätti varjoonsa uutta hyvinvointia rakentaneen modernisoituneen Suomen.²⁴

Toinen vuoden 1936 versioista, joka oli samalla dokumentin neljäs versio, jatkoi elämäänsä vanhalla nimellä *Suomi kutsuu*. Se tiivisti onnistuneesti vuoden 1932 pitkän version 25 minuuttiin. Ruotsalaisella nimellä *Finland kallar* sitä esitettiin Tukholmassa kansainvälisillä messuilla. Viidennen tulemisensa elokuva sai talvisodan aikana vuonna 1940. Nyt elokuvan päätöskuvia Helsingin pommituksesta säesti vetoisuus

koko läntiselle maailmalle: ”Länsimaisen kulttuurin puolesta taisteleva pieni kansakunta on pelastettava”. *Finland kallar* -elokuvan myötä tällaisesta ideologisesta totuudesta, jossa yhdistyivät aate ja todellinen tilanne, tuli osa suomalaisen dokumenttielokuvan rakennetta.²⁵

Talvisodan elokuvapropagandaa

Sodan sytyttyä Suomi-propagandan luonne muuttui. Helsinkiin suunniteltujen vuoden 1940 olympiakisojen kuvausoikeudet sai Risto Orkon johtama Suomi-Filmi. Yhtiö harjoitteli kisoihin uudella kalustolla ja kannattamattomana lopetettu *Suomi-Filmin Uutiskuvia* aloitettiin uudelleen syksyllä 1939. Maailmansodan jo alettua se seurasi johdonmukaisesti kansakunnan valmistautumista lähestyvään sotaan – katsauksia katselleille sota ei tullut yllätyksenä. Varsinaiset sotakuukaudet olivat yksityisten elokuvayhtiöiden näkökulmasta melko hiljaisia. Vuoden 1939 puolella ilmestyi kaksi katsausta, sodan jatkuessa seitsemän lisää, ja vielä vuoden 1940 loppuun mennessä yhdeksän. Talvisodan loppumisesta uutisoitiin numerossa 8/1940, joka ilmestyi kaksi päivää rauhanteon jälkeen 15.3.1940. Sodan aikana Suomi-Filmi julkaisi myös neljä, voimakkaasti Neuvostoliiton ja Terijoen hallitusta vastustanutta propagandistista sotilaspilaa. Näytelmäelokuvatuotanto ajettiin alas talvisodan ajaksi.²⁶

23. *Suomi kutsuu* -elokuvan eri versiot ks. teos Sedergren & Kippola 2009 ja siinä mainitut lähteet, 236–240. Kustaa Vilkkunan ja elokuvaaja Eino Mäkisen kansatieteellisten filmien yhteistyön kirjallinen perusta on luettavissa teoksesta *Isien työt*.

24. Sedergren & Kippola 2009, 236–240.

25. Ideologisen totuuden käsitteestä vrt. Jan Leyda, *Kino. A History of the Russian and Soviet Film*. 3 painos. Princeton University Press 1983.

26. Suomen elokuva-arkisto on julkaissut talvisodan katsaukset ja otoksen Suomi-Filmin Uutiskatsauksista sekä mainitut propagandapilat. *Sodan uutisfilmit. Talvisodan uutiskatsaukset*. 2-DVD. Toim. Ilkka Kippola ja Tommi Partanen. Toimituskunta: Matti Lukkarila, Ohto Manninen, Kauko Rumpunen, Jari Sedergren. SEA 2008.

Olympialaisiin kaavailtu levitysverkosto oli siirtynyt sellaisenaan Suomen ulkomaanpropagandan käyttöön. Kaikki Suomessa kuvattu negatiivimateriaali talvisodasta lähetettiin Ruotsiin. Yhteyden oli järjestänyt Risto Orko, joka tunsi *Svensk Filmindustrin* pääjohtaja Olof Anderssonin Neuvostoliiton matkalta 1930-luvun puolivälistä.²⁷ Orko kuvasi jakelua näin:

Nopeakulkuisilla Clipper-koneilla lennätetään Amerikkaan 5 negatiivia Yhdysvaltojen viittä suurinta uutiskuvakatsausta varten. Nämä vuorostaan kopioivat kuvat muita varten ja tätä tietä ne joutuvat myöskin Etelä-Amerikan valtioihin. Englantiin lähetetään 3 negatiivia, Ranskaan 8, ja osansa saavat [...] Hollanti, Italia, Sveitsi, Belgia, ja luonnollisestikin Skandinavian maat. [...] Saksassa on esitetty Suomen sotatapahtumista kaksi uutiskuvakatsausta, joista toinen esitti Helsingin pommitusta, toinen Kannaksen sotatapahtumia. Kun ottaa huomioon, että lähetetyt negatiivit leviävät vuorostaan 15–150 kopiona, saa varmasti koko maapallo nähdä, millä tavalla Suomessa sotaa käydään.²⁸

Svensk Filmindustrin laboratorioissa Tukholmassa suomalaisaineistoa koosti ja leikkasi Heikki Aho, joka oli organisoinut suomalaispropagandaa kansainväliseen levitykseen Finlandia Uutistoimiston (FU) lähettämänä jo lokakuun puolesta välistä 1939. Ilmari Turjan johtama FU vastasi käytännössä Suomen ulkomaanpropagandasta.²⁹ Aho & Soldan julkaisi myös omaa lopulta 10-osaiseksi kasvanutta *Suomi-katsausta*, mutta sotatoimien ajaksi valmistus keskeytyi. Viimeinen katsaus julkaistiin toukokuussa 1940. Kesällä Aho & Soldan filmasi kuusi propagandistista lyhytelokuvaa, joille etsittiin kohdeyleisöjä Pohjoismaista. Elokuvat korostavat ehtimistään bolsevismin vastustamisen tärkeyttä Suomessa, joka elokuvan mukaan eturintamana puolusti sekä länsimaista elämänmuotoa että pohjoismaista vapautta. Sanoma oli sen verran Neuvostoliiton vastainen, että elokuvat hyllytettiin ilman virallista sensuuripäätöstä jo kesällä 1940

olosuhteiden kiristyttyä, eikä niitä ole juuri sen jälkeen esitetty.³⁰

Talvisodan jälkeen Suomi-Filmi puhkui ylpeyttä. Sisäisen ja ulkoisen propagandan lisäksi sotakatsausten nähtiin korostavan maan imagoa. Elokuva oli myös tärkeää historiallista todistusaineistoa: uutiselokuvasta oli tullut historian tekijä ja arkistosta sen säilytyspaikka.³¹ Käytännössä voimakas bolsevismin vastainen ja rassistinen retoriikka piti elokuvat sotien jälkeen pitkään hyllyllä. Elokuvat voitiin julkaista historiallisena lähdeaineistona vasta 2000-luvulla, ulkopoliittisen elokuvagensuurin päätyttyä.

Ulkoisen propagandan näkökulmasta elokuvat olivat kiistatta merkittäviä Suomi-kuvan muokkaajia. *Uusi Suomi* arvioi talvisodan ”uutiskuvien” saaneen ”kymmeniä miljoonia katsojia ympäri maailman ja ne ovat saaneet osakseen kaikkialla suurta suosiota”.³² Yhdysvalloissa suomalaiskuvat voitiin esittää viikko niiden ottamisen jälkeen.³³ Ruotsissa *Svensk Filmindustri* laajensi Suomea koskevia uutiskatsauksiaan ”tydyttääkseen yleisön vaatimukset sekä voidakseen tällä tavalla auttaa Suomen asiaa sen käytettävissä olevin keinoin”, kuten Orko asian ilmaisi.³⁴ Yhteistyö Ruotsin ja Suomen välillä oli tiedotuksen näkökulmasta erinomaista, vaikka ruotsalaisilla oli vaikeuksia raakafilmin ja muun filmimateriaalin suhteen kuten muillakin mailla.

27. Kari Uusitalo, *Risto Orko, Suomi-Filmin 100-vuotias suurmielinen*. Werner Söderström Oy 1999, 106.

28. KAVI, Suomi-Filmin arkisto, Risto Orkon talvisotaa koskeva leikekokoelma, ks. Veikko Syväno, Suomalaisen filmin suuri tehtävä. Aselajin komentajaa Risto Orkoa haastattelemassa. *Seura* 6/1940.

29. Ks. Sedergren 1999, 104–131.

30. Laskenta Kari Uusitalon kokoamasta luettelosta *Filmographica Fennica* (=FF) 1931–1939 ja FF 1940–1948.

31. *Suomi-Filmin Uutisaitta* 1/1940, Filmi – taistelumuusikin aselaji.

32. KAVI, Suomi-Filmin arkisto, Risto Orkon talvisotaa koskeva leikekokoelma, *Uusi Suomi* 14.1.1940.

33. KAVI, Suomi-Filmin arkisto, Risto Orkon talvisotaa koskeva leikekokoelma, *Socialdemokraten* 26.1.1940.

34. Syväno 1940.

Myös Ranskasta pyydettiin oikeuksia jo aiemmin esitettyyn talvisodan elokuva-aineistoon sen omien katsausten käyttöön. Ranskalaisessa *Pathén Actualités*-sarjassa julkaistiinkin laaja katsaus talvisodasta sodan jälkeen. Talvisodasta valmistui osin suomalaista aineistoa hyödyntäneitä pitkiä dokumenttielokuvia myös Ruotsissa, Sveitsissä ja Tanskassa. Vastaavaa yhtäaikaista innostusta Suomi-teemoihin ei myöhemmin ole ilmaantunut.

Suomi-Filmin monopoliasema mureni, kun päämajan kuvalaitos sai joulukuun puolessavälissä ensimmäiset kuvat Suomussalmen Raatteentien taisteluista. Teattereihin ne tulivat tammiukuussa 1940. Päämajan propagandaosastolla elokuvaustoimintaa johti kapteeni R. W. Palmroth, tunnettu nimimerkistään Palle. Kyösti Kallion rauhanpuhe oli kahdeksas puolustusvoimain katsaus. Talvisodan jälkeen tehdyt kaksi viimeistä katsausta korostavat maan selviämistä sodan jälkeisestä kurimuksesta kovalla työllä ja tulevaisuudenuskolla: ne ovat selkeästi sisäistä propagandaa, eikä niille ollut käyttöä ulkomaanpropagandassa. Rauhaan sopeuttavat dokumenttaarifilmit *Me rakennamme työn armeijaa* sekä *Katse eteenpäin* ovat kuvastosta ja leikkaamistyylisiä päätellen molemmat selkeästi Aho & Soldanin tuotantoa, vaikka vain jälkimmäinen on sille muodollisesti merkitty.³⁵

Talvisodan päätyttyä sisäisen propagandan yksi tärkeimmistä tehtävistä oli pitää joukot aseissa. Sekä sotahistoriaa jälkipolville tarjonnut että aseissa pysyvien miesten taistelumieliä ylläpitänyt *Välähdyksiä Suomen-Venäjän sodasta 1939–1940* oli Reino Palmrothin suunnittelema ja Hannu Lemisen leikkaama. Julkaisija oli T. J. Särkän johtama Suomen Filmitoimisto. Leike-elokuva sai ensi-iltansa toukokuun 15. päivänä 1940, tosin vasta sen jälkeen, kun filmitarkastamo oli poistanut siitä jäätyneiden venäläissotilaiden kuvia ja hyväksynyt sen myötä elokuvan myös lapsille sallittuna. 55-minuuttinen elokuva perustui puolustusvoimain katsauksiin numerot 1–8, jotka oli tarkastettu 26.1.–21.3.1940 välisenä

aikana. Editointia oli suoritettu loppujen lopuksi vain vähän, sillä talvisodan katsauksien yhteispituus oli hieman yli kaksi tuntia. Vaikka elokuva ei menestynyt, se sai lyhyen uusintakerroksen jatkosodan tunnelmissa kesällä 1941.³⁶ Koostetta ei arkistoista löydy, mutta sen luonne on nähtävissä varsinaisista katsauksista.

Suomi-Filmi valmisti yhtiön omasta ja käyttöön saadusta Puolustusvoimain aineistosta elokuvan *Taistelun tie*. Aseissa pysyneet joukot saivat katsella sitä erityisnäytännöissä. Yksin Risto Orkon nimiin merkitty elokuva, jonka leikkaaja ja kokoonpanoapuna Suomi-Filmin ykkösohjaaja Valentin Vaala toimi, oli suunniteltu käytettäväksi ennen muuta ulkomailla ulkomaanpropagandana. Orkon sanoin suomalaisen filmin tärkein tehtävä talvisodassa oli ”todistaa koko maailmalle sankarillista ja parhaimpansa uhraavaa taistelua vapauden puolesta koko ihmiskuntaa uhkaavaa vaaraa vastaan”.³⁷

Käytännössä molemmat kooste-elokuvat olivat sisäisen propagandan välineitä, mutta Orkon elokuva onnistuttiin viemään tutun verkoston välityksellä Ruotsiin, Tanskaan, Saksaan ja Yhdysvaltoihin. Käsitykset ”talvisodan hengestä” Suomen ulkopuolella perustunevatkin paitsi ulkomaisten sotajournalistien välittämään näkemykseen myös tähän elokuvaan.

Taistelun tie palautui markkinoille jatkosodan alettua lokakuussa 1941. Nykypäivän katsojaa *Taistelun tien* revansistinen sävy hämmästyttää, sillä sodassa koettu tappio ei siitä selviä. ”Raja railona aukeaa, edessä Aasia, itä, takana länttä ja Eurooppaa, varjelen vartija sitä” on elokuvan aloituksen motto silloin, kun ”kansa marssi yhtenä miehenä, vankkumattoman yksimielisyyden innoittamana vartiopaikalleen” kertausharjoituksiin syksyllä 1939. Sotien jälkeen se varastoi-

35. Ilkka Kippola, Sodan ja rauhan ruudut. Hannu Leminen, uutiselokuvien leikkaaja. Teoksessa Kimmo Laine & Juha Seitajärvi (toim.) *Valkoiset ruusut*. SKS 2008, 333.

36. Sedergren 1999, 141.

37. Syvänoja 1940.

tiin yhtiön hyllyille vuosikymmeniksi. Orkon uusi kompilaatio talvi- ja jatkosodan aineistosta julkaistiin nimellä *Taistelujen tie* 1960-luvun alussa.³⁸

Puolustusvoimain katsaukset jatkosodassa

Jatkosodassa valtion osuus elokuvapropagandassa kasvoi. Asialla oli kaksi toimijaa, puolustusvoimat ja Valtion Tiedotuslaitos (VTL). VTL:n kuvaosastoa johtivat jo talvisodassa propagandaa tehnyt Arvi Kivimaa ja elokuvamiehistä sotilasvirkamiehiksi muuntuneet Kansatieellinen Filmi Oy:n toimitusjohtaja Eino Mäkinen, *Suomen Kinolehden* päätoimittaja Yrjö Rannikko ja elokuvaohjaaja, talvisodan katsausten koostaja Hannu Leminen. He suunnittelivat ja päättivät *Puolustusvoimain katsauksen* formaattista 24.6.1941. Katsauksia tehtiin jatkosodassa 88 kappaletta, mutta kahta viimeistä ei enää levitetty. Uutiskatsauksen malli oli saatu *Suomi-Filmin Uutiskuvista* ja saksalaisista *Ufa-katsauksista*.³⁹ Käytännössä katsausten keskipituus venähti suunnittelusta kahdeksasta minuutista 12 minuuttiin. Puolustusvoimain katsauksen ensiesitys juhlavieraille pidettiin Bio Rexissä 5.7.1941.⁴⁰

Vaikka *Puolustusvoimain katsauksien* nimi viittasi yksin sotilaisiin, niiden tekeminen oli aluksi VTL:n vastuulla. Tekijät olivat useimmiten samoja ammattilaisia, jotka olivat valmistaaneet Suomi-Filmin uutiskatsauksia ja lyhytkuvia. Osaamista tuli lisäksi Suomen Filmiteollisuudesta ja muista elokuvayhtiöistä. Puolustusvoimat järjesti kuvat rintamilta. Näitä tehneitä ammattikuvaajia sijoitettiin rintaman tiedotuskomppanioihin eli TK-joukkoihin. Heidän työnään oli ohjekäskyn mukaisesti "[e]lävöittää ja kertoa rintamantakaiselle väestölle kirjoitusten ja radion, valokuvien ja elokuvien avulla kenttäarmeijan toimintaa etulinjataisteluista ja lepohekistä, huoltomuodostelmien y.m. toimintaan saakka sekä saada koko kansa eläytymään armeijan taistelutoimintaan päivittäin ja siten terästämään kansan voitonahdaa".

Tarpeen vaatiessa oli kuvattava myös "sopivaa propaganda-aineistoa ulkomaille levitettäväksi". Uutisfilmin vaihto Saksan propaganda- ja valistusministeriön alaisen *Deutsche Wochenschau* -yhtiön kanssa oli Yrjö Rannikon harteilla. Filmivaihto käynnistyi vuoden 1941 heinäkuussa. Saksalaisten toiveiden mukaisesti aiheina olivat taistelutoimien lisäksi aseveljeys, Itä-Karjala ja ylipäällikkö Mannerheim sodan tehtävissä. Saksalaiset ohjeistivat myös luonnon ja sen esteettisten piirteiden tallentamiseen.⁴¹

Päämajan kuvalaitos oli tyytymätön VTL:n johtoasemaan. Heikki Parkkosen aloitteesta sotakatsausten vetovastuu siirtyi katsaus 21:n jälkeen Puolustusvoimille 26.11.1941. Päämajan kuvalaitos sai lisäresursseja ja uuden nimen Päämajan kuvaosasto. Vajaata vuotta myöhemmin 15.10.1942 teknisestä valmistamisesta vastannut VTL:n kuvaosasto lopetettiin. Sen korvasi Propaganda-Aseveljet ry:n omistama Finlandia-Kuva Oy, joka vastedes saattoi katsaukset esityskuntoon, valmisti ja levitti sekä "propagandataroitukseen sopivia" lyhytkuvia että täyspitkiä "kokoillan propagandafilmejä".⁴² Virallisesti Finlandia-Kuva valmisti puolustusvoimain katsaukset nro 71–88, sillä VTL:n kuvaosaston lakkauttamisen myötä tuottajavastuu oli katsauksissa 65–70 Finlandia Uutistoimistolla.

38. Risto Orko, *Taistelun tie* (Suomi-Filmi 1940). Risto Orko, *Taistelujen tie* (Suomi-Filmi 1960).

39. Kansallisarkisto, T 21613, Päämajan kuvaosasto, F4, Sal. kirjeistö 1941–42, VTL:n kuvaosaston raportti n:o 9 (28.6.1941).

40. Puolustusvoimain katsaukset ovat ilmestyneet DVD-julkaisuihin. *Jatkosodan katsaukset I Hyökkäävät kamerat* (2008) sekä *Jatkosodan katsaukset II* (2009). *Kamerat asemissa*. Koottu myös yhteen pakettiin: 4-DVD. Molempien toim. Ilkka Kippola ja Tommi Partanen. Toimituskunta: Matti Lukkarila, Ohto Manninen, Kauko Rumpunen, Jari Sedergren.

41. Kansallisarkisto, T 21613, Päämajan kuvaosaston päiväkäsky n:o 1, 5.12.1941. Yhteistyö Saksan kanssa ks. Sedergren 1999, 171–176.

42. UMA, 19 G, Filmit ja valokuvat, 1943. P. M. Finlandia-Kuvan toiminnan järjestelystä.

Finlandia-Kuva aloitti vuoden 1943 huhtikuusta lähtien myös uuden uutiskatsauksen ja valmisti myös joukon sodan tiedotukseen liittyviä lyhytelokuvia. *Finlandia-katsaus* uutisoi tapahtumia kotirintamalta perinteisen uutiskatsauksen tapaan. Sen muoto rakennettiin niin, että katsaus voisi jatkaa ilmestymistään tulevan rauhanteon jälkeenkin. Muutoksista voi päätellä, että armeija halusi irrottautua propagandan tekemisestä ja *Puolustusvoimain katsauksien* tiedettiin kevään 1943 tilanteessa tulevan tiensä päähän sodan päättyessä. Valtiovallalle oli tällöin syytä jättää toimiva elokuvallinen tiedotuskanava.

Puolustusvoimain katsausten luonne jatkosodassa

Vain osa TK-miesten filmaamasta aineistosta sijoitettiin puolustusvoimain katsaukseen. Sodan alun hyökkäysvaihe esitettiin lähinnä perinteistä uutiskatsausta muistuttavana propagandistisena ”reportaasina”. Asemasodan alettua sen korvasi toinen perustyyppi, tietyn teeman ympärille rakennettu dokumentti, jota väritti propagandistinen selostus. Näitä teemakatsauksia ilmestyi kaikkiaan 52 (59 prosenttia). Osa teemakatsauksista jakaantui kahteen tai jopa useampaan osaan. Kaikkiaan 36 (41 prosenttia) reportaasikatsauksen rakenne muodostui kolmesta seitsemään yhteen liitetystä aiheesta. Kolmas, osin julkaisematon filmattu materiaali, tallennettiin sotahistoriallisista syistä. Tulevaa käyttöä varten kuvattiin niitä aiheita ja aihepiirejä, jotka eivät mahtuneet ajankohtaisen sodan propagandan tai militaarisesti säilyttyneen dokumentin muotoon.⁴³

Viikoittaisen peruspaketin muotoili VTL:n kuvaosastolla Hannu Lemisen, Orvo Saarikiven ja Valentin Vaalan muodostama kärkikolmikko, joka hitsautui yhteen jatkosodan hyökkäysvaiheen aikana. Perusmuotoonsa *Puolustusvoimain katsaukset* saatiin elokuun alussa 1941. Katsaus nro 4 oli jo tyypillinen kooste, jonka useimmiten suunnitteli Leminen, joka loi yhdessä Saarikiven

kanssa sotatilanteen viralliseen tulkintaan sovitun kuvituksen. Viimeistely oli Vaalan. Katsausten kieli, oli peittelemättömän propagandistista. Selostusteksteihin upotettiin aimo annos sotaista, poikakirjojen tyyliin vertautuvaa huumoria, isänmaallista paatosta unohtamatta. Vihollista mollaava kieli on rasistisine ja ihmisarvoa mitätöivine piirteineen sotapropagandalle tyyppillisesti räikeää.

Lemisen mallina oli saksalainen *Deutsche Wochenschau*. Aiheissa vuorottelivat toisiaan tukien sekä hyökkäyssodalle ominainen ”eteenpäin”-dynamikka että taistelurintaman ulkopuolelta valitut tapahtumat. Eino Mäkisen ja Yrjö Rannikon tukemana Leminen viesti kesäkuun lopussa päämajan Parkkoselle, että tämän piti määrätä TK-kuvaajia tihentämään ottoja, vaihtamaan kamerakulmia ja etsiytymään postikorttiasetelmista dokumentaariseen ilmaisuun.⁴⁴

Sodan alussa katsaukset kuvasivat etenemistä itään: vallatuiksi tulivat vuoden 1941 aikana Sortavala, Viipuri, Aunus, Salla, Äänislinnaksi nimetty Petroskoi, Koivisto, Hanko, Kontupohja, Karhumäki ja Poventsa sekä Suursaari. Heinäkuusta joulukuuhun vuonna 1941 filmatuista tapahtumista Valtion filmitarkastamon hyväksyntään kului aikaa yhdestä viikosta kolmeen viikkoon 26 (41 prosenttia). Poikkeus oli katsaus Kontupohjan taisteluista (2.11), jota valmistettiin peräti 6,5 viikkoa. Syy viivästytykseen on se, että Kontupohjassa taisteltiin samana päivänä

43. Sotilaallinen näkökulma tarjosi kuvaustoiminnalle vielä neljännen perustelun. Tiedustelu hyödynsi varsinkin ilmatiedustelun yhteydessä filmattua, millä perusteltiin marraskuun 1941 organisaatiomuutosta. Päämajan Heikki Parkkosen mielestä VTL keskittyi yksinomaan propagandaan ja järjesti arkistonsa sen mukaisesti. Sotilaallisesta näkökulmasta osa kuva-aineistosta piti järjestää toisin, tiedustelun tarpeiden mukaisesti.

44. Sedergren 1999, 170. Jyri Paulaharju & Martti Uosukainen, *Kamerat – Huomio – Tulta! Puolustusvoimat kuvaajana. Puolustusvoimien kuvaustoiminta 1918–1999*. Puolustusvoimien koulutuskeskuksen kehittämiskeskus 2000, 146–148.

Kuva 4. Valtiollinen propagandaelokuva *Sireenien kukkiessa* kuvasi Neuvostoliiton lähetystön poistumisen ja Saksan upseeriston saapumisen Helsinkiin. Ulkomaille sitä ei voinut levittää. Lähde: Kansallinen audiovisuaalinen instituutti.

kun Koivisto vallattiin. Viikon katsaukseksi valikoitui kerta toisensa jälkeen vetävämpi teema. Kontupohja sai jäädä odottamaan sopivaa aikaa.⁴⁵

Valentin Vaala hioi lopullisen ilmeen hyökkäysvaiheen aikana ilmestyneeseen 17 katsaukseen. Ohjaaja valikoi taistelujaksojen väliin sodan matkakuvastoa: talvisodan jälkiä maisemassa, voitettujen seutujen muistomerkkejä, rautoja ja estetisoivia näkymiä jälleen vallatusta Karjalasta.⁴⁶ Vaalan ohella Orvo Saarikivi osallistui työstämiseen eniten. Turo Kartton hukuttua öisellä uintiretkellä tekstit jäivät toiselle Suomi-Filmin ammattilaiselle, Topo Leistelälle, ja ennen katsausten siirtymistä Finlandia-Kuvalle selostuksia teki myös radiosta tuttu Veikko Itkonen. Taisteluhenkisyys, voitonvarmuus ja asevel-

jeys saksalaisten kanssa luonnehtivat hyökkäyssodan katsauksia. Sodan luonteen muutos ”eteenpäin”-huutojen säestämästä ”riemusodasta” erillissodaksi näkyi siinä, että katsauksesta 19 lähtien saksalaisviittauksien lukumäärä lähennee nolllaa. Sen jälkeen Suomi kävi elokuvapropagandassaan pääosin omaa sotaansa.

Katsauksille yritettiin saada levikkiä ulkomailla. Saksalaisviittaukset oli toki poistettu katsauksista, jotka toimitettiin Yhdysvaltoihin, lä-

45. Tiivis esitys Itä-Karjalan valtauksista ja sen seurauksista ks. Osmo Hyytiä, *”Helmi Suomen maakuntien joukossa”*. *Suomalainen Itä-Karjala 1941–1944*. Edita 2008, passim.

46. Ilkka Kippola, Vaalan sivuraide tilauselokuvan tekijäksi. Teoksessa Kimmo Laine, Matti Lukkarila & Juha Seitajärvi (toim.) *Valentin Vaala*. SKS 2004.

hinnä suomalaisalueiden elokuvateattereihin. Ruotsissa katsausten suosio hiipui alkuunsa. Suomen sotilasiamies selitti syyksi sen, että niiden levitys oli annettu saksalaiselle Ufa-yhtymälle. Syksyllä 1941 katsauksista koostettiin puolituntinen leike-elokuva *Suomi taistelee I*, joka lähetettiin Berliiniin ja Roomaan esitettäväksi. Menestystä ei tullut. Vähäisessä määrin vientiä riitti myös Tanskaan, Italiaan, Unkariin, Romaniaan ja Kroatiaan. Tärkeintä oli yhteistyö Saksan kanssa. Päämajan kuvaosasto toimitti *Deutsche Wochenschaulle* viikoittain duplikaattinegatiiveja Suomen sodankäynnistä. Niihin kelpasivat vain julkaistuihin katsauksiin kuulunut aineisto. Jatkosodan alussa sovitulla tavalla saksalaisilla oli lupa käyttää sitä sekä maan sisäisissä *Deutsche Wochenschau*- että kymmeniin maihin toimitetuissa *Auslandswochenschau*-katsauksissa. Aluksi suomalaismateriaalia riitti joka toiseen DW-katsaukseen, mitä suomalaiset pitivät vähäisenä. Uutiskatsauksia vaihdettiin molempiin suuntiin, mutta suomalaiset neuvottelivat itselleen maksun, joka suoritettiin elokuvamateriaalina, pääasiassa raakafilminä, jota oli vaikea hankkia.⁴⁷

Kun puolustusvoimien katsausten valmistaminen päättyi elokuussa 1944, valtion viestiä valkokankaille välitti perinteistä uutiskatsausta muistuttanut *Finlandia-katsaus*. Väli rauhan tultua sensuuri pani katsaukset hyllylle, ja ne ilmestyivät vasta 2000-luvulla lähdejulkaisuina dvd-muodossa. Vuonna 1946 *Finlandia-katsaus* siirtyi Suomi-Filmille, joka jatkoi sitä 1960-luvulle saakka.

Sodan jälkeisestä todellisuudesta

Sotapropaganda toimi viestinä maailmalle sodan kestäessä, kuten talvisodan kokemukset osoittavat. Hävityn sodan jälkeen se ei kelvannut mihinkään – suhde Saksaan esti tosin jatkosodan aineiston käyttämisen muutenkin suuressa osassa maailmaa. Suomi-propagandaa harjoitettiin kuitenkin sodan jälkeenkin ja sitä tehtiin ammattilaisvoimin. Ulkoministeriö valitsi tehtä-

vään Erik Blombergin, joka toimitti kansainväliseen levytykseen neljä Suomea esittelevää värifilmiä vuonna 1951. Uusi tekniikka tuotti kuitenkin ongelmia, vaikka käytössä oli sekä brittiläistä että amerikkalaista värifilmeihin erikoistunutta laboratorio-osaamista. Olympialaisten alla myös varakkaille turisteille suunnatut matkailufilmit yleistyivät.⁴⁸ Mitään erityistä huomiota ne eivät maailmalla saaneet esimerkiksi elokuvapalkintojen muodossa, mutta praktista käyttöä niillä riitti, mikä voidaan päätellä esimerkiksi uusien kopioiden tilauksista vielä 1950-luvun lopussa.⁴⁹

Sotien jälkeiset jälleenrakennuselokuvat muodostivat dokumentaarisen elokuvan tärkeimmän ulottuvuuden Lapin tuhojen selvittämisestä sotakorvauksiin. Ne sopivat paremmin kotimaiselle yleisölle, sillä ulkomailla kaivattiin enemmänkin ajankohtaista uutiskuvaa kuin suomalaisten dokumentaristien aikaansaannoksia.⁵⁰ Menestystä ei saanut edes Hannu Lemisen pitkä dokumenttielokuva Helsingin olympialaisista. 1950-luvun vientimenestyksiä olivat uutiskatsauksiin sopivat lyhyet otokset, jotka voidaan luetella yhden käden sormin: sotasyylli-

47. KA, Valtioneuvoston Tiedotuselinten arkisto, DB10, VII:n kuvaosaston raportti nro 1, nro 9, nro 25. KA, T 21613, Päämajan kuvaosasto, F1 Sal. kirjeistö 1941–42, Päämajan kuvaosaston toimintakertomus 26.11.41–21.12.41 (7.1.1942). Ks. myös Pirkko-Liisa Nieminen, *Puolustusvoimien uutiskatsaukset. Suomalaista elokuvaa ja propagandaa jatkosodan aikana*. Suomen historian lisensointiyhtiö, Jyväskylän yliopisto 1989, 109–111.

48. Blombergin elokuvat: *Finland, Land of Forests* (1951), *Friendly Finland* (1951), *Sports in Finland* (1951) ja *Finland, a free and modern country* (1951). Muista ks. esim. Suomi-Filmin *Suomi hymyilee* (1949).

49. UMA, Fb19:59. Max Jakobson New Yorkin pääkonsulinvirastolle 12.3.1959; Yrjö Kaarna Mikko Immoselle New Yorkin pääkonsulinvirastoon 26.9.1966.

50. Suomen asialla oli jo sodan kestäessä ollut myös ruotsalainen Brita Wrede, joka jatkoi jo jatkosodassa alkanutta elokuvayhteistyötä Felix Forsmanin kanssa, nyt tuhoutuneessa Suomen Lapissa jälleenrakennuksen hengessä. Wreden elokuvia nähtiin myös Cannesin elokuvajuhlilla 1947.

OLYMPIA-FILMI OY:

MAAILMAT KOHTAAVAT

Kuva 5. Hannu Lemisen mustavalkoinen *Maailmat kohtaavat* oli suurfilmi Helsingin olympialaisista vuodelta 1952. Sen levitys maailmalle jäi vaatimattomaksi. Lähde: Kansallinen audiovisuaalinen instituutti.

syysoikeudenkäyntikuvien jälkeen olympiauitset, Mannerheimin ja Sibeliuksen hautajaiset sekä yleislakkokuvat.

1960-luvulta lähtien ulkoasiainministeriö tilasi harvoin elokuvia alan yhtiöiltä. Sen taktiikaksi tuli poimia sille tarjotuista elokuvista sopivimmaksi katsomansa. Läheistä yhteistyötä tosin harjoitettiin kuten 1970-luvun Mikko Niskanen ETYK-filmi ja 1980-luvun Johann af Grannin eräät dokumentit osoittavat: keskushenkilönä oli aina Urho Kaleva Kekkonen ja ylistyksen kohteena Suomen ulkopoliittika.⁵¹

Yhteenveto

Suomi-kuvan rakentamisessa elokuvan tähtihetket olivat 1920-luvun alussa ja 1930-luvulla. Pit-

kän dokumentin muoto, jonka suomalaiset omaksuivat ensimmäisten joukossa koko maailmassa, osoittautui kuitenkin paitsi hankalaksi fyysiseltä kooltaan – yksi ihminen ei voinut kuljettaa sitä mukanaan – myös sisällöltään: elokuvaan tehtiin paljon muutoksia palautteen perus-

51. 1960-luvun toiminnasta ks. Pekka Lähteenkorva, Ulkoasiainministeriön tilaamat kotimaiset propagandaelokuvat 1960-luvulla. Teoksessa Heta Mulari & Lauri Piispa (toim.) *Elokuva historiassa, historia elokuvassa*. Cultural History – Kulttuurihistoria 7, Turun yliopiston kulttuurihistorian laitos 2009, 179–212. Laaja katsaus sodanjälkeiseen toimintaan ks. Jari Sedergren & Ilkka Kippola, *Dokumentin utopiat. Suomalaisen dokumenttielokuvan historia 1944–1989*. SKS 2015. – *Nyt julkaistu Jari Sedergrenin artikkeli on käynyt läpi tieteellisen vertaisarvioinnin.*

teella. Tällöin syntyi ristiriitoja. Joissakin versioissa modernin Suomen esittely jopa väistyi, kun maisemallisista ja perinnesyistä elokuvaan liitettiin maaseutukuvia 1930-luvulla.

Lyhyen talvisodan aikana kiinnostus Suomea kohtaan oli suurta ja Suomi-propagandassa elokuvakin sai hetkeksi laajan levikin kaikkialla maailmassa. Jatkosodan asetelmassa Saksan rinnalla taistellut Suomi oli kuitenkin paitsiossa. Vaikka siistittyä uutiskatsausversiota voitiin esittää Yhdysvalloissa, katsojat eivät kiinnostuneet niistä edes Ruotsissa.

Sodan jälkeen valtio aloitti oman pr-henki- sen työskentelynsä entiseen malliin, tilauseloku- kuvilla, mutta siirtyi 1950-luvun lopulla valikoimaan yksityisten toimijoiden tarjonnasta sopi- vimmat. Tällöin myös kulttuurin kuva laajeni yleisesittelyistä erityisiin Suomi-aiheisiin. Elo- kuvapropagandan kulta-ajan tuotteiksi voi jois- takin kansainvälisistä menestyksistä huolimatta kutsua oikeastaan vain *Finlandiaa* (1922) ja *Suomi kutsuu* -elokuvan moderneja versioita 1930-luvulla.

Abstract: Propaganda films building the image of Finland

Propaganda films were used to build Finland's image in many ways from the 1910's on. Already in 1911, Atelier Apollo's compilation film *Finland* was shown at a travel fair in Germany. After independence, film companies like Suomi-Filmi in the 1920's and Aho & Soldan in the 1930's co-operated closely with foreign ministry and travel organizations. For example, Suomi-Filmi's *Finlandia* (1922) proved to be a success all over the world although it was physically too heavy to be carried in its entirety by travelling diplomats and usually only one reel was taken. During the Winter War (1939–1940) interest among film goers in the world was at first impressive, but during the Continuation War (1941–1944) it diminished drastically. For the United States, Finnish newsreels were cut clean of any references to Germany. In Sweden, the audience soon lost interest as it did with all of Germany's films since the delivery system had been given to German film company Ufa. After the war, the state started its own propaganda film efforts in colour, but soon chose the most suitable among the distribution of private film companies. This was the turning point from propaganda to PR, public relations. This widened the image of Finland to more special fields of interest than travel propaganda.

Keywords: propaganda films, 20th Century, Finland, newsreels, delivery system

Call for Papers and Sessions – Kutsu tutkijoille:

Uudistusten ja vallankumousten Suomi ja Eurooppa, 1917–19: Yhteenkietoutuneet ja yllirajaiset historiat

Tampereen yliopisto, 16.–18. maaliskuuta 2017

Venäjän helmi/maaliskuun 1917 vallankumous käynnisti Suomessa perustuslaillisen kuohunnan ajanjakson, joka johti sisällissotaan ja lopulta kompromissina syntyneeseen tasavaltalaiseen hallitusmuotoon heinäkuussa 1919. Tämä kansainvälinen tieteellinen konferenssi tarkastelee ensimmäisen maailmansodan poliittisia, kulttuurisia, aatteellisia ja yhteiskunnallisia vaikutuksia Euroopassa keskittyen erityisesti uusien kansallisvaltioiden itsenäistymiseen. Uudistus- ja vallankumousprosessit saivat kansallisissa konteksteissa erilaisia muotoja mutta olivat usein enemmän riippuvaisia kansainvälisestä kehityksestä kuin perinteisesti on tunnustettu.

Keynote-puhujat

Prof. Richard Bessel (York), 'A transnational revolution: The challenges of the First World War and the crises of the legitimacy of the established political order'; Prof. Krassimira Daskalova (Sofia), 'Reform, revolution and transformations of gender orders: A European comparison'; Dr. Bill Kissane (LSE), 'Civil wars in a comparative perspective'; Prof. Jörn Leonhard (Freiburg), '1917 and the Global Revolution of Rising Expectations'; Prof. Henrik Meinander (Helsingfors), 'Forces of democracy in Scandinavian societies'.

Konferenssista kiinnostuneita pyydetään lähettämään korkeintaan 250 sanan englanninkielinen abstrakti osoitteeseen 1917conference@uta.fi viimeistään 15.4.2016. On mahdollista ehdottaa joko täyttä kolmen esitelmän paneelia (90 minuuttia) tai yksittäisiä esitelmiä. Sisällytä ehdotukseen ehdottajan ja kaikkien puhujien täydelliset yhteystiedot.

Konferenssimaksu on 100 euroa, 30.11.2016 jälkeen 150 euroa (80/150 opiskelijat). Rekisteröityminen avautuu syyskuun alussa.

Konferenssin järjestävät *Suomen Historiallinen Seura, Tampereen yliopisto ja Suomen Akatemian Yhteiskunnan historian tutkimuksen huippuyksikkö.* Konferenssi on osa Suomi 100 -juhlavuoden ohjelmaa.

Lisätietoja www.uta.fi/conference/1917 tai sähköpostiosoitteesta 1917conference-organisers@uta.fi

Louis Clerc

”Ei missään tapauksessa saisi jarruttaa Holmaa Pariisissa!”

SUOMEN PARIISIN-LÄHETYSTÖN
PROPAGANDATOIMINTA ENNEN TALVISOTAA
JA SEN AIKANA

Louis Clerc käsittelee artikkelissaan Suomen pitkäaikaisen Pariisin-suurlähettilään Harri Holman propagandatyötä Ranskassa talvisodan edellä ja sen aikana.¹ Sodan sytyttyä Holma haki Suomelle tukea ranskalaisen yhteiskunnan eri piireistä, joilla oli hyvinkin eriävät ja jopa ristiin menevät tavoitteet. Clerc osoittaa, että pienten maiden rakentamasta myönteisestä maakuvasta oli ja on etua myös kriisien puhjetessa.

Jukka Nevakivi on käsitellyt Suomen ulkoasiainministeriön (UM) historiassa suomalaisten diplomaattien yrityksiä levittää ulkomaisille yleisöille Suomen sisäisiin oloihin, ulkopolitiikkaan, talouteen sekä kulttuuriin liittyviä tietoja. Nuoren itsenäisen valtion piti 1920-luvulla tehdä itseään tunnetuksi todistaakseen olevansa oikea valtio ja puolustaa omia intressejä kansainvälisissä neuvotteluissa.² Tällä propagandatoiminnalla oli selvä ulkopoliittinen tavoite, johon kytkeytyivät myös viennin- ja matkailunedistämistavoitteet. Tietoiseen propagandatoimintaan liittyikin olennaisesti nuoren kansan tiedostamatonta tarvetta valistaa ulkomaalaisia

Dosentti, FT Louis Clerc toimii yliopistonlehtorina Turun yliopiston poliittisen historian oppiaineessa. Sähköposti: loucle@utu.fi.

omista olosuhteistaan. ”Suomea” piti määritellä kansallisena projektina ja esitellä maailmalle, jotta ulkomaille leviäisi edes jotain tietoa tuoreen itsenäisen maan kulttuurista, kielestä ja kansasta. Ministeriön sisällä tämä prosessi toteutui monella eri tasolla, ja Nevakivi korostaa propagandatyön perustuneen pitkälti kentällä toimivien diplomaattien ja edustajien ponnistuksiin. Länsi-Eurooppaan nopeasti rakennetut diplomaattiset edustustot näkivät propagandatyön tärkeänä keinona vakiinnuttaa myönteistä Suomi-kuvaa ja kehittää verkostoja, jotta suomalaiset diplomaatit kriisin tullessa saisivat helpommin yhteyden asemamaiden johtoon ja yleisöön.

Talvisota lienee yksi tutkituimmista ajanjaksoista Suomen historiassa. Sekä suomalaisten sodanajan propagandatoimintaa että ulkomaiden näkemyksiä Suomesta on käsitelty aiemmassa tutkimuksessa jonkin verran: Max Jakobson, Jukka Nevakivi, Martti Julkunen, Pekka Lähteenkorva, Jussi Pekkarinen, Elina Melgin sekä ”talvisota muiden silmin” -tyyppiset kirjat ovat esitelleet Suomen propagandatoimintaa sekä tapaa, jolla pienen maan taistelu uutisoitiin ulkomailla.³ Sodanajan propagandakampanja Suo-

1. Otsikossa oleva sitaatti on J. O. Söderhjelmien lause ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa 22.1.1940: ks. Ohto Manninen & Kauko Rumpunen (toim.) *Murhenäytelmän vuorosanat. Talvisodan hallituksen keskustelut*. Edita 2003, 139. Kirjoittaja haluaa kiittää arvokkaista ja hyödyllisistä kommentistaan molempia tekstinsä lukeneita arvioijia.

2. Jukka Nevakivi, *Ulkoasiainhallinnon historia, 1918–1956*. UM 1988, 164–165. Tässä artikkelissa käytetään pääasiassa termejä, jotka aikalaiset itse käyttivät: ”Suomi-kuva”, ”propaganda” tai ”Suomen tunnetuksi tekeminen”. Elina Melgin on työssään esittänyt ja pohtinut termejä ja käsitteitä, joita käytettiin sinä aikana. Ks. Elina Melgin, *Propagandaa vai julkisuusdiplomatiaa? Taide ja kulttuuri Suomen maakuvan viestinnässä 1937–1952*. Helsingin yliopisto 2014.

3. Melgin 2014; Max Jakobson, *Diplomaattien talvisota*. WSOY 2002 (näköispainos); Jukka Nevakivi, *Apu jota ei annettu. Länsivallat ja Suomen talvisota 1939–1940*. WSOY 2000; Jussi Pekkarinen & Pekka Lähteenkorva, *Ikuisen poudan maa? Virallinen Suomi-kuva 1918–1945*. WSOY

men puolesta jäi pitkään osaksi UM:n Lehdistö- ja Kulttuuriosaston virastomytologiaa: koordinoitulla kampanjalla Suomi oli onnistunut syöttämään muille tietyn kertomuksen maan tilanteesta saadakseen tuen omalle ulkopoliittiselle.⁴ Myös Ranskan edustuston roolia on käsitelty aiemmassa tutkimuksessa.⁵

Tämä artikkeli tuo lisää tähän olemassa olevaan tutkimukseen hyödyntämällä entistä laajempaa lähdepohjaa rekonstruoidessaan lähettiläs Harri Holman (1886–1954) toimintaa ennen sotaa ja sen aikana. Keskeisiä lähteitä ovat ulkoasiainministeriön Ranskan Suomen avustuskomitean arkistot, Holman omat paperit (esimerkiksi Åbo Akademin kirjastossa säilytettävä Ragnar Numelinin kirjeenvaihto Holman kanssa) sekä ranskalaiset arkistot ja julkaisut. Pyrkimyksenä on tapahtumahistorian seuraamisen ohella keskustella yleisemminkin pienten maiden ulko- ja maanedustustojen toiminnasta sodan alla ja aikana.⁶

”Maaperän muokkaaminen...”⁷

Harri Holman toiminta Pariisissa talvisodan aikana oli jatkoa hänen sotaa edeltäville ponnistuksilleen. Itsenäisen Suomen viranomaisten ensimmäiset yritykset tuoda esille ranskalaiselle yleisölle räätälöityä Suomi-kuvaa liittyivät vuonna 1919 pidettyyn Pariisin konferenssiin, jossa Suomi pyrki saamaan tunnustusta ja puolustamaan kantaansa Ahvenanmaan kysymyksessä.⁸ Lähetystön ensimmäiset niin kutsutut lehdistömiehet tulivat pääasiassa piireistä, jotka ennen itsenäisyyttä olivat toimineet suomalaisten kansallisten aktivistien äänenkantajina Ranskassa. Virkamiehet pyrkivät lähinnä tuomaan tietoa Suomesta laajemmalle yleisölle.

Saapuessaan Pariisiin vuonna 1927 Holma jatkoi edeltäjänsä Carl Enckellin aloittamaa imagotyötä.⁹ Uuden lähettilään toiminta koostui ennen kaikkea julkaisutyöstä, lehdistösuhteiden ylläpidosta sekä yleisestä verkostotyöstä Ranskassa. Toimintaa helpotti hänen erityisen pitkä kautensa Ranskan pääkaupungissa (Holma toi-

mi lähettiläänä vuosina 1927–1943), jossa pitkäjänteisyys oli keskeistä verkostoja rakennettaessa. Lähetystössä toimikin 1930-luvun lopussa myös muita edustajia, jotka olivat olleet kauan Ranskassa – tällaisia olivat esimerkiksi pääkonsuli Kaarlo Brusin ja kauppa-avustaja Mauno Nordberg.

Holma oli Ranskaan tullessaan yksi Suomen tuoreen ulkoasiainhallinnon kirkkaimmista täh-

2004; Martti Julkunen, *Talvisodan kuva. Ulkomaisten sotakirjeenvaihtajien kuvaukset Suomesta 1939–1940*. Weilin+Göös 1975; Antero Holmila (toim.) *Talvisota muiden silmin. Maailman lehdistö ja Suomen taistelu*. Atena Kustannus 2009; Tiina Lintunen & Louis Clerc (toim.) *Ajankohta 2010 – Kenen sota? Uusia näkökulmia talvisotaan*. Uniprint 2010.

4. Ulkoasiainministeriön arkisto (UMA), 19 A, Tiedotustoiminta yleensä, Raportti: Suomea esittelevistä julkaisuista, Urho Toivola, 22.11.1952 (”Sotiansa aikana Suomi sai myönteisiä kokemuksia yleisen mielipiteen merkityksestä”); Haastattelut, UM:n Lehdistö- ja Kulttuuriosaston henkilökunta, 8.4.2010, muistiinpanot tekijän hallussa.

5. Ks. Nevakivi 2000; Henrik Tala, *Talvisodan ranskalaiset ratkaisijat Ranskan apu Suomelle 1939–1940*. Minerva Kustannus 2014; Louis Clerc, *La Finlande et l’Europe du Nord dans la diplomatie française. Relations bilatérales et intérêt national dans les considérations finlandaises et nordiques des diplomates et militaires français, 1917–1940*. Peter Lang 2011.

6. Pienten skandinaavisten maiden edustustojen kykyä vaikuttaa asemamaidensa näkemyksiin on pohdittu esimerkiksi teoksessa Patrick Salmon, *Scandinavia and the Great Powers 1890–1940*. Cambridge University Press 1997. Ks. myös Mika Aaltola, Agile small state agency. Heuristic plays and flexible national identity markers in Finnish foreign policy. *Nationalities Papers* 39:2 (2011), 257–276; *Cambridge Review of International Affairs* -lehdien erikoisnumero ”The foreign policy power of small states”. *Cambridge Review of International Affairs* 23:3 (2010).

7. Holman ilmaisu löytyy hänen kirjeestään Ragnar Numelinille: Handskriftssamlingarna vid Åbo Akademis bibliotek (HÅAB), Ragnar Numelin, Brev 10, Harri Holman kirje Ragnar Numelinille 27.4.1940.

8. Ks. Matthieu Chillaud (toim.) *Les îles Åland en mer Baltique, héritage et actualité d’un régime original*. L’Harmattan 2010, 53–70.

9. Holmasta on kirjoitettu suhteellisen vähän huomioon ottaen hänen asemansa 1920- ja 1930-luvun suomalaisessa diplomaattikunnassa. Yleisesti ks. Arto Mansala & Juhani Suomi (toim.) *Suomalainen diplomaatti*. SKS 2003, 92–100.

Kuva 1. Harri Holma toimi Suomen Pariisiin lähettiläänä vuosina 1927–1943. Laajojen verkostojensa kautta Holma osallistui myös positiivisen Suomi-kuvan rakentamiseen. Lähde: Museoviraston kuvakokoelmat. Kuva: HK10000:1460.

distä. Yliopistouralta vuonna 1918 ulkoministeriöön siirtynyt, Kööpenhaminassa, Berliinissä ja Wienissä palvellut, monia kielisiä hallitseva Holma oli monella tavoin ihannediplomaatti nuorelle valtiolle, jossa kokemus diplomaattityöstä oli vielä vähäistä. Tarve osoittaa Suomen olevan oikea valtio oikeine diplomaatteineen korosti klassista diplomaattikuvaa, jonka Holma oli täysin omaksunut. Saadakseen arvostusta pienen valtion oli toimittava perinteisesti, hän tiivisti: "Vain suurvalloilla on varaa lähettää naurettavia ilmiöitä diplomaattisille paikoille. Pikku kansoilla ei".¹⁰ Presidentti Relanderin sanoin Suomen "paras ja luotettavin"¹¹ diplomaatti pysyi uransa loppuun asti sekoituksena klassismia ja eriskummallisuuksia, joista hänen kirjoitustyyliinsä lukuksilla hallitsemillaan kielillä on ehkä tunne-

tuin.¹² Pariisissa asuneen toimittaja ja kääntäjä Irja Spiran sanoin tämä "hyvin vanhanaikainen, hyvin hyväntahtoinen kulttuurihenkilö"¹³ näikin työnsä ennen kaikkea kulttuurityön jatkumona, sivistyneiden ihmisten kansankäymisenä "maailman asioiden" äärellä.

Holma etääntyi kuitenkin Suomesta ja suomalaisesta poliittisesta ympäristöstä 1930-luvulla. Hänen tyyliään alettiin vieroksua, ja hänen raporttiansa hyödyllisyys kyseenalaistettiin Suomen kääntyessä sisäänpäin ja Euroopan muuttuessa vaarallisemmaksi.¹⁴ Perinteinen ja sa-

10. Kansallisarkisto (KA), Harri Holman kokoelma, kansio 25, Harri Holman päiväkirja, merkintä 12.9.1924.

11. Eino Jutikkala (toim.) *Lauri Kristian Relander. Presidentin päiväkirja* os. 1. Weilin + Göös 1968, 447.

12. Seuraava vuoden 1927 lause antaa hyvän esimerkin sekä Holman tyylistä pahimmillaan että (epäsuorasti) hänen käsityksestään diplomaattityöstä: "Vetenskapsmannen och diplomatens (i ordets högra betydelse) söka jag båda sanningens palette. [...] Båda à la fois är härlig mannen idrott." Ks. HÅAB, Ragnar Numelin, Brev 10, Holma Ragnar Numelinille 23.5.1927. Vuodesta 1919 ulkomailla asunut Holma käytti osaamiaan kielisiä usein sulassa sovussa, erityisesti hänen päiväkirjan merkinnöissä. Kielet antoivat hänelle mahdollisuuden ottaa haltuun ja ymmärtää monia erilaisia ympäristöjä. Pahimmillaan Holman raportit sekoittivat kuitenkin andymaccoymaisiin seurauksiin kolme tai neljä eri kieltä, kankeasti ja kirjoitusvirheineen. Miehen raporttien tyyli ei auttanut: pahimmillaan hänen raportit olivat joko hyvin yleispiirteisiä tai painvastoin täynnä diplomaattista nippelitietoa, jotka Holma oletti helsinkiläisten päätöksentekijöiden ymmärtävän. Parhaimmillaan Holma oli kuitenkin rikas tietolähde ranskalaisista ja eurooppalaisista diplomatista kehityksistä, joka osasi hyvin tiivistää Suomen dilemmoja 1930-luvun Euroopassa.

13. Irja Spira, *Pariisin taivaan alla. Suomalaisen lehtinaisen "muisteluksia"*. WSOY 1989, 62.

14. Matti Kurjensaari tiivistää hyvin pilansekaisen kunnioituksen, jota Holma ammattikuntansa edustajana herätti 1930-luvun Suomessa: "Kun Pariisiin-lähettiläs Harri Holma 20-luvulla valkoiisiin damaskeihin ja bonjourin pukeutuneena sipsuttelevin askelin ranskalainen hymy huulilla liikkui eduskunnan kahvilassa, takapenkiläiset ihailivat: siinä meillä vasta diplomaatti!". Ks. Matti Kurjensaari, *Kansankunnan kaapin päällä*. Tammi 1969, 208. Monille Suomessa Holma edusti Harold Nicolsonin kuvailemaa diplomaattia, joka menettää kontaktit kotimaahan-

maan aikaan kosmopoliitti Holma oli silmätikkuna niin Svinhufvudin ja Paasikiven oikeistolle kuin Tannerin sosialidemokraateille tai Kallion Maalaisliitolle. 1920-luvun lopun jälkeen Pariisi myös menetti merkityksensä Suomen ulkopoliitikassa: Ranskan ja Neuvostoliiton vuonna 1935 allekirjoittama sopimus myrkytti Ranskan-suhteita, joista oli puuttunut substanssia jo tätä ennen. Suomalaisella poliittisella ja älyllisellä kentällä Ranskaa oudoksuttiin poliittisista, kulttuurisista ynnä muista syistä – Helsingistä nähden oudon sekava Välimeren rantamaa nähtiin enenevissä määrin Saksan varjossa.¹⁵

Suomessa ambivalentiksi koettu Holma onnistui kuitenkin hyvin juurtumaan Ranskaan. Hänestä otetuissa harvoissa kuvissa Holma esiintyy aina vakavana, omissa ajatuksissaan olevana tai arvonsa tuntevana lähettiläänä, ja Yhdysvaltojen lähettilään William C. Bullittin mukaan hän näytti ”kiltiltä, ujolta, pieneltä kaverilta”.¹⁶ Holma nautti kuitenkin seurapiirielämästä, hyvästä ruoasta, taiteesta sekä kauniiden ja älykkäiden naisten seurasta: lähettilään seurallisuus ja kielitaito avasivat ovet sisäpiireihin hänelle ja hänen vaimolleen Alli Holmalle, joka oli aina läsnä lähetystön sosiaalisessa elämässä ja omaksui selvästi roolinsa pyyteettömänä, arkiasioita hoitavana lähettilään rouvana.

Holma keräsi kontakteja ranskalaisen kulttuurieliitin parissa samoin kuin poliittisissa piireissä. Osa vuorovaikutussuhteista oli ”periytynyt” hänelle Enckellin ajalta tai jopa itsenäisyyttä edeltäneeltä ajalta. Esimerkiksi oikeustieteilijä, Ranskan ulkoasiainministeriön asiantuntija Albert de Lapradelle kiinnostui Suomen asiasta jo vuosisadan vaihteessa, samoin kuin toimittaja René Puaux, kansanedustaja ja vaikutusvaltainen Lyonin pormestari Édouard Herriot sekä kansanedustaja Henry Franklin-Bouillon.¹⁷ Holma hoiti myös kontakteja erityisesti Ranskan talouselämän johtoon ja kulttuuriporvaristoon. Jotkut verkostot tulivat ahkeran seuralämän kautta, kuten esimerkiksi yhteydet aristokraattiseen De la Rochefoucault -perheeseen; toiset

taas syntyivät sattumalta. Holmalla oli esimerkiksi läheiset kontaktit diplomaattiperhe Peretti de La Roccaan, jonka poika oli naimisissa liike mies Allan Hjeltin tyttären kanssa,¹⁸ sekä viinin ja luksustuotteiden tuottaja Kilian Hennessyyn, jonka ensimmäinen vaimo oli suomalainen Gunnel Skogstedt.¹⁹ Nämä monimutkaiset, mutta kärsivällisesti vaalitut verkostot ankkuroivat Holman perheineen ranskalaisen yhteiskunnan eliittiin.

Holman verkostot ulottuivat myös Ranskan politiikan ja ulkopoliitiikan johtoon. Lähettiläs oli luonnollisesti tuttu hahmo ulkoasiainministeriössä, parlamentin molemmissa kamareissa ja armeijan esikunnassa, joissa rutiinikäynnitkin antoivat tilaisuuksia tuoda esille suomalainen näkökulma. Vuonna 1930 esimerkiksi silloin lähetystösihteerinä Pariisissa toiminut Ragnar Numelin kuvailee tapaamistaan Ranskan Ulkoasiainministeriön taloudellisten ja poliittisten asioiden varajohtajan André Laboulaye’in kanssa.²⁰ Tapaamisen lopussa Laboulaye ”[...] kysyi

sa: ”a denationalised, internationalised, and therefore dehydrated, an elegant empty husk”. Harold Nicolson, *The Evolution of Diplomatic Method*. Constable & co 1954, 78–79.

15. Ks. Erkkä Railo & Ville Laamanen (toim.) *Suomi muuttuvassa maailmassa. Ulkosuhteiden ja kansallisen itseyttämyksen historiaa*. Edita 2010, 164–169; Vesa Vares, Pikumainen Marianne. Suomalaisen oikeiston näkemyksiä Ranskasta vuosina 1918–1923. Teoksessa Louis Clerc & Kristina Ranki (toim.) *Suomalaisten Ranska. Kaunis Tuntematon*. Ajatus Kirjat 2008, 133–158.

16. ”A nice, timid, little fellow”: William C. Bullitt, *For the President, Personal and Secret*. Houghton Mifflin 1972, 396–397.

17. Ks. Louis Clerc, A Feeling for Justice. French Reactions to the ”Finnish Cause” between 1870 and 1917. *Journal of Baltic Studies* 38:2 (2007), 235–254.

18. Ks. UMA, 49 K, kansio Peretti de la Rocca, ranskal. sekä UMA, 22 J, kansio Inger Peretti.

19. Krister Björklund & Olavi Koivukangas (toim.) *Suomalaiset Euroopassa*. Turun siirtolaisuusinstituutti 2008, 223. Gunnel Hennessy kuoli vuonna 1947, jonka jälkeen Kilian Hennessy meni uudestaan naimisiin.

20. HÄAB, Ragnar Numelin, Brev 10, Numelin Holmalle 31.7.1930.

Suomen oloista, joten minulla oli tilaisuus antaa lyhyt yleiskatsaus, jonka olin edeltäpäin valmistanut.” Tiskin toisella puolella ranskalaiset viranomaiset, erityisesti aristokraattisemmat ja vanhan koulukunnan edustajat²¹ saattoivat tulla hyväksi ystäviksi (Laboulaye’lla oli pitkin 1930-lukua kirjeenvaihtoa Holman kanssa), ottaa vastaan annettuja tietoja ja hyödyntää niitä päätöksenteossa: 1930-luvulla Ranskan edustus Suomessa oli hieman epäjärjestyksessä ja suomalaiset toimivat Pariisissa usein ministeriön tärkeinä tietolähteinä Suomen oloista. Pienestä maasta, jonka kanssa Ranskalla oli vain vähäistä kanssakäymistä, ei tarvittu paljoakaan tietoa muutoin kuin poikkeusaikoina. Holma oli myös hyvissä väleissä monien sotilaiden kanssa, joille Suomi saattoi jo 1930-luvulla toimia varoittavana esimerkkinä Neuvostoliiton kaksinaamaisuudesta tai Lapuan-liikkeen myötä myös esimerkkinä rehdistä kansasta, joka sai omat kommunistinsa ruotuun tinkimättä demokraattisista instituutioistaan.²² Holman verkostojen laajuus kiinnitti pitkään Helsingissä asuneen Jean-Louis Perret’n huomion, ja hän kirjoittikin ystävälleen ”suomalaisesta propagandasta”.²³

Seuraelämän verkostojaan hyödyntäen Holma pyrki levittämään kuvaa Suomesta kulttuuri- ja taloudellisesti kehittyvänä ja demokraattisena. Samalla pieni maa piti esittää osana rauhallista, puolueetonta Pohjolaa, jonka maiden ulkopolitiikka pyrki rauhoittamaan kansainvälisiä suhteita.²⁴ Yksi esimerkki Holman logiikasta on helmikuussa 1931 kirjoitettu kirje, jossa hän pyytää rahoitusta osallistuakseen suomalais-ranskalaiseen konferenssisarjaan Suomi-aiheisella esityksellä.²⁵ Kirjeessään Holma kuvaili, miten esitys tässä konferenssisarjassa olisi erinomainen tilaisuus tuoda esille Suomen viime aikojen kehitystä valistuneelle ranskalaiselle yleisölle sekä laajentaa lähetystön verkostoja vaikutusvaltaisten piirien keskuudessa. Yleinen logiikka oli siis se, että tietynlaisen Suomi-kuvan levittäminen olisi hyödyksi Suomelle myös kriisiaikana. Eri tilaisuuksien aikana piti osata selit-

tää Suomen asioita ”läpi kysymysten alati vuotavan virran”.²⁶ Kalevala-kutsut, itsenäisyyspäivät, julkaisutilaisuudet ynnä muut antoivat sekä Harri että Alli Holmalle tilaisuuksia esiintyä ja edustaa sekä levittää sanomaa Suomesta ja suomalaisuudesta. Näissä ponnistuksissa Holman toimintatavat olivat samanlaiset kuin Baltian maiden lähettiläillä, erityisesti Viron Pariisin-edustajalla.²⁷

Sosiaaliset verkostot olivat tärkeitä senkin takia, että Ranskan lehdistön julkaisemat propaganda-artikkelit maksoivat paljon ja lehtimiesten kaikille tuttu ahneus vähensi artikkeleiden propaganda-arvoa. Holma kirjoitti itse, ettei hän uskonut mahdollisuuteen järjestää laajaa lehdistöyhteistyötä, yhtäältä taloudellisista syistä ja

21. Isabelle Dasque kuvailee hyvin Ranskan UM:n sisäistä kehitystä ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Voidaan olettaa, että Holma oli eniten kotonaan 20–30-luvulla pikku hiljaa väistyvän vanhemman diplomaattisukupolven keskuudessa. Ks. Isabelle Dasque, *A la recherche de Monsieur de Norpois. Les diplomates de la République, 1871–1914*. Pariisi-V/Sorbonnen yliopisto 2005.

22. Holma työskenteli pitkään saadakseen Lauri Ingmanin kirjan Lapuan liikkeestä käännettyä ranskaksi, ja hyödynsi sitä monissa tilaisuuksissa selittääkseen ranskalaisille liikkeen luonnetta ja kehitystä.

23. Kansalliskirjaston käsikirjoituskokoelmat (KKK), Maurice de Coppet’n kokoelma 40.32, Jean-Louis Perret de Coppet’lle, 10.7.1924; ks. myös Clerc 2011, 143–150.

24. Ulkoasiainministeriön lehdistöosaston johtajana toimiva Urho Toivola kirjoitti vuonna 1938 kansainväliseen aikakauslehteen, että pienet maat ovat vaihtoehto suur maiden valta-politiikkaan: ”aineellinen ja sotilaallinen valta”, hän tiivisti, ”ei voi eikä saa päättää yksin ihmiskunnan tulevaisuudesta” (*Le Nord, Revue internationale des pays du Nord*, v.1/1938, 131, käänös ranskasta).

25. UMA, 19 G 57-1921-1931, Suomalais-ranskalainen lounas *Cercle Interallié*-nimisessä klubissa 27/2-1931, Harri Holman kirje Hjalmar Procopé’lle 20.2.1931.

26. HÅAB, Ragnar Numelin, Brev 10, Holma Ragnar Numelinille 29.1.1928.

27. Viron propagandatoiminnasta Pariisissa maailmansotien välillä ks. Julien Gueslin, *La France et les petits Etats baltés. Réalités baltés, perceptions françaises et ordre européen (1920–1932)*. Paris I/Sorbonne 2004, 47–58, 504–553, <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-00126331/document> (1.2.2016).

toisaalta STT:n sekasortoisen tilanteen vuoksi.²⁸ Holma kuitenkin käänsi, ideoi tai suorastaan tilasi Suomi-aiheisia materiaaleja sekä ranskalaiselta lehdistöltä että kustantajilta.²⁹ Lähetystö kohteli erityisen hyvin kääntäjiä, suomalaisia tai ranskalaisia, joista useimmilla oli vanhoja Suomi-kytköksiä: Irja Spiraa, mutta myös esimerkiksi Suomessa pitkään asuneen, Ranskan entisen konsulin Jean Poirot'n leskeä käytettiin vielä 1930-luvulla kääntämään tekstejä. Vaikka lähetystö ei pystynyt koordinoimaan kaikkea Suomi-aiheista tiedotusta Pariisissa, se toimi usein tietolähteenä ranskalaisille. Holman kirjeenvaihdossa pohditaan usein näitä kysymyksiä: miten ohjata Ranskan lehdistön Suomi-aiheisia artikkeleita, miten tuoda esille sensaatiouutisten lisäksi myös "sivistysuutisia"³⁰ Suomesta, miten saada julkaisut koordinoitua, miten saada STT ja ranskalainen tietotoimisto Havas toimimaan yhdessä ja niin edelleen.

Propagandatoimintaan ja sen tuloksellisuuden vaikutti kuitenkin Ranskan yleinen poliittinen kehitys. Suomen ja Ranskan väliset poliittiset ja taloudelliset suhteet huononivat 1930-luvun lopussa. Ranskassa vallitsi enimmäkseen suosiollinen käsitys Suomesta, mutta Suomen vuoden 1938 päätös luopua yhdessä Oslon ryhmän kanssa Kansainliiton sanktiojärjestelmästä aiheutti Ranskassa vähintään yhtä suurta närkästystä kuin vuonna 1935 allekirjoitettu Ranskan ja Neuvostoliiton sopimus oli aiheuttanut Suomessa. Vuonna 1939 käydyt Ranskan, Ison-Britannian ja Neuvostoliiton turvatakuukeskustelut nähtiin myös Suomessa vaarallisina. Suomalaiset olivat hyvin varovaisia kannanotoissaan ja pyrkivät kaikkiin tavoin saamaan selville ranskalaisen neuvotteluosapuolen aiheet, jotka nämä puolestaan pyrkivät salaamaan. Keväällä ja kesällä 1939 tunnelma oli kuin parisuhteessa, jossa toinen pettää ja toinen epäilee hiljaa.

Ennen talvisodan alkua jännitteet lisääntyivät vielä entistään, kun ranskalaiset yrittivät painostaa suomalaisia uskomaan, että yhteistyö Moskovan kanssa oli välttämätöntä saksalaisen

vaaran vuoksi. Talvisodan edellä ja erityisesti Molotov–Ribbentrop-sopimuksen jälkeen tilanne kuitenkin muuttui nopeasti niin lehdistössä kuin ranskalaisessa johtoportaaassakin. Lehdistö, joka oli kritisoinut kesällä Suomen "jääräpäisyyttä" Moskovan vaatimusten suhteen, pettyi Saksan ja Neuvostoliiton sopimukseen. Tästä seurasi dramaattinen linjanmuutos lehdistön alkaessa uudestaan kehua Suomea. *Revue des deux Mondes*, suurlevikkiset *Le Petit Journal*, *Le Temps* tai *Le Figaro* tunsivat jo vanhastaan Suomen ja antoivat sille taas palstatilaa. Jopa toimittaja Geneviève Tabouis, väsymätön Hitlerin kritisoija sekä Ranskan ja Neuvostoliiton sopimuksen puolestapuhuja, kehui Suomea *L'Oeuvre*-lehdessään.

Lähetystö sodan alussa

Kun talvisota alkoi marraskuussa 1939, tilanne lähetystössä oli Holman omien sanojen mukaan kaukana ihanteellisesta. Lähetystön lehdistötatasea Torsten Tikanvaara oli Holman mukaan kokematon ja suhdetta Ranskan hallitukseen räsittivät edellisen vuoden vaikeat kiistat.³¹ Suo-

28. Pekkarinen & Lähteenkorva 2004, 38–40; Claude Belanger et al., *Histoire générale de la presse française III. De 1871 à 1940*. PUF 1972, 486–490, 499–500; UMA, 5 C, kansio 6, Enckell UM:lle, raportti 38, lokakuu 1919; UMA, 94 B, Ranska (1934–1949), Holma UM:lle, päiväämätön; HÅAB, Ragnar Numelin, Brev 10, Holma Numelinille, merkitty "4.8" ilman vuotta – kirjeen sisältö viittaa siihen, että kirje olisi vuodelta 1929 tai 1930.

29. Ks. esimerkiksi kirjeenvaihto Jean-Louis Perret'n 1930 kirjasta, jossa UM ja lähetystö junailivat kirjan kirjoittamisen, tarkistamisen ja julkistamisen: UMA, 19 C, kansio Ranskankielinen Suomi-kirja. Perret'n kirjan lisäksi löytyy monta muuta julkaisua, joissa lähetystö toimi alullepanijana. Esimerkiksi Henri de Montfort'in teosta *Les nouveaux États de la Baltique* (A. Pedone 1933) tai Léon Agourtin kirjoitusta *L'Armée Finlandaise* (L'Officier de Réserve 1934) käsitellään seuraavissa arkistoissa: UMA, 5 C, 6, Carl Enckell UM:lle, raportti 43, 8–17.1.1920; KA, Harri Holman kokoelma, kansio 6, kirjeenvaihto de Bonnefoy-Sibourin kanssa sekä kirjeenvaihto Maurice ja Yseult de Coppet'n kanssa.

30. Termi on Holman: HÅAB, Ragnar Numelin, Brev 10, Holma Numelinille, "4.8".

31. HÅAB, Ragnar Numelin, Brev 10, Holma Numelinille, 27.4.1940.

men hallitus ei nähnytään Ranskaa merkittävä-
nä vaikutusalueena: propaganda-asioita sodan
alussa pohtimaan asetettu, opetusministeri
Hannulan johtama, neuvottelukunta keskittyi
tammikuun 1940 raportissaan lähinnä Pohjois-
maihin, Saksaan, Englantiin ja Pohjois-Amerik-
kaan.³²

Sodan ensimmäisinä hetkinä Holma – samal-
la tavoin kuin Rudolf Holsti Genevessä – kuiten-
kin tulkitsi hallituksensa ohjeita kehotuksina
saada ranskalaiset toimimaan jollakin tavalla
Suomen hyväksi.³³ Helsingissä asia ei ollut niin
selvä: vasta tammikuussa 1940 havahduttiin
huomaamaan, että ”Holma ajaa asiaa ja on siinä
käsityksessä, että me täällä suuresti kannatam-
me sitä.”³⁴ Vaikka Helsingin päättäjien mielipide
asiasta oli epäselvä, Holma ajoi Suomen asiaa
muun muassa Ranskan johtajien suuntaan.³⁵ So-
dan ensimmäisinä päivinä lähettiläs sai vahvaa
tukea William C. Bullittilta, joka kehotti häntä
ottamaan yhteyttä Ranskan pääministeri
Édouard Daladier’iin sekä Kansainliiton pääsiht-
teeri Joseph Avenoliin.

Pääministeri Édouard Daladier oli tuohon ai-
kaan poikkeuksellisen vahvassa asemassa, mut-
ta myös luonteeltaan epävarma ja vaikutuksille
altis; vaikka hän oli Saksaa vastaan käytävän so-
dan kannalla, hän epäroi strategisissa yksityis-
kohdissa.³⁶ Ensimmäisen maailmansodan vete-
raanina ja monien muiden ranskalaisten tavoin
kokemastaan syvästi järkyttyneenä Daladier ha-
lusi käydä mahdollisimman verenvuodatukse-
tonta sotaa, joka voitettaisiin väsyttämällä Saksa
ja sen liittolaiset sekä saamalla mukaan puo-
lueettomia maita. Samalla Daladier oli vähem-
män helläkätinen Neuvostoliittoa kohtaan kuin
hänen alaisinaan toimivat diplomaatit, jotka pit-
kin talvea 1939–1940 toivoivat Neuvostoliiton
kääntyvän takaisin liittolaisten puolelle Saksaa
vastaan.³⁷

Kaikissa aspekteissa Suomi tarjosi mahdolli-
suuksia, jota Holma, Bullitt sekä Mannerheimin
edustajana Pariisiin joulukuun alussa saapunut
eversti Aladár Paasonen toivat toistuvasti esille.

Pääministeri tapasi Holman jo sodan ensimmäi-
sinä päivinä, jolloin lähettiläällä oli mahdolli-
suus vaikuttaa hänen näkemyksiinsä Neuvosto-
liiton ja Suomen välisestä sodasta.³⁸ Daladier
aktivoi sen jälkeen diplomaatteja ja sotilaita,
jotka muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta
suhtautuivat kuitenkin epäröiden pääministerin
aikeisiin Suomessa.³⁹

Holma osasi navigoida Ranskan johdon kes-
kuudessa taitavasti ja painostaa niitä, jotka oli-
vat alttiita kääntymään Suomen puolelle. Sekä
hän että Paasonen korostivat Neuvostoliiton liit-
tolaisuutta Saksan kanssa Molotov–Ribbentrop-
sopimuksen jälkeen samoin kuin mahdollisuutta
voittaa puolueettomia maita Ranskan rinnalle.⁴⁰
Aikaa myöten suurin osa Ranskan johtoa hyväk-
syi Daladier’n vanavedessä eräänlaisen ”skandi-
naavisen manööverin”, joka tuli jo joulukuun lo-
pussa Daladier’n sotasuunnitelmien näkyväksi

32. KA, Valtion Tiedotuslaitoksen arkisto, Ha:2, Opetus-
ministeri Hannulan neuvottelukunnan mietintö 30.1.1940.
Ks. myös joulukuun hallituksen ja ulkoasiainvaltiokunnan
kokousten keskustelut: Manninen & Rumpunen (toim.)
2003.

33. Ks. Nevakivi 2000, 125–128.

34. Manninen & Rumpunen (toim.) 2003, 137.

35. Holma muistele: KA, Harri Holma, kansio 37, Holma
UM:lle, raportti 2, 6.2.1940.

36. Janine Bourdin & René Rémond (toim.) *Édouard Da-
ladier, chef de gouvernement, actes du colloque de décembre
1975*. Presses de la Fondation Nationale de Sciences Poli-
tiques 1977, 222. Ks. myös Tala 2014.

37. Raymond Boyer de Sainte-Suzanne, *Une politique ét-
rangère. Le Quai d’Orsay et Saint-John Perse à l’épreuve d’un
regard, novembre 1938–juin 1940*. Viviane Hamy 2000,
188–189.

38. Ks. mm. Elisabeth du Réau, *Édouard Daladier, 1884–
1970*. Fayard 1993, 402–405.

39. Ranskan UM:n valtiosihteerin avustaja Roger Boyer
de Sainte-Suzanne tiivistää tilanteen kirjoittamalla, että
pääasiassa Daladier veti takanaan sekä diplomaatit että
sotilaat, jotka eivät ainakaan alussa seuranneet häntä
kein vastahakoisesti. Ks. Boyer de Sainte-Suzanne 2000,
209. Ks. myös Roland de Margerie, *Journal 1939–1940*.
Grasset-Fasquelle 2010, 57–60.

40. Service historique de l’Armée de terre (SHAT),
7N2790, kansio Aide à la Finlande, Mannerheim Gameli-
nille, 24.1.1940.

osaksi. Holma hyödynsi verkostojaan sekä Genevessä että Pariisissa. Genevessä yhteyshenkilöitä olivat eversti André Bach sekä edustajainhuoneen ulkoasiainkomission puheenjohtaja Jean Mistler, molemmat ankaria antikommunisteja, jotka raportoivat Kansainliittoon Suomen tilanteesta. Pariisissa Holma oli yhteyksissä Bachin kanssa.⁴¹ Hän myös antoi Suomi-tietoa eversti Somonille, joka tapasi Ranskan merivoimien päällikön amiraali François Darlanin avustajan 22.12.1939. Tapaamisessa miehet suunnittelivat mahdollista maihinnousua Petsamoon.⁴²

Holmasta, Paasosesta sekä lähetystön verkostoista tuli Ranskan johdon pääasiallinen Suomen tapahtumien tietolähde. Ranskan hallitus päätti ensin lahjoittaa sotamateriaalia Suomeen, sitten suunnitella intervention Petsamoon ja lopuksi toteuttaa helmikuun jälkeen laajan skandinaavisen operaation Ison-Britannian kanssa. Holma aktivoi myös verkostonsa parlamentissa, jossa sekalainen ryhmä edustajia vasemmistosta äärioikeistoon (Louis Deschizaux, Georges Scapini, Paul Faure, Georges Bonnet, de la Rocque, Léon Blum ynnä muut) puhui Suomen puolesta. Syyt innostuneisuuteen parlamentin penkeillä olivat moninaisia: yhdet halusivat sotia, toiset vastustaa Neuvostoliittoa, jotkut taas auttaa Suomea moraalisisista syistä. Monet, jotka olivat pitkään halunneet heikentää Daladier'tä, haistoivat verta poliittisissa vesissä – Suomesta tuli Ranskassa sisäpoliittinen lyömäase, jolla voitiin nuijia hallitusta. Lähetystölle nuo nyanssit eivät kuitenkaan merkinneet mitään niin kauan kuin Suomi sai tukea. Myös vanhat verkostot aina toimittaja Puaux'sta vaikutusvaltaiseen pormestari Herriot'n herätettiin jälleen henkiin: Herriot piti tammikuun 11. päivänä 1940 Suomea voimakkaasti puolustavan kovasanaisen puheen ranskalaisten kansanedustajien edessä.

Ranskan yhteiskunta Suomen asialla

Työ Ranskan johdon kanssa oli tärkeää, mutta Ranskan kansakunnan spontaanien reaktioiden kanavoiminen muodosti suurimman osan Hol-

man talvisodan aikaisesta toiminnasta. Hän keskittikin jo joulukuun alussa kaikki lähetystön resurssit ”mielipiteen kypsyttämiseksi Suomen auttamisen mielessä.”⁴³ Kolmen kuukauden aikana Holmaa haastateltiin,⁴⁴ hän kirjoitti, järjesti tapahtumia, esiintyi ja verkostoitui.

Joulukuun alun jälkeen lähetystö pyrki organisoimaan toimintaa, joka oli syntynyt spontaanisti erityisesti suomalaisen konsuliverkoston toimesta. Konsulit ja kunniakonsulit olivat kehittäneet toimintaa omatoimisesti tai ottaneet vastaan ranskalaisten spontaaneja aloitteita, mutta tammikuun alussa lähetystössä yritettiin järjestää toimintaa yhtenäisenä kampanjana. Tätä varten perustettiin ay-liikkeen edustaja Marcel Coulpier'n johdolla *Comité France-Finlande* tammikuussa 1940.⁴⁵ Komitean idea syntyi tammi-

41. Ranskalaisten virallisten diplomaattisten dokumenttien julkistavassa kirjassa Bachia kutsutaan jopa ”suomalaisten kontaktiksi ranskalaisessa päämajassa.” Kts. André Kaspi (toim.) *Documents Diplomatiques Français, 1er janvier-10 juillet 1940*. Peter Lang 2004, 976.

42. Service historique de la Marine (SHM), 1BB2 207, kansio Ski, Colonel Somon/retour Auphan, 22.12.1939 sekä Étude remise par M. Bouthellier au commandant Auphan, à titre personnel, Petsamo, une Salonique du Nord?, päiväämätön.

43. KA, Harri Holma, kansio 37, Holma UM:lle, raportti 2, 6.2.1940.

44. Esimerkkinä ”L'envoyé de Dimanche Illustré chez M. Harri Holma”, André Desmorget, *Le Dimanche Illustré*, 21.1.1940. Artikkelisi esittelee lyhyesti sotaa pienen ja rohkean kansan taisteluna suurta ja röyhkeää diktaattoria vastaan, eurooppalaisen sivilisaation puolustamista jne.

45. UMA, Suomen Avustuskomitea Ranskassa Talvisodan aikana, kansio 1, Comité de patronage, liste nominative des membres du comité; *ibid.*, kansio Comité de Direction, liste nominative des membres du comité; *ibid.*, kansio 2, kirjeenvaihto komitean toiminnasta. Coulpier on tutkijalle yhä mysteeri. Hän oli ay-liikkeen *Confédération Générale du Travailin* paikallinen johtaja, ja saattaa olla lähellä liikkeen sisäistä *Syndicats*-ryhmää eli René Belinin johtamaa antikommunistista ja korporatiivista haaraa. Liikkeen antikommunismi muuttui 1930-luvun lopussa pasifismiksi ja heräsi talvisodan aikana: Pascal Ory, *Les collaborateurs, 1940–1945*. Seuil 1976, 34, 135; Henry Rousso, *Vichy, l'événement, la mémoire, l'histoire*. Gallimard 2001, 179–181. Suomi sai itse asiassa suurelta osin tukea ryhmästä, joka sekoitti antikommunismia ja pasifismia

kuun alussa Holman, toimittaja Marthe Oulién, Coulpier'n ja heidän verkostojensa välisissä keskusteluissa.⁴⁶ Päätaavoitteena oli kerätä tavaraa ja rahaa Suomelle sekä koordinoita tapahtumia ja kampanjoita Ranskassa, siirtomaissa sekä Sveitsissä ja Belgiassa joulukuusta lähtien. Yksityiset ranskalaiset, mutta myös ja erityisesti järjestöt, kirkot ja instituutiot tekivät lahjoituksia.⁴⁷ Suurimmalle osalle ranskalaisia Suomi-into oli spontaani reaktio ”*drôle de guerre*” ankeassa tunnelmassa, mutta Holman 13 vuoden aikana kokoamat verkostot olivat hyödyksi tämän innon kehittämisessä ja kanavoimisessa. Komitean ja lähetystön aloitteesta Ranskan seurapiirit Pariisissa ja muualla söivät, juhlivat, keräsivät rahaa, konsertoivat, esiintyivät, kutoivat tai tanssivat Suomen hyväksi. Komitean järjestämät tilaisuudet kattoivat monenlaista toimintaa aina Edith Piafin konserteista *Musée de l'Homme*n konferensseihin, näytelmistä Sophie Mannerheimin konferensseihin, Henri Danjoun artikkeleista nyrkkeilyotteluihin.⁴⁸ Helmikuun 12. päivänä komitea järjesti ranskalaisten pormestarien järjestön kanssa ”Adoptoidaan Suomi!”-operaation, jolloin ranskalaiset kunnat keräsivät rahaa ja tuenosoituksia suomalaisille kunnille.⁴⁹ Komitean toiminta sai tukea ympäri Ranskaa ei-kommunististen ay-liikkeiden, sotilaiden ja kirkollisten järjestöjen keskuudessa.⁵⁰

Lista komitean johtohenkilöistä antaa hyvän käsityksen Holman verkostoista Ranskan poliittisessa, kulttuurisessa ja seurapiirilämässä. Komitean varsinaiseen johtokuntaan kuuluivat muun muassa kansanedustaja Paul Baudoin ja historian professori Gabriel Le Roy-Ladurie. Kunniatoimikunnassa istuivat muun muassa kansanedustaja Ludovic-Oscar Frossard,⁵¹ liike-elämän edustajat Kilian Hennessy ja Michel de la Marche, toimittaja Henry Bordeaux, marsalkka Franchet d'Esperey, kardinaali Verdier, ruhtinat taret de la Rocca ja Bourbon-Parme – kaikki, kuten tulee ilmi Holman 1930-luvun kirjeenvaihdosta, lähetystön seuraelämän vanhoja tuttuja. Toimittajat ottivat pääasiassa voimakkaasti kan-

taa Suomen puolesta sekä tammikuusta lähtien Suomen auttamisen puolesta. Toimittajille tarkoitettua toimintaa Suomessa tuettiin Pariisissa julkaisu- ja vaikutustoiminnalla ja vanhat kontaktit kuten Puaux ja toimittaja Henri de Montfort myös kirjoittivat lehtiin.⁵² Ranskankieliset julkaisut puolsivat Suomen auttamista ja kytkivät usein Neuvostoliiton vastustamisen Saksan lyömiseen, vaikka sekä Paasonen että Holma pyrkivät pitämään Saksan-kysymyksen erossa Suomen asiasta.⁵³

suhtautumisessaan sotaan Saksan kanssa: logiikka oli, että Saksa ei ole Ranskan oikea vihollinen, vaan pikemminkin potentiaalinen liittolainen oikeaa vihollista eli Neuvostoliittoa vastaan. Suomen asia talvisodan aikana löysi noissa ryhmissä erityisen hedelmällisen maaperän.

46. KA, Harri Holman kokoelma, kansio 45, Comité Central d'aide à la Finlande, Marthe Oulié Harri Holmalle, 13.1.1940.

47. Ks. lukuisia dokumentteja kokoelmissa KKK, Harri Holman kokoelma 324.1 sekä UM:n komitean arkistoissa.

48. Ks. dokumentteja kokoelmissa UMA, Suomen Avustuskomitea Ranskassa Talvisodan aikana, kansio 4, *Journé nationale de la Finlande*; *Ibid.*, kansio 1, *Ambulance France-Finlande*; KA, Harri Holman kokoelma, kansio 45, Comité central d'aide à la Finlande; KA, yksityisarkistot, Ranskalainen ambulanssi, C 6:4.

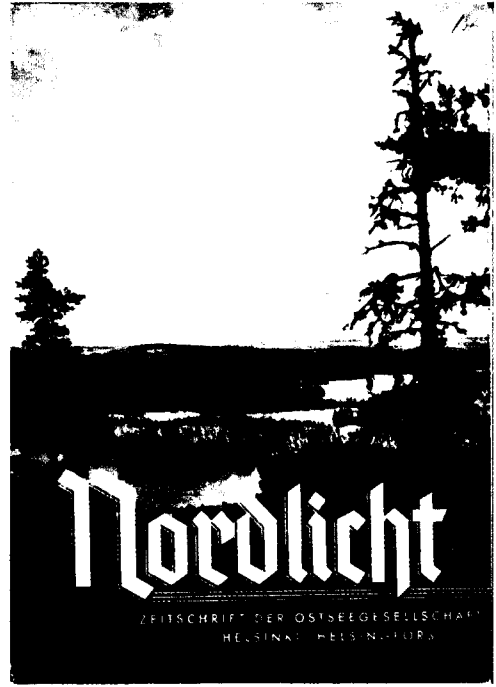
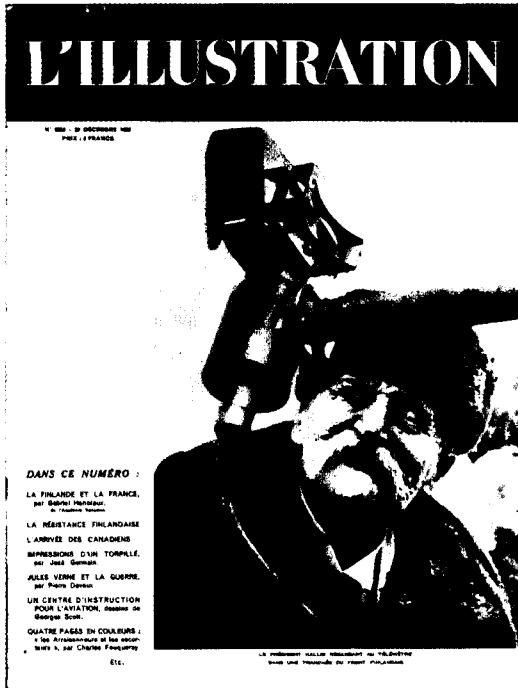
49. UMA, Suomen Avustuskomitea Ranskassa Talvisodan aikana, kansio 5, *Adoptons la Finlande*; *Ibid.*, kansio 1, esitysjuliste 17.2.1940, sille Pleyel, Henri Danjou.

50. Kts. SHAT 7N2790, kansio Comité militaire franco-finlandais. Rahakeräykset paljastuivat joskus, joskin harvoin, huijauksiksi. Tanskalaisen huijarin Tage Ellingerin tapaus on tuttu, mutta Holma mainitsee myös erään suomalaisen rouvan, joka Biarritzissa ja Lyonissa myi tavaraa ”Suomen hyväksi” mutta piti rahat itsellään. HÅAB, Ragnar Numelin, Brev 10, Holma Numelinille, 15.4.1940.

51. Entinen Ranskan Kommunistipuolueen pääsihteeri Frossard puhdistettiin puolueesta vuonna 1923, ja hän oli pitkään pyrkinyt saamaan Ranska kääntymään Neuvostoliittoa vastaan. Ks. Jean-Jacques Chevallier, Gérard Conac, *Histoire des institutions et des régimes politiques de la France de 1789 à nos jours*. Dalloz 1991, 458.

52. Kirjoittajina löytyy lähetystön vanhoja ystäviä: René Puaux (*La résistance finlandaise et la SDN. Revue des Deux Mondes*, 1.1.1940), de Montfort, André Adorjan, Marthe Oulié, Henry Danjou.

53. KKK, Jean Louis Perret'n kokoelma 705.2, Jean-Louis Perret'n päiväkirja, merkinnät 19.–29.12.1939; UMA, 5 C 6, Holma UM:lle, raportti 1, 7.1.1940; Jean-Louis Perret, *La Finlande en Guerre*. Payot 1940, 6–7, 207–208.

Kuva 2. Suomen tilanne kiinnosti ranskalaista lehdistöä talvisodan aikana, kuten näkyy tästä ranskalaisen *L'illustration*-lehdien kansikuvasta. Talvisodan ja välirauhan aikana suomalaiset pyrkivät myös vaikuttamaan kansainväliseen mielipiteeseen julkaisemalla esimerkiksi saksankielistä mainos- ja propagandalehteä vuosina 1940–1944.

Reaktiot ja ryhmät olivat heterogeenisiä, ja muun muassa vanha Suomi-harrastus, pienten maiden puolustus, pasifismi ja antikommunismi sekoittuivat niiden toiminnassa. Lähetystö kuitenkin toimi saadakseen kaikki toimijat vaikuttamaan samaan suuntaan eli painostamaan Ranskan hallitusta auttamaan Suomea. Sotaa edeltävä työ, jonka myötä Suomesta oli luotu kuvaa sekä patona kommunismia vastaan että sosiaalisesti ja kulttuurisesti kehittyneenä maana, kantoi hedelmää talvisodan syyttyä.

Konteksti vai suomalaisten toiminta?

Muistelmissaan Irja Spira kuvailee helmikuun 1940 gaalaillan, jonka komitea järjesti Pariisiin Oopperataloon. Holma toimi isäntänä ja koko Pariisin seurapiiri kokoontui Suomea tukemaan. Sophie Mannerheimin esityksen jälkeen lavan verhot menivät kiinni, ja yleisö asettui katsomaan illan varsinaista kohokohtaa: kuuluisan

ohjaajan ja näyttelijän Sacha Guitryn uutta näytelmää *Valheen koulu*. Kun verho nousi uudelleen, Guitry seisoi lavalla yksin vino hymy huulillaan. Kiittäen yleisöä, joka oli maksanut hyvää tarkoitusta varten kerätyn pääsymaksun, hän ilmoitti että näytelmä ei valmistunut ajoissa. Kirjassaan Spira korostaa yleisön pettynyttä katseita – missä viiپی heille luvattu Guitryn viimeisin luomus? Hetkeksi Suomi ja urhoolliset lumisoturit oli unohdettu.⁵⁴

On vaikea tietää, voidaanko Irja Spiran muistiin tässä tarinassa täysin luottaa. *Se non è vero, è ben trovato*: ranskalaisten talvisota-into ei selitynyt pelkästään suomalaisten toiminnalla. Oopperaan tultiin katsomaan Guitrya enemmän kuin ujoa ja monille tuntematonta Sophie Mannerheimia. Suomi oli talvella 1939–1940 yhä kau-

54. Spira 1989, 120–121.

kainen, ja pääasiassa ranskalaiset näkivät talvisodan ja Suomen asian ranskalaisessa kontekstissa ja ranskalaisin ehdoin. Jotkut hakivat vuoden 1939 kulttuurisen ja poliittisen epävarmuuden kontekstissa puhdasta ja moitteetonta *cause célèbreä*, vastinetta ensimmäisen maailmansodan ajan Belgialle, johon samaistua. Toiset etsivät mahdollisuuksia ohjata Ranska ja Iso-Britannia sotaan Neuvostoliittoa vastaan. Daladier taas etsi tapoja edetä sodassa Saksaa vastaan, herättää puolueettomat ja napata Pohjois-Euroopan resurssit pois Saksan ulottuville. Talvisota ja lumivalkoinen Suomi tulivat otollisella hetkellä täyttämään tiettyä roolia mielikuvien, poliittisten kantojen tai ennakkoluulojen näytelmässä – pari kuukautta aiemmin tai myöhemmin, tai mikäli liittoutuneiden ja Neuvostoliiton kesän 1939 neuvottelut olisivat onnistuneet, mitätön rajakahakka Pietarin lähistöllä olisi tuskin edennyt etusivun aiheeksi.

Motiivien kirjo antaa aiheen pohtia Holman toimintaa ja yleensä suomalaisten diplomaattien toimintamahdollisuuksia kriisiajan propagandassa. Yhtäältä on ilmeistä, että Holmalla oli vaikutusta ranskalaisten politiikkaan. Siinä auttoi ratkaisevasti hänen sotaa edeltänyt maaperän muokkaamisensa. Suomen maine oli kiirinyt Ranskassa 1930-luvulla, ja lähettiläs osasi käyttää hyväkseen maan tarjoamia mahdollisuuksia aina Daladier'n epävarmuudesta ranskalaisen yhteiskunnan antikommunismiin ja tarpeeseen samastua demokraattisen taistelun esimerkkiin. Holman toiminta talvisodan aikana on siis esimerkki ilmiöstä, jota Patrick Salmon on kuvaillut omassa kirjassaan: pienen maan rauhanajan verkostot ja diplomaattien toiminta muokkaavat suurvaltojen näkemyksiä pienistä maista myös kriisiaikoina.⁵⁵ Silloin, kun suurvallan johtajien pitää reagoida, kansainvälisten suhteiden valta-asetelmat voivat joustaa, ja pieni maa voi vaikuttaa asemaansa ohjailemalla mielikuvia.⁵⁶

Sotivan Suomen tapauksessa mielikuvien ohjaileminen tapahtui ranskalaisen yhteiskunnan ja ranskalaisten debattien armoilla. Holma itse

kirjoitti jo 1930-luvun alussa: ”Ranskan lehdet mainitsevat Suomesta vain silloin kun jokin murha t.m.s. on tapahtunut.”⁵⁷ Talvisodan aikana ranskalaiset poliitikot ja ryhmät käyttivät sotaa sisäpolitiikkansa välineenä: eräät kritisoivat sen avulla hallitusta ja hallituksen sotapolitiikkaa, toiset näkivät mahdollisuuden tuoda esiin antikommunismiaan ja toiveita kääntää sota Neuvostoliittoa vastaan. Suomalaisille myönteinen verkosto puolestaan toi esiin sodan merkityksen länsimaisten ja myös Ranskalle tärkeiden arvojen puolustajana ja vaati siksi tukea Suomelle. Holma tunsu nuo asetelmat ja toimi niiden muodostamalla kentällä ollen samanaikaisesti myös niiden vanki. Rytin hallituksen ollessa varsin etäinen ja empivällä kannalla lähettiläs joutui toimimaan omalla vastuullaan. Pahimmillaan Holmaa käytettiin hyväksi, erityisesti sodan loppuvaiheessa, kun Ranskan ja Ison-Britannian johtajat menivät hyvin pitkälle yrityksessään saada suomalaiset jatkamaan sotaa ja pyytämään liittoutuneiden apua. Holma oli helposti vakuutettavissa, koska hän näki syntymässä olevan sodan enemmän eurooppalaisena sotana Neuvostoliittoa vastaan kuin Ranskan sotana

55. Patrick Salmon, *Scandinavia and the Great Powers 1890–1940*. Cambridge University Press 1997, 17: ”They (Germany and GB) pursued what they conceived to be the interests of their respective states in the light of a set of assumptions about the nature of their interests. [...] Without adding up to anything so precise as a ‘policy’ towards Scandinavia, such views inevitably coloured routine diplomatic exchanges in times of low international tension. In times of high tension, when politicians suddenly discovered an interest in Scandinavia and demanded advice from their professional advisers, they acquired much greater significance.”

56. Plamen Pantev, *The Fluid Nature of Smallness. Regulation of the International System and the Challenges and Opportunities of Small States*. Teoksessa Robert Steinmetz & Anders Wivel (toim.) *Small States in Europe. Challenges and Opportunities*. Ashgate 2010, 102–113. Kts. myös Steinmetzin ja Wivelin johdanto sivuissa 3–14.

57. HÅAB, Ragnar Numelin, Brev 10, Holma Numelinille, ”4.8” n.d.

Saksaa vastaan.⁵⁸ Hänen osittain aloittamansa kehitys tuntui lopuksi vyöryvän hänen päälleen.

Talvisodan loppuessa Suomi katosi ranskalaislehtien etusivuilta jo maaliskuussa 1940. Talvisodan muisto oli kuitenkin ehtinyt iskostua eräänlaiseen ranskalaisten kollektiiviseen Suomi-tietoisuuteen osaksi Sibeliuksen, Paavo Nurmen, saunan ja eksoottisten metsämaisemien maailmaa. Urho Kekkosen vieraillessa Pariisissa vuonna 1962 isäntien joukossa oli monta, jotka ottivat puheeksi suomalaisten ”urhoollisen taistelun”.⁵⁹ Tässäkin näkyvät havainnollisesti pienen maan maineenhallinnan mahdollisuudet ja vaikeudet: talvisota ei vuonna 1962 enää ollut se, mistä suomalaiset halusivat tulla muistetuksi, vaan suomalaiset diplomaatit yrittivät pyrkiä pois saunasta, Sibeliuksesta ja talvisodasta. Kymmenen vuotta myöhemmin pitkä suomettu-

miskeskustelu loi toisen esimerkin siitä, miten suomalaisten kontrolli omasta maakuvasta on parhaassakin tapauksessa rajallinen, ja aina riippuvainen muiden maiden intresseistä. Suomen maakuvan kehittäjien suruksi ulkomaalaiset eivät tunnu koskaan oppivan.

Abstract “Under any circumstances do not obstruct Holma in Paris!”: The propaganda in the Finnish embassy in Paris before and during the Winter War

This text considers the role of Ambassador Harri Holma and the personnel of the Finnish embassy in Paris in provoking and supporting French support for Finland during the 1939–1940 war between Finland and the Soviet Union. It examines how Holma’s action during this conflict continued his pre-war efforts at presenting Finland, its international position, culture and domestic situation to a French audience. The text considers Holma’s role in a specific context, France in the winter 1939–1940, trying to parse what can be put to the ambassador’s credit and what depended solely on this French context. It concludes that Holma’s 13 years’ experience and networks in France helped him have an influence on France’s reactions at many levels. The article hopes to contribute to a more balanced vision of Finland’s foreign relations in the late 1930s, and generally of small states in international relations.

Keywords: Finland, France, 1930s, Winter War, foreign relations, Finnish embassy in Paris

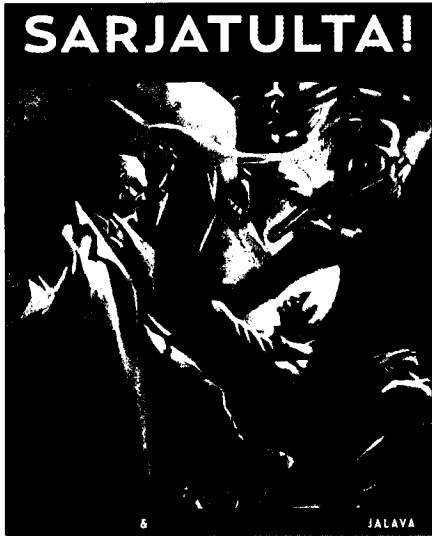
58. Kirsi Houry, ”Yllätysten virvatulta”. *Harri Holma Suomen Vichyn lähettiläänä 1940–43*. Pro gradu -tutkielma. Poliittinen historia. Turun yliopisto 2006, 51.

59. Ks. esim. Pariisin pormestari Pierre-Henri Taittinger’in puhe Kekkosen kunniaksi järjestetyllä vastaanotolla Christian Séranot (toim.) *Mémoires d’avenir. Cinquante ans d’amitié franco-finlandaise, 1947–1997*. Stock 1997, 29–32. – *Nyt julkaistu Louis Clercin artikkeli on käynyt läpi tieteellisen vertaisarvioinnin.*

TARJOUS

-20 %

voimassa
30.6.2016 asti

Ville Hänninen & Jussi Karjalainen
SARJATULTA!

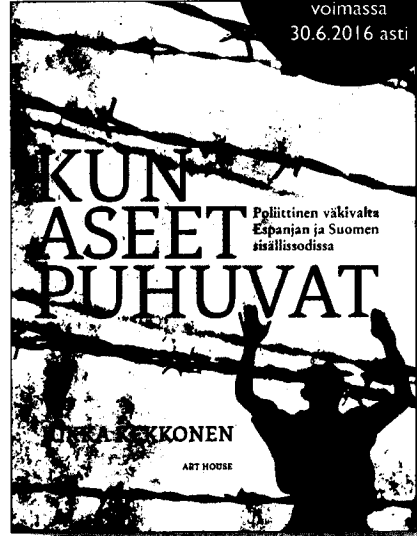
Sota-ajan suomalaiset pilapiirroksiset ja sarjakuvat

Talvi- ja jatkosodan viihde- ja propaganda-koneisto tuotti valtavia määriä sarjakuvia ja pilapiirroksia, jotka kuvaavat ainutlaatuisesti ajan poliittista tilannetta mutta myös kotirintaman arkea. *Sarjatuulta!* kokoaa ensimmäistä kertaa yksin kansiin sota-ajan piirrosten historian koko laajuudessaan.

Valtaosaa kirjaan sisällytetyistä piirroksista ei ole julkaistu sotavuosien jälkeen, ja tunnetuimpien nimien, kuten Tove Janssonin ja Erkki Tantun, varjosta esiin nousee todellisia helmiä.

svh. 37,50 € | 2. painos
JALAVA 2015

TARJOUHINTA KUSTANTAJALTA 30 C
KOODILLA HISTORIA
(postimaksu maksettu)

Jukka Kekkonen
KUN ASEET PUHUVAT
Poliittinen väkivalta Suomen ja Espanjan sisällissodissa

Mitä tapahtui Suomen ja Espanjan sisällissodissa?

Miksi juuri nämä sodat olivat niin verisiä? Entä miten poliittinen väkivalta laajentuu puhdistuksiksi?

Jukka Kekkonen kansainvälisesti ainutlaatuinen kokonaisuus Suomen ja Espanjassa sisällissodista kuvaa, miten kansa jakaantui täydellisesti ja päädyttiin tilanteeseen, jossa hävinneelle osapuolelle haluttiin antaa riittävän ankara opetus.

svh. 36,50 € | ilmestyy maaliskuussa
ART HOUSE 2016

TARJOUHINTA KUSTANTAJALTA 29,20 C
KOODILLA HISTORIA
(postimaksu maksettu)

TILAUKSET JA LISÄTIEDOT: ART HOUSE | www.arthouse.fi | info@arthouse.fi

Helena Pilke

Taistelukuvauksia tulilinjoilta

TK-RINTAMAKIRJEENVAIHTAJIEN ASEMA JA MERKITYS SUOMEN ULKOMAANPROPAGANDASSA JATKOSODAN AIKANA

Helena Pilke käsittelee artikkelissaan Suomen vuosina 1941–1944 tekemää ulkomaanpropagandaa. Erityishuomion kohteena on armeijan rintamakirjeenvaihtajien eli TK-miesten¹ osuus ulkomaanpropagandassa. Tämä on aiemmassa tutkimuksessa jäänyt lähes kokonaan käsittelemättä. Pilke tarkastelee sekä ulkomaille lähetettyjen TK-artikkelien määrää että niiden laatua: kuinka paljon ja mihin maihin kirjoituksia lähetettiin, miten artikkelien määrät vaihtelivat ja aiheet muuttuivat jatkosodan vuosina.

Suomen sotavuosina ulkomaille suuntaamaa tiedotustoimintaa on tutkittu ja esitelty useissa teoksissa; tuoreimpia niistä ovat artikkelikokoelma *Sotapropagandasta brändäämiseen* sekä Elna Melgin taide- ja kulttuuripropagandaan keskittyvä väitöskirja.² Aiemmasta kirjallisuudesta voinee mainita artikkelikokoelman *Talvisota muiden silmin* sekä Pekka Lähteenkorvan ja Jussi Pekkarisen ulkoasiainministeriön arkistoi- neistoon perustuvan, virallisen Suomi-kuvan luomista ja sisältöä käsittelevän teoksen³ ja luonnollisesti myös Eino Jutikkalan Valtion Tiedotuslaitoksen (VTL) historiikin⁴, joka on hänen syksyllä 1944 laatimaansa käsikirjoitukseen

FT Helena Pilke on väitellyt sotavuosien kirjasensuurista. Hän työskentelee vapaana tutkijana ja tietokirjailijana. Sähköposti: helena.pilke@helsinki.fi.

perustuva aikalaiskuvaus keskeisestä tiedotusorganisaatiosta.

Ulkomaille lähetettyjä TK-kirjoituksia eli armeijan rintamakirjeenvaihtajien jatkosodan aikaisia tekstejä ei ilmeisesti ole lainkaan tutkittu, vaikka ne ovat eräänlaisia sodan silminnäkijäkertomuksia. Tiedotuskompaniat (lyhenne TK) ja niissä palvelevat sotilaat, TK-miehet, työskentelivät rintamalla ja niiden välittömässä läheisyydessä kirjoittaen, piirtäen, valo- ja elokuvaten. He vastasivat jokseenkin kaikesta siitä informaatiosta, jota suomalaiset jatkosodastaan saivat.⁵ Ulkomaanpropagandassa heidän osuutensa oli pieni mutta merkittävä: Valtion Tiedotuslaitoksen jatkosodan aikana ulkomaille lähettämistä artikkeliteksteistä noin 10 prosenttia oli rintamakirjeenvaihtajien kirjoittamia.⁶ Armeijan tie-

1. TK on lyhenne sanasta tiedotuskompania. Jatkosodan edellä perustetuista tiedotuskompanioista tarkemmin esim. Touko Perko, *TK-miehet jatkosodassa. Päämajan kotirintaman propaganda 1941–1944*. Otava 1974, erit. 16–30 ja Helena Pilke, *Julkaiseminen kielletty. Rintamakirjeenvaihtajat ja päämajan sensuuri 1941–1944*. SKS 2011, 28–30 sekä edempänä tässä artikkelissa.

2. Virpi Kivioja, Olli Kleemola & Louis Clerc (toim.) *Sotapropagandasta brändäämiseen. Miten Suomi-kuvaa on rakennettu*. Poliittisen historian julkaisuja 5. Docendo 2015. Elna Melgin, *Propagandaa vai julkisuusdiplomatiaa? Taide ja kulttuuri Suomen maakuvan viestinnässä 1937–52*. Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta XXXVI. Helsinki Unigrafia 2014.

3. Antero Holmila (toim.) *Talvisota muiden silmin. Maailman lehdistö ja Suomen taistelu*. Atena 2009. Pekka Lähteenkorva & Jussi Pekkarinen, *Ikuisen poudan maa. Virallinen Suomi-kuva 1918–1945*. WSOY 2004.

4. Eino Jutikkala, *Valtion Tiedotuslaitoksen salainen sotakronikka*. WSOY 1997. (Sodan aikana VTL:n nimi kirjoitettiin kuten Jutikkala sen tekee eli tilillisenä ja versaali-tilä; noudatan tässä artikkelissa samaa kirjoitusasua paitsi alaviitteissä, jotka ovat Kansallisarkiston käyttämässä nykyasussa.)

5. Jatkosodan TK-miesten työskentelystä Perko 1974, 16–30; Pilke 2011, 28–38. Perko mainitsee (s. 73), että suomalaisia TK-tekstejä lähetettiin ulkomaille ja niillä oli kysyntää ”lähinnä Saksassa ja sen liittolaismaissa Italiassa, Unkarissa ja Romaniassa”.

6. VTL:n ulkomaille tarkoitettujen artikkelien luettelossa numerointi alkaa numerosta 100 ja päättyy numeroon 2005. Viimeksi mainittu artikkeli on postitettu 12.4.1944.

dotustoiminnasta vastaava päämajan tiedotusosastokin määrittä yhdeksi tiedotuskomppanioiden tehtäväksi ”hankkia sopivaa propagandaineistoa rintamaoloista ulkomaille levitettäväksi”. Ulkomaanpropagandan merkitystä TK-miesten tehtävissä osoitti se, että se oli tehtäväluettelossa toisena, heti omalle ”rintamantakaiselle väestölle” suunnatun tiedotuksen jälkeen.⁷

TK-miesten laatimien propagandatekstien osuus kaikesta jatkosodan aikana ulkomaille lähetetystä propagandasta on prosentuaalisesti pieni, mutta niiden merkitys on lukumääränsä suurempi. Siinä missä muu vuosien 1941–1944 ulkomaanpropaganda esitteli Suomen taidetta ja kulttuuria, kertoi mielenkiintoisista maisemista, edistyneestä talouselämästä sekä taiteen, politiikan ja muiden elämänalueiden merkikhenkilöistä⁸, armeijan rintamakirjeenvaihtajien tekstit raportoivat suoranaisesti sodasta, siihen osallistuneista ihmisistä, sotaan liittyneistä ilmiöistä sekä paikkakunnista, joilla sotaa käytiin. Yhtäältä ne ovat ”taistelukupvauksia suoraan tulilinjoilta”, kuten TK-artikkeleista koostetun kirjasarjan mainonnassa todettiin⁹, toisaalta ne valottavat sitä, millaisen kuvan Suomen tiedotusviranomaiset halusivat jatkosodasta välittää. Näin ollen TK-artikkelien tutkiminen omiana kokonaisuutenaan on täysin perusteltua, joskaan täydellisten sisällönanalyysien tekeminen ei yhden artikkelin puitteissa ole mahdollista.¹⁰

Primääriaineistooni kuuluvat Kansallisarkistossa säilytettävät Valtion Tiedotuslaitoksen toimintakertomukset ja kortistot, luettelot, raportit ja muistiot sekä rintamakirjeenvaihtajien tekstit.¹¹ Aineiston valossa näyttää siltä, että Valtion Tiedotuslaitoksen ulkomaanosasto kyllä tilastoi jatkosodan aikana lähetettyjen artikkeleiden julkaisumääriä sikäli kuin sai ne tietoonsa ja pyrki myös kartoittamaan niiden vaikutusta julkaisumaissa, mutta kaikki näitä tietoja sisältävät asiakirjat eivät ole tallella. Propagandaviranomaiset nimittäin hävittivät arkistojaan määrätietoisesti syksyllä 1944 heti välirauhansopimuksen solmimisen jälkeen¹², ilmeisesti valvontako-

mission pelossa. Tämänkin artikkelin aineistoa kootessani huomasin puutteita: esimerkiksi jatkosodan aikana maassa olleita ulkomaisia lehtimiehiä palvelleen VTL:n ulkomaanosaston lehtimiestoimiston päiväraportteja puuttui pitkältä ajalta, samoin toimiston viimeisin vuosikertomus. Sen sijaan kortistot artikkelien kirjoittajista ovat säilyneet.¹³

Voitaneen olettaa, että kevään ja kesän 1944 aikana lähetettiin vielä joitakin satoja artikkeleita. Ko. luettelossa on TK-artikkeleita kaikkiaan 231. Kansallisarkisto (KA), Valtioneuvoston tiedotuselimet 1939–1948, VTL:n ulkomaille tarkoitettujen artikkelien luettelo 1941–1944, Bc:2. Perko (1974, s. 73) mainitsee, että [L]ähteissä ei ole tarkkoja tietoja siitä paljonko Suomesta lähetettiin TK-artikkeleja ulkomaiseen käyttöön. Jatkosodan TK-artikkeleiden kokonaismäärästä k. Perko 1974, 164; Pilke 2011, 263.

7. KA, Päämajan tiedotusosaston arkisto, T20680/2, Päämajan tiedotusosaston ohjekäskey n:o 1, 23.6.1941.

8. KA, Valtioneuvoston tiedotuselimet 1939–1948, VTL:n ulkomaille tarkoitettujen artikkelien luettelo 1941–1944, Bc:2. Ulkomaille suunnatun propagandan aiheista myös Melgin 2014, 94–126; Lähteenkorva & Pekkarinen 2004, 436–447 ja passim; Jutikkala 1997, erit. 108–126, 185–187, 277–282 ja passim.

9. *TK-rintamakirjeenvaihtajat etulinjoilla* -teoksen mainokset *Suomen Kuvalehdessä* 9.8.1941 sekä *Uudessa Suomessa* 1.8.1941 ja 14.8.1941.

10. VTL:n ulkomaanpropagandaa ja TK-miesten osuutta siinä on käsitelty myös artikkelissa Helena Pilke, Hengenostatusta, maisemakuvauksia ja hiven huumoria. Sanalista sotapropagandaa Suomessa ja Suomesta vuosina 1939–1944. Teoksessa Virpi Kivioja, Olli Kleemola & Louis Clerc (toim.) *Sotapropagandasta brändäämiseen*. Docendo 2015, 66–99.

11. Alkuperäiset arkistoyksiköt ja asiakirjat on yksilöity tarkemmin alaviitteissä silloin, kun viitataan niihin.

12. Aineistojen hävittämisestä Jutikkala 1997, 5 ja Helena Pilke, *Etulinjan kynämiehet. Suomalaisen sotakirjallisuuden kustantaminen ja ennakkosensuuri kirjojen julkaisutoiminnan sääntelijänä 1939–1944*. SKS 2009, 27–30 sekä viimeksi mainittussa luetellut aikalais- ja alkuperäislähteet.

13. Valtion Tiedotuslaitoksen lehtimiestoimiston (ulk.2) vuosikertomukset, raportit ja selostukset ulkomaalaisille järjestetyistä matkoista -kansiossa ovat päiväraportit ajalta kesäkuu 1941 – kesäkuu 1942. Ajalta lokakuu 1942 – elokuu 1943 on viikkoraportit. Vuodelta 1944 ei raportteja ole lainkaan. Myös vuoden 1944 toimintakertomus puuttuu; toimintakertomukset löytyvät vuosilta 1941 ja 1942. Vuodelta 1943 on vain kertomus ensimmäisen vuosipuoliskon toiminnasta. KA, Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto 1939–1948, Db:8.

Artikkelissani on – otsikkoa myöten – käytetty sanaa *propaganda*. Sillä tarkoitettiin 1930-luvun Suomessa tiedottamista, jonka tarkoituksena oli herättää vastaanottajassa haluttu reaktio. Sanaa käytettiin hyvin monissa yhteyksissä. Suomen ulkomaanlähetystöjen kautta hoidettua maakuvan viestintää kutsuttiin propagandaksi¹⁴, samoin mainonnan avulla tapahtunutta tuotteiden ja palvelujen markkinointia¹⁵, eikä sanalla ollut negatiivista kaikua. Tässä artikkelissa propaganda-sanaa käytetään aikalaistapaan tiedottamisen synonyymina.

Sotilashenkilöt tekevät, siviilimiehet jalkovat

Suomen jatkosodan aikaiselle tiedotustoiminnalle oli ominaista kaksinaisuus: yhtäältä propagandaa teki armeija, toisaalta valtioneuvoston alainen tiedotusorganisaatio. Ne toimivat tiiviissä yhteistyössä, jolla oli juurensa jo talvisodan ajoissa.

Puolustusvoimien tiedotustoiminta, joka oli aloitettu hieman ennen 1930-luvun puoltaväliä, oli talvisodan syttyessä vasta hakemassa muotoaan. Vuodesta 1937 järjestetyissä tiedotuksen kertausharjoituksissa käyneiden toimittajien, mainosmiesten ja taiteilijoiden vapaaehtoisien maanpuolustusjärjestön, Propagandaliiton, omistama Finlandia Uutistoimisto sai olympiakisojen tiedotuksen asemasta hoitaakseen talvisodan ulkomaanpropagandan. Marraskuussa 1939 Finlandia Uutistoimisto liitettiin osaksi päämajan propagandaosastoa – täydessä hiljaisuudessa, sillä sodanjohto halusi antaa vaikutelman, että uutistoimisto oli riippumaton elin eikä sillä ollut läheistä yhteyttä armeijaan. Tätä pidettiin tärkeänä etenkin ulkomaille suunnatussa propagandassa.¹⁶ Valtioneuvosto oli hieman aiemmin eli lokakuussa 1939 perustanut oman tiedotuselimensä, Valtioneuvoston Tiedotuskeskuksen, joka teki tiivistä yhteistyötä ulkoasiainministeriön sanomalehtitoimiston kanssa.¹⁷

Talvi- ja jatkosodan välisenä rauhankautena sekä puolustusvoimien että valtioneuvoston tie-

dotustoiminta järjesteltiin uudelleen. Armeija otti mallia Saksasta, jossa oli jo ensimmäisessä maailmansodassa toiminut erityisiä propagandakomppanioita tehtäväänään rintamakuvausten kirjoittaminen lehdistölle. Puolustusvoimien propagandaorganisaation eli päämajan tiedotusosaston ja sen alaiset tiedotuskomppaniat suunnitteli kapteeni (sittemmin majuri) Kalle Lehmus, joka oli talvisodan aikana toiminut päämajan propagandaosastolla päällikkötehtävissä. Valtioneuvoston jatkosodan ajan tiedotusjärjestelmä eli Valtion Tiedotuslaitos syntyi komiteatyönä: pääministeri Risto Rytin nimittämää komiteaa johti Heikki Reenpää, joka oli helmi-toukokuussa 1940 johtanut Valtioneuvoston Tiedotuskeskusta. Komiteassa oli muitakin talvisodan aikana tiedotustehtävissä toimineita miehiä, ja lisäksi siihen kuului lehdistön, ulkoasiainministeriön ja puolustusvoimien edustajia. Sekä päämajan tiedotusosaston että Valtion Tiedotuslaitoksen toimialaan kuuluivat yhtäältä propaganda, toisaalta sensuuri. Sensuuriasioissa näiden kahden organisaation reviivartiointi aiheutti jatkuvaa hankausta, mutta propagandan hoito näyttää sujuneen kitkattomammin.¹⁸

14. Melgin 2014, 20–24.

15. Ensimmäinen suomalainen mainonnan oppikirja oli nimeltään *Mainonta-propaganda* (toimittanut W. K. Latvala, julkaissut mainostoimisto Erva-Latvala vuonna 1937).

16. Puolustusvoimien tiedotuksen alkuvaiheista Helena Pilke, Upseerit ja mainosmiehet isänmaan asialla. *Sotahistoriallinen Aikakauskirja* 32 (2012), 206–220. Talvisodan tiedotuksesta Antti Juutilainen, Tiedotustoiminta. Teoksessa Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) *Talvisodan pikkujättiläinen*. WSOY 1999, 278–283.

17. Valtioneuvoston tiedotuskeskuksesta esim. Juutilainen 1999, 279, valtion tiedotus- ja propagandakomiteasta esim. Pilke 2009, 70–71. Tiedotus- ja propagandakomitean syyskuun 1939 pöytäkirjat ks. KA, Valtioneuvoston tiedotuselimet 1939–1948, Komitea-asiakirjat 1939, 1940, 1945, Ha1.

18. Puolustusvoimien tiedotuksen suunnittelu ja sen organisaatio ks. Perko 1974, 16–21. Valtioneuvoston tiedotusorganisaation suunnittelu ks. KA, Valtioneuvoston tie-

Kuva 1. Valtion Tiedotuslaitoksen levitystoimiston monistusosaston työskentelyä 30.9.1941. Kuvaaja: K. A. Hyvärinen. Lähde: SA-kuva, kuva 52301.

Jatkosodan alkaessa rintamalle marssivaa Suomen armeijaa seurasivat tiedotuskomppaniat, joita oli rintamatilanteesta riippuen 9–12. Kuhunkin komppaniaan kuului kirjoittajien, valo- ja elokuvaajien, piirtäjien ja radioselostajien lisäksi avustavaa henkilöstöä kuten autonkuljettajia, lähettejä ja muonittajia sekä viholliselle suunnattua propagandaa tekeviä rintamakuuluttajia. Toimintaa organisoivat ja johtivat päämajan tiedotusosasto, joka oli suoraan ylimmän sodanjohdon alainen. Se lähetti päämajan määräykset komppanioille ohjekäsyrinä, joissa oli muiden toimintaa koskevien määräysten ohella ehdotuksia artikkeliaiheiksi, mutta kirjoittajilla oli toki aina mahdollisuus etsiä aiheita myös itse. Kirjoitukset luki ensin komppanianpäällikkö, sitten Päämajan tiedotusosasto tarkasti ne ja lähetti Valtion Tiedotuslaitokselle, joka jakoi tekstit kotimaan lehdistölle ja huolehti ulkomaiseen jakeluun sopivien artikkelien kääntämisestä. Jois-

sakin tapauksissa jopa yksittäiset kirjoittajat (rintamakirjeenvaihtajat) saattoivat esittää toivomuksen artikkelinsa lähettämisestä ulkomaisille lehdille, mutta valinnat tehtiin useimmiten päämajassa tai tiedotuslaitoksessa. Valtion Tiedotuslaitos näyttää päättäneen kotimaisesta jakelusta, joten voinee olettaa myös ulkomaisen jakelun kohteiden määräytyneen siellä. Asiakirja-aineisto ei anna kysymykseen yksiselitteistä vastausta.¹⁹

dotuselimet 1939–1948, Komitea-asiakirjat 1939, 1940, 1945, Mietintö tiedotustoiminnan sodanaikaisesta järjestelystä, Ha1. Reenpään komiteasta ja sen mietinnöstä myös esim. Pilke 2009, 80–81 sekä Jutikkala 1997, 11–18 ja Kustaa Viljuna 1962, *Sanan valvontaa. Sensuuri 1939–44*. Otava 1962, 38–45. Organisaatioiden yhteistyöstä esim. Pilke 2009, 81–84 ja passim.

19. TK-artikkelien tarkastuksesta ja jakelusta Perko 1974, 52–69 sekä Pilke 2011, 35–36, 47–49 ja passim. Tiedotuskomppanioille lähetetyt ohjekäskyt KA, Päämajan tiedotusosaston arkisto, T20680/2.

Sekä Valtion Tiedotuslaitokseen että armeijan tiedotuskomppanioihin oli jatkosodan liikekannallepanossa komennettu runsain määrin toimittajia, kirjailijoita, yliopistomiehiä ja muita sivistyneistön edustajia. Valtion Tiedotuslaitoksessa sotapropagandaa tehtiin ennen kaikkea kotimaan tuotantotoimistossa, ja näitä tekstejä levitettiin käännöksinä myös ulkomaille. Toimiston henkilökuntaan kuuluivat muun muassa Mika Waltari sekä useita muita kirjailijoita kuten Elmer Diktonius, Olof Enckell, Yrjö Kivimies, Toivo Pekkanen ja Ensio Rislakki eli nimimerkki Valentin. Myös TK-miehinä palveli runsaasti aika-alaisten arvostamia kirjoittajia: Martti Haavio eli runoilija P. Mustapää, Matti Hälli, talvisodan runoilija Yrjö Jylhä, kulttuurin moniottelija Olavi Paavolainen, toimittaja-kirjailija Oiva Paloheimo, mainosmies-kirjailija Armas J. Pulla, kansatieteilijä-kirjailija Sakari Pälsi ja monia muita. Kaikki edellä mainitut saivat tekstejään ulkomaiseen jakeluun, mutta Valtion Tiedotuslaitos tilasi propagandatekstejä myös laitoksen ulkopuolisilta henkilöiltä.²⁰

Itä-Karjalasta keskeinen propagandateema heti sodan puhjettua

Jussi Pekkarinen ja Pekka Lähteenkorva samoin kuin Elina Melgin katsovat sotia edeltäneen Suomi-kuvan rakentuneen kolmelle peruspilarille: Sibeliuksen musiikki, velanmaksu USA:lle ja urheilu. Talvisodasta tuli sitten neljäs peruspilari.²¹ Näiden teemojen varaan rakentui myös jatkosodan ajan ulkomainen tiedotustoiminta. Urheilu jäi tapahtumien puutteessa sodan aikana vähemmälle, mutta vähäisetkin tilaisuudet hyödynnettiin erityisesti TK-miesten artikkeleissa. He kirjoittivat rintamalla olevista ja kaatuneista huippu-urheilijoista syksyn 1941 aikana peräti viisi ulkomaanjakeluun mennyttä artikkelia. Ne ovat niin toistensa kaltaisia, että otsikotkin olivat miltei samoja.²²

Sama tuotteliaisuus, mikä yleensäkin leimasi rintamakirjeenvaihtajien toimintaa jatkosodan alkuvaiheissa,²³ näkyy luonnollisesti myös ulko-

maille lähetettyjen TK-artikkelien määrissä. Vuoden 1941 aikana ulkomaille lähetettiin 70 rintamalla kirjoitettua artikkelia. Valtaosa niistä käsitteli taistelutoimintaa Karjalassa ja Hangon rintamalla, mutta mukana oli myös lottien toiminnasta kertovia tekstejä, luovutetun ja takaisinvallatun Karjalan hävityksen selostuksia sekä vangeiksi jääneiden venäläissotilaiden haastatteluja. Teksteissä hämmästeltiin neuvostoarmeijan varusteita ja muonitusta, usein vähättelevässä tai ivallisessa sävyssä. Muuan Ruotsiin lähetetty TK-kirjoitus väitti, ettei puna-armeijan sotilaille ollut muuta syötävää kuin turskaa, herneitä ja poronlihaa. Kirkkojen ja hautausmaiden "uusioikäyttö" sai ankaran tuomion esimerkiksi artikkeleissa "Die Kirche von Impilahti als Kommunistenklub und Tanzraum" sekä "Ryssät tuhonneet brittiläisen sankarihaudan Seivästölä".²⁴

Ulkomaanpropagandan keskeisimpiin aiheisiin kuului jatkosodan alussa Itä-Karjala, ja aiheesta kirjoittivat useat varsin arvovaltaiset hen-

20. KA, VTL:n artikkeliluettelo, Bc7; KA, Valtioneuvoston tiedotuselimet 1939–1948, kirjasto-, lehdistö- ja artikkeliluettelot, Ulkomaille välitettyjen TK-artikkelien luettelo, Bc 4. VTL:n henkilöstöstä myös Jutikkala 1997, 19–25.

21. Melgin 2014, 116–126; Lähteenkorva & Pekkarinen 2004, 397.

22. Enzio Sevón, Finska idrottsmän vid fronterna, Stupa-de idrottsmän ja Dödens skörd bland Finlands idrottsmän; Matti Aro; Finska idrottsmän vid fronten; Sulo Kolkka Suomen urheilijat sotilaina. KA, Valtioneuvoston tiedotuselimet 1939–1948, Valtion tiedotuslaitoksen kirjasto-, lehdistö- ja artikkeliluettelot, kortisto U-artikkelien kirjoittajista, Bc:3 ja Bc:4.

23. Vuoden 1941 jälkimmäisen puoliskon (kesäkuun puolestavälistä joulukuun loppuun) aikana VTL lähetti kotimaisille lehdille 3172 artikkelia, koko vuonna 1942 yhteensä 1746 artikkelia, vuonna 1943 vain 1281 artikkelia ja vuonna 1944 (tässä mukana noin 9 kk) ainoastaan 812 artikkelia. Perko 1974, 75.

24. KA, Valtioneuvoston tiedotuselimet 1939–1948, Valtion tiedotuslaitoksen kirjasto-, lehdistö- ja artikkeliluettelot, kortisto U-artikkelien kirjoittajista, Bc:3 ja Bc:4; KA, Valtion tiedotuslaitoksen toimintakertomukset ja -raportit 1941–1944, Db:7; KA, Ulkomaanpropagandaan tarkoitetut artikkelit 1941, Hf:2–8.

Kuva 2. Tiedotuskompanian rintamakirjeenvaihtajat työssään Petroskoin valtauksen jälkeen 1.10.1941. Toimistona näyttää olleen pelkkä telta. Kuvaaja: M. J. Vuorela. Lähde: SA-kuva, 52706.

kilöt. Helsingin yliopiston historian professorin Jalmari Jaakkolan teos *Die Ostfrage Finnlands* julkaistiin Saksassa elokuussa 1941 ja se käännettiin myös englanniksi, ranskaksi ja ruotsiksi. Kotimaassa se ilmestyi samaan aikaan WSOY:n kustantamana nimellä *Suomen idänkysymys*. Myös Väinö Auerin, Eino Jutikkalan ja Kustaa Vilkun teos *Finnlands Lebensraum* pyrki historiallisin sekä maan- ja kansatieteellisin syin perustelemaan Suomen oikeutta Itä-Karjalaan.²⁵

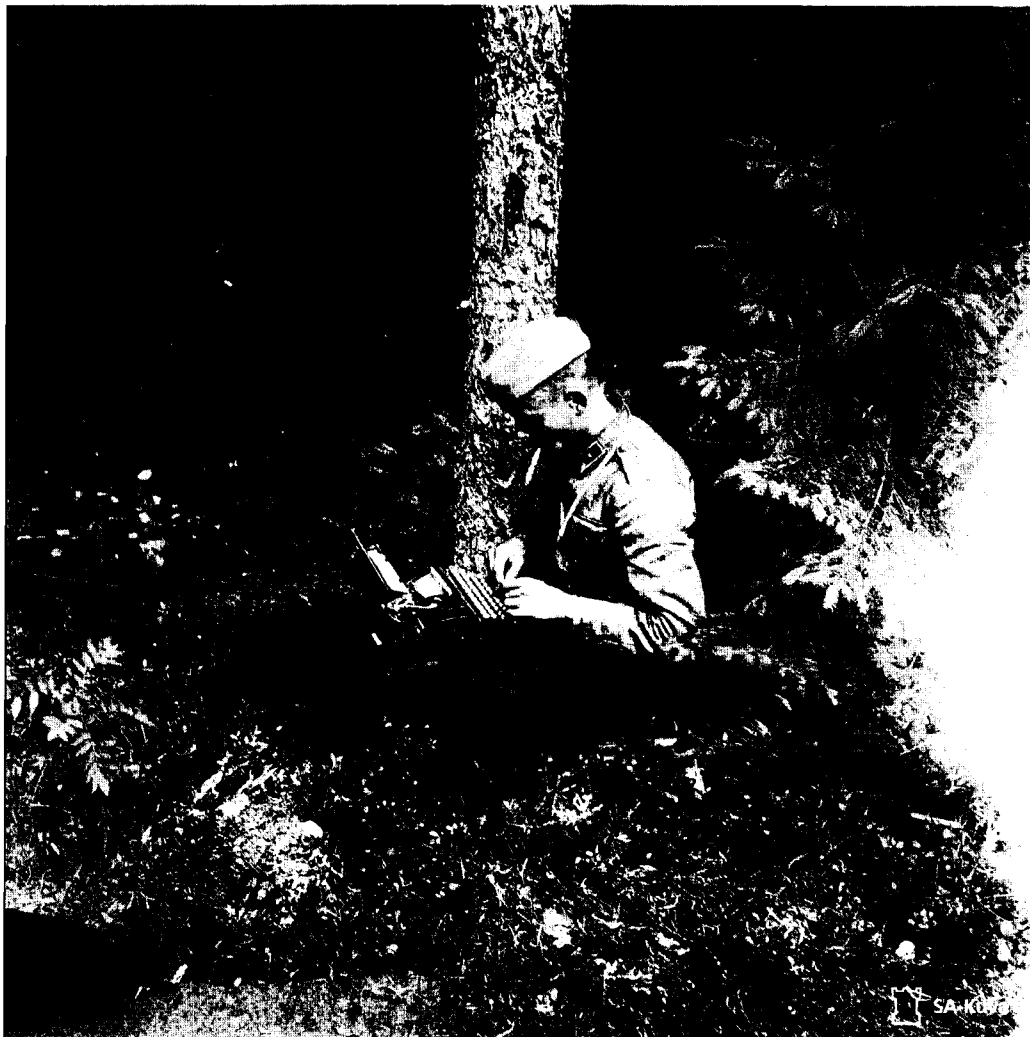
Muutkin tiedemiehet ja kulttuurihenkilöt tekivät Itä-Karjalaa käsitteleviä propagandakirjoituksia Valtion Tiedotuslaitoksen pyynnöstä. Kansanrunoudentutkija Elsa Enäjärvi-Haavio kirjoitti Suomen miehittämistä seuduista kalevalarunojen maana, kielitieteilijä Lauri Hakulinen laati neljä artikkelia suomalaisesta kieli-alueesta, johon näiden kirjoitusten mukaan kuuluivat myös Inkeri ja Kuola. Vahvojakaan kannanottoja ei kaihdettu: eräs Eino Jutikkalan ke-

sällä 1941 kirjoittama artikkeli julistaa jo otsikossaan Itä-Karjalan kuuluvan Pohjolaan. VTL:n ulkomaille välittämässä artikkelissa on kaikkiaan 155 Itä-Karjala-tekstiä, ja se on yksittäisistä artikkeliaiheista toiseksi suurin heti taistelu- ja rintamakuvausten jälkeen. Suurin osa Itä-Karjalaa koskevista kirjoituksista meni Ruotsiin ja Saksaan.²⁶

Rintamakirjeenvaihtajat kertoivat värikkäin sanakääntein näkemästään heti, kun he pääsivät vallatulle alueelle: jatkosodan ensimmäisten kuukausien aikana on ulkomaille lähetetyissä TK-artikkeleissa huomattavan paljon Itä-Karjalaa koskevia tekstejä. TK-miehet haastattelivat

25. Jutikkala 1997, 115. Mielenkiintoista on, että *Finnlands Lebensraum* on painettu Suomessa, mutta sen julkaisija on berliiniläinen kustantamo.

26. KA, Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto 1939–1948, Kirjasto-, lehdistö- ja artikkeliluettelot 1941–1944, Bc:7.

Kuva 3. TK-miehet liikkuvat rintaman tuntumassa usein polkupyörällä ja kirjoituspöytänä toimi kanto tai sammalmätäs. Rintamakirjeenvaihtaja työssään Ruskealan Kuljakossa 2.8.1941. Kuvaaja: Simo Puupponen. Lähde: SA-kuva, 30668.

paikallisia asukkaita sekä Neuvostoliittoon 1920–1930-luvuilla muuttaneita amerikansuomalaisia, jotka olivat eräänkin kirjoituksen mukaan "saaneet kymmenessä vuodessa tarpeekseen kommunismista". He ihastelivat maisemia, hämmästelivät "bolševikkikomentoa" ja levittivät lukijoiden silmien eteen "karkoitus- ja vangitsemismääräyksiä kyläkolhoosin salaisista arkistoista" ja muita kauhukuvia. Uudelleen viriävä uskonnollinen elämä pantiin artikkeleissa visusti merkille ja siihen suhtauduttiin positiivisesti.²⁷

27. KA, Valtioneuvoston tiedotuselimet 1939–1948, Kirjasto-, lehdistö- ja artikkeliluettelot 1941–1944, Bc:4. (Tekstissä mainitut J. Suholan "Det religiösa livet i en öst-karelsk by" sekä kirjoittajan nimeä vailla olevat "Karkoitus- ja vangitsemismääräyksiä kyläkolhoosin salaisissa arkistoissa", "Amerikkalaisen kommunistin jälkeläisen kokemuksia Venäjän Karjalassa" ja "Barndop i rysk kolhos" on kirjoitettu vuoden 1941 aikana, Kurt G. Nordlundin "Aunuksen kansan suhde uskontoon on kovissa koetelemuksissa vain syventynyt on seuraavan vuoden alusta". Vastaaventyypisiä TK-kirjoituksia on ulkomaille lähetettyjen artikkeleiden (U-artikkelit) joukossa enemmänkin.

Vaikuttaa kuitenkin siltä, että tiedotuslaitoksen muut kirjoittajat ottivat Itä-Karjalan asiaan kantaa rohkeammin kuin TK-miehet, joilta sota-toimien – siis myös sodanpäämäärien – arviointi oli kielletty ja jotka muutenkin toimivat monella tapaa puun ja kuoren välissä. Kirjoittaa piti, mutta aiheet ja käsittelytapa olivat tarkoin määriteltyjä. Myöskään ulkomaisille lehtimiehille ”jotka ovat kärkkäitä utelemaan tietoja joukkomme keskuudessa nykyään vallitsevista ulkopolitiittisista katsantokannoista ja mielialoista ja saattavat niistä kotimaahansa päästyään kirjoitella maatamme vahingoittavasti”, eivät TK-miehet saaneet antaa mitään tietoja. Mahdollisuus kohdata heitä oli rintamallakin olemassa, sillä jatkosodan alkukuukausina Valtion Tiedotuslaitos järjesti armeijan kanssa yhteistyössä ulkomaisille lehtimiehille rintamamatkoja; ensimmäisen puolen vuoden aikana niitä tehtiin peräti 45.²⁸

Ulkomaanpropagandassaan Suomi halusi siis aluksi todistella omistusoikeuttaan Itä-Karjalaan ja Elina Melginin mukaan Itä-Karjala oli kulttuuripropagandan ykkösaihe koko jatkosodan ajan.²⁹ TK-kirjoituksissa ei tästä teemasta puhuttu pitkään. Koko vuoden 1942 aikana ulkomaiseen levitykseen pääsi vain muutama harva Itä-Karjala-artikkeli, kuten Äänislinnan valtauksen yksivuotispäivjuhlien kuvaus sekä selostus Karhumäessä pidetyistä suurista urheilukilpailuista. Jatkosodan alkukuukausien kirjoitus- ja levitysinto kuitenkin nostavat Itä-Karjalan toiseksi suosituimmaksi artikkeliaiheeksi heti taistelukuvausten jälkeen.³⁰

Päämajan suhtautuminen Itä-Karjalaan muuttui vuoden 1942 alkupuolella: alueelta kirjoitettuja TK-kuvauksia sensuroitiin, niitä jätettiin julkaisematta ja rintamakirjeenvaihtajien mielenkiintoa yritettiin suunnata muihin aiheisiin.³¹ Vuonna 1943 ulkomaille lähetettyjen TK-artikkelien joukossa on vain yksi Itä-Karjalaan sijoittuva teksti, reportaasi tervanpoltosta.³²

Keskeisiä kohdemaita Ruotsi, Saksa ja Sveitsi

Keskeisimpiä Valtion Tiedotuslaitoksen tekemän ulkomaanpropagandan kohdemaita oli puolueeton Ruotsi, jonne suunnatussa propagandassa korostettiin erityisesti sitä, että rauhan säilyminen Itämerellä oli maan etujen mukaista ja että rauha voitaisiin säilyttää Suomen taistelua tukemalla. Samoin Sveitsi oli puolueettomana maana tärkeä: muiden maiden lehdistö lainasi usein sveitsiläislehtiä. Tietysti myös liittolaismaa Saksa sai Suomesta runsaasti propaganda-aineistoa; sinne lähti päivittäin useita kirjoituksia yleensä noin kymmenenä kopiona eri lehtiä varten. Saksaan suunnatussa propagandassa vakuuteltiin, että Suomi seisoi Saksan rinnalla, mutta tekisi kuitenkin sotilaalliset ja poliittiset päätöksensä itsenäisesti.³³

Mitä erityisesti ulkomaanjakeluun menneisiin TK-artikkeleihin tuli, niin tiedotuslaitos sai niitä Ruotsin lehdille varsin nopeasti ja helposti. Osa rintamakirjeenvaihtajista näet kirjoitti artikkelinsa ruotsiksi, jolloin ne voitiin lähettää

28. KA, PM Tied. ohjekäskyt, T20680/2, Päämajan tiedotusosaston ohjekäskyt n:o 11, 9.7.1941 ja 23, 30.7.1941; KA, Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto 1939–1948, Valtion tiedotuslaitoksen lehtimiesten osaston (ulk.2) vuosikertomukset, raportit ja selostukset ulkomalaisille järjestetyistä matkoista, Db:8.

29. Melgin 2014, 109.

30. KA, Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto 1939–1948, Kirjasto-, lehdistö- ja artikkeliluettelot 1941–1944, Bc:4. Taistelu- ja rintamakuvauksia on kortistoitu yhteensä 245 kpl (kaikki näistä eivät ole TK-miesten tekemiä), Itä-Karjalasta kertovia tekstejä on 155 kpl. Kolmanneksi nousevat suomalaisten merkikhenkilöiden elämäkerrat, joita on kaikkiaan 144 kpl.

31. Päämajan suhtautumisesta Itä-Karjalaan TK-artikkelien aiheena ks. Pilke 2011, 178–212.

32. Ko. teksti on Tapio Pihan Tervaa ja tärpättä Itä-Karjalasta. KA, Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto 1939–1948, Kirjasto-, lehdistö- ja artikkeliluettelot 1941–1944, Bc:4.

33. Lähteekorva & Pekkarinen 2004, 443–444; Jutikkala 1997, 109. KA, Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto, Valtion tiedotuslaitoksen toimintakertomukset ja -raportit 1941–1944, Db:7.

eteenpäin sellaisenaan. Saksaan lähetettyjen TK-artikkeleiden määrää taas pienensi se, että Pohjois-Suomessa sotivilla saksalaisilla joukoilla, joiden toiminnan saattoi olettaa erityisesti kiinnostavan saksalaislukujoita, oli mukanaan omat sotakirjeenvaihtajansa. Lisäksi päämaja oli nimenomaan ohjeistanut tiedotuskomppanioita välttämään saksalaisjoukoista kirjoittamista.³⁴

Koska kaikkien jatkosodan vuosien tilastot eivät ole aukottomia, propagandan kohdemaiden keskinäisestä tärkeysjärjestyksestä ei pysty muodostamaan täydellistä kuvaa. Eino Jutikkalan mukaan keskeisiä kohdemaita olivat koko jatkosodan ajan Ruotsi, Sveitsi ja Saksa.³⁵ Tätä tukee myös vuoden 1943 kuuden ensimmäisen kuukauden ajalta tekemäni taulukointi; sattumalta juuri tuon ajankohdan lähetystilastot olivat säilyneet täydellisinä. Taulukossa I on esitetty, miten vuoden 1943 alkupuoliskolla ulkomaille lähetetyt artikkelit jakautuivat eri maihin. Mukana ovat sekä Valtion Tiedotuslaitoksessa laaditut että TK-miesten kirjoittamat artikkelit.³⁶

Taulukko 1. Vuoden 1943 alkupuoliskolla ulkomaille lähetetyt artikkelit.³⁷

<i>Kohdema</i>	<i>Artikkelimäärä kpl</i>
Saksa	77
Ruotsi	76
Sveitsi	68
Kroatia	21
Tanska	21
Ranska	18
USA	17
Romania	14
Unkari	12
Belgia	10
Italia	9
Norja	8
Slovakia	7
Espanja	4
Portugali	4
Bulgaria	2
Turkki	2
Muut	2
Yhteensä	372 artikkelia

Taulukossa esiintyy siis akselivaltoja, akselin miehittämiä maita ja tärkeinä pidettyjä puolueettomia valtioita. Mukana on kuitenkin yksi liittoutuneiden suurvalta eli Yhdysvallat. Sen mukanaolo tällä listalla saattaisi selittyä sillä, että artikkelit oli tarkoitettu amerikansuomalaisten lukemiin lehtiin. Tällöin ne ovat saattaneet jopa olla suomenkielisiä. Johtopäätöstä ei voi pitää varmana, sillä VTL:ssä ei ole tilastoitu artikkelien julkaisemista, mutta mahdollista se toki on. Olisikin kiinnostavaa tutkia, kuinka paljon ja millaista tietoa suomalaissiirtolaiset ja heidän jälkeläisensä saivat Suomen jatkosodasta sikäläisen lehdistön välittämänä.

Vauhdikasta alkua seurasi väsymys

Tiedotuslaitoksen arkistoa tutkiessaan voi hyvin havaita, miten sodan pitkittyessä aiheet ja kielenkäyttö muuttuivat ja miten propagandistitkin alkoivat väsähtää, vaikka aineiston aukkoisuuden vuoksi ei ole mahdollista esittää tarkkoja kvantitatiivisia vertailuja.

Valtion Tiedotuslaitos aloitti ulkomaille suunnatun propagandatoiminnan heti jatkosodan sytyttyä. Ensimmäisten kolmen kuukauden aikana laitoksesta lähti ulkomaille miltei 900 artikkelia. Laitoksen vuosikertomuksessa todet-

34. KA, Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto, Valtion tiedotuslaitoksen toimintakertomukset ja -raportit 1941–1944, Db:7; KA, PM Tied.objjekäskyt, T20680/2, Päämajan tiedotusosaston ohjekäsky n:o 6, 2.7.1941.

35. Jutikkala 1997, 109–111 ja passim.

36. KA, Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto 1939–1948, Valtion tiedotuslaitoksen lehtimiestenosaston (ulk.2) vuosikertomukset, raportit ja selostukset ulkomalaisille järjestetyistä matkoista, Db:8.

37. KA, Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto, Valtion tiedotuslaitoksen toimintakertomukset ja -raportit 1941–1944, Db:7. Tässä taulukossa ovat mukana kaikki ulkomaille menneet artikkelit. TK-miesten tekemiä niistä oli vain 15 kappaletta. Sarakkeessa ”Muut” oleva artikkelien saaja on katolinen nuorisjärjestö Academicum Catholicum, joka levitti informaatiota omille jäsenilleen ja sidosryhmilleen ainakin Espanjassa – VTL sai sieltä kiitoskirjeenkin.

tiin vuoden 1941 heinäkuussa maassa olleen lähes 50 ja koko vuoden aikana lähes 100 ulkomaista toimittajaa, joita VTL:n ulkomaanpropagandaosasto avusti aineistotoimituksin ja auttamalla tiedonhankinnassa kuten haastattelutilaisuuksien järjestämisessä.³⁸

Seuraavan vuoden alussa, kun taistelut olivat laantuneet ja sota muuttunut asemasodaksi, maassa oli enää noin 30 ulkomaista lehtimiestä. Päämaja, joka oli aluksi toiminut hyvässä yhteistyössä tiedotuslaitoksen kanssa rintamamatkoja järjestellen, alkoi sodan pitkittyessä suhtautua niihin negatiivisesti. VTL totesikin jo vuoden 1942 vuosikertomuksessaan, että

"[...] juhannuksen jälkeen ei yleensä ole onnistuttu järjestämään rintamamatkoja varsinaisille lehtimiehille [...] Rintamamatkojen niukkuus on herättänyt U2:n³⁹ kirjoissa olevien keskuudessa melkoista hermostuneisuutta [...]"⁴⁰

Seuraavana vuonna päämajan ja VTL:n tiedotusyhteistyö sujui vieläkin surkeammin:

"Sensaatiomaisten uutisten puuttuessa ulkomaalaiset sanomalehtimiehet ovat pyrkineet eri rintamille, takaisin vallatuille alueille sekä Itä-Karjalaan. Päämajan omaksuttua siinä asiassa jyrkän kielteisen kannan varsinaisia rintamamatkoja ei ole voitu järjestää melkein vuoteen."

Niinpä VTL:n oli pakko myöntää, ettei Suomi enää kiinnostanut ulkomaisia tiedotusvälineitä: "Vähäinen toiminta rintamillamme sekä suhteellisen tasainen sisäpoliittinen elämä Suomessa ovat vaikuttaneet sen, että ulkomaan lehdistön palstoille ei ole mahtunut yhtä paljoa kirjoituksia Suomesta kuin sodan alkuvaiheessa sekä sittemmin presidentin vaalien ja uuden hallituksen muodostamisen aikana, jolloin heti ilmestyi joukko ulkomaalaisia sanomalehtimiehiä, useimmat Tukholmasta mutta myös Berlinistä ja jopa New Yorkistakin saakka", todettiin alkuvuoden 1943 toimintakertomuksessa.⁴¹

Viimeistään vuoden 1942 syksyllä VTL käänsi katseensa kulttuuripiireihin. Lyhyessä ajassa ulkomaiseen jakeluun lähti lähes 50 kulttuuri-ihmisten sekä johtavien poliitikkojen esittelyä. Ne olivat pienoiselämäkertojen tyyppisiä. Esillä olivat säveltäjät Uuno Klami, Heikki Klemetti, Yrjö Kilpinen – Sibelius oli esitelty moneen kertaan jo aiemmin – ja kirjailijoista Saima Harmaja, Tatu Vaaskivi, Elina Vaara, Helvi Hämäläinen sekä monia muita.⁴²

Sen sijaan vuonna 1942 ulkomaille lähetetyt TK-artikkelit kertoivat edelleen suomalaisjoukkojen taisteluista ja niissä saavutetuista voitoista maassa, merellä ja ilmassa. Uusina aihealueina nousivat esiin lottien ja Punaisen Ristin toiminta rintamilla ja niiden tuntumassa, Karjalan jälleenrakennus, kenttäposti ja korsuarkkitehtuuri sekä erilaiset sotilaiden vapaa-ajanviettomuodot. Jutuissa muisteltiin myös Karjalan ja Itä-Karjalan paikkakuntien valtauksia; kaikki jutut eivät näytä olleen ulkomaanlevitykseen lähtieissään aivan tuoreita, mutta ilmeisesti ne katsottiin yhä lähettämisen arvoisiksi.⁴³ TK-artikkelien kohdalla vuosi 1942 muodostuikin toiminnan huippuvuodeksi, kuten taulukosta 2 voi nähdä.

38. KA, Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto 1939–1948, Valtion tiedotuslaitoksen lehtimiestenosaston (ulk.2) vuosikertomukset, raportit ja selostukset ulkomaalaisille järjestetyistä matkoista, Db:8.

39. U2 = Valtion Tiedotuslaitoksen ulkomaanosaston lehtimiestoimisto.

40. KA, Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto 1939–1948, Valtion tiedotuslaitoksen lehtimiestenosaston (ulk.2) vuosikertomukset, raportit ja selostukset ulkomaalaisille järjestetyistä matkoista, Db:8.

41. KA, Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto 1939–1948, Valtion tiedotuslaitoksen lehtimiestenosaston (ulk.2) vuosikertomukset, raportit ja selostukset ulkomaalaisille järjestetyistä matkoista, Db:8.

42. KA, Valtioneuvoston tiedotuselimet 1939–1948, VTL:n ulkomaille tarkoitettujen artikkelien luettelo 1941–1944, Bc:2.

43. KA, Valtioneuvoston tiedotuselimet 1939–1948, Kirjasto-, lehdistö- ja artikkeliluettelot 1941–1944, Bc:4.

Taulukko 2. Ulkomaille lähetettyjen TK-artikkelien jakaantuminen eri aihepiireihin jatkosodan eri vuosina.⁴⁴

<i>Aihepiiri</i>	1941	1942	1943	1944	<i>Yhteensä</i>
1. Maarintama	8	21	4	1	34 kpl = 14,7 %
2. Meririntama		5	2		7 kpl = 3 %
3. Ilmarintama	7	15			22 kpl = 9,5 %
4. Taistelutoiminta	9	16			25 kpl = 10,8 %
5. Partio-, vartio- ja sissitoiminta	1	4			5 kpl = 2,2 %
6. Vapaa-aika	3	13	4		20 kpl = 8,7 %
7. Rintamantakaiset osastot ja kotirintama	3	3	1		7 kpl = 3 %
8. Yksityiset henkilöt	8	12	1		21 kpl = 9,1 %
9. Venäläisten toiminta	17	12			29 kpl = 12,6 %
10. Luonto-, matka- ym. kuvaukset	9	32	3		44 kpl = 19 %
11. Muut	4	12			17 kpl = 7,4 %
Yhteensä	70	145	15	1	231 kpl = 100 %

Suurin osa ulkomaille lähetetyistä TK-artikkeleista käsitteli siis eri aselajeja ja niiden taistelutoimintaa. Ilmavoimien osuus kirjoituksista on aselajin kokoon nähden huomattavan suuri; selityksenä on se, että ilmavoimien tiedotuskomppaniassa toimi muutamia aktiivisia ilmoitustoimittajia, joilla ilmeisesti oli suhteita ulkomaisiin alansa ammattilehtiin jo sotaa edeltävältä ajalta, ja he kirjoittivat artikkeleita nimenomaan näille lehdille. Kaikki ulkomaille menevä tiedotusaineisto kuitenkin kulki näissäkin tapauksissa Valtion Tiedotuslaitoksen kautta. Venäläisten toiminta-aihepiiriin mahtuu sekä ”bolševismien” kauhistelua että sotavankien haastatteluja. Luonto-, matka- ym. kuvaukset sisältävät jonkin verran Itä-Karjalasta kirjoitettuja artikkeleita. Vaikka päämajan tiedotusosasto jo vuonna 1942 kehotti TK-miehiä vähentämään miehitetystä alueesta kertomista ja toisti käskyn vuoden 1943 maaliskuussa tiukemmassa ääniläisissä sekä jätti runsaasti näitä artikkeleita julkaisematta⁴⁵, Valtion Tiedotuslaitokselle välitetyt artikkelit jatkoivat silti matkaansa ulkomaille. Vuoden 1942 sarake ”Muut” on varsin kirjava: sinne mahtuu kertomuksia esimerkiksi sotahevostista, kenttäpostista, rintamaradioista ja va-

paiehtoisista unkarilaisista sotilaista. Taulukosta 2 voi todeta aihepiirien ja niiden muutoksen ohella myös sen, että vuonna 1943 ulkomaille lähetettyjen TK-artikkelien määrä suorastaan romahti. Suurin osa noista 15 kirjoituksesta lähti Saksaan.⁴⁶

Jatkosodan pitkittyessä rintamakirjeenvaihtajien koko tekstituotantokin väheni rajusti, kuten taulukosta 3 voi nähdä. Jotta miesten toimeilaisuudesta saisi oikean kuvan, olen ottanut mukaan kaikki heidän kirjoittamansa artikkelit – siis myös ne, joita päämaja ei päästänyt julkisuuteen.

44. Aihepiirit ovat tässä taulukossa samat kuin Touko Perkon *TK-miehet jatkosodassa: Päämajan kotirintaman propaganda* -teoksen liitteenä olevissa taulukoissa, joissa tarkastellaan TK-artikkelien kotimaista jakelua. Tarkoitukseni oli vertailla kotimaan lehdille jaettujen ja ulkomaille lähetettyjen TK-artikkelien aihepiirejä, mutta Perkon kirjassa sama artikkeli oli usein sijoitettu kahteen eri aihepiiriin, joten prosentuaalisten osuuksien vertailu oli mahdotonta.

45. KA, Päämajan tiedotusosaston arkisto, T20680/2, Päämajan tiedotusosaston ohjekäskyt n:o 69, 14.7.1942 ja 80. 1.3.1943.

46. KA, Valtioneuvoston tiedotuselimet 1939–1948, Kirjasto-, lehdistö- ja artikkeliluettelot 1941–1944, Bc:4.

Taulukko 3. TK-miesten kirjoittamien artikkelien määrät vuosina 1941–1944.⁴⁷

Vuosi	VTL:n kautta jaettu koti- ja ulkomaille	Päämajan tiedotus kielsi julkaisemisen	Yhteensä kpl	% kaikista kirjoitetuista artikkeleista
1941 (~6,5 kk)	3172	263	3435	42,5 %
1942	1746	267	2013	24,9 %
1943	1281	220	1501	18,6 %
1944 (~9 kk)	812	320	1132	14,0 %
	7011	1070	8081	

Taulukosta näkyy, että vuoden 1941 jälkipuoliskolla, reilun kuuden kuukauden aikana, TK-miehet kirjoittivat kaksi kertaa enemmän artikkeleita kuin koko vuonna 1943. Vuoden 1944 määrää nostaa se, että TK-toiminta vilkastui kesäkuussa Kannaksen suurhyökkäyksen alettua. Artikkelien määrää vuosina 1942–1943 vähensi merkittävästi se, että jatkosodan hyökkäysvaiheen jälkeen, taistelutoiminnan hiljennyttyä asemasodaksi, artikkeliaiheita ei ollut enää yhtä helppo löytää. Taisteluista oli voinut kirjoittaa vauhdikkaita kuvauksia; asemasodan aikana harrastetut vapaa-ajan toiminnat eivät olleet rintamakirjeenvaihtajien mielestä yhtä kiinnostavia. Eivät etenkään, kun päämajan tiedotusosasto rajoitti niistä kirjoittamista: rintamien urheilukilpailut, sotilaiden opiskelutoiminta, puhdetyöt ja muut harrasteet olivat joko suoraanaisesti kiellettyjä aiheita, tai sitten juttuja jätettiin julkaisematta niin paljon, että TK-miehet tekivät asiasta omat johtopäätöksensä ja vähensivät kirjoittamista omaehtoisesti.⁴⁸

Valtion Tiedotuslaitoksenkin ulkomaantoiminta väheni viimeistään vuoden 1943 loppupuoliskolla ja seuraavan alussa. Syynä lienee ollut pitkälti se, että uusia aiheita ei ollut helppo löytää: huomattavista kulttuurihenkilöistä ja -tapahtumista oli kirjoitettu jo, talouselämää ja Suomen historiaa valotettu, poikkeusajan järjestelyt käsitelty jo ainakin kertaalleen. Erityisen hiljaista oli marraskuun 1943 ja maaliskuun 1944 välisenä aikana. Silloin ulkomaille lähti parin viikon välein tehdyn sanomalehtikatsauksen lisäksi vain joitakin taloudellisia katsauksia ja kaksi

muuta artikkelia. Ne käsittelivät helmikuussa tapahtunutta Tukholman pommitusta ja yliopiston päärakennuksen Helsingin suurpommituksissa kärsimiä pahoja vaurioita.⁴⁹ Kesällä 1944 ulkomaanjakeluun lähti yksi ainoa TK-kuvaus, Olavi Siippaisen ”Fyra dagar på Siiranmäki”.⁵⁰ Kysyntää varmaan olisi ollut enemmänkin, vaikka Normandian maihinnousu ja muut suursodan tapahtumat jättivät varjoonsa Suomen rajut puolustustaistelut.

TK-miesten artikkeleissa ei poliittisia kannanottoja näy

Ulkomaiseen levitykseen lähteneissä TK-artikkeleissa näkyy armeijan tiedotustoiminnan yleinen kehitys. Sodan alkukuukausina otsikot olivat vauhdikkaita ja suomalaisten taistelumenestystä alleviivaavia, kuten ”Öinen matka Syvärille ja tykkien jyskettä Pietarista”, ”Finlandia kaikuu Pietarin porteilla”, ”Pommituslentäjämme rohkeaa ja tuloksellista toimintaa seuraamassa Muurmannin radalla”. Mitä pitemmälle sota eteni, sitä vähemmän rintamatapahtumista oli kerrottavaa. Suuria taisteluja ei asemasotavaiheessa käyty, pienempiä selostamaan eivät rintama-

47. Perko 1974, 75; Pilke 2011, liite 4.

48. TK-artikkelien kieltämisestä ja hyllyttämisestä asemasodan aikana ks. Pilke 2011, 99–166, erityisesti vapaa-ajan harrastejuttujen kohtelusta päämajassa 125–132.

49. KA, Valtioneuvoston tiedotuselimet 1939–1948, Valtion tiedotuslaitoksen ulkomaille tarkoitettujen artikkelien luettelo, Bc:2.

50. KA, Valtioneuvoston tiedotuselimet 1939–1948, Kirjasto-, lehdistö- ja artikkeliluettelot 1941–1944, Bc:4.

kirjeenvaihtajat läheskään aina ehtineet, joten aiheita yritettiin etsiä tarmokkaasti muualta kuin varsinaisten sotatapahtumien piiristä. Sel-laiset otsikot kuin ”Paateneen kirkon vihkiäisistä”, ”Kaksi vuotta Lapin lumossa” tai ”Hevosten maanalainen lepokoti Vienan saloilla” kuulostavat suorastaan rauhanomaisilta.⁵¹

Valtion Tiedotuslaitoksen ulkomaille välittä-mien TK-artikkelien luettelossa on lähes 100 rintamakirjeenvaihtajan nimi, ja lisäksi siinä mainitaan kolmattakymmentä sellaista tekstiä, joihin ei ole merkitty kirjoittajaa. Selvää siis on, että yksittäinen rintamakirjeenvaihtaja ei voinut saada kovin monta artikkelia ulkomaiseen jakeluun. Useilta kirjoittajilta on luettelossa vain yksi teksti, eikä ulkomaille lähteneiden tekstien määrä suoranaisesti korreloi TK-miehen yleisen toime-liaisuuden tai kotimaassa julkaistujen artikke-lien lukumäärän kanssa. Eniten eli kahdeksan artikkelia ulkomaiseen jakeluun kirjoitti ilmailu-toimittajana tunnettu Pärttyli Virkki. Seitsemän ulkomaanjakeluun mennyttä artikkelia kirjoitti-vat Kalevi Kajava, Reino Rinne ja Lorenz von Numers. Näistä von Numers kirjoitti ruotsiksi; Kaja-va toimi TK-miehenä Itä-Karjalassa, joka siis etenkin jatkosodan alkuaikoina oli kiinnostava aihe. Rinne työskenteli Lapin rajoilla Vienassa eli pohjoisimmalla suomalaisten hallussa olleella rintamanosalla. Hän kyllä näyttää käyneen myös saksalaisten alueella, koska osa artikkeleista ker-too Lapista. Lapin maisemista ja nähtävyyksistä sekä elämän erikoislaadusta napapiirin pohjois-puolella kerrottiin sotavuosina saksalaisille – myös alueella oleville rintamajoukoille – ulkomi-nisteriönkin toimesta.⁵²

Mikä sitten oli rintamakirjeenvaihtajien kir-joittamien artikkelien merkitys jatkosodan ajan ulkomaisessa propagandassa ja kuinka heidän työnsä erosi muiden propagandistien, lähinnä siis Valtion Tiedotuslaitoksen palveluksessa työskennelleiden kirjoittajien, työstä?

TK-miesten ja VTL:n kirjoittajien työ oli peri-aatteessa samanlaista eli reportaasien, haastat-telujen ja muiden tekstien laatimista ennalta

annettujen ja tarkasti valvottujen sääntöjen mu-kaan. Ilmeisesti kuitenkin rintamalla työskentely oli monin tavoin vaativampaa: esimiehen neuvo-ja ei joka tilanteessa ollut saatavilla eikä lähiesi-miehillä, siis tiedotuskomppanioiden päälliköil-lä, ollut välttämättä tietoa siitä, miten toimintaa koordinoiva ja ohjeistava päämajan tiedotus-osasto johonkin tiettyyn asiaan tai aiheeseen suhtautuisi. Sitä paitsi määräykset muuttuivat jatkuvasti rintamatilanteiden ja etenkin ulkopo-liittisten suhdanteiden mukaan. Niinpä TK-ar-tikkeleissa tyydytään lähinnä kuvailemaan ta-pahtumia, kirjoittajien omia mielipiteitä ei niissä juuri näy. Ei myöskään poliittisia kannanottoja, ellei niiksi lasketa sitä että Suomen armeija oli urhea ja ”bolshivismi” tuomittavaa. Näitä seik-koja teksteissä kyllä toistellaan jatkuvasti, mikä ei tietenkään yllätä: sotapropagandan keskeisiä ja kantavia teemoja on aina ollut omien joukko-jen ylistäminen ja vastapuolen mustamaalaus.

Jatkosodan TK-artikkeleissa ei otettu kantaa siihen, oliko kyseessä erillissota vai aseveljeys Saksan kanssa ja käytiinkö Neuvostoliittoa vas-taan hyökkäys- vai puolustusotaa. Koska täy-dellisten tekstianalysien teko ei työekonomisista syistä ollut nyt mahdollista, voin vain todeta, että TK-artikkeliaineisto sisältää enemmän re-portsityyppisiä tekstejä kuin VTL:ssä tehty eli TK-miesten tehtävänä oli välittää lukijoille en-nen kaikkea ”taistelukuvauksia tulilinjoilta”. Laa-jempi ja syvempi tekstianalyysi paljastanee sel-keämpiä eroavuuksia armeijan piirissä kirjoitet-tujen TK-tekstien ja Valtion Tiedotuslaitoksen oman, siviilimiesten hallitseman tekstituotan-non välillä, sekä myös yksityiskohtaisemmin

51. KA, Valtioneuvoston tiedotuselimet 1939–1948, kir-jasto-lehdistö- ja artikkeliluettelot 1941–1944, Bc:4.

52. KA, Valtioneuvoston tiedotuselimet 1939–1948, kir-jasto-lehdistö- ja artikkeliluettelot 1941–1944, Bc:4. Tuot-teliaimmat rintamakirjeenvaihtajat Perko 1974, 48. Lapin markkinoinnista saksalaisille Lähteenkorva & Pekkarinen 2004, 298–303. – *Nyt julkaistu Helena Pilkkeen artikkeli on käynyt läpi tieteellisen vertaisarvioinnin.*

sen, millainen kuva Suomen jatkosodasta vuosien 1941–1944 aikana ulkomaille haluttiin välittää. Ajanjaksoonhan mahtui niin sotilaallisten kuin poliittistenkin tilanteiden ja suhdanteiden vaihtelua sekä Suomessa että ulkomailla.

Kuten jo alussa totesin, TK-artikkelien määrä Valtion Tiedotuslaitoksen tuotantotoimistossa syntyneisiin artikkeleihin verrattuna oli suhteellisen pieni, vain kymmenisen prosenttia. Mutta ilman rintamakirjeenvaihtajia ei ulkomaille olisi pystytty lähettämään yksityiskohtaista tietoa Suomen rintamilla käydystä sodasta, sen tapahtumista ja ilmiöistä – olkoonkin, että sodan pitkittyessä lukevan yleisön mielenkiinto hiipui ja TK-miehet itsekin näyttävät väsähtäneen ja leipääntyneen. Tietyt aihealueet, kuten eri aseleijien toiminta ja taistelukuvaukset, olivat luonnollisesti kokonaan TK-miesten varassa, mutta heidän panoksensa oli huomattava myös muiden propagandateemojen käsittelyssä.

Abstract: Front correspondents in Finland's foreign propaganda during the Continuation War

The article deals with Finland's foreign propaganda in 1941–1944, and focuses on the army's own front correspondents (TK-men). TK-articles comprised only about 10 per cent of foreign propaganda texts, but without the front correspondents, the State Information Center would not have been able to transmit detailed information about the war. Certain topics, especially descriptions of the battle, were completely dependent on the TK-men, but their contribution was significant also in other propaganda themes. Most articles were sent in the period 1941–1942; when the war continued, Finland's foreign propaganda decreased significantly. The material used in this article consists of State Information Center's reports, lists and memos and texts of the front correspondents.

Keywords: foreign propaganda, front correspondents (TK-men), Continuation War, Second World War, Finland

Olli Kleemola

”Sotakuvia Suomesta”

SUOMALAINEN ULKOMAILLE SUUNNATTU
KUVAPROPAGANDA 1939–1944

Taisteleva Suomi ei luottanut ulkomaille suunnatussa propagandassaan pelkästään sanaan. Erityisesti jatkosodan aikana Suomen armeijan omat tiedotusyksiköt, tiedotuskomppaniat (TK) tuottivat runsaasti valokuvamateriaalia myös ulkomaanpropagandaa varten. Olli Kleemola tarkastelee artikkelissaan tätä toisen maailmansodan aikaista ulkomaille suuntautunutta kuvien levitystä. Mihin maihin kuvia levitettiin ja minkälaisia muutoksia levityssuunnissa ja -määrissä tapahtui eri ajanjaksoina? Samalla Kleemola kysyy, miten Suomen sodanjohto oli viime sotien eri vaiheissa valmistautunut nimenomaan kuvallisen ulkomaanpropagandan tuottamiseen².

Suomen armeijan valokuvaustoiminnasta kiinnostunut löytää aiheesta suhteellisen paljon tietoa sekä puolustusvoimien omasta historioteoksesta että kuva-aineistoa analysoivista tutkimuksista.³ Kuvamateriaalia on sodan jälkeen käytetty runsaasti myös erilaisissa kuvateoksissa. Jos puolustusvoimien kuvatuotanto onkin melko kattavasti tutkittu, sodanaikaista suomalaista tekstuaalista propagandaa on analysoitu vielä kuviakin laajemmin⁴.

Sen sijaan Suomesta sodan aikana ulkomaille suunnattu propaganda on jäänyt suhteellisen vähälle huomiolle.⁵ Aiheesta on olemassa ainoas-

1. Tämän artikkelin puitteissa ei käsitellä sinänsä mielenkiintoista ja toistaiseksi vähän tutkittua kysymystä siitä, miten kuvat vastaanotettiin ulkomaille ja missä määrin Suomesta lähetettyjä kuvia lopulta julkaistiin. Olen käsitellyt asiaa suppeahkon lähdeaineiston pohjalta tuoreessa artikkelissani. Ks. Olli Kleemola, Lapin maisemia ja tuhotuja kirkkoja. Valokuvapropaganda Suomesta ulkomaille 1939–1944. Teoksessa Virpi Kivioja et al. (toim.) *Sotapropagandasta brändäämiseen. Miten Suomi-kuvaa on rakennettu*. Poliittisen historian julkaisuja 5. Docendo oy 2015, 99–122. Kuvien ”levinneytyden” ja vastaanoton tutkimus tarjoaa kuitenkin mielenkiintoisia näkökulmia tulevalle tutkimukselle.

2. Tämän artikkelin tietyt, kuvallisen ulkomaanpropagandan organisatorista historiaa käsittelevät osiot perustuvat tekijän aikaisempaan tutkimukseen, ja osia niistä on julkaistu saman sisältöisinä kuvallista ulkomaanpropagandaa eri näkökulmasta käsittelevässä artikkelissa. Kleemola 2015.

3. Ks. esim. Reijo Porkka, *Sodasta kuvin. TK-valokuvaus 1941–1944*. Suomen valokuvataiteen museon säätö 1983; Jyri Paulaharju & Martti Uosukainen, *Kamerat – huomio – tulta! Puolustusvoimat kuvaajana. Puolustusvoimien kuvaustoiminta 1918–1999*. Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskus 2000; Olli Kleemola, *Kaksi kameraa – kaksi totuutta? Omat, liittolaiset ja viholliset rintama- ja TK-miesten kuvaamina*. Poliittisen historian tutkimuksia 37. Turun yliopiston poliittisen historian laitos 2011.

4. Ks. esim. Touko Perko, *TK-miehet jatkosodassa. Päämajan kotirintaman propaganda*. Otava 1974; Helena Pilke, *Etulinjan kynämiehet. Suomalaisen sotakirjallisuuden kustantaminen ja ennakkosensuuri kirjojen julkaisutoiminnan sääntelijänä 1939–1944*. Bibliotheca historica 123. SKS 2009; Helena Pilke, *Julkaiseminen kielletty. Rintamakirjeenvaihtajat ja päämajan sensuuri 1941–1944*. Historiallisia tutkimuksia. SKS 2011; Suomalaisesta sota-ajan propagandasta yleisesti ks. Veli-Matti Syrjö, *Propaganda jatkosodassa*. Teoksessa Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) *Jatkosodan pikkujättiläinen*. WSOY 2005; Lasse Lehtinen, *Sodankäyntiä sanoin ja kuvin. Suomalainen sotapropaganda 1939–1944*. WSOY 2006. Ks. myös Helena Pilkeen artikkeli tässä numerossa.

5. Käsite propaganda ymmärretään tässä artikkelissa siten kuin pääosa talvisodan aikalaiskokijoista sen lie-nee ymmärtänyt. Talvisodan aikaan termi viittasi lähinnä tarkoitukselliseen tiedotustoimintaan, jonka avulla pyrittiin saamaan aikaan tietty reaktio viestin vastaanottajassa. 1930-luvulla ja vielä talvisodan aikana termiä propaganda pidettiin verrannollisena termiin mainonta. Sanaan nykyään liitetty pejoratiivinen merkitys on myöhemmän ajan perua. Elina Melgin, *Propagandaa vai julkisuusdiplomatiaa? Taide ja kulttuuri Suomen maakuvan viestinnässä 1937–52*. Helsingin yliopisto 2014, 20–21.

VTM Olli Kleemola työskentelee Turun yliopiston poliittisen historian oppiaineen tohtorikoulutettavana. Sähköposti: owklee@utu.fi.

taan yksittäisiä artikkeleita⁶. Todennäköisimpänä syynä tutkimusten vähäiseen määrään lienee ennen kaikkea vaikea lähdetilanne: kaikenlaisen propagandatoiminnan ”keskuspaikkana” toimineen Valtion Tiedotuslaitoksen arkistoja tuhoettiin heti välirauhansopimuksen astuttua voimaan syksyllä 1944⁷. Tuhoaminen, jonka tavoitteena oli ensisijaisesti estää tulenarkojen aineistojen joutuminen neuvostoviranomaisten käsiin, lienee suuresta mittakaavasta huolimatta ollut lähinnä sattumanvaraista: tuleen on heitetty sitä aineistoa, mitä kulloinkin on sattunut käsiin olemaan⁸. Onkin sattumankauppaa, että esimerkiksi tämän artikkelin lähdeaineistona käytetyt Puolustusvoimien jatkosodanaikaiset kuvalevitysraportit⁹ ovat säilyneet.

Kattavan lähdemateriaalin puutteessa Suomen toisen maailmansodan aikana ulkomaille suuntaama valokuvapropaganda on toistaiseksi jäänyt täysin tutkimatta. Tätä voidaan pitää merkittävänä puutteena, sillä kuva on tekstiin verrattuna varsin erilainen propagandaväline, kuten Suomi-neidosta autonomian ajan postikorteissa luotua kuvaa tutkinut Johanna Valenius toteaa:

Ilmaisumuotona kuva on erilainen kuin kirjoitettu teksti [...] voimakkaampi ja ehkä kavalampi, mutta kuitenkin yhtä kertova. Kuvan kertomuksellisuus ei itsessään ole lineaarisesti etenevää, kuten kirjoitetussa tekstissä vaan kuva on. Tähän olemiseen kuvan voima perustuu. Kirjoitettua tekstiä lukiessa merkitys syntyy vähitellen, kuva tuo merkityksensä julki yhdellä iskulla.¹⁰

Samoilla linjoilla ovat myös saksalaiset kuvatutkijat Ulrike Pilarczyk ja Ulrike Mietzner, jotka tarkastelevat kuvan sopivuutta yhteiskuntatieteellisen ja kasvatustieteellisen tutkimuksen lähteenä¹¹. Tunteisin vetoavamman, välittömämmän vaikutustapansa lisäksi valokuvalla oli – ja ehkä on yhä – ihmisten mielissä asema jonkinlaisena todisteena, vaikka valokuvan muokkausmahdollisuudet ovat lähes yhtä vanhoja kuin

valokuvaus itse. Brittilehdissä julkaistuja sotavalokuvia tutkinut John Taylor toteaa valokuvan todistusarvosta: ”Valokuvan kyky tukea kirjoitettuja tekstejä johtuu valokuvan oletetusta kyvystä todistaa [kuvaajan] ’paikalla olo.’”¹²

Kuvapropagandan tutkimuksen tärkeyttä todistaa kuvan vaikuttavuuden lisäksi myös se tosiseikka, että talvi- ja jatkosota muodostivat Suomen kuvallisessa ulkomaanpropagandassa tietynlaisen murroskauden. Kuten jäljempänä osoitan, Suomi joutui talvisodassa turvautumaan myös valokuvallisen tiedotustoiminnan osalta lähinnä improvisoituihin ratkaisuihin. Talvisodan jälkeen tiedotustoimintaa lähdettiin kehittämään sotakokemusten pohjalta ja jatkosodan alkaessa Suomi oli onnistunut luomaan myös valokuvauksen osalta toimivan tiedotusorganisaation.

Tarkastelen tässä artikkelissa Suomesta ulkomaille suunnattua valokuvapropagandaa. Tutkin, mihin maihin valokuvapropaganda kuvamäärien perusteella mitattuna ensisijaisesti

6. Martti Julkunen, *Talvisodan kuva. Ulkomaisten sotakirjeenvaihtajien kuvaukset Suomesta v. 1939–1940*. Weilin+Göös 1975; Lasse Lehtinen on suomalaista propagandatoimintaa käsittelevässä teoksessaan sivunnut myös ulkomaille kohdistettua propagandaa. Lehtinen 2006.

7. Kustaa Viljuna, *Sanan valvontaa. Sensuuri 1939–44*. Otava 1962, 7.

8. Pilke 2009, 27–29.

9. Kansallisarkisto (KA), Puolustusvoimien kuvien levitysraportit, kansio T10602/6.

10. Johanna Valenius, *Kertomusten maailma*. Teoksessa Johanna Valenius (toim.) *Kertomuksia Suomesta. Historiankirjoitusta sanan voimalla ja kuvan keinoin*. Poliittisen historian tutkimuksia 11. Turun yliopiston poliittisen historian laitos 1998, 12. Alleviivatut kohdat lähdetekstissä kursivoitu.

11. Ulrike Pilarczyk & Ulrike Mietzner, *Das reflektierte Bild. Die seriell-ikonografische Fotoanalyse in den Erziehungs- und Sozialwissenschaften*. Julius Klinkhardt Verlag 2005, 111.

12. The ability of photographic realism to support the written stories derives from the kind of proof it is supposed to offer – the proof of ‘being there’. John Taylor, *War photography. Realism in the British press*. Routledge 1991, 13.

suuntautui ja analysoin kuvien levityssuunnassa tapahtuneita muutoksia. Samalla tarkastelen, miten Suomi oli valmistautunut kuvallisen propagandan tuottamiseen, ja miten tämä ”valmiustaso” sodan aikana muuttui¹³. Alkuperäisaineistona käytän paitsi aiemmin mainittuja kuvalevitysraportteja myös Päämajan tiedotusosaston TK-miehille antamia kuvausohjeita, joita annettiin jatkosodan aikana yli 100 kappaletta. Päämajan tiedotusosasto pyrki niillä ohjaamaan TK-miesten kiinnostusta aiheisiin, joiden kuvaamista pidettiin suotavana ja tarpeellisena.¹⁴ Lähdeaineiston vähäisyyden vuoksi tämän artikkelin tuloksia ei voida pitää täydellisenä esityksenä aiheesta. Artikkelin loppuyhteenvedossa pohdinkin, miten tätä aineiston vähäisyyden vuoksi vaikeaa aihetta voisi jatkossa lähestyä tutkimuksellisesti.

Improvisoitu talvisota

Monen muun asian tavoin Suomen armeijan kuvallinen tiedotustoiminta oli talvisodan alla vielä alkutekijöissään¹⁵. Tämä saattoi osaltaan johtua siitä, että valokuvan merkitystä tiedotus- tai propagandavälineenä ei ollut vielä täysin ymmärretty: painotekniikan kalleuden vuoksi lehdet julkaisivat suhteellisen vähän kuvia. Liikekannallepanon myötä perustettiin kyllä suunnitelmien mukaisesti Päämajan propagandaosasto, mutta kuvallista tiedotustoimintaa ei ollut näissä suunnitelmissa huomioitu lainkaan¹⁶. Niinpä talvisodan kuvaustoimintaan osallistuneiden kuvaajien muistelmat kertovat kuvaustoiminnan alkua käsiteltäessä lähinnä kaoottisuudesta ja siitä, kuinka kuvaustaitoisiksi tiedettyjä miehiä haalittiin kasaan kiireesti¹⁷.

Suomalaiset eivät olleet propagandatoiminnassaan lainkaan varautuneet sellaiseen kansainväliseen kiinnostukseen, jota maa sai talvisodan aikana osakseen, osin muilla rintamilla vallinneen hiljaisuuden vuoksi. Maailman kiinnostuksen suuntautuessa Suomeen Sotilaselokuva- ja Kuvalevityksen seuraajaksi perustettu puolustusvoimien Kuvalevitysosasto osoittautui nopeasti resurs-

seiltaan täysin riittämättömäksi. Kuvia ei yksinkertaisesti voitu toimittaa siinä määrin kuin niille olisi ollut kysyntää¹⁸. Ratkaisua pulmaan ei tuonut edes organisaatiouudistus, jossa Kuvalevitys siirrettiin Päämajan alaisuudesta Puolustusministeriön sanomalehtitoimiston alaisuuteen. Kuvalevityksen tehtäväksi määriteltiin edelleen vain kuvien valmistus ja jakelu, niiden ottaminen oli edelleen yksittäisten kuvaajien oman aloitteellisuuden varassa. Vähitellen suomalainen kuvapropaganda kuitenkin saatiin toimimaan. Materiaalipulaa helpottivat vuoden 1940 olympialaisia varten maahan tuodut kamerat, ja kuvien levityksestä ryhtyi vastaamaan Finlandia Uutistoimiston yhteyteen perustettu Propagandaliitto Oy:n Finlandia Kuvatoimisto, jonka tarkoituksena lienee ennen muuta ollut saada suomalainen tiedotustoiminta näyttämään neut-

13. Koska Helena Pilke käsittelee *Historiallisen Aikakauskirjan* tässä numerossa olevassa artikkelissaan suomalaisten jatkosodanaikaisten tiedotuskomppanioiden organisaatiota, luovun omissa artikkelissani organisaatioiden esittelystä.

14. KA, TK-kuvaajien ohjekäsyt, kansio T20680/13. Ohjekäsyt merkityksestä ks. Majuri G. Waseliuksen komentokunnan ja kuvaosaston Saksan matkojen matkakertomukset. KA, kansio T20681/26. Vaikka Suomen armeijan viime sotien aikainen kuva-arkisto on säilynyt käytännöllisesti katsoen kokonaan ja on nykyään saatavilla internetissä, kuvia sinänsä ei tässä tutkimuksessa hyödynnetä lähteenä. Saatavilla olevan kuva-aineiston perusteella on näet mahdotonta päätellä, mitkä kuvat on sodan aikana lähetetty mihinkin maihin.

15. Tiedotustoiminnan synty- ja suunnitteluvaiheesta so- taa edeltävänä aikana ks. Helena Pilke, Upseerit ja mainosmiehet isänmaan asialla. *Sotahistoriallinen Aikakauskirja* 32 (2012). Talvisodan tiedotustoiminnan organisaatiosta ks. Helena Pilkeen artikkeli tässä numerossa sekä siinä mainitut lähteet. Kuvaustoiminnan organisaatiosta ks. Olli Kleemola, Kamera aseena. Teoksessa Helena Pilke & Olli Kleemola (toim.) *Suomi taisteli. Kuvat kertovat*. readme.fi oy 2013, 17–18.

16. Paulaharju & Uosukainen 2000, 33–34.

17. Markku Pietinen, *Tulivuori ja marttyyri. Perhekuvaissa Eila Hiltunen ja Otso Pietinen*. Otava 2012, 66; Porkka 1983, 28.

18. Paulaharju & Uosukainen 2000, 34.

raalimmalta.¹⁹ Suomalaisten kuvaajien lisäksi maassa oli myös ulkomaisia valokuvaajia. Vaikka osa heistä kävi, kuten Lasse Lehtinen toteaa, ”sotansa hotelli Kämpin baarissa”²⁰, joukossa oli myös niitä, jotka halusivat käydä rintamalla.

Elina Melginin tutkimuksen mukaan Suomi sai talvisodan aikana julkisuutta runsain mitoin²¹. Voimakkaana pidetyn Puolan kärsittyä nopeasti tappion Suomen taistelua pidettiin hämmästyttävänä. Lisäksi muilla maailmansodan rintamilla vallinnut rauha, sai länsimaiden katseet kääntymään Suomeen. Talvisotaa valokuvaamassa oli suomalaisten lisäksi myös maailmanluokan kuuluisuuksia kuten amerikkalainen Thérèse Bonney, joka oli tullut Suomeen kuvaamaan vuoden 1940 olympialaisia ja jäi sodan syttyttyä maahan sotakuvaajaksi.²² Hänen valokuviaan käytettiin paitsi niiden korkeatasoisuuden vuoksi, myös siksi, että muita kuvälähteitä ei yksinkertaisesti ollut²³. Reijo Porkan haastattelemalla, talvisodan aikana Finlandia kuvatoimistossa palvelnut Eino Mäkinen kertoo ulkomaille suunnatun valokuvapropagandan käynnistymisestä:

[Jaakko] Leppo ohjasi minut erääseen huoneeseen, jossa oli vahakankaalla päällystetty pöytä. ”Tuossa on sinulle pöytä ja puhelin. Saat kolme miljoonaa markkaa rahaa. Pane valokuvapropaganda käyntiin”. Niin yksinkertaista se oli. Alussa käytimme propagandatoiminnassamme Therese Bonneyn [...] kuvia.²⁴

Päämaja pyrki aluksi rajoittamaan rankasti kuvaajien pääsyä rintamalle ilmoittamalla, että sotatoimialueilla saivat toimia vain sen omat kuvaajat²⁵. Maailman lehdet himoitsivat sotakuvia Suomesta – niin kovasti, että kuvien saamiseksi oltiin valmiita jopa lavastuksiin, kun päämaja ei sodan alkupuolella laskenut ulkomaalaisia kuvaajia rintamille ja omaa kuvaustoimintaa ei käytännössä vielä ollut. Mäkinen kertoo japanilaissyntyisestä lehtikuvaajasta Frank Mutosta²⁶:

[Muto] tahtoi saada kuvatuksi suomalaisia sotilaita ottamassa vankeja. Asia järjestettiin hankkimalla pari

sotavankia ja muutama suomalainen sotilas. Käpylän metsissä Helsingissä Muto kuvasi suomalaiset tähtäilemässä kivääreillään vankeja. [...] Muto toimitti kuvansa USA:han, jossa *Chicago Tribune* julkaisi ne ”ensimmäisinä autenttisina sotakuvina Suomesta”.²⁷

Vaikka Päämaja tammi-helmikuussa 1940 lievensikin linjaustaan kuvaajien pääsystä rintamalle, kuvaajia sen paremmin kuin kirjeenvaihtajiakaan ei päästetty katsomaan varsinaista taistelutoimintaa. Niinpä Suomesta otetut sotakuvat kertoivat yleensä varsin vähän itse sodasta: niissä esiintyy lähinnä lumipukuisia, hiihtäviä sotilaita.

Ulkomaalaiset lehtimiehet kirjoittivat mielellään Lapin rintaman tapahtumista ja kuvaajatkin löysivät Lapista paljon kuvausaiheita. Lapin eksotiikka ei kuitenkaan ollut ainoa syy, joka veti valokuvaajia Pohjois-Suomeen. Osasyynä matkaintoon olivat Lapin Ryhmän²⁸ komentajana toimineen kenraali Walleniuksen ylläpitämät

19. Porkka 1983, 25, 31; Eino Jutikkala, *Valtion tiedoituslaitoksen salainen sotakronikka*. WSOY 1997, 148.

20. Lehtinen 2006, 29.

21. Melgin 2014, 75.

22. Pietinen 2012, 66–67.

23. Porkka 1983, 28.

24. Porkka 1983, 32.

25. Sodan myöhemmässä vaiheessa ulkomaisetkin kuvaajat pääsivät kuvaamaan sotatoimialueilla allekirjoitetun sitoumuksen, jossa sitoutuivat muun muassa olemaan kuvaamatta ilman mukanaan liikkuvan oppaan lupaa, luovuttamaan filmsä armeijan kehitettäväksi sekä luovuttamaan sensuurin kieltämät kuvat maksutta Puolustusvoimille. Martti Julkunen, *Talvisodan kuva. Ulkomaisten sotakirjeenvaihtajien kuvaukset Suomesta 1939–40*. Weilin+Göös 1975, 42–43.

26. Julkunen 1975, 54.

27. Porkka 1983, 32–33.

28. Lapin Ryhmä oli osa Pohjois-Suomen Ryhmää. Sen tehtävänä oli puolustaa Oulun, Pudasjärven, Taivalkosken ja Ohtajärven pohjoispuolista aluetta ja torjua Sallan suunnasta tuleva neuvostojoukkojen hyökkäys. Lapin Ryhmä koostui Lapin alueen joukoista, Erillinen Pataljoona 15:stä, Erillinen Pataljoona 16:sta, Erillinen Pataljoona 17:stä sekä 10. Erillisestä Komppaniasta.

hyvät lehdistösuhteet. Wallenius oli itse toiminnut sotakirjeenvaihtajana, mistä johtuen hän ymmärsi lehtimiehiä ja suhtautui suopeasti näiden työhön. Walleniuksen todetaankin olleen sodan aikana ainoa kenraali, joka tapasi lehtimiehiä ja julkaisi myös omia lehdistötiedotteita, kunnes joutui lopettamaan tiedotteiden tekemisen päämajan käskystä.²⁹ Walleniuksen hyvien lehdistösuhteiden lisäksi myös Rovaniemelle perustetun lehtimiesten opaskeskuksen vapaat olot lienevät houkutelleet joitakin ulkomaisia lehtimiehiä: toisin kuin lähempänä rintamia sijaitseviin opaskeskuksiin, Rovaniemelle saattoi matkustaa lähes vapaasti. Lisäksi Rovaniemen sijainti mahdollisti ainakin sodan alussa matkat Ruotsin puolelle, mistä lehtimiehet saattoivat lähettää uutisensa ja kuvaajat kuvansa suoraan lehtien toimituksiin ja kiertää näin Suomen sotasensuurin. Myöhemmässä vaiheessa Suomen viranomaiset pyrkivät estämään tällaisen sensuurin kiertämisen.³⁰ Finlandia kuvatoimisto toimitti talvisodan aikana ulkomaille kaikkiaan 17 491 valokuvavedosta noin 2 600 negatiivista – suuri luku, kun otetaan huomioon, miten vähän lehdistö vielä tuohon aikaan kuvia hyödynsi³¹. Kuvapropaganda suuntautui aikalaistoimijoiden muisteluiden mukaan ennen kaikkea Skandinavian maihin, Isoon-Britanniaan, Italiaan, Viroon, Yhdysvaltoihin ja Saksaan³².

Oman kokonaisuutensa Suomen visuaalisen ulkomaanpropagandassa muodostaa viholliselle suunnattu propaganda. Suomalaista viime sotien lentolehtispropagandaa tutkinut Esko Salminen mainitsee että kuvalliset lentolehtiset koettiin kaikkein tehokkaimmiksi sen jälkeen kun talvisodan aikana paljastui, että puna-armeijan upseeristo pyrki estämään suomalaisten lentolehtisten lukemisen³³. Lentolehtisissä kerrottiin kuvin ja sanoin muun muassa suomalaisen vankileirien miellyttävistä oloista. Pelotevaikutukseltaan tehokkaimmaksi ja samalla kuuluisimmaksi talvisodan lentolehtiseksi muotoutui kuitenkin ”valkoisena kuolemana” tunnetuksi tullut lentolehtinen, jossa oli valokuva kaatu-

neen puna-armeijalaisen jäätyneestä ruumiista ja alla sanat ”valkoinen kuolema” venäjäksi. Talvisodan sotakuvaajista ainakin Otso Pietisen tiedetään saaneen erikoistehtävän kuvata kaatuneita vihollisen ruumiita lentolehtiskäyttöön. Hän kertoo käyneensä tässä tarkoituksessa talvisodan aikana läpi noin 5 000 kaatuneen vihollisen ruumista³⁴. Suomalainen kuvallinen lentolehtispropaganda jatkoi talvisodan linjoilla myös jatkosodan aikana, osin jopa samoin kuvin³⁵.

Viholliselle suunnattu propaganda kertoo osaltaan myös kuvan erityisestä tehosta propagandavälineenä. Vaikka kuvamanipulaatio ei enää toisen maailmansodan aikana ollut mitenkään uusi asia, valokuvilla miellettiin usein propagandassa olevan tekstiä korkeampi todistusarvo. Kansallissosialistinen Saksa esimerkiksi pyrki Neuvostoliiton-vastaisessa sodankäynnissä todistamaan valokuvallisilla lentolehtisillä vääräksi väitteet, jonka mukaan se kohteli sotavankeja huonosti³⁶. Kuten edellä käy ilmi, Suomi harrasti samaa ”todistelupolitiikkaa” jo talvisodan aikana.

Jatkosodan tehostettu propaganda

Talvisodan jälkeen suomalaista propagandaa uusittiin voimakkaasti³⁷. Mallia haettiin lähinnä

29. Julkunen 1975, 39.

30. Julkunen 1975, 34–35, 44–45.

31. Tapani Ruokanen, *Turja – Kriivari. Reportaasi 1900-luvun Suomesta*. Otava 2001, 244.

32. Porkka 1983, 25.

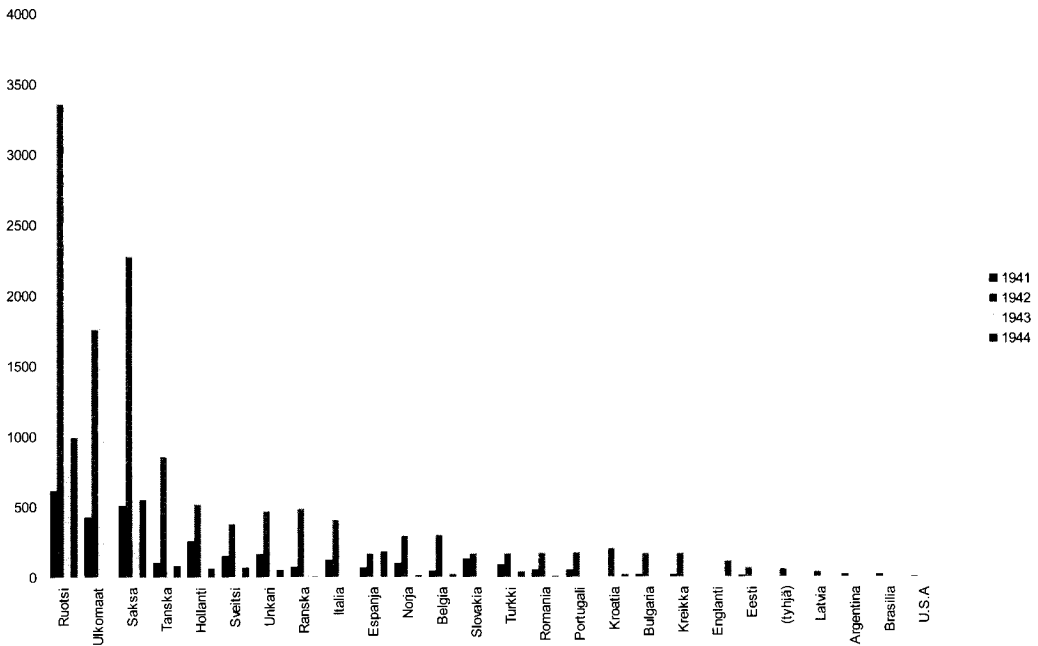
33. Esko Salminen & Kauko Suvanne, *Kuvien sota 1939–1945. Propagandalehtiset talvi- ja jatkosodassa*. Otava 1989, 34.

34. Pietinen 2012, 68.

35. Olli Kleemola, Propagandasotaa. 2. tiedotuskomppanian propagandatoiminta sotapäiväkirjan valossa hyökkäysvaiheessa 1941. *Ennen ja nyt* 4 (2014), <http://www.ennenjanyt.net/2014/12/propagandasotaa-2-tiedotuskomppanian-propagandatoiminta-sotapäiväkirjan-valossa-hyökkäysvaiheessa-1941/> (1.1.2016).

36. Ortwin Buchbender, *Das tönende Erz. Deutsche Propaganda gegen die Rote Armee im Zweiten Weltkrieg*. Seewald Verlag 1989, 65–67.

37. Tiedotuskomppanioiden organisaation muutoksista jatkosodan aikana ks. Kleemola 2013, 17–18.

Kuvio 1. Kuvien toimitusmäärät ja niiden vaihtelu eri maiden kesken jatkosodan vuosina.

Saksasta: jatkosotaan lähtivät organisaatioltaan saksalaisia propagandakomppanioita muistuttavat suomalaiset tiedotuskomppaniat, joiden tehtäviä luonnehdittiin seuraavasti:

...tehtävänä on

- elävöittää ja kertoa rintamantakaiselle väestölle kirjoitusten ja radion, valokuvien ja elokuvien avulla kenttäarmeijan toimintaa [...]
- hankkia sopivaa propaganda-aineistoa rintamaloista ulkomaille levitettäväksi;³⁸

Tiedotuskomppanioiden toimintaa ohjattiin jatkosodan aikana ohjekäskein. Kuvaustoiminta tehostui talvisotaan nähden huomattavasti: kun puolustusvoimien arkistoihin oli talvisodasta kertynyt noin 11 000 kuvaa, jatkosodassa tiedotuskomppanioissa toimineet kuvaajat ottivat yli 150 000 kuvaa³⁹. Ulkomaille toimitettujen puolustusvoimien kuvien levitysraporttien perusteella Suomesta lähetettiin jatkosodan aikana

ulkomaille kaikkiaan noin 22 000 TK-miesten ottamaa kuvaa⁴⁰. Kuviosta 1 käy ilmi, miten kuvien toimitusmäärät jakautuvat eri maiden kesken.

Vähemmän yllättävästi Ruotsi pitää kuvien kohdemaana ykkössijaa hallussaan lähes koko jatkosodan ajan – tarjosihan puolueeton Ruotsi Suomen propagandatoiminnalle eräänlaisen ik-

38. KA, TK-kuvaajien ohjekäsky, kansio T20680/13, käsiky n.1.

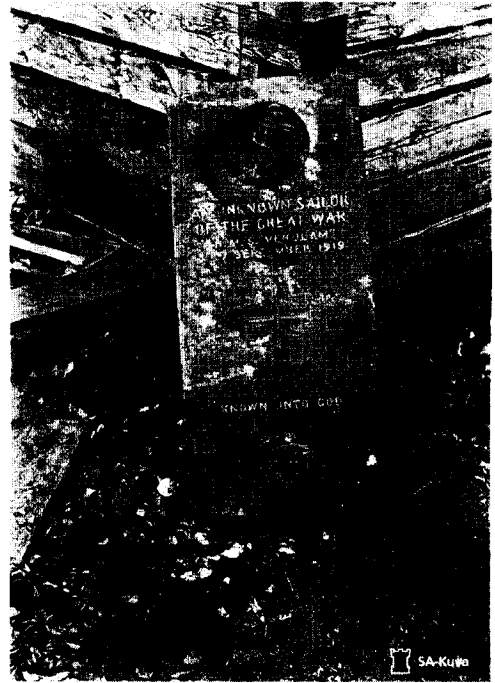
39. TK-kuvien kokonaismäärästä ilmoitetaan eri lähteissä poikkeavia lukemia. Ks. Porkka 1983, 72; Olli Kleemola, SA-kuvat tarjoavat tutkijoille uusia näkökulmia sotaan. *Ennen ja nyt* 1 (2014), <http://www.ennenjanyt.net/?p=820> (30.7.2014).

40. Ulkomaille toimitettujen kuvien määrästä ks. puolustusvoimien kuvien levitysraportit. KA, kansio T10602/6. Elina Melgin esittää tutkimuksessaan että Suomesta ulkomaille olisi pelkästään vuoden 1941 aikana toimitettu yli 40 000 kuvaa. Melginin esittämä luku koostuu kuitenkin myös muista kuin tässä artikkelissa tarkasteltavista puolustusvoimien kuvista. Melgin 2014, 115.

kunan länteen eli liittoutuneisiin maihin ja tätä ikkunaa pyrittiin kaikin keinoin hyödyntämään Suomen propagandan levittämiseksi myös länsivaltoihin kuten Elina Melgin tutkimuksessaan osoittaa⁴¹. Toisena – vuonna 1943 suurimpana – kuvien toimituskohteena on mainittu yksinkertaisesti ”ulkomaat”. Näiden kuvien tilaajana on usein ollut ulkoministeriö tai Ulkomaankauppalitto tai VTL:n Ulkomaanosaston Lehtimiestöimiston päällikkö Jaakko Leppo, joten kyse voi olla eräänlaisena yleisjakeluna kaikkiin maihin toimitetuista kuvista. Yleisjakelun lisäksi Ulkoministeriö toimitti ainakin vuoden 1942 aikana runsaasti kuvia yksittäisten maiden lähetystöihin, todennäköisesti lähetystön harjoittamaa ”Suomi-propagandaa” silmälläpitäen. Toimitettujen yleisjakelukuvien aiheet vaihtelivat hiihtävistä sotilaista lasten tinakeräyksiin ja lottakuvista karjalaisperheisiin eli aiheiden kirjo oli varsin laaja. Kolmantena merkittävänä kuvien kohdemaana on ymmärrettävästi asevelimaa Saksa. Loput kuvatoimitukset ovat huomattavasti pienempiä määriä lähinnä Saksan miehittämiin maihin sekä Saksan liittolaisvaltoihin. Tämä osoittaa osaltaan, miten tiukasti Suomi oli sidoksissa Saksaan myös tiedotustoiminnan osalta: Ruotsia lukuun ottamatta Suomella ei ollut yhtään reittiä kuvien toimittamiseksi länteen.

Kuvalevitysraporttien mukaan esimerkiksi Yhdysvaltoihin toimitettiin vain neljä kuvaa, kaikki joulukuussa 1941. Sotamuseossa säilytettyjen TK-kuvien alkuperäisvedosten kääntöpuolelle tehdyt merkinnät kertovat kuitenkin muuta. Esimerkiksi neuvostoliittolaisten häpäisemää brittiläisten merimiesten hautaa esittävä kuva on alkuperäisvedoksen kääntöpuolella olevan tekstin mukaan toimitettu New Yorkiin jo lokakuussa 1941. (Kuva 1.)

Isoon-Britanniaan ensimmäiset kuvat toimitettiin raporttien mukaan vasta huhtikuussa 1944. Ennen Ison-Britannian sodanjulistusta joulukuussa 1941 maahan ei olisi siis toimitettu yhtään kuvaa, mitä on vaikea uskoa. On siis olemassa viitteitä siitä, että kaikkia levitettyjä kuvia

Kuva 1. New Yorkiin toimitettu, neuvostoliittolaisten häpäisemää Venäjän sisällissotaan valkoisten puolella osallistuneiden brittiläisten merisotilaiden hautaa Seivästöllä esittävä valokuva. Lähde: SA-Kuva, kuva 56164.

ei ole kirjattu levitysraportteihin. Toki on mahdollista ja todennäköistäkin, että osa Yhdysvaltoihin ja Isoon-Britanniaan toimitetuista kuvista on toimitettu edellä kuvatun yleisjakelun kautta esimerkiksi kaikkiin Suomen suurlähetystöihin – siis myös Yhdysvaltoihin ja ennen joulukuun 1941 sodanjulistusta Isoon-Britanniaan. Kuten kuviosta 1 käy ilmi, toimitettiin suurin osa kuvista ulkomaille vuonna 1942, vaikka kiivain hyökkäysvaihe oli tuolloin jo takana ja sota Suomen rintamilla vaihtunut rauhalliseksi asemasodaksi. Tätä selittää se, että vuosi 1942 oli ensimmäinen kokonainen sotavuosi: loppuvuoden 1941 aikana kuvia ei vielä ehditty toimittaa kovinkaan suuria määriä. Toisaalta vuoden 1942

41. Melgin 2014, 131.

aikana vuoden 1941 sotatoimet ja valloitukset eivät vielä täysin olleet menettäneet ajankohtaisuuttaan.

Vuoden 1942 jälkeen yksittäisiin maihin toimitetut kuvamäärät romahtavat. Ainoastaan ”ulkomaat-yleisjakelun” määrä kasvaa vielä vuonna 1943, kunnes se katoaa aineistosta vuonna 1944⁴². Helena Pilkkeen mukaan ulkomaiset tiedotusvälineet menettivät jatkosodan pitkeydessä kiinnostustaan Suomen tapahtumiin, mikä osaltaan selittää myös ulkomaille toimitettujen kuvamäärien pienentymistä. Lisäksi Pilkkeen toteama Valtion Tiedotuslaitoksen sensuurin kiristyminen lienee hillinnyt ulkomaanpropagandassa suosittujen Karjalaa ja Itä-Karjalaa koskevien kuvien toimitusta ulkomaille. Kun lisäksi Suomen ulkomaanpropagandassa keskiytettiin asemasodan jatkuessa yhä enemmän esimerkiksi kulttuuriasioihin, puolustusvoimien kuville ei liene ollut kovin suurta kysyntää maamme rajojen ulkopuolella. Pilkkeen teksti-propagandassa havaitsema kiinnostuksen kasvu vuonna 1944 heijastuu myös ulkomaille toimitettujen kuvien määriin, joskin vain pienenä nousuna.⁴³ Tämä johtunee ennen kaikkea Suomen kärsimästä filmipulasta: jo syyskuussa 1943 TK-kuvaaja oli filmipulan takia kehoitettu noudattamaan kuvatessaan tarkkaa harkintaa, ja säästäväisyyskehotuksia esiintyi ohjekäsyyissä myöhemminkin⁴⁴.

Kuvallisen propagandan koko kuva?

Suomalaisen sota-aikaisen kuvapropagandan analyysi paljastaa, miten valmistautumattomana talvisotaan jouduttiin kuvapropagandan osalta. Sodan alkaessa puuttuivat niin kuvaajat kuin kuvien valmistuksesta, sensuroinnista ja kehityksestä vastanneet organisaatiotkin. Voidaankin sanoa, että erityisesti talvisodan alkupuolella Suomen kuvapropagandasta vastasivat käytännössä ulkomaisten lehtien ja kuvatoimistojen kuvaajat, joiden toimintaa hankaloitti varsinkin sodan alkupuolella päämajan vastentahtoisuus päästää kuvaajia rintamalle. Vaikka valokuva-

propaganda saatiin sodan loppuvaiheessa toimaan edes jotenkin, mistään hyvin organisoitusta ja perusteellisesti suunnitellusta toiminnasta ei voida puhua. Organisoimattomuus ja toiminnan hajanaisuus haittaa myös talvisodan aikaisen kuvapropagandan tutkimusta: arkistoja on vähän tai ne ovat puutteellisia, mistä syystä artikkelini talvisotaa käsittelevä aineisto perustuu lähinnä muistelmia-aineiston varaan.

Jatkosotaan Suomi lähti kuvallisen propagandan suhteen huomattavan hyvin valmistautuneena: ulkomaanpropagandaan soveltuvan kuva-aineiston tuottaminen oli määritelty yhdeksi tiedotuskomppanioiden keskeisistä tehtävistä jo ensimmäisessä ohjekäsyyssä. Huolimatta paremmasta organisaatiosta Suomen kuvallinen propaganda ei kuitenkaan levinnyt yhtä tehokkaasti kuin talvisodan aikana. Huolimatta jatkosodan pidemmästä kestosta toimitettiin ulkomaille kaikkiaan vain noin 5 000 kuvaa enemmän kuin talvisodan aikana. Myös kuvapropagandan kohdemaiden kirjo supistui: Ruotsi ja Saksa pitivät hallussaan kuvalevitystilaston kärkipaikkoja Yhdysvaltojen ja muiden liittoutuneiden maiden jouduttua käytännöllisesti katsoen suomalaisen kuvapropagandan ulottumattomiin Suomen siirtyessä Saksan rinnalle.

Artikkeliin liittyvä tutkimustyö osoitti, että jatkosodanaikaiset kuvalevitysraportit antavat tilastomaisen luonteensa vuoksi visuaalisesta ulkomaanpropagandasta ainoastaan karkean kuvan. Myöskään tiedotuskomppanioille annetuista ohjekäsyyistä ei juuri ole apua tarkemman kuvan luomisessa. Ohjeissa ei nimittäin mitenkään eritellä, mitkä tiedotuskomppanioiden valokuvaavalta henkilöstöltä pyydytyistä kuvista on tarkoitettu koti-, mitkä puolestaan ulkomai-

42. Käytettävissä olevasta aineistosta ei käy ilmi johtuuko yleisjakelun katoaminen esimerkiksi merkintätavan muutoksesta vai jakelun loppumisesta.

43. Ks. Helena Pilkkeen artikkeli tässä numerossa.

44. KA, TK-kuvaajien ohjekäskyt, kansio T20680/13, käskyt 90 ja 97. – *Nyt julkaistu Olli Kleemolan artikkeli on käynyt läpi tieteellisen vertaisarvioinnin.*

seen propagandakäyttöön. Jotta Suomen visuaalista ulkomaanpropagandaa voitaisiin analysoida perusteellisesti, onkin etsittävä uusia lähestymistapoja. Yksi mahdollisuus on tutkia nykyään Sotamuseon hallussa olevaa jatkosodanaikaisen TK-kuvien positiivikuva-arkistoa, joka arkistonhoitaja Päivi Vestolan mukaan kattaa noin 80 prosenttia kaikista negatiiveina olemassa olevista kuvista. Alkuperäisten vedosten taustalle tehdyt merkinnät sisältävät informaatiota, joka ei käy ilmi sen paremmin negatiiveista kuin kuviin liitetystä kuvaselosteistakaan. Vedosten taustamerkintöihin sisältyy esimerkiksi mahdolliset tiedot siitä, mihin maihin kuva on aikanaan toimitettu sekä sensuurin kieltomerkinät. Näitä merkintöjä ei kuitenkaan tähän mennessä ole hyödynnetty tutkimuksen lähteenä, vaikka ne tarjoaisivat runsain mitoin uutta tietoa aiheista, joista arkistoaineistoa on saatavissa vähän tai ei lainkaan. Positiivivedosten taustalle tehdyt merkinnät mahdollistaisivat myös suomalaisen ulkomaille suunnatun jatkosodanaikaisen kuva-propagandan aiheiden tarkastelun, mihin esimerkiksi tässä artikkelissa hyödynnetyt kuvalevitysraportit eivät anna mahdollisuutta: niissä kuvien aiheita on listattu vain ylimalkaisesti eivätkä listaukset kata koko jatkosodan aikaa.

Tärkeimpänä syynä siihen, että näitä merkintöjä ei tähänastisessa tutkimuksessa ole hyödynnetty, lienee niiden systemaattisen tutkimuksen edellyttämä valtava työmäärä: täydellisen kuvan saamiseksi olisi käytävä läpi noin 120 000 kuvan taustalle tehdyt merkinnät. Uudet tutkimusmenetelmät saattavat kuitenkin tehdä mahdolli-

seksi mahdolliselta vaikuttavan tehtävän. Tätä kirjoitettaessa Digital humanities -tutkimusmetodeihin erikoistunut dosentti Kimmo Elo sekä hänen vetämänsä työryhmä valmistelevat Turun yliopiston poliittisen historian laitoksella yhteistyössä puolustusvoimien kuvakeskuksen ja sotamuseon kanssa toteutettavaa Kuvista tiedoksi: Sotavalokuvien digitaalisen tutkimusympäristön kehittäminen -tutkimushanketta, jonka tarkoituksena on saattaa TK-kuvien kuvavedosten taustalle kirjoitettu metatieto digitaaliseen muotoon ja sitä kautta tutkijoiden käyttöön.

Suomalaista visuaalista ulkomaanpropagandaa voisi tarkastella myös tutkimalla, minkä verran ja millaisia kuvia Suomesta ulkomaalaisissa lehdissä ylipäättään julkaistiin. Tämä lähestymistapa vaatisi laajaa lehdistöaineiston läpikäyntiä, mutta antaisi toisaalta vastauksen myös kiinnostavaan, tämän artikkelin puitteissa käsittelemättä jääneeseen kysymykseen: Saiko Suomen kuvallinen propaganda ylipäänsä julkisuutta ulkomailta, vai jäivätkö kuvat arkistojen kätköihin?

Abstract: "War Photos from Finland": Finnish photographic propaganda aimed at foreign countries

While Finland was fighting in WWII, it did not rely on words alone in its foreign propaganda. This article analyses Finnish wartime photographic propaganda directed at foreign countries. In my article, I analyse where the greatest amounts of photos were sent and how the delivery of propaganda photographs changed over time.

Keywords: Finland, Second World War, photographs, foreign propaganda, 20th Century

Elina Melgin

Tiedottajien ammattikunnan synty Suomessa

Elina Melgin avaa artikkelissaan suomalaisen tiedottajakunnan ammatin syntyyn vaikuttaneita syitä, tiedottajien keskeisiä kiinnostuksen kohteita sekä viestinnästä käytettyjä aikalaiskäsitteitä 1930-luvulta 1950-luvun alkuun. Melgin kuvaa millaista työtä pioneerit tekivät ja keitä he olivat.¹

Toisin kuin tänä päivänä, 1920–1930-luvulla käsitettä propaganda käytettiin myönteisenä ilmaisuna kaikenlaisesta tiedottamisesta, jolla haluttiin vaikuttaa vastaanottajaan. Propaganda oli neutraali yleiskäsite, synonyymi tiedottamiselle. Varsinaisesta tiedottajien ja propagandan osaajien ammattikunnasta ei vielä tuossa vaiheessa voidakaan puhua. Propagandaopit saapuivat Suomeen ulkomailta, etenkin Yhdysvalloista ja Saksasta. Esimerkiksi Walter Lippmann ja Harold D. Lasswell kirjoittivat tästä muodikkaasta ”aselajista” 1920-luvulla levittäen tietoa laajalle yleisölle,² ja seuraavalla vuosikymmenellä kirjoja ilmestyi myös suomeksi. Puolustuslaitoksen sanomakeskuksen (myöhemmin puolustusministeriön sanomatoimiston) everstin Lasse Leanderin opas *Maanpuolustus ja sanomalehdistö* (1935) ja Olavi Huhtalan *Propaganda, uusi sodankäyntiväline* (1937) syntyivät ensimmäisten joukossa. W. K. Latvalan kirja *Propaganda, rauhan ja sodan aseista mahtavin* (1938) korosti propagandan liittoa mainosmaailman kanssa. Jaako Lepon kirja *Propaganda: Ratkaiseva ase* (1939) valmensi lukijoita maanpuolustustyöhön liittyvään propagandaan.

FT Elina Melgin työskentelee ProCom – Viestinnän ammattilaiset ry:n toimitusjohtajana. Sähköposti: elina.melgin@procom.fi.

Kirjojen perusteella voi havaita, että propagandan käsitettä käytettiin kirjavasti, mutta sen psykologiset mahdollisuudet haluttiin 1930-luvun jälkipuoliskolla valjastaa osaksi maanpuolustusta. Toisinaan myös mainonta ja valistus ymmärrettiin informaation luomiseksi ja jakamiseksi, tiedottamiseksi. Propagandan, tiedottamisen ja valistuksen rinnalla puhuttiin myös *suhhteista*. Käsitettä suhdetoiminta eli PR (*Public Relations*) ei kuitenkaan Suomessa käytetty ennen toisen maailmansodan päättymistä.³

Sodan vuosina 1939–1944 kaikenlainen tiedon ja mielikuvien välitys liittyi olosuhteiden pakosta propagandaan.⁴ Sotapropaganda tarkoitti jotakin muuta kuin neutraalia tiedottamista. Siihen liittyi vastaanottajan manipulointia ja ohjaamista haluttuun suuntaan. Sotapropagandaan kuului ihmismielen liikkeiden ohjailu psykologisin keinoin, sensuuri, harhautus jopa valehtelu. Käsitteiden sekamelska (tiedottaminen, propaganda, suhteiden hoitaminen, mainonta) jatkui sodan päätyttyäkin. Vaikka propaganda-käsitteestä haluttiin sodan jälkeen eroon, se ei heti onnistunut.

Propaganda oli sodan vuoksi saanut kielteisen maineen ja ilmeisesti tästä syystä tiedottajien ammattikunnan syntyä ei Suomessa alkuun haluttu liittää 1930-luvun lopun ja sodan vaiheisiin. Esimerkiksi 1960-luvulla ilmestynyt tiedottamisen oppikirja katsoi tiedotustoiminnan al-

1. Artikkelin perustuu pitkälti kirjoittajan väitöskirjaan Elina Melgin, *Propagandaa vai julkisuusdiplomatiaa. Taide ja kulttuuri Suomen maakuvan viestinnässä 1937–52*. Helsingin yliopisto 2014.

2. Yhdysvalloissa toimi useita PR-vaikuttajia 1900-luvun alussa, mutta Lasswellin kirjan katsotaan levittäneen oppia laajoille piireille. Ks. esim. <http://faculty.buffalostate.edu/smithrd/PR/pioneers.htm> (2.5.2016).

3. Anssi Siukosaari, *Suhdetoiminnan lieveilmiöistä yhteydenpitoon*. Teoksessa Pirjo von Hertzen, Elina Melgin & Leif Åberg (toim.) *Vuosisata suhdetoimintaa. Yhteisviestinnän historia Suomessa*. Otava 2012, 124–125.

4. Visa Heinonen & Hannu Konttinen, *Nyt uutta Suomessa. Suomalaisen mainonnan historia*. Mainostajien liitto 2001, 33, 42–43, 70–71, 108–109.

Kuva 1. Ensimmäiset suomalaiset suhdetoiminta- eli PR-kurssit järjestettiin Tiedotusmiesten toimesta vuonna 1956. Mukana oli runsaasti muitakin osallistujia kuin liiton jäseniä. Ensimmäiset Tiedottajapäivät oli järjestetty Helsingissä jo vuonna 1949, teemana oli Suomi-kuva. Kuvassa etualalla (vas.) puheenjohtajistoon kuulunut Olavi Laine, tunnistamaton, Tiedotusmiehet ry:n asiamies Kullervo Heiskanen ja Kalevi Savolainen. Toisessa rivissä Annikki Ukkonen, Veikko Sjöblom, tunnistamaton ja Jusa Hämäläinen. Lähde: ProCom.

kaneen maassa vasta toisen maailmansodan jälkeen.⁵ Sen sijaan rauhanajan ammattilaiset, esimerkiksi Olavi Laine, pyrkivät todistamaan, että propaganda- ja tiedotusosaaminen syntyi 1930-luvun kuluessa. Laineelle ero tiedotuksen ja propagandan välillä liittyi poliittisiin oloihin ja käsitteiden kehittymiseen, ei niinkään työn luonteeseen.⁶ Samankaltainen yhteys löytyy myös kansainvälisistä tutkimuksista. Tiedottajan ammattikunnan synty kietoutuu vahvasti propagandaan ja suhdetoimintaan.⁷

Propagandaliiton perustaminen vuonna 1937 on selkein ajankohta, jolloin varsinaisen tiedottajien ammattikunnan voidaan katsoa syntyneen Suomessa. Kyseessä oli kokonaan uuden ammattikunnan harjoittajien rekisteröity yhteenliittymä. Liitto teki aluksi maahan vuodelle 1940 luvattujen olympialaisten⁸ promootiotyötä, mutta tehtävät muuttuivat, kun sota Neuvosto-

liittoa vastaan puhkesi marraskuussa 1939. Yhdistyksen toiminta niitattiin tiiviisti puolustus-

5. Olavi E. Jääskeläinen & Uno Erkki Moisala, *Tiedota oikein*. Karisto 1960, 15.

6. ProCom – Viestinnän ammattilaiset ry:n hallussa on useita "tiedotusmiesten" 1950-luvulla kirjoittamia esitelmiä ja dokumentteja, joissa kuvataan 1930-luvulla tapahtuneeseen ammatin syntyyn viittaavia vaiheita. Yksi sellainen on esimerkiksi Olavi Laine, Suomalainen propagandasota tilaustyönä v.1932, moniste, Ei päiväystä. Ks. myös Elina Melgin & Minna-Liisa Nurmilaakso, *Sotapropagandasta se alkoi*. Teoksessa Pirjo von Hertzen, Elina Melgin & Leif Åberg (toim.) *Vuosisata suhdetoimintaa. Yhteisviestinnän historia Suomessa*. Otava 2012, 49.

7. Ks. esim. <http://faculty.buffalostate.edu/smithrd/PR/pioneers.htm> (2.2.2016); Tom Watson (toim.) *Western European Perspectives on the Development of Public Relations. Other Voices*. Palgrave McMillan 2015; Jacquie L'Etang, *Public Relations in Britain. A History of Professional Practice in the 20th Century*. Routledge 2004, 28.

8. Olympialaisia ei voitu järjestää puhjetun sodan vuoksi ja ne toteutuivat Suomessa vasta vuonna 1952.

voimain ja valtioneuvoston ohjaamaan koti- ja ulkomaan tiedotustyöhön. Propagandaliiton perustamisen taustalla vaikuttivat yleiseurooppalaiset trendit, joita alan oppikirjat levittivät.

Yksityinen Propagandaliitto ry muuttui valtiolliseksi

Propagandasta 1930-luvun puolivälissä kirjoittanut puolustuslaitoksen sanomakeskuksen eversti Lasse Leander ryhtyi kouluttamaan reservistä kutsuttuja toimittajia, kirjailijoita ja mainosmiehiä armeijan tiedotus- ja propagandatehtäviin vuonna 1937. Luennoilla opiskeltiin propagandan eri alalajeja, kuten kulttuuri- ja talouspropagandaa, mutta tutustuttiin myös vastapropagandaan, sensuuriin ja erilaisiin tiedonjakamisen välineisiin.⁹ Nämä täsmäkoulutuksen saaneet miehet halusivat laajentaa osaamistaan ja perustivat yksityisen yhdistyksen tätä tehtävää varten.

Propagandaliitto ry syntyi siis tarpeesta turvata tulevien tiedottajien jatkokoulutus, mutta sääntöjen mukaan liiton päätehtäväksi tuli ”maanpuolustustahdon vaaliminen ja kehittäminen”. Tässä tarkoituksessa liitto muun muassa julkaisi kirjallisuutta ja järjesti esitelmätilaisuuksia. Vuoden 1940 olympiatiedottamiseen tarkoitettua, liiton omistaman Finlandia Uutistoimiston (FU) tuottamat painotuotteet olivat vaatimattomia mustavalkoisia uutislehtiä. Lehdistöllä oli sisältöön vapaa käyttöoikeus, eli ne olivat käytännössä lehden muotoon luotuja tiedotteita. FU:n säännöissä sanottiin, että se toimi Propagandaliiton toimistona, jotta liiton nimi ei näkyisi julkisuudessa. FU:n tehtävänä oli ”Suomelle edullisten uutisten levittäminen ja väärin tietojen oikaiseminen ulkomailla ja Suomea vahingoittavan propagandan torjuminen”.¹⁰ Koska toimiston työ liittyi puolustuslaitoksen ja ulkoasiainhallinnon alueeseen, annettiin näille organisaatioille mahdollisuus valvoa toimiston työtä. Yksityisen yhdistyksen toiminta muuttui valtiolliseksi.

Ensimmäinen FU:n tehtävä oli Finlandia Mieskuoron Yhdysvaltojen-matkan yhteyteen

järjestettävä varainkeruupropaganda vuonna 1938. Yhdysvallat koettiin tärkeäksi kohdemaaksi maapropagandalle. Kampanjasta kerrottiin kirjeitse kotimaan päätoimittajille kehoittaen lehtiä ”propagandahyökkäykseen” mieskuoron puolesta. Kuoro oli järjestänyt arpajaiset, joiden tuotosta puolet oli sovittu liitolle ”sotakassaa” varten. Kirjeessä sanottiin, että tärkeänä tehtävänä oli muokata julkinen mielipide suosiolliseksi haastattelujen ja pakinoiden avulla. Jokaisen lehtimiehen oli tähän nyt yhdyttävä, koska tavoite oli kiistaton, kuten kirje lievästi painosti. Viestin liitteeksi laitettiin FU:n säännöt.¹¹

Propagandaliiton ja FU:n kantavia voimia olivat propagandasta kirjoittaneet Jaakko Leppo ja W. K. Latvala. FU:n hallituksen puheenjohtajana vuosina 1938–1940 toiminut mainosmies Latvala toi Suomeen Fordin autoja. Miehet olivat myös mukana perustamassa mainonnan ammattilaisten Reklami- ja mainosmiehen Kerhoa jo vuonna 1928. Latvala oli mainosmaailman vaikuttajien H. J. Viherjuuren ja Antero Pihan rinnalla ensimmäisiä, joka rinnasti propagandan Yhdysvalloissa jo 1920-luvulla käytössä olleeseen ja 1940-luvun lopulla useisiin Euroopan maihin voimakkaasti levinneeseen *Public Relations* -käsitteeseen. Koska suomennosta ei vielä ollut, Latvala käytti kirjassaan englanninkielistä käsitettä.¹² Suomalainen vastine, suhdetoiminta, vakiintui käyt-

9. Helena Pilke, Sympatian hankkijasta neljänneksi aselajiksi. Suomalaisten sotapropagandaorganisaatioiden synty ja kehitys. Teoksessa Virpi Kivioja, Olli Kleemola & Louis Clerc (toim.) *Sotapropagandasta brändäämiseen. Miten Suomi-kuvaa on rakennettu*. Docendo 2015, 41.

10. Kansallisarkisto (KA), Propagandaliitto ja Finlandia Uutistoimisto, Untamo Utrion arkisto, Propagandaliitto ry:n säännöt 1937, 4.

11. KA, Utrion arkisto, Propagandaliitto ry:n asevelikirje 19.12.1938 Utriolle; Melgin 2014, 22–23.

12. Vesa Määttä, Latvala, Väinö (1896–1968). *Kansallisbiografia*. SKS 2007, <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/6817/> (26.9.2012); Latvala 1938, 74; Heinonen & Kontinen 2001, 73; Pietilä 1980, 27–28.

töön vasta 1950-luvulla, jolloin siitä tuli tärkeä termi nuorelle tiedottajien ammattikunnalle.¹³

Julkaisutoiminnan lisäksi FU:n tärkeä tehtävä oli rahoittaa ulkomaalaisten lehtimiesten ja kuvaajien vierailuja Suomessa. FU:lla oli ennen sotaa omat kirjeenvaihtajansa Berliinissä, Tukholmassa ja New Yorkissa.¹⁴ Kun sota Neuvostoliittoa vastaan puhkesi, Propagandaliiton ja FU:n tehtävät kuitenkin muuttuivat. FU sijoitettiin Päämajan propagandaosastoon marraskuussa 1939. Vaikka uutistoimistosta tuli peitenimi Puolustusvoimain tiedotus- eli propagandaosastolle, toiminnan sotilaallisuus saattoi olla muita organisaatioita vähäisempää: johtavien propagandistien mukaan sotilaallisuus rajoittui pelkkään asepuvun kantamiseen.¹⁵ Lepon ja Latvalan ohella vaikutusvaltaisiin propagandaosaajiin kuuluivat sodan aikana muun muassa *Suomen Kuvalehden* päätoimittaja Ilmari Turja, radiotoimittaja Pekka Tiilikainen ja kirjailijat Mika Waltari ja Olavi Paavolainen sekä Tampereen teatterin johtaja Arvi Kivimaa. Etenkin ulkomaan propagandasta vastasivat pitkälle lehdistön, kirjallisuuden ja kulttuurin edustajat.¹⁶

Henkinen taistelu bolsevismia vastaan

Propagandaliiton rinnalle syntyi muitakin ulkomaan tiedotusorganisaatioita. Tärkein niistä oli vuonna 1939 perustettu Valtioneuvoston Tiedotuskeskus (VTK). Valtiojohtoisen tiedotustoiminnan tarkoituksena oli johtaa yleisen mielipiteen muodostumista kotimaassa ja ulkomailla niiden suuntaviivojen mukaan, joita hallituksen yleinen politiikka määräsi. Keskuksen tehtävänä oli hankkia tietoja, toimittaa niitä julkisuuteen ja huolehtia siitä, että puolueettomuus- ja maanpuolustusnäkökohdat huomioitiin painotuotteissa sekä Yleisradion, teattereiden ja elokuva-teattereiden esityksissä. Lisäksi se huolehti Suomen olojen puolueettomuuspolitiikan tunnetuksi tekemisestä.¹⁷

Propagandatyötä johtamaan kutsuttiin alaa parhaiten osaavia miehiä. Siviiliammatiltaan propagandan tekijät olivat kirjavia, mutta kou-

lutettua joukkoa: tuomareita, osastopäälliköitä, opettajia, toimittajia ja kirjailijoita: miehiä, jotka osasivat kirjoittaa, puhua ja seurustella eri kielillä. VTK:n päällikköinä aikajärjestyksessä toimivat ulkoasiainministeriön osastopäällikkö Urho Toivola, Otavan toimitusjohtaja Heikki Reenpää ja Kulttuurirahaston asiamies ja pääministerin sihteeri L. A. Puntila. Johtajille annettiin valtiolliseen propagandatoimintaan liittyviä strategisia tehtäviä, kun taas TK-kirjeenvaihtajat tekivät operatiivista tiedotusta.

Tiedottaminen perustui vahvasti painettuun sanaan, vaikkakin radiolla oli oma tärkeä roolinsa. VTK:n organisaatio kasattiin nopeasti eikä työtä ehditty jakaa järkevasti eri toimijoiden välillä. Keskuksen harjoittama tiedottaminen olikin aikalaisten mielestä päällekkäistä ja sekavaa. Organisaatorisia yhteistyökumppaneita oli useita: päämajan propagandaosasto, Yleisradio, STT, FU sekä kansalaisjärjestöt Maan Turva ja *Hembygdsfronten*. Kunnollisia ohjesääntöjäkään ei ehditty laatia. Kehnosti koordinoitua tiedottamista haluttiinkin parantaa heti välirauhan tultua.¹⁸ Talvisotaa varten perustetuissa tiedotusorganisaatioissa saatiin kuitenkin kokemusta, jonka pohjalta toimintaa haluttiin parantaa. Tästä esimerkkinä on tiedottamista ja propagandaa talvisodan aikana tehneiden itsearvio eli kyselytutkimus siitä, miten he olivat onnistuneet tehtävissään. Kyselyllä haluttiin saada tietoa myös

13. Heinonen & Konttinen 2001, 124; Pietilä 1980, 13. PR on edelleen kattokäsite viestinnälle monessa maassa, ei kuitenkaan Suomessa.

14. KA, VTL, Lauri Puntilan arkisto, P.M. muistio Finlandia Uutistoimistosta, 21.10.1942, 554.

15. Martti Julkunen, *Talvisodan kuva. Ulkomaiset sotakirjeenvaihtajat Suomessa v 1939–40*. Turun yliopisto 1975, 19.

16. Melgin 2014, 76.

17. KA, Valtion tiedotuselinien arkisto 1939–44, Ha:1, komiteamietinnöt, Asetus tiedotuskeskuksen perustamisesta valtioneuvoston kansliaan.

18. Julkunen 1975, 17; KA, Martti Favorin, *Valtioneuvoston tiedotus- ja tarkastuselimet 1939–48 ja niiden arkistot*. 431:1. 1968, 4–5, 15.

propagandaan soveltuvista miehistä. Kysyttiin esimerkiksi ”oliko prop. henkilöstön valinta oikeaan osunut” ja pyydettiin ehdottamaan ”joitakin uusia henkilöitä kiinnitettäväksi vastaisuudessa prop. tehtäviin (nimi, siviiliammatti, sotilasarvo, toimipaikka, toiminta sodan aikana, perustelu)”.¹⁹

Sotatilanteessa maakuvaan liittyvä propaganda oli Suomelle hyvin tärkeää. Suomea koskevassa propagandassa erottuivat selkeimmin viestit maan puolueettomuudesta ja omaperäisestä kulttuurista. Suomi haluttiin esittää maailmalla suopeassa valossa. Urho Toivola kirjoitti joulukuussa 1939, että suomalaiset voisivat olla kiitollisempia lehtimiehistä, sillä he olivat todellisia Suomi-ystäviä. ”Suomi ja sen taistelu on lopultakin vain pieni vaihe ihmiskunnan historiasa”, sen vuoksi suomalaisten olisi Toivolan mukaan syytä ”hoitaa maassamme oleskelevat 50–100 sanomalehtimiestä siten, että maailman yleinen mielipide jatkuvasti säilyttää myötätuntionsa meitä kohtaan ja yhä suuremmalla ponnella vaatii asianomaisten maiden hallituksilta nopeita ja tehokkaita toimenpiteitä meidän auttamisemme”.²⁰

Ulkoasiainministeriön virkamiehenä Toivola ymmärsi muita paremmin lehtimiessuhteiden voiman. Hänen mielestään suurten uutistoimistojen kuten Reutersin olisi pitänyt saada parempaa palvelua kuin mitä sille kyettiin antamaan. Toivolan mielestä oli väärin lähettää rintamaoppaiksi kielitaitoisia, mutta sodan käännteistä tietämättömiä miehiä. Kommentti paljastaa, ettei kielitaitoisia propagandan osaajia vielä ollut riittävästi. Toivola myös muistutti, että *human interest*-reportterit ovat sotareporttereiden rinnalla tärkeitä toimittajia. He kirjoittivat artikkeleita Suomen ankarasta luonnosta ja sen karusta kansasta ulkomaisiin lehtiin, mistä syystä heillä oli vaikutusta myönteisen Suomi-kuvan synnyttämisessä niissä maissa, joissa bolsevismia vastustettiin. Suomi toimi ajankohtaisena esimerkkinä taistelusta kommunismia vastaan, ja se oli omiaan nostattamaan sympatiaa maata kohtaan.

Propaganda- tiedotusorganisaatioiden miehet olivat pioneereja uudella toimialalla. Koskaan aiemmin Suomessa ei ollut tehty vastaavassa mittaluokassa olevaa järjestäytyntä kansalais- ja maakuvaan viestintää. Näillä journalismin, reklaamiteollisuuden ja kulttuurin edustajilla oli oma vaikutuksensa talvisodan ”ihmeen” synnyssä, vaikka ulkomaanpropagandasta ei tarvinnutkaan huolehtia niin paljon kuin jatkosodan aikana.²¹ Mistään totaalisen myyttisestä sattumasta talvisodan mediamenestyksessä ja henkisessä yhteisrintamassa ei kuitenkaan ollut kysymys. Vaikka Suomen tilanne kiinnosti ulkomailla, käänsivät propagandistit päivätyökseen kansan mielialoja myönteiseksi sodalle. Parhaita esimerkeistä käyvät Mannerheimin päiväkäskyt, joiden tehokas levitys ja toisto yhtenäistivät joukkoja. Jokaisesta korsusta ja kodista löytyi radio, jonka välityksellä kansalaisten tahtotilaa vaikutettiin. Talvisodan aikana vaikutus jäi tietenkin lyhytaikaiseksi. Käskyillä pyrittiin vaikuttamaan etenkin jatkosodan aikana. Vaikka ulkomaiset lehtimiehet kirjoittivat toki mitä omin silmin näkivät, ei heitä päästetty yksin rintamalle. Propagandistien tehtävänä oli seurustella reporttereiden kanssa ja vaikuttaa siihen, että Suomesta kerrottiin suopeaan sävyyn. Lisäksi on hyvä muistaa, että kotimaan propagandistien luomaa sisältöä käytettiin lähteinä ulkomaisissa lehdissä ja lähetystöjen lehdistöraporttien kautta ne kierrätettiin takaisin kotimaan lehtiin ja radio-ohjelmiin.²²

19. Keskustelu- ja tiedotusorganisaatioiden toimintasuunnitelma ja ohjeistus, 1939-44, De:1, Urho Toivolan promemoria ulkomalaisten sanomalehtimiesten hoitamisesta 15.12.1939.

19. Kenttäpropagandaa koskevassa kyselykaavakkeessa, jonka oli laatinut Propaganda-Aseveljet ry:n johtokunta, oli 128 kysymystä. Kysymykset ryhmiteltiin neljään osaan: viholliseen kohdistuvaan, omiin joukkoihin kohdistuvaan, koti- ja ulkomaihin kohdistuvaan propagandaan ja propagandahenkilöstöä koskevaan osaan. Lasse Leanderin allekirjoittama Asevelikirje 9.12.1940, ProComin hallussa.

20. KA, Valtion tiedotuselinten arkisto 1939–44, De:1, Urho Toivolan promemoria ulkomalaisten sanomalehtimiesten hoitamisesta 15.12.1939.

21. Pilke 2015.

22. Melgin 2014, 75–93 passim; Helena Pilke, *Julkaiseminen kielletty. Rintamakirjeenvaihtajat ja päämajan sensuuri*.

Propagandistit tähdensivä, että sota Neuvostoliittoa kohtaan oli sotaa koko länsimaisen kulttuurin ja vapauden puolesta. *Suomen Kuvalehti* julkisti vuonna 1939:

Perivihollinen, pukeutuneena vielä bolseviikin tähtimantteihin, tuli – vehkeilyään ja valmisteltuaan – rajan yli ja iski herkimpään, mitä isänmaalla on. Rajapinnan onnelliset kodit tuhottiin, kyläkirkot poltettiin. Vanhat, tyyppilliset rakennukset, koko rajapinnan kiintoisa kansatieteellinen museo tuhottiin. Tulevaisuuden kirkkaat ajatukset katkesivat, ihmisten oli paettava, sillä päälle hyökkäsi raakalainen, joka ei tiedä kulttuuriarvoista mitään eikä mitään siitäkään, että ihmiselle on vapaa elämä korkein onni.²³

Rinnastuksia länsimaiseen kulttuuriin korostettiin ulkomaille suunnatussa propagandassa.²⁴ ”On tapahtunut jotakin, jota enemmän tai vähemmän julkinen propaganda ja mielialan muokkaus vuodesta vuoteen on tankannut keran tapahtuvaksi”, kirjoitti Olavi Paavolainen. ”Suomen kohtalolle etsitään vertauskohteita Hellaasta. Kannas on Suomen Thermopylai...”.²⁵ Kulttuurisiteitä länteen todisteltiin dokumenttielokuviissa, julkilausumissa ja tiedotteiden kaltaisissa tausta-artikkeleissa. Etenkin jatkosodan tehostetussa propagandaorganisaatiossa Suomi haluttiin esitellä myös omaperäisenä kansana, joten kalevalaisuutta korostettiin.²⁶

Jatkosodan ajan keskitettyä propagandaa

Talvisodan nopeasti kasatut propagandaorganisaatiot tekivät työtään parhaansa mukaan. Vuonna 1940 pääministeri Risto Ryti asetti komitean ja uuden organisaation strategiksi nousi L. A. Puntila.²⁷ Puntilalla oli jatkosodan aikana, vuoteen 1943 asti huomattavaa valtaa. Hän toimi sotapropagandan strategina ja pääministerin sihteerinä. Uuden propagandaorganisaation tavoitteena oli kohentaa organisaation johtamista ja laajentaa sensuuria. Organisaatio sai nimek-

seen Valtion Tiedotuslaitos (VTL). Sen johtoon valittiin Heikki Reenpää. Myöhemmin johtoporttaaseen kuuluivat professori Kustaa Vilkuna ja lopuksi Tupakkayhtiö Strengbergin toimitusjohtaja, entinen jääkäri Heikki Kekoni. Vaikutusvaltaisten VTL:n propagandistien joukkoon kuuluivat myös maisteri Nils Meinander, Suomen matkailijayhdistyksen toimitusjohtaja Yrjö Soini ja yhteiskunnallisen korkeakoulun rehtori Yrjö Ruutu. Keskitettyä valtaa kuvastaa se, että Vilkuna, Puntila, Meinander ja Reenpää olivat myös Propagandaliiton kantavia voimia vuonna 1941.²⁸

Yleisradio käytti Valtion Tiedotuslaitoksen laatimaa materiaalia ohjelmatuotannossaan. Se oli tyytyväinen keskitettyyn propagandalaitokseen, koska oli helpompi toimia yhden kuin monen keskenään lähetyksajasta kilpailevan organisaation kanssa. VTL:n Reenpää ja Puntila antoivat ohjeita Yleisradiolle, miten korkea-arvoisten poliitikkojen puheita tuli hyödyntää etenkin työväestölle suunnatuissa ohjelmissa. Tämä esimerkki kuvastaa strategista tiedottamista poikkeusaikoina. Sekä Yleisradio että STT olivat osa sodan ajan keskitettyä propagandakoneistoa.²⁹

Muutoksia tehtiin kaikissa tiedotusorganisaatioissa sodan käännteissä. Vuonna 1942 Propagandaliitto ry (uutena nimenään Finlandia-Liitto) yhdistyi Propaganda-Aseveljiin, sillä nii-

ri 1941–1944. SKS 2011, 270–274. Vrt. propagandan ja tiedottamisen roolista talvisodan hengen synnyssä Alpo Rusi, *Lehdistösensuuri jatkosodassa. Sanan valvonta so-dankäynnin välineenä 1941–1944*. Suomen historiallisen seuran julkaisuja 118, SHS 1982, 43.

23. *Suomen Kuvalehti* 12/1939, 1876.

24. Melgin 2014, 221.

25. Olavi Paavolainen, *Synkkä yksinpuhelu. Päiväkirjan lehtiä vuosilta 1941–1944*. Otava 2012 [1946], 58.

26. Melgin 2014, 222–224.

27. Favorin 1968, 6.

28. Melgin 2014, 96.

29. Timo Vihavainen, Sodan ja vaaran vuodet. Teoksessa E. Lyytinen & T. Vihavainen (toim.) *Yleisradion historia 1, 1926–1949*. Yleisradio 1996, 176–179.

den toimialat sivusivat toisiaan ja jäsenistö oli pitkälti sama. Organisaatioiden nimi- ja miesvaihdot kielivät siitä, että propagandaa koettiin sopeuttaa sodan käännteissä. Hyvin tärkeäksi propagandan tehtäväksi muodostui viihdytystoiminnan organisointi kotimaan rintamille.³⁰

Talvisodan ajan kaltaista valtavaa ulkomaista mediasuosiota ei jatkosodan ajan propagandalla enää saavutettu. Sotatilanne oli muuttunut, Suomi oli liittoutunut vaarallisen miehittäjävaltion kanssa. Vähäinen sympatia, jos sitä syntyi muualla kuin asevelimaassa Saksassa, liitettiin Suomen taisteluun bolsevismia vastaan. Sympatiaa haettiin kuitenkin edelleen, kuten myös humanitaarista apua. Propagandisteja työllistivät enenevässä määrin kotimaan mieliala-asiat. He koettivat ylläpitää sodalle myönteistä rintamaa, mutta sodan epävarmoissa tunnelmissa propaganda kääntyi itseään vastaan. Soraääniä keskitettyä sensuurikoneistoa kohtaan oli kuulunut jo välirauhan aikana, mutta sodan loppuvaiheessa julkinen kritiikki voimistui. Kansanedustajat hyökkäsivät omien puolueidensa intressien nimissä keskitettyä tiedotusta vastaan.³¹ Keskustelu propagandasta ja keskitetystä tiedotuksesta tarkoitti keskustelua sodasta, puoluepolitiikasta ja vallasta.

Kritiikkiä ja komiteanmietintöjä sodan jälkeen

Jatkosodan lopulla propagandistit halusivat korvata propagandan tiedottamisen käsitteellä, joskin paradoksaalisesti sensuuria vain kovennettiin.³² Pääministerin alaisuudessa toimineen Puntilan vallankäyttökin joutui suurennuslasin alle. Puhuttiin ”puntilismista”, millä viestittiin koko sodanajan sensuuria harjoittaneen tiedotusorganisaation kohdistettua luottamuspulaa. Propaganda liitettiin sensuuriin, joten käsitteestä haluttiin eroon, joskin huonolla menestyksellä, sillä muodikas propaganda ei hevillä kielestä kadonnut eivätkä aikalaiset propagandan ja tiedottamisen käsitteiden eroa hahmottaneet. Käsitteet kulkivat rinnakkain etenkin ulkomaille

suunnatussa työssä. Suomi-propagandasta käytettiin myös neutraalia ilmaisua Suomen tunnetuksi tekeminen. ”Propaganda – se mikä on valetta. Mainonta – se mikä on totta... Tiedotustoiminta on osa propagandasta (sic!) miltei aina, sillä missä tarvitaan propagandaa, siellä on kysymys tiedoittamisesta ja vaikuttamisesta asennoitumiseen”, koetti selventää käsitteitä vuonna 1946 maisteri Matti Viherjuuri Virallisten elinten propagandistien kokouksessa.³³

Joulukuussa 1944 valtioneuvosto ajoi alas tiedotusorganisaationsa osana hävityn sodan ja välirauhan edellyttämiä toimenpiteitä. Myös muista propagandaorganisaatioista luovuttiin. Tiedotuksella oli ollut tärkeä paikkansa hallituskertomuksissa, mutta sodan loputtua käsite katosi niistä kokonaan.³⁴ Neuvostoliitolle kielteinen propaganda kiellettiin. Maakuvaa rasitti asevelisuhde Saksaan ja rauhan tultua ystävyys-suhde Neuvostoliittoon. Ulkoasiainministeriö sai tiedotuskoneiston alajossa vastuun Suomitiedottamisesta. Valvontakomission läsnäolo, kommunistien menestys maaliskuun vaaleissa 1945 ja Suomen rinnastuminen Neuvostoliiton etupiiriin kuuluviin kansandemokratioihin aiheuttivat maailmalla huhuja. Niitä piti oikaista lähetystöjen ja ulkoasiainministeriön voimin, mutta tiedotusmateriaali oli vanhentunut ja resursseja maakuvan tiedotukseen hyvin vähän.³⁵

Neuvostoliiton suhteet aiheuttivat uudenlaisia painetta tiedotukselle sodan päätyttyä. Suurta naapuria ei saanut ärsyttää millään lailla. Tilanne vaati taitavaa julkisuuden hallintaa. Paasiki-

30. Propaganda-Aseveljet ry, *Kertomus Propaganda-Aseveljet ry:n toiminnasta v.1942*. Helsingin Uusi Kirjapaino Oy. 1943, 2.

31. Melgin 2014, 96; Rusi 1982, 49–50.

32. Sensuurin kiristämisestä ks. esim. Favorin 1968, 5–6; tiedottaminen käsitteen käytöstä esim. Melgin 2014, 23, 112, 155; Pilke 2011, 38–29, 273–274.

33. KA, Tiedotusmiehet ry:n arkisto, P. M. muistio 28.10.1946.

34. Melgin 2014, 155, 115.

35. Ibid, 151–159.

ven varovainen ulkopoliittinen linja saneli reunaehtoja ylipäänsä sodanaikaan verrattuna vähentyneelle tiedotustoiminnalle. STT:ssa omakuttiin heti rauhan tultua uusi linja, ja Neuvostoliitosta tulleita uutisia julkaistiin tavallista enemmän. Yleisradio antoi Suomi–Neuvostoliitto-Seuralle oman ohjelma-ajan vuonna 1945.

Valtioneuvosto asetti Asko Ivalon johdolla asiantuntijaryhmän pohtimaan rauhanajan tiedotusta. Tämä on osoitus siitä, että tiedotus- ja propagandatyön arvo tunnustettiin, vaikka sen luonnetta tulikin nyt muuttua. Vuonna 1945 ilmestyi komiteanmietintö, johon kirjattiin, että rauhan asetelmissa valtiollinen tiedottaminen tuli ymmärtää uudella tavalla: mieluummin ”teknillisenä välittäjäkoneistona” ja ”hallituksen apuneuvona” kuin keskitettyä valtaa edustavana tiedotuskoneistona.³⁶ Mietinnössä moitittiin kalliiden tiedotuslehtien ja koosteiden tuotantoa ja kaivattiin kielitaitoista henkilökuntaa. Ajan hengen mukaisesti korostuivat suhteet naapurimaahan: “[...] varsinkin Neuvostoliiton radion seuraaminen on tarpeellista, koska muut suoranaiset tiedotusyhteydet lehdistömme ja Neuvostoliiton välillä ovat tällä hetkellä hitaita ja hataria.”³⁷ Rauhanajan tiedotusorganisaation tehtäviksi katsottiin lehtimiessuhteiden hoito ja tiedotteiden laadinta. Uudelleenjärjestelyssä ulkomaantiedotuksen tehtävät palautettiin takaisin ulkoasiainministeriön haltuun. Mietintöön kirjattiin lisäksi, että ”valtion tiedotus- ja propagandatoiminnan täydelliseen keskittämiseen ei näytä olevan olemassa tarpeeksi perusteita”.³⁸

Vuonna 1945 perustettiin rauhanaikaan soveltuva tiedotuselin, jolle annettiin nimeksi (jälleen) Valtioneuvoston tiedotuskeskus, mutta se lakkautettiin jo kaksi vuotta myöhemmin. Vastuunotto valtion tiedotuksen uudelleenorganisoinnista tuskin oli kenellekään mieluinen tehtävä heti sodan jälkeen. Sota oli hävitty. Propaganda ja sensuuri liitettiin sotaan. Lehdistön kritiikki valtion tiedotustoimintaa kohtaan oli armostonta. Nimimerkki Valtteri pilkkasi vuonna 1946 apulaispäälliköksi nousutta ministeri Lauri

Kajjalaista ”valtakunnan propagandaministeriksi” ja moitti tiedotuskeskuksen hyödyttömiä informaatiotilaisuuksia.³⁹ Toimittajien ja poliitikkojen kritiikin kärki kohdistui sodanajan keskitettyyn sensuuriin eikä sellaista enää haluttu. Näkökulmissa kulminoitui oikeisto–vasemmisto-asettelu ja taistelu vallasta. Kukaan kansanedustaja ei kuitenkaan esittänyt vaihtoehtomallia siitä, millaista sotapropagandan ja -tiedotuksen olisi pitänyt olla. Samalla olisi pitänyt esittää vaihtoehtoiset suuntaviivat sisä- ja ulkopolitiikalle, sillä propaganda oli ollut sotastrategisen johdon työkalu.

Samaan aikaan tiedotustoiminnan komitean työn rinnalla perustettiin Ulkomaankaupan tiedotuskomitea. Se syntyi Suomen Teollisuusliiton ja Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliiton aloitteen pohjalta. Tässä mietinnössä etsittiin tiedotustoiminnan tehostamisen avulla keinoja ulkomaankaupan edistämiseksi. Puheenjohtajaksi kutsuttiin kauppaneuvos Samuli Harima.⁴⁰ Toimikunnat ja lehtikirjoittelu kielivät siitä, että tiedotus uutena ammattialueena kiinnostoi yhä enemmän myös yrityksiä. Vienninedistämistä ajanut komitea tutki lausuntoaan varten muun muassa Ruotsin, Ranskan ja Yhdysvaltojen vientiin liittyntä tiedotustoimintaa ja päätyi toteamaan että Suomi oli muita maita jäljessä. Komitea toivoi lisää julkaisuja, mainoselokuvia sekä yhteistyötä vientiä edistävään tiedotukseen. Komitea ehdotti, että perustettaisiin pysyvä komitea, jossa olisivat edustettuina tärkeim-

36. Komiteanmietintö, Mon. 1945, 32 Tiedotustoimintaa pohtivina asiantuntijoina toimivat pääkonsuli Ville Niskanen, tohtori Tauno Nurmela, maisterit Väinö Meltti ja Matti Valtasaari. Meltti oli kuulunut sodan aikana vangittuina pidettyihin poliittisiin mielpidevankeihin eli ns. kuutosiin.

37. Ibid, 11.

38. Mietintö 1945, 32, 27.

39. Valtion tiedotustoimintaa koskeva eduskuntakeskustelu ja lehtileikkeet, valt.tied.ark., Hu:2, *Kaleva* 3.4.1946.

40. Mietintö 1945, 32, liite Ulkomaankaupan tiedotuskomitean mietintö 12.3.1949.

mät liike-elämään liittyvät ministeriöt sekä vienninedistämisen järjestöt ja yritykset.

Propagandistit yhdistyivät Tiedotusmiehet ry:ksi vuonna 1947

Sota-aika oli yhdistänyt tiedotusorganisaatioiden miehiä ja antanut kokemusta uudesta ammatista. Rauhan tultua miehet palasivat omiin siviiliammatteihinsa yliopistoissa, lehdissä, ministeriöissä ja taidelaitoksissa. Se pieni osa heistä, jotka palvelivat etupäässä virkamiehinä ministeriöissä kuten Sotevassa, Suomen Huollossa, Metsäkeskusjohdossa ja Yleisradiossa jatkoivat tiedottamiseen liittyvää agendaä Suomen puolesta.⁴¹ He järjestivät ”Virallisten elinten propagandistien neuvottelukokouksia” maanantaiaamuisin vuodesta 1945 alkaen niin sanotulla Metsätalolla Helsingissä. Kokousten tavoitteena oli löytää keinoja, joilla voitaisiin avustaa valtiovaltaa eri kampanjoiden, mutta myös jälleenrakentamiseen liittyvien asioiden organisoimisessa. Muistioihin kirjautui seikkaperäisiä keskusteluja esimerkiksi teollisuuden raaka-aineista, maa-seudun opetuselokuvaltoiminnasta sekä työväen asuinypäristöistä.⁴² Metsäpropaganda kuului kokoonpanon erityisiin intresseihin.⁴³

Joulukuussa 1947 kokouksissa käyneet miehet perustivat julkisen yhdistyksen, joka sai nimekseen Tiedotusmiehet ry. (i-kirjain tiputettiin pois alkuvuosina). Ilmoitus yhdistysrekisteriin tehtiin vuonna 1948, mutta järjestö saatiin kirjattua yhdistysrekisteriin vasta helmikuussa 1949. Virallisena syntyvuotena on kuitenkin pidetty vuotta 1947, ja Suomi kuuluukin edelläkävijöiden joukkoon viestinnän ammattilaisten järjestäytymisessä Euroopassa.⁴⁴ Yhdistyksen perustajiin kuuluivat puheenjohtajaksi valitun Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön tiedotuspäällikkö Yrjö Kankaanpään⁴⁵ lisäksi ekonomisti Juha Laurila, varatuomari Pentti Sakari Sauramo, toimittajat Kurt Nordfors, Erkki Paavola ja Mary Olki, tiedotussihteeri Sakari Lappi-Seppälä ja tohtori Erik Martimo. Rauhanajan tiedottajien yhdistykseen tulikin mukaan paljon

toimittajia, sillä ammatti-identiteettiin liittyvät erot tiedottajien ja toimittajien välillä eivät vielä 1940-luvun lopulla estäneet heitä toimimasta yhteisten päämäärien eteen. Perustamiskokoukseen osallistuivat myös muun muassa varatuomari Kallio Kotkas ja tohtori Antero Piha. Moni Tiedotusmiehiin alkuvuosina liittynyt oli toiminut TK-kirjeenvaihtajana sodan aikana.⁴⁶

Taloudellisten ja yleishyödyllisten järjestöjen tiedotushenkilöstön yhdistys Tiedotusmiehet ry lausui viiveellä näkemyksensä tiedotusta koskeneeseen vuoden 1945 komiteamietintöön. Puheenjohtaja Kankaanpään kirje sisälsi ehdotuksia valtion tiedottamisen tilanteen parantamiseksi.⁴⁷ Talouden elvyttäminen tiedotuksen avulla tuli esiin myös hallituskertomuksessa vuodelta 1947, mikä kielii siitä, että tiedottamisen arvo ymmärrettiin, vaikka resursseja oli niukasti käytettävissä. Hallituskertomuksessa todettiin, että valtioneuvoston tiedotuksen avulla oli koetettu ”kiihottaa maan tuotantokoneistoa tehokkaaseen toimintaan sekä sovittaa kuluttajain ja tuottajain välisiä ristiriitaisuuksia”.⁴⁸

Tiedotusmiehet ry:n päiväämättömiä esitelmiä löytyy ProCom ry:stä, joka alan yhdistysten fuusioiden ja nimenvaihdosten jälkeen toimii

41. von Hertzen, Melgin & Åberg 2012, 13, 45–46.

42. KA; Tiedotusmiehet ry:n arkistossa olevat kokousmuistiot vuosilta 1946–47.

43. Pietilä 1980, 96.

44. Elina Melgin, Finland. Teoksessa Tom Watson (toim.) *Western European Perspectives on the Development of Public Relations. Other voices*. Palgrave Macmillan 2015, 19–31; PR-historiasta 5 teosta (mukana 79 valtiota) vuosina 2014–2015 toimittaneen professori Tom Watsonin suullinen tiedonanto tekijälle 29.10.2014. Muita tiedotusalan varhaisia yhdistyksiä: Alankomaihin perustettiin vastaava yhdistys 1946, Ranskaan 1947, Ruotsiin 1950, Saksaan 1958. Ks. myös Thomas Achelis *Public Relations in Europe and beyond*. CPI books 2015.

45. Kankaanpää muutti nimensä Koutiksi vuonna 1951.

46. Touko Perko, *TK-miehet jatkosodassa. Päämajan kotirintaman propaganda 1941–1944*. Otava. 1974, 36, 43.

47. Mietintö 1945, 32, liite Tiedotusmiehet ry, ei päiväystä sekä muistio 6.2.1948.

48. Hallituksen kertomus 1947, 177.

nykyisin viestijöiden järjestönä. Dokumenteista voi havaita, että sekä Jaakko Leppo, eversti Leander että ulkoasiainministeriössä lehtimiesten kanssa suhdetoimintaa sodan aikana tehnyt lehdistöneuvos Heikki Brotherus olivat mukana Tiedotusmiesten toiminnassa. Yhdistyksen agendalla oli edelleen Suomi-kuvaan liittyviä asioita. On todennäköistä, että tiedotusmiehillä oli toive päästä mukaan vuoden 1952 olympialaisten järjestelyihin.⁴⁹

Tiedotusmiehet ry oli suoran linjan jatke Propagandaliitolle. Näin kehityskulun määritteli yhdistysmies, Suomen Työn Liiton toimitusjohtaja Olavi Laine: ”Propaganda-Aseveljet ry:n nimi muutettiin keväällä 1944 Finlandia-Liitto ry:ksi, joka lakkautettiin kesäkuussa 1946, syntyäkseen jälleen 1947 Tiedotusmiehet ry:n nimellä”.⁵⁰ Yhdistys toimi sisänpäin lämpiävästi kuin ”kiinteä veljespiiri” ja hyväksyi jäseniksi vain ”konsulttien lisäksi yhteisönsä johtokuntaan kuuluvat ja sen tasolla itsenäisesti toimivat PR-asioiden hoitajat”.⁵¹ Yhdistystä tukivat apurahoin tai välillisesti muun muassa Huhtamäki-yhtymä, Aero, ulkoasiainministeriön sanomalehtiasian toimisto ja *Svenska Kulturfonden*.⁵² Jäseniä yhdistyksessä oli alkuvuosina sadasta pariin sataan, vain muutama oli naisia. Tavanomaisia toimintamuotoja olivat tapaamiset, matkat ja seminaarit. Tiedotusmiehiä yhdisti paitsi sota, myös huoli valtiollisen tiedotuksen tulevaisuudesta maassa.

Sodan jälkeen Olavi Laine ajoi kirjoitustensa avulla maahan uutta ammattikäsitettä suhdetoimintaa eli PR:ää. Suhdetoiminta-käsite esiintyi ilmeisesti suomeksi jo vuonna 1947 Artturi Raulan STK:n teollisuuslehden jutussa.⁵³ Jos sodan ajan propagandaorganisaatioon oli haettu oppia ennen kaikkea Saksasta,⁵⁴ rauhan tultua mielenkiinto kääntyi Yhdysvaltojen PR-toimintaan.⁵⁵ Laine ja moni muu yhdistysmies pääsi Fulbright-stipendiaattina opiskelemaan suhdetoimintaa USA:han. Opintomatkoista tuli apurahojen ansiosta huomattavan suosittua suomalaisille.⁵⁶ PR-oppeja haettiin ensisijaisesti sieltä, vaikka Tiedotusmiehet tekivät opinto- ja suhdetoimin-

tamatkojaan myös Englantiin ja Skandinaviaan.⁵⁷

Suomi-instituuttia ei saatu, mutta suhdetoimintaoppi levisi

Paitsi Tiedotusmiehillä myös ulkoasiainministeriöllä oli olympialaisten alla huoli Suomi-kuvasta maailmalla. ”Virallisten edustustojen osuus teknillisessä tiedotuspalvelussa on peräti vähäinen. Mahdolliset propagandamonisteet ovat hukkaan heitettyä vaivaa ja rahaa. Oikaisuja lähetystöt voivat toimittaa lehtiin, mutta luottamus niihin on tunnetusti heikko. Jää jäljelle yleinen, henkilökohtainen valistus, joka luonnollisesti on jokaisen virallisen edustajan ensisijaisia velvollisuuksia” lausui synkkään sävyyn Haagin lähettiläs Asko Ivalo vuonna 1949.⁵⁸ Mallia maakuva-työn organisoimiseksi haettiin Ruotsista, sillä vuonna 1945 sinne perustettiin *Svenska Institu-*

49. Kertomukset Tiedotusmiehet ry:n toiminnasta 1949–52.

50. Olavi Laine, Talvisodan propaganda, moniste, päiväämätön, ProComin hallussa.

51. Olavi Laine, Kuinka kalkkiksi tullaan. *Tiedottaja*-lehti 10/1982.

52. Kertomukset Tiedotusmiehet ry:n toiminnasta 1949–51.

53. Pietilä 1980, 27–28.

54. Esimerkiksi kotimaan sotapropagandaa johtanut Kalle Lehmus haki oppia Saksasta. Pilke 2011, 24; Esko Salminen. *Propaganda rintamajoukoissa 1941–1944. Suomen armeijan valistustoimikunta ja mielialojen ohjaus jatkosodan aikana*. Otava 1976, 38; Rusi 1982, 45.

55. Myös mainonnassa opit haettiin sodan jälkeen Yhdysvalloista. Visa Heinonen Mainonnan amerikkalaiset juuret ja muita näkökulmia mainonnan historiaan. *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2 (1999), <http://www.taloustieteellinenyhdistys.fi/images/stories/kak/kak21999/kak21999heinonen.pdf> (2.2.2016).

56. Tarkka 2012, 102–104.

57. Ks. esim. Per-Erik Lönnforsin vuonna 1962 ilmestynyt *Hufvudstadsbladetin* eripainos Public Relations 10.2.1962, jossa tuotiin esiin amerikkalaisia vaikuttajia ja käsityksiä alasta. Eripainos tuotettiin Tiedotusmiehet ry:n käyttöön. ProComin hallussa; Melgin-Nurmilakso 2012, 51.

58. Suomi maailmankartalle. *Ylioppilaslehti* 24.11.1949.

tet.⁵⁹ Instituutin toiminta tuli tutuksi työryhmälle, jonka tehtäväksi valtioneuvosto asetti vuonna 1948 selvittää maan kulttuurisuhteita ja tiedottamista ulkomaille. Raportti ilmestyi vuonna 1949 ja se edesauttoi sanomalehtiavustajien virkojen saamista muutamaa keskeiseen lähetystöön. Myös vanhentuneita ulkoasiainministeriön maakuvaesitteitä saatiin uusittua.⁶⁰

Vaikka komiteamietintö koski kansainvälisiä kulttuurisuhteita, kyse oli pitkälti maakuvan tiedottamisesta. Aihe oli ajankohtainen olympialaisten alla. Tiedotusmiehet tekivät oman eduskunta-aloitteensa Suomi-instituutin perustamisesta vuonna 1949. Instituutti ja Suomi-kuva olivat yhdistyksen ensimmäisten Tiedottajapäivien teemana vuonna 1949. Yhdistyksen hallituksen kokouspöytäkirjat käsittelivät vuosina 1949–1958 säännöllisesti instituutin perustamista. Vielä huhtikuussa 1958 Tiedotusmiehet ry:n johtokunnan listalla oli esitelmä siitä ”Kuinka Suomi-instituutti haudattiin”. Lehdistökin kirjoitteli instituutti asiasta etenkin ennen olympialaisia.⁶¹ Tärkeä ulottuvuus kirjoittelussa koski tiedotustoiminnan valtiojohtoisuutta. Sellaista ei haluttu takaisin.

1950-luvun alussa tiedottamisesta puhuttiin lehdistössä etenkin suhteessa maapropagandaan⁶², mutta julkinen keskustelu tiedotuksen ja suhdetoiminnan roolista yrityselämässä kasvoi 1950-luvulla. Laine kirjoitti esimerkiksi tammi-kuussa 1953 kunnallisen suhdetoiminnan tarpeellisuudesta.⁶³ Saman vuoden keväällä maahan perustettiin Johannes Virolaisen johdolla valtion taloudellinen tiedotustoimikunta lisäämään kansalaisten ymmärrystä valtiontalouden kysymyksissä.⁶⁴ Toimikuntaan kutsuttiin mukaan yhdistyksen jäseniä, jotka erosivat siitä kuitenkin epäluottamuksensa osoittaen. Kritiikki kohdistui toimikunnan menetelmiä ja tavoitteita kohtaan.⁶⁵ 1950-luvun alun kehityksestä kertoo myös se, että myöhemmin Tiedotusmiehissä toiminnanjohtajana vaikuttanut Panu Toivonen perusti maahan ensimmäisen tiedottamiseen erikoistuneen konsulttitoimiston.⁶⁶

Tiedottamisen hyötyjä tuotiin lehtikirjoituksissa esiin hyvinkin konkreettisesti: ”Kauppalehti kertoi tyytyväisenä sosiaaliministeriön hinta- ja palkkaosaston saaneen tiedoitussuhteiden mainitettua tämän tapahtuman olevan valopilkun byrokratian pimeydessä, koska tiedoitussuhteiden tärkeimmäksi tehtäväksi tuli huolehtia siitä, että elinkeinoelämälle tähdelliset hinta- ja palkkatiedot välitettäisiin viipymättä suoraan niin tuottajille kuin kauppiaillekin.”⁶⁷ *Teollisuus-Sanomissa* julkaistun artikkelin mukaan sanomalehtien palstat vapautuivat siis parempaan käyttöön, kun tiedotus hoitaa faktat kohderyhmälle. Sekä ammatti että siihen liittyvä termistö olivat muodostumassa. Tiedottaminen ymmärrettiin yleisesti faktojen levittämisenä, mutta välineet olivat samat kuin propagandassa. Vuonna 1951 propagandan levittämisen keinoja olivat esimerkiksi puhe tai näyttely.⁶⁸ Aikakauden viestintä perustui ylipäänsä edelleen vahvasti painettuun

59. Ruotsin ja muiden Skandinavian maiden mallin mukaista maakuva-propagandaa tutkittiin vuoden 1949 komiteamietintöä varten. Komiteamietintö Mon. 1949; Ks. myös esim. *Uusi Suomi* 4.11.1949; Svenska Institutetista ja Ruotsin maankuvatiedottamisesta ks. Nikolas Glover, *National relations. Public diplomacy, national identity and the Swedish institute 1945–1970*. Nordic Academic Press 2011.

60. Melgin 2014, 194–195.

61. Tietojen säännöstely maksaisi 25 milj.mk. *Helsingin Sanomat* 13.10.1951; Tiedotusmiehet ja tiedotuslaitos. *Helsingin Sanomat* 14.10.1951; Julkisuuden valokeilassa. *Helsingin Sanomat* 18.10.1951; Tiedotustoiminnan palveluksessa runsaasti voimia Skandinaviassa. *Uusi Suomi* 4.11.1949; Suomi-Instituutti suunnitelma sai viileähkön vastaanoton. *Suomen Sosialidemokraatti* 21.10.1949.

62. Esim. Yrjö Kouti, Tiedotustoiminta kehittyvässä meilläkin. *Mainostaja* 3/1951; Kertomukset Tiedotusmiehet ry:n toiminnasta 1949–52.

63. Olavi Laine, Suhdetoiminta. *Helsingin Sanomat* 5.1.1953.

64. Tiedotustoimikunta vaihdettu taloudelliseen tiedotustoimikuntaan. *Helsingin Sanomat* 6.5.1951.

65. Kertomus Tiedotusmiehet ry:n toiminnasta v. 1952.

66. Melgin & Nurmilaako 2012, 59.

67. E. J. P. Taas valtion tiedoitustoiminnasta. *Teollisuus-Sanomien* 1/1951.

68. Hakulinen 1951, 78, 113.

Veitsen terällä

MEILLÄ vain ei ole VARAA

Ei ole ikuisuutta vielä kulunut siitä kun tiedotustoiminnasta kiinnostuneet kansalaiset tekivät ehdotuksen n.s. Suomi-Instituutin perustamisesta. Se olisi tiedotuselin, joka hoitaisi alansa asiat niin ulkomailla kuin kotimaassakin. On näet katkerasti todettu, että tällaisen toiminnan keskittämisen puutteessa on ni hyvät suunnitelmat ajautuu karille. Tänne tulee ulkomaalaisia opiskelemaan ja yhteyksiä solmimaan, mutta usein he eivät kuulu minkään elimen ”piiriin”. He saavat jäädä avuttomiksi kielitaidottomien ihmisten parveen. Palatessaan kotimaahansa tästä maasta he eivät varmaan anna kovin myönteistä mainintaa

Mitä mahtavatkaan sanoa olympiavieraat, sillä todennäköisesti tänne saapuu kansaa muussakin mielessä kuin vain urheilusuorituksia katsellakseen?

Edellämainitun huutavan puutteiden tunteja ja viimeksimainitun aavistellen

Tiedotusmiehet eivät tyydy ainoastaan sanalliseen valistukseen, he suorittavat myös käytäviä eri paikoissa. Tässä eräs ryhmä Malmin lentokentällä.

TIEDOTUSMIEHET ryhtyivät tiedotusinstituutin perustamispuihin. Jos muut maat tarvitsevat sellaisen, niin tottahan mekin! Siinäkin oli tarpeeksi aihetta. Voimakkain vastus tuli sellaiselta taholta, jolta sitä vähiten aavistettiin. Ministeriöiden virkamiehet teilsivät ajatuksen — tällaisissa tapauksissa totuttuun menettelyyn turvaten — sen vuoksi, että se heidän mielestään ei ollut tarpeeksi kypsytelty.

— Haa, sanoisi Ollin kaveri. Mustapartainen Mies, jos kuulisi tapauksesta kerrottavan. Käytännön alojen ammattimiehet olivat pohtineet tuumaa pari vuotta, ulkomailta oli parhaat asiantuntijat antaneet apuansa. Ministeriöiden herrat, joiden ammattiin alansa tiedotustoiminta ainakin sivutoimisena kuuluu, olivat myös tiedottaneet, mat

kustaneet, saaneet neuvostitelsinä jne — mutta he eivät kuitenkaan halunneet asiaa viedä eteenpäin.

Nyt jälleen kysytään, kuka hoitaa XV Olympiakisojen propagandaa ja tiedotuksen? Sen järjestelytoimikunta? Sillä on kädet täynnä omia tehtäviään.

On selvää, ettei maassa voida perustaa sen etuja palvelevaa elintä, jos valtiovalta, jonka monessakin mielessä täytyy olla sen johdossa, asettuu sitä vastustamaan. On näet todettu, ettei hallitukseen sellaiseen erikoisen suopeasti suhtaudu. Se haluaa ”tiedottaa” omalla tavallaan.

Mutta varmaan koittaa aika, jolloin tämäkin puute asiantuntijoiden pontevin voimin saatetaan järjestykseen. Sitkeyttä vain! K.

Kuva 2. Tiedottaminen herätti toisen maailmansodan jälkeen runsaasti keskustelua lehdistössä. Suomi-kuva maailmalla huolestutti erityisesti olympialaisten alla. Lähde: Aatami 3/1951.

sanaan. Lehdet, kirjat, esitteet, julisteet, ilmoitukset olivat aikakauden viestintävälineitä. Kirjoitettuja puheita luettiin myös radiossa. Lisäksi puhuttiin Tiedotustoiminnan ”teknikasta”. Se tarkoitti eri asioita kirjoittajasta riippuen. Kun ”teknillinen” tarkoitti oppikirjan tekijälle aikakautta ja sen mahdollistamia ”mekaanisia” välineitä, kuten gramofonia ja kovaäänislaitteita,⁶⁹ yhdistysmiehelle se merkitsi ”kanssakäymisen tekniikkaa” eli suhdetoiminnan olemusta.⁷⁰ Yhdistyksen kokouksissa suhdetoiminnasta puhuttiin selkeästi ”uutena tulokkaana” vasta vuonna 1952.⁷¹

Suopea Suomi-kuva oli Tiedotusmiehet ry:n kokousten agendalla pysyvin yksittäinen aihe ensimmäisen vuosikymmenen ajan. Tiedotusmiehet kaipasivat sotavuosien ajan tehokasta tiedotusta, etenkin, kun vuoden 1952 olympialaiset olivat tulossa ja maakuvan viestintä oli heikosti resurssoitua. Paitsi Suomi-instituuttia yh-

69. Ibid, 231.

70. Olavi Laine, Suhdetoiminta. *Helsingin Sanomat* 5.1.1953.

71. Kertomus Tiedotusmiehet ry:n toiminnasta v. 1952.

distys ajoi maahan myös omaa ministeriötä, mutta molempia turhaan. ”Niin ohiampovalta kuin tämä ehdotus (tiedotusministeriö) jo nykyisin vaikuttaakin, kuvastuu siinä erään ajantaitteen luottamus valtioon ja valtiollistettuun tiedotustoimintaan. Muita vaihtoehtoja ei ollut näköpiirissä, varsinkaan kun jälleenrakennuskauden tiedotustoiminta oli noussut sotavuosien taustalta ja suurvaltojen informaatiokeskukset olivat yhä voimakkaina rinnastuskohteina”, kirjoitti puheenjohtaja Veli Virkkunen vuosia myöhemmin.⁷²

Johtopäätökset

Kuten Veli Virkkunen totesi, sotavuodet muodostuivat suomalaisten tiedottajien ammattikunnan kehityksen kannalta olennaisiksi oppivuosiksi. Koskaan aiemmin Suomessa ei ollut harjoitettu yhtä systemaattisesti propagandaa ja tiedottamista kuin talvi- ja jatkosodan aikana. Kokemuksista haluttiin sodan aikana ja varsinkin sen päätyttyä keskustella ja oppeja jalostaa: syntyi kyselytutkimus, komiteamietintöjä, julkista keskustelua ja rauhanajan yhdistys Tiedotusmiehet ry. Yhteiskunta kehittyi poikkeusoloista kohti jälleenrakennuksen hyvinvointivaltiota ja sen mukana tiedottajia palkattiin yhä enemmän yrityksiin ja kuntien palvelukseen. Yksisuuntaisesta tiedottamisesta tuli kaksisuuntaista, vastaanottajan reaktioita huomioivaa suhdetoimintaa. Tiedottajien yhdistyksessä Tiedotusmiehissä Suomi-kuvaan liittyvä keskustelu väheni vaiheittain olympialaisten jälkeen ja tilalle astui Yhdysvaltojen esikuvien mukainen oppi organisaatioiden suhdetoiminnasta, PR:stä.

Abstract: Birth of a PR profession in Finland

This article illustrates how the public relations (PR) profession started to develop in Finland just before the outbreak of WWII and why certain terminology came to be used. The article sheds light on the PR pioneers who stood out during this chapter in Finland's history, as well as the issues they stood for. Propaganda had never before been conducted on such a scale both within Finland, and by Finland towards other countries. Representatives of the new profession came from the fields of journalism, advertising, and culture. The content created was used as a source for domestic and foreign newspapers and radio programmes. Propaganda pioneers were instrumental in creating the 'Winter War Wonder'. Safeguarding Finland's national image as a key task continued beyond the end of the World War II into the Cold War early era. The Propaganda Union (*Propagandaliitto*, founded in 1937) and other related wartime organizations were followed by *Tiedotusmiehet*, Society of Public Relations, founded in 1947 which is one of the oldest peacetime associations in Europe. To sum up, the article sheds light on the propaganda, information and later PR pioneers as well as the issues they represented.

Keywords: Continuation War, Winter War, Finland, information, national image, propaganda, Propaganda Union, Information Men, Public Relations

72. Veli Virkkunen, *Tiedotustoiminnan kehityskaari. Tiedotusmiehet ry:n vuosikirja*. Tiedotusmiehet ry 1958, 4. – *Nyt julkaistu Elina Melginin artikkeli on käynyt läpi tieteellisen vertaisarvioinnin.*

Mari Hatavara ja Kari Teräs

Minä, Kekkonen ja poliittinen rappio

VEIKKO VENNAMON RAKENTAMA
HISTORIAKUVA JA KERRONNALLISET
KEINOT MUISTELUAINEISTOISSA

SMP:n pitkäaikainen puheenjohtaja, kansanedustaja Veikko Vennamo tunnetaan omaperäisenä poliitikkona ja värikkäänä kielenkäyttäjänä. Tässä artikkelissa Mari Hatavara ja Kari Teräs erittelevät hänen tapaansa muodostaa historiakuva ja käyttää siinä erilaisia kerronnan tapoja. Muistitietohistorian ja kertomuksentutkimuksen menetelmin kirjoittajat analysoivat Vennamon muistelmateoksia ja haastatteluai-
neistoja ja osoittavat, miten Vennamo hyödyntää kertojan asemaansa esittäessään omaa mennyt-
tä minäänsä ja toisia historian henkilöitä.

Muistitietohistorian haasteena on ottaa muistel-
tujen sisältöjen lisäksi tulkinnaassa huomioon
miten joku asia on ilmaistu, *miksi* se on ilmaistu
niin ja *mitä* se merkitsee.¹ Tässä tehtävässä muis-
titietohistorioitsijat kehottavat historiantutkijoi-
ta hyödyntämään joustavasti myös toisten ih-
mistieteiden metodeita.² Artikkelissamme ana-
lysoimme ja tulkitsemme kansanedustaja Veik-
ko Vennamon muistelmateoksia ja hänen vete-
raanikansanedustajien muistitietoarkistoon
tehtyä haastatteluaan muistitietohistorian ja
kertomuksentutkimuksen menetelmin.³ Keskei-
nen kysymyksemme on, minkälaisen kuvan Ven-

namo tuottaa muistelmissaan ja muistitieto-
haastattelussaan Suomen poliittisesta historias-
ta sotien jälkeisenä aikana ja minkälaisia kerron-
nallisia keinoja hän tässä käyttää.

Aineistona muistelmat ja muistitieto-
haastattelut soveltuvat lähestyttäväksi yhden kerto-
muksentutkimuksen päähaaran, retorisen ker-
tomuksentutkimuksen kautta. Sen avulla on
mahdollista analysoida mainittuja *miten* ja *miksi*-
kysymyksiä. Lähestymistapa pohjaa fiktion re-
toristen keinojen tutkimukseen⁴ ja määrittelee
kertomuksen seuraavasti: ”joku kertoo jollekulle
toiselle tietyssä tilanteessa ja tietyssä tarkoituk-
sessa, että jotain tapahtui”⁵. Tästä lähtökohdasta
tutkimme myös kahden erilaisissa tilanteissa ja
tarkoituksissa syntyneen aineiston eroja: muis-
telmateokset on kirjoitettu ja suunnattu julki-
suuteen, haastattelu taas on luonteeltaan dialo-
ginen, tehty tulevia tutkimustarkoituksia varten,
ja sillä on keskeisen poliittisen toimijan, edus-
kunnan, institutionaalinen legitimaatio.⁶ Kerto-

1. Lynn Abrams, *Oral History Theory*. Routledge 2010, 1. Kiitämme Suomen Akatemian projektia ”Kirjallinen elämä. Kirjallisuuden ja arkipäivän rajankäyntiä” (285144) tuesta tämän artikkelin kirjoittamisessa.

2. Alessandro Portelli, Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen? Teoksessa Outi Fingerroos et al. (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologia kysymyksiä*. SKS 2006, 53–55; Abrams 2010, 3.

3. Veikko Vennamo, *Kulissien takaa. Elettyä Mannerheimin, Paasikiven, Kekkonen ja Koiviston aikaa*. Gummerus 1987; Veikko Vennamo ja P. O. Väisänen, *Jälleenrakennuksen ihme*. Gummerus 1988; Veikko Vennamo, *Kekkonen-diktatuurin vankina*. Gummerus 1989; Veikko Vennamon haastattelu 2.9., 6.10. ja 7.10.1992. Veteraanikansanedustajien muistitietoarkisto, Eduskunnan kirjasto.

4. Wayne C. Booth, *The Rhetoric of Fiction*. University of Chicago Press 1961.

5. James Phelan, *Living to Tell about It. A Rhetoric and Ethics of Character Narration*. Cornell University Press 2005, 18.

6. Muisteleisesta, muistelmista ja muistitieto-
haastatte-
luista ks. Kari Teräs, Muistelmateokset, omaelämäkerrat ja suullinen historia. Teoksessa Pauli Kettunen, Auli Kultanen & Timo Soikkanen (toim.) *Jäljillä. Kirjoituksia historian ongelmista*. Osa 2. Kirja-Aurora 2000, 360–368; Portelli 2006, 59–64; Katja-Mari Miettunen, *Menneisyys ja historia kuva. Suomalainen kuusikymmentäluku muisteli-*

Mari Hatavara on Suomen kirjallisuuden professori Tampereen yliopistossa. Sähköposti: mari.hatavara@uta.fi.

Kari Teräs on Suomen historian professori Tampereen yliopistossa. Sähköposti: kari.teras@uta.fi.

muksentutkimuksen metodeja soveltaen erittelemme, millä keinoin Veikko Vennamo tuottaa historiakuva: miten hän jäsentää mennyttä, kenelle hän sanansa osoittaa ja kenen näkökulmista hän menneisyyttä esittää.

Muistitiedon erityispiirre on sen subjektiivisuus, joka johtaa todella tapahtuneen, muistettujen ja sepitetyin uudella tavalla suhteeseen keskenään.⁷ Fakta–fiktio-jaottelun mustavalkoisuudesta ja pyrkimyksestä tuottaa selkeitä eroja toden ja epätoden välille on pyrkinyt eroon uudempi fiktionaalisuuden tutkimus. Erityisesti Richard Walshin ajatuksista ponnistanut tutkimussuunta siirtää painopisteen fiktion (lajina) ei-referentiaalisuudesta fiktionaalisuuteen kommunikatiivisena strategiana, jossa totuudellisuutta keskeisempää on relevanssi. Silloin kerrottua tarkastellaan suhteessa kommunikaatio-tilanteeseen ja viestinnän tavoitteisiin, ei niinkään sanotun todellisuussuhteeseen. Tästä lähtökohdasta käsin fiktionaalisuus voi toimia osana suoraa ja vakavaa kielenkäyttöä, vaikka se olisi kehystetty subjektiiviseksi muisteluksi tai hyödyntäisi fiktionaalisen kielenkäytön vapauksia.⁸ Juuri retorisesti hyödynnetyt fiktionaaliset

kertomisen muodot ovat keskeisenä kiinnostuksen kohteena tarkastellessamme Vennamon muisteluaineiston tuottamaa historiakuva, jolla tarkoitamme hänen kertomalla luomaansa kuvaa menneisyydestä ja sen merkityksellisyydestä.⁹

Fiktionaalisuuteen useimmiten liitetyt kertovat tekniikat liittyvät paratekstuaalisiin merkkeihin, toisen henkilön ajatusten ja tietoisuuden esittämiseen sekä kirjailijan ja kertojan roolien eroon.¹⁰ Tämän artikkelin materiaali on paratekstuaalisesti (laji, otsikot yms.) ei-fiktiivistä, eikä siitä voida (kiistatta) erottaa kirjailijan ja kertojan erillisiä tasoja. Sekä Vennamon muistelmassa että haastattelussa on kuitenkin runsaasti esimerkkejä toisen henkilön ajatusten ja tietoisuuden esittämisestä. Näihin kuuluvat kohdat, joissa kahden subjektin äänet sekoittuvat tai joissa käytetään toisen näkökulmaa sekä tapaukset, joissa ajattelua koskevia verbejä käytetään toisesta henkilöstä puhuttaessa¹¹. Nämä kaikki liittyvät toisen henkilön mielen esittämiseen ja samalla oman itsen asettamiseen suhtee-

joiden rakentamana ajanjaksona. SKS 2009, 11–12, 18–19; Abrams 2010, 58–63; Kari Teräs, Epäilystä vuoropuheluun – muistelmateokset historiantutkimuksen aineistona. Teoksessa Pauliina Latvala, Sami Lakomäki & Kirsi Laurén (toim.) *Tekstien rajoilla. Kirjoitetut tekstit tutkimusaineistoina*. SKS 2011, 181–201; Alistair Thomson, Memory and Remembering in Oral History. Teoksessa Donald A. Richie (toim.) *The Oxford Handbook of Oral History*. Oxford University Press 2011, 88–90; Heidi Kurvinen, Muistelmät lähteenä. Teoksessa Heini Hakosalo et al., *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. SKS 2014, 132–134; Katja-Maria Miettunen, Muistelu historiantutkimuksen haasteena ja mahdollisuutena. Teoksessa Jani Hakkarainen, Mirja Hartimo & Jaana Virta (toim.) *Muisti*. Tampere University Press 2014, 167–177.

7. Portelli 2006, 55–56; Abrams 2010, 22–23.

8. Richard Walsh, *The Rhetoric of Fictionality*. The Ohio State University Press 2007, 15–16, 30; Henrik Skov Nielsen, James Phelan & Richard Walsh, Ten Theses about Fictionality. *Narrative* 23:1 (2015), 61–73; vrt. Mari Hatavara & Jarmila Mildorf, Hybrid Fictionality and the Vicarious Narrative Experience. *Narrative* 25:1 (2017). [tulossa]

9. Miettunen 2014, 167–168.

10. Fiktionaalisuuden piirteistä ks. Dorrit Cohn, *Transparent minds. Narrative Modes for Presenting Consciousness in Fiction*. Princeton University Press 1978, 5–6; Gérard Genette, *Fiction & Diction*. Cornell University Press 1993, 66–69; Marina Grishakova, Literariness, Fictionality, and the Theory of Possible Worlds. Teoksessa Lars-Åke Skalin (toim.) *Narrative, Fictionality, and Literariness. The Narrative Turn and the Study of Literary Fiction*. Örebro Studies in Literary History and Criticism 7. Örebro University 2008, 57–76; Henrik Skov Nielsen, Naturalizing and Unnaturalizing Reading Strategies. Focalization Revisited. Teoksessa Jan Alber, Henrik Skov Nielsen & Brian Richardson (toim.) *A Poetics of Unnatural Narrative*. The Ohio State University Press 2013, 90.

11. Vrt. David Herman, Introduction. Teoksessa David Herman (toim.) *The Emergence of Mind. Representations of Consciousness in Narrative Discourse in English*. University of Nebraska Press 2011, 7–11; Mari Hatavara, Documenting Everyday Life. Mind Representation in the Web Exhibition 'A Finnish Winter Day'. Teoksessa Mari Hatavara et al. (toim.) *Narrative Theory, Literature, and New Media. Narrative Minds and Virtual Worlds*. Routledge 2015, 279–280.

seen tähän toiseen. Muistelijan kertomalla rakentamat suhteet menneeseen minään, toisiin esitettyihin henkilöihin sekä erilaisiin yhteisöihin ovat olennaisia muistelijan muodostamaa historiakuvausta tutkittaessa.

Tarkastelemme tässä artikkelissa Vennamon tuottamaa kuvaa Suomen poliittisesta historiasta erityisesti 1940- ja 1950-luvulla; käsittelyn ulkopuolelle jää ”unohdetun kansan nousu”: SMP:n suuri vaalivoitto vuoden 1970 eduskuntavaaleissa ja sen jälkeiset vaiheet Vennamon poliittisella uralla. Erittelemme ensin niitä kertovia konteksteja – tilanteisia ja historiallisia – joissa kohdetekstit on tuotettu. Sen jälkeen analyysi on jaettu kolmeen osaan, joihin liittyy myös kronologista jatkuvuutta. Ensimmäinen osa tarkastelee Vennamon tapaa esittää oma roolinsa asutustoiminnan johtajana, jossa korostuvat hänen keinonsa esittää mennyttä itseään ja yhteiskunnallista merkittävyyttään. Toinen ja kolmas osa käsittelevät Vennamon tapaa esittää itsensä suhteessa toisiin poliittisiin toimijoihin: ensin ajan vaikutusvaltaisimpaan poliitikkoon Urho Kekkoseen, sitten laajemmin Vennamon rappioksi näkemään poliittiseen tilanteeseen. Analysoimme Vennamon käyttämiä kertovia keinoja, joissa näkyy hänen kertojana ottamansa valta suhteessa sekä oman menneen toimintansa että toisten historiallisten henkilöiden tekojen ja mielten esittämiseen.

Muistelmat ja haastattelu

Muistitiedossa on kyse nykyisyydessä tapahtuvasta menneisyyden subjektiivisesta tulkinnasta haastattelu- tai muistelutilanteessa.¹² Tässä artikkelissa käytettyjen aineistojen syntyajankohta ja -järjestys ovat tärkeitä samoin kuin se, miten nämä aineistot kommunikoivat ja mahdollisesti vaikuttavat toisiinsa. Vennamon muistelmateokset ovat ilmestyneet Urho Kekkosen elokuussa 1986 tapahtuneen kuoleman jälkeen: *Kullissien takaa* 1987 (KT), *Jälleenrakennuksen ihme* 1988 (JI) ja *Kekkos-diktatuurin vankina* 1989 (KD). Hänen haastattelunsa (H) on tehty kol-

messsa osassa syys-lokakuussa vuonna 1992, jolloin Neuvostoliitto oli jo romahtanut. Kaikissa aineistoissa Vennamo tarkastelee menneisyyttä viittaamalla ajankohtaiseen poliittiseen tilanteeseen joko tekemällä vertailuja nykyisyyden ja menneisyyden välillä, hyödyntämällä nykyisyyttä jälkiviisauden näkökulmasta menneisyyden tulkinnassa tai kommentoimalla silloista nykyisyyttä omasta historiallisesta perspektiivistään (ks. mm. JI, 20; KT 216, 238, 269; KD, 11–13, 18–19; 24–26; H, 118–119, 212). Haastattelua käsittelemme myös siltä kannalta, missä määrin tulkinnot ovat pysyneet samoina verrattuna julkaistuihin teksteihin.

Vennamo kertoo haastattelussaan, että Neuvostoliiton olemassaolo vaikutti muistelmateosten sisältöön sikäli, että hän ei katsonut voitavansa paljastaa silloin kaikkia luottamuksellisia tietojaan (H, 93). Muistelmissaan Vennamo pani merkille Neuvostoliitossa tapahtumassa olevan murroksen, mutta hyödynsi sitä suhteellisen vähän Suomen tilannetta tarkastellessaan vaikka hän näkikin suurvallan heikkenemisen merkit (KD, 321–328). Haastattelussa Vennamo tulkitsee Neuvostoliiton jo tapahtunutta luhistumista esimerkiksi siten, että se osoittaa hänen olleen oikeassa omissa arvioissaan 1950-luvulta lähtien ja esittää, että hän jo silloin ennakoivat neuvostovallan hajoamisen (H, 50–54). Neuvostoliiton uhan väistyminen lopetti Vennamon mukaan myös hänen motivaationsa jatkaa huomattavasti laajemmaksi suunniteltua muistelmateosten sarjaa (H, 206).

Vennamolle haastattelutilanne ei ollut puhdasverisenä ”haastattelu-yhteiskunnan”¹³ jäsenenä

12. Sidonie Smith & Julia Watson, *Reading Autobiography. A Guide for Interpreting Life Narratives*. University of Minnesota Press 2001, 16–17; Miettunen 2009, 18–19.

13. Ks. Jaber F. Gubrium & James A. Holstein, *From the Individual Interview to the Interview Society*. Teoksessa Jaber F. Gubrium & James A. Holstein (toim.) *Handbook of Interview Research. Context & Method*. Sage Publications 2001, 9–11.

nä sinänsä outo. Häntä oli haastateltu aikaisem-
minkin tutkimustarkoituksissa ja hän oli myös
pitkän poliittisen uransa aikana tottunut anta-
maan lausuntoja ja haastatteluja julkisuudessa.
Haastattelua leimaa dialogisuus: osapuolet neu-
vottelevat koko ajan rooleistaan ja asemistaan.
Muistelmiin etukäteen tutustunut haastattelija
esittää useissa kohdin epäilyjä tai varauksia Ven-
namon ajatusten suhteen tai penää lisätietoja.
Vennamolla on eliittimuistitiedolle ominaisesti
runsaasti keinoja hallita näitä tilanteita: hän
osaa kiistää, ohittaa asioita, kääntää keskustelun
suuntaa ja hyödyntää tarvittaessa hänelle omi-
naisia kerronnallisia keinoja johdattaakseen kes-
kustelua turvallisille vesille. Vennamo selviytyy
kiperistäkin kysymyksistä osittain sen vuoksi,
että hänellä on muistelmien kirjoittamisen jäl-
jiltä valmiiksi ajateltu tulkinta käsiteltävistä
asioista.¹⁴

Vennamolla on vahva pyrkimys vaikuttaa
Suomen sotienjälkeisen historian tulkintoihin ja
ensi sijassa ”kansan” historiatietoisuuteen. *Kek-
kos-diktatuurin vankina* -teoksen esipuheessa
hän ilmoittaa tarkoitukseksi syventää edes
vähän ”paperihistoriantutkimusta todellisuutta
vastaavaksi” (KD, 13). Vennamon mukaan histo-
riantutkijoiden lähteenä käyttämät ”paperit”
ovat useimmiten propagandaa eivätkä ne sisällä
todellista tietoa tapahtumien kulusta: olennaisia
seikkoja ei hänen mukaansa paperille panna (H,
47, 71). Hän sanoo arvostavansa nimenomaan
politiikassa mukana olleiden omia kokemuksia
ja arvioita, sillä ”papereiden pohjalla ei voi oikei-
ta johtopäätöksiä tehdä” (H, 254).

Vennamon mukaan hänellä oli periaate, että
hän ei kirjoita mitään kirjoja niin kauan kun hän
on eduskunnassa ja osallistuu itse aktiivisesti
päivänpolitiikkaan. Vennamo jätti eduskunnan
vuoden 1987 eduskuntavaaleissa, jotka päättyi-
vät SMP:n karvaaseen tappioon, mutta tahtoi
jatkaa poliittista vaikuttamista julkaisemalla
muistelmiaan. Hän halusi omien sanojensa mu-
kaan ”eduskunnan jälkeen irtaantua niin kuin
SMP:n taistelevasta poliittisesta linjasta vähän

niin kuin laajemmalle linjalle tai jos sanotaan
kaunistellen, niin kuin vakaasti valtiomieslinjal-
le, ettei pikkuasioihin puutu” (H, 215). Tällainen
irtiotto soi hänelle mahdollisuuden kirjoittaa
teoksiaan ”objektiivisemmin”, mutta samalla hän-
nen tarkoituksenaan oli muistelmateosten kaut-
ta päästä ”vaikuttamaan noin niin kuin pinnan
alla valtakunnallisesti” (H, 210). On aiheellista
kysyä, millä tavalla väitetty valtiomiesmäisyys,
objektiivisuus ja piilovaikuttaminen näkyivät
Vennamon historiatulkintoissa ja hänen käyttä-
missään kerronnallisissa keinoissa.

Vennamon omaperäinen ja harkitusti raken-
nettu poliittinen kieli on laajasti tunnustettu vai-
kutusvaltaiseksi ja tehokkaaksi¹⁵, mutta on syytä
kiinnittää tarkempi huomio sen erityispiirteisiin
ja retoriseen toimintaan historiankirjoituksen
välineenä. Historiantutkimuksessa on havaittu,
että historian julkiset esitykset, kuten omaelä-
mäkerralliset kertomukset, ovat usein vaikutta-
vampia yleisen historiatietoisuuden luomisessa
ja muuttamisessa kuin akateeminen historian-
kirjoitus.¹⁶ Silti niitä tapoja, joilla omaelämäker-
ralliset tekstit yleisöön vaikuttavat, ei ole tark-
kaan eritelty. Tätä puutetta pyrimme pieneltä
osalta tämän artikkelin seuraavissa luvuissa kor-
jaamaan.

14. Eliittimuistitiedosta ks. Eva McMahan, *Elite Oral History Discourse. A Study of Cooperation and Coherence*. University of Alabama Press 1989; Teresa Odendahl & Aileen M. Shaw, *Interviewing Elites*. Teoksessa Jaber F. Gubrium & James A. Holstein (toim.) *Handbook of Interview Research. Context & Method*. Sage Publications 2001, 299–300, 308–315; Juri Mykkänen, *Eliittihaastattelu. Poliitiikka* 43:2 (2001), 117–122; Abrams 2010, 161–162. Veteraanikansanedustajien haastatteluissa haastateltaville toimitetaan haastattelurunko etukäteen.

15. Ks. Laura Parkkinen, ”Kyllä kansa tietää”. Veikko Vennamon poliittinen retoriikka. *Kielikello* 1 (2005). Vennamo kertoo haastattelussaan kiinnostavasti oman ”kansanomaisen” kieliensä tietoisesta rakentamisesta. H, 119–120.

16. Ks. Jorma Kalela, *Historiantutkimus ja historia*. Gaudemus 2000, 22–41.

Kuva 1. Veikko Vennamo aloittamassa suurta tehtävänsä. Hänet nimitettiin vuonna 1943 maatalousministeriön asutusasiain osaston jälleenrakennustoimiston päälliköksi. Lähde: Keskustan ja maaseudun arkisto.

”Estin vallankumouksen”

Vennamon rakentaman historiakuvan peruskivi on se, että Suomessa ei puhjennut sotien jälkeen vallankumousta, koska hänen johtamansa asutustoiminta vei siltä pohjan. Tällä tavalla siirtoväen ja rintamamiesten asuttaminen ja Vennamo maatalousministeriön asutusasiainosaston (ASO) johdossa kohoavat ikään kuin suomalaisen politiikan keskiöön: kaikki tuntuu kiertyvän niiden ympärille. Vennamon rakennelmassa olennaista ei ole asutustoiminta itsessään, jota hän käsittelee yksityiskohtaisemmin vain *Jälleenrakennuksen ihme* -teoksessa, vaan sen asema Suomen kohtalonkysymyksenä. Vennamo luo kuvaa kommunistien muodostamasta välittömästä uhasta ”pohjoismaiselle yhteiskuntajärjestelmällemme” ja laajentaa suoraviivaisesti yksittäiseksi sosiaaliseksi reformiksi luokiteltavan

asutustoiminnan järjestelmätason kysymykseksi (ks. mm. KT, 31–33, 107, 139–140, 163–164; JI, 101–104; KD 15, 44; H, 13–14, 16, 19). Vahvistaakseen oman toimintansa yhteiskunnallista merkitystä Vennamo kutsuu vallankumouksen estämistä jälkikäteen ”historialliseksi tehtäväkseen”. Tuottaakseen uskottavan kuvan rakennelmaansa hän pyrkii esittämään sen silloiseksi tietoiseksi tavoitteekseen.

Olin alusta alkaen selvillä siitä, että tehtäväni ASO:n päällikkönä oli vahvistaa vapaan pohjoismaisen yhteiskuntajärjestelmämme perusteita kansamme syvien rivien keskuudessa. (KT, 31)

Tajusin piankin, että tehtäväni oli välttämättä laajennettava siirtoväen ongelmista koko yhteiskuntaamme koskevaksi. (KT, 31)

Katsos, siinä on yksi, jota ei koskaan tajuttu, että minun kohtaloni lähti siitä, kun Kalliokoski sanoi, että nyt on sota hävitty ja todennäköisesti Suomi tuhoutuu, minä olen sinut rintamalta väkisin ottanut pois, nyt sinun tehtäväsi on estää vallankumous ja tehdä kaikkesi. (H, 185)

Yllä olevilla muotoiluilla Vennamo haluaa vakuuttaa lukijat siitä, että kyse ei ole jälkikäiteiskonstruktioista vaan hänen muisteluaineistonsaan esittämänsä näkemykset heijastavat tapahtuma-ajan ajattelua. Ensimmäinen lainaus väittää tämän suoraan: “[o]llin alusta alkaen selvillä”, toinen vahvistaa mission sisäistämistä hyvin pian työn aloittamisen jälkeen: “[t]ajusin piankin”.

Kolmas, haastattelusta poimittu lainaus vahvistaa Vennamon erityisasemaa toisten toimijoiden avulla. Ensin hän väittää, ilmeisesti viitaten sekä tapahtuma-aikaiseen että myöhempään historiantulkintaan, ettei kukaan koskaan tajunut hänen kohtaloaan ja sen syntymistä (lauseen passiivi viittaa yleisesti kaikkiin). Sitten hän esittää saaneensa suuren historiallisen tehtävänsä maalaisliiton oikeistosiipeen kuuluneelta sodan aikaiselta maatalousministeriltä Viljami Kalliokoskelta, johon hänellä oli läheinen ja luottamuksellinen suhde. Kalliokosken väitetään esittäneen synkän arvion sekä tilanteesta (sota on hävitty) että tulevaisuudesta (Suomi tuhoutuu) kahden välisessä keskustelussa. Jatkon muotoilu osoittaa Vennamon haluavan esittää Kalliokosken vedonneen väitetyn keskustelun aikana siihen, että hän oli ottanut vastentahtoisesti Vennamon pois rintamalta vuonna 1942, koska tätä tarvittiin välttämättä yleisempien asioiden hoitoon ja että ”nyt” tämän tuli täyttää tehtävänsä estämällä vallankumous Suomessa (ks. H, 12–13). Toistuva ”nyt”-sana tuottaa vaikutelman, että asiat olivat hyvin täpäällä ja Vennamon oli ryhdyttävä pian toimeen pahimman estämiseksi.

Vennamo puhuu toistuvasti asutustoiminnasta ”omien kotien” hankkimisena siirtoväelle ja rintamamiehille. Tämä myönteisesti väritynyt kielikuva on aivan keskeinen Vennamon re-

toriikassa: sillä viitataan vahvasti yksityiseen pienomistukseen, omaehtoiseen selviytymiseen ja siihen, että kyse ei ollut yksinomaan maaseudun asuttamisesta (JI, 183–188). Sen avulla asutustoiminta kohotetaan ikään kuin uudelle tasolle: ”Omien kotien hankinta, yli puolet Suomen kansasta sai uuden tai parannetun kodin. Se esti vallankumouksen.” (H, 15)

Kertomansa mukaan Vennamon oli lähdeittävä myös politiikkaan voidakseen pelastaa kansanvaltaisen yhteiskuntajärjestyksen: eduskunnassa hän saattoi liittää asutustoiminnan laajempiin yhteiskunnallisiin yhteyksiinsä ja varjella ASO:n asemaa, joka oli hänen mielestään jatkuvasti uhanalainen. Vennamo esittää, että ”koko ajan oli tehtävänä rauhoittaa kuohuvaa maaseutua ja estää vallankumouskiihotus” (KT, 32). Kuohunutta hän ei sen laajemmin kuvaa, vaan viittaa, kuten monissa muissakin yhteyksissä, historiaan vahvistaakseen väitteensä painoarvoa ja luodakseen kuvaa sen ”objektiivisesta” luonteesta. Kiertämällä jatkuvasti puhumassa omasta kodista Vennamo kertoo saavuttaneensa tavoitteensa: ”Maaseutu oli rauhallinen. Vuonna 1918 vallankumous lähti liikkeelle juuri maaseudulta.” (KT, 32)

Sen lisäksi, että Vennamo toistuvasti suoraan kertoo estäneensä vallankumouksen ja toimineensa muutenkin epäitsekkäästi yhteiskunnan palveluksessa, hän rakentaa tätä kuvaa myös käyttämällä useita eri näkökulmia ja ääniä. Kun haastattelija esittää, että toiminta asutustoiminnan johdossa oli merkittävä poliittiselle uralle, korostaa Vennamo sitä ”hirveänä painolastina”.

Vennamo: Koko vasemmisto vihasi sen takia, että minä estin vallankumouksen. Vieläkin ne sanoo, kun tavataan.

Haastattelija: No, esittivätkö he tältä kannalta asian jo silloin?

Vennamo: Kyllä. Ja Moskovakin katsoi, että on esteenä. Ja sitten taas omistava luokka, minä olin maanryöstäjä. Että siis kummaltakin puolelta. Sitten kun ne vielä liittoutui keskenään, niin siihenhän minut jauhettiin. (H, 13–14)

Koko vasemmiston esitetään vahvasti jo tapahtuma-aikaan pitäneen Vennamoia vallankumouksen estäjänä, kun omistava luokka katsoi hänet maanryöstäjäksi. Molemmat unohtavat Vennamon mukaan ihmisen ja edustavat ”teoriaherroja ja raakaa valtaa” (KD, 301); tässä Vennamo tukeutuu tyyppilliseen antielitistiseen populistiseen retoriikkaan.¹⁷

Vennamon perustulkinta näyttää olevan, että niin kauan kuin vallankumouksen ja Neuvostoliiton uhka oli välitön ja vallanpitäjien tunnustama, toimintaa ”omien kotien” puolesta tuettiin (tai ainakin sallittiin), mutta sen väistyessä linja muuttui. Tämän logiikan mukaisesti se teki itsensä tarpeettomaksi kun vaara alkoi olla ohi. Jos seurataan johdonmukaisesti Vennamon jälkikäteiskonstruktioita, niin näinhän se oli: jos omien kotien hankinnan perustelu oli alusta pitäen vallankumouksen estäminen, ei sille enää ollut perusteita tilanteen muututtua. Tätä johtopäätöstä Vennamo ei puolestaan jälkikäteen voi hyväksyä. Pohjoismaisen yhteiskuntajärjestyksen pelastamisen varjolla hän saattoi kuitata ne kiistattomat epäkohdat, joita pienet syrjäiset rintamamiestilat aiheuttivat omistajilleen. Luottamuksellisessa haastattelussa Vennamo toteaa, että taloudellisesti ajatellen ”niin oli järjestöntä, mutta kysymys oli maan pelastamisesta ja vallankumous oli estettävä”; julkaistuissa muistelmissaan hän ei esitä tätä ajatusta avoimesti. Vennamo sanoo jälleen tienneensä jo silloin, mitä heikkouksia oli, ”kun tuonne pannaan pohjoiseen soille maataloutta, joka on järjestöntä, mutta se oli pakko”. (H, 37) Tällä tavalla Vennamo pesi ikään kuin kätensä oman politiikkansa virheistä asettamalla ne palvelemaan hänelle annettua yhteiskunnallista tehtävää.

Kaksinaamainen Kekkonen

Esittämällä torjuneensa vallankumouksen Vennamo saa kohotetuksi oman asemansa poliitikan raskaaseen sarjaan. Se teki hänestä valtiomiestason toimijan ja varteenotettavan poliitikon, joka saattoi kamppailla johtavista asemista

maassa. Vennamon hahmottelema kertomus Suomen poliittisesta historiasta sotien jälkeen rakentuu pitkälti Urho Kekkonen ympärille. Kekkonen kohoaa kertomuksen toiseksi päähenkilöksi Vennamon itsensä ohella: kyse on näiden kahden henkilön välisestä jännitteisestä suhteesta. Vennamo peilaa muisteluaineistoissaan omaa poliittista toimintaansa systemaattisesti Kekkonen persoonaa vasten. Heidän vuoden 1956 presidentinvaaleissa tapahtuneen välirikonsa taustat ja seuraukset muodostavat Vennamon muisteluaineistojen keskeisen juonen.¹⁸

Vennamo arvioi Kekkostä, kuten muitakin poliitikkoja, ennen muuta tämän henkilökohtaisten ominaisuuksien ja persoonallisten piirteiden pohjalta. Vennamon keskeisenä tehokeinona on henkilöidä ja ”inhimillistää” poliittista toimintaa: hän tulkitsee politiikkaa vahvojen emotionaalisten ilmaisujen kautta ja vetoaa alituisen ihmisluontoon. Vennamon tekstissä poliittiset toimijat eivät tunnu tekevän rationaalisia päätöksiä tai perustelevan ratkaisujansa asiaperusteisesti vaan toimivat ennen muuta vaistojen ja tunteiden varassa: he pelkäävät, nujertavat, murskaavat, alistuvat, halveksivat, vihaavat, pelottelevat, väheksyvät, suosivat, parjaavat, häpäisevät, laskelmoivat ja niin edelleen. Hän vetoaa usein ”ihmisen raadolliseen puoleen” Kekkostä ja muita poliittisia vastustajiaan kuvattessaan.

Tunneperäinen kielenkäyttö korostuu enemmän julkaistuissa muistelmissa kuin dialogisessa haastattelussa, mutta molemmissa se on vahvasti läsnä. Vennamo perustelee tämän taitavasti esittämällä oman poliittisen toimintansa pohjaksi ”ihmisarvon”: ”jokainen ihminen, jokainen

17. Cas Mudde, *The Populist Zeitgeist. Government and Opposition* 39:4 (2004), 543–544; Matti Wiberg, Mitä populismi on? Teoksessa Matti Wiberg (toim.) *Populismi. Kriittinen arvio*. Edita 2011, 14–15.

18. Vennamon ja Kekkonen suhteista ks. Seppo Keränen, *Vallan leppymättömät. Urho Kekkonen ja Veikko Vennamon taistelujen vuodet*. Auditorium 2015.

VEIKKO VENNAMO

KULISSIEN TAKAA

ELETTYÄ MANNERHEIMIN, PAASIKIVEN,
KEKKOSEN JA KOIVISTON AIKAA

GUMMERUS

Kuva 2. Veikko Vennamon vahva retorinen suuntautuminen kohti lukijaa näkyy myös esikoismuistelmateoksen kansikuvassa.

elämä on arvokas”. Hän ei muistitiedossa puhu yhtä paljon populistiselle retoriikalle tyypillisesti kansasta kuin ihmisestä yleensä, vaikka kansa eri merkityksissään kuuluu hänen keskeiseen käsitteistöönsä (Ks. mm. H, 3–4, 10, 63–64; KT, 57, 178; KD, 146, 234–235, 302–307).¹⁹ Tältä pohjalta hän tekee vahvoja historiallisia tulkintoja. Vennamo esimerkiksi kertoo *Kulissien takaa*-teoksessa tulostaan kansanedustajaksi vuoden 1945 eduskuntavaaleissa ja saamistaan nousuvista kannatusluvuista seuraavissa vaaleissa. Seuraava kappale on otsikoitu ”Kateus” ja se alkaa näin:

On luonnollista, että kasvava kannatukseni herätti kateutta muissa. Erityisesti Johannes Virolainen alkoi ahkeroida asemiani murtamiseksi.

Jo varhain Urho Kekkosen ja Emil Luukka päättivät, että Veikko Vennamo oli saanut kansamme syvien

rivien keskuudessa liian voimakkaan kannatuksen. Se oli tuhottava. (KT, 34)

Ensimmäisessä kappaleessa ”muille” väitetty tunne esitetään luonnolliseksi, siis itsestään selväksi ja kyseenalaistamattomaksi. Lisäksi laeva ”muut” esittelee negatiivisen tunteen kohdistamatta sitä kehenkään tiettyyn henkilöön. Kappaleen toinen virke sekä nimeää lauseen subjektissa tietyn henkilön että siirtyy väitetystä kateudesta suoraan sen aiheuttaman toiminnan esittämiseen. Siten Vennamo ei suoraan väitä Viro-laista kateelliseksi, mutta tuo sen selvästi esiin tämän toiminnan kuvaamisen kautta.

Toinen kappale jatkaa edelleen siirtymää kohti toisten mielen esittämistä väittämällä Kekkonen ja Luukan päättäneen jotain yhdessä. Tällainen prosessille perustuva mentaalisen toiminnan kuvaus (pohdinta, jota seuraa päätös) on ominaista fiktion kolmannen persoonan kaikkitietävälle kertojalle, joka pystyy vetämään yhteen ja esittämään henkilöiden mielensisältöä psykokerronnaksi nimetyllä mielentiloja olettavalla tavalla²⁰. Toisen kappaleen ensimmäinen virke rakentuu niin, että Vennamon esittämää kertojan johtolauseetta (Kekkonen ja Luukka päättivät) seuraa päätöksen sisällön esittäminen (Vennamon kannatus). Kielellisesti johtolauseetta sisältävä Kekkonen ja Luukan ajatus tuntuu kuitenkin Vennamon ilmaukselta, kun mainitaan ”kansamme syvät rivit”.

Lainauksen viimeinen, lyhyt virke taas sijoittaa ajatuksen kannatuksen tuhoamisesta sekä Kekkonen ja Luukan mieleen että kieleen: se antaa olettaa, että he olisivat ajatelleet *Se [Vennamon kannatus] on tuhottava.* Tämä virke noudattaa vapaan epäsuoran esityksen muotoa, jos-

19. Populistien kansa-retoriikasta ks. Mudde 2004, 545; Margaret Canovan, *The People*. Polity 2005, 68–74.

20. Alan Palmer, *Thought and Consciousness Representation (Literature)*. Teoksessa David Herman, Manfred Jahn & Marie-Laure Ryan (toim.) *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. Routledge 2005, 604.

sa kertojan ja toisen henkilön mielet sekoittuvat kielellisesti tavalla, joka tuottaa tulkinnallista epävarmuutta väitteen subjektista. Muoto tuottaa vaikutelman esitettävän henkilön ajatuksista (tässä Vennamon kannatuksen tuhoamispyrkimys), joka ilmeisesti on kuitenkin kertojan keksimä.²¹ Vennamon tekstissä ensimmäisen kappaleen kaikille muille oletetusta tunteesta siis siirrytään sekä summaamaan toisten tekoja ja vaikuttimia että jopa asettamaan heille mielensisältöjä. Näiden sisältöjen kehystäminen psykokerronnalla ja esittäminen osin vapaalla epäsuoralla esityksellä on keino sekä tuottaa tekstin kautta käsitys toisen mielestä että ohjata vastaanottaja tulkitsemaan sitä kertojana toimivan Vennamon haluamalla tavalla.

Vennamo esittää toistuvasti Kekkonen sekä pelänneen että tarvinneen tätä. Seuraavassa esimerkissä kyse on valtiovarainvaliokunnan jäsenyydestä ja siitä, valmistiko se mahdollisesti Vennamon tietä ministeriksi Kekkonen hallitukseen vuonna 1954.

Vennamo: Ei se siihen valmistanut, Kekkonen tarvitsi minua vaan, koska hän tiesi, ettei hänestä muuten tule presidentti. Silloin hän jo pelkäsi minua niin kovasti, ettei missään tapauksessa olisi hallitukseen tullut kysymykseenkään. Mutta kun oli presidentinvaalista kysymys, hän tiesi, ilman minua ei voi tulla. (H, 38.)

Tässä toistuu Vennamon kertomana Kekkonen yhteydessä verbi ”tietää”, jolloin esitetään Kekkonen mielensisältöjä tunnettuina asioina. Kekkonen mielenliikkeistä kertoja-Vennamo tietää niin hänen tietoisien poliittisen laskelmointinsa (Kekkonen tarvitsee Vennamoa tullakseen presidentiksi) kuin myös hänen tunteensa (pelko Vennamoa kohtaan). Kun toisen henkilön mielensisältöjen esittäminen on perinteisesti katsottu fiktion ominaisuudeksi²², historioitsijalle on katsottu välttämättömäksi edes esittää näkemysensä varauksellisesti ja omina arveluina²³. Uudemmassa tutkimuksessa on tosin

osoitettu myös muistelmakirjallisuuden hyödynnettävän fiktiivisiä kerronnallisia keinoja sekä menneen itsen että esitettyjen toisten henkilöiden mielten sisältöjen kuvaamisessa.²⁴

Edellisessä lainauksessa Kekkonen mieltä esitetään useilla tavoilla. Alku lähtee kertojana toimivan Vennamon suorana väitteenä Kekkonen tarpeesta ja tiedosta, joka esitetään sivulauseessa. Tällainen psykokerronta voi paitsi esittää henkilön mielensisältöjä kootusti ja jäsennetysti myös ilmaista sellaisia tunteita tai toiveita, jota henkilö itse ei (ainakaan vielä kerrotulla hetkellä) tiedosta²⁵. Psykokerronta ilmentää kertojan valtaa esittää henkilön mieltä haluamallaan tavalla. Tätä valtaa vielä lisää ajallinen etäisyys kuvastusta, jolloin Vennamo voi kerrontatilanteen diskurssin ajassa jälkiviisaasti väittää Kekkonen tiedot ja pelot tunnetuiksi jo tarinan aikana. Lainauksen loppu lähestyy Kekkonen näkökulmaa myös kielellisesti, kun puheenomaiseksi ja keskeneneräiseksi jäävä ”ilman minua ei voi tulla” voidaan tulkita väitetyksi sitaatiksi Kekkonen mie-

21. Ks. Terence Patrick Murphy, *Monitored Speech. The 'Equivalence' Relation between Direct and Indirect Speech in Jane Austen and James Joyce. Narrative 1* (2007), 28, 35.

22. Ks. Cohn 1978, 5–6.

23. F. R. Ankersmit, *Narrative Logic. A Semantic analysis of the Historian's Language*. Martinus Nijhoff philosophy library, vol. 7. Nijhoff 1983, 19–26.

24. Ks. Mari Hatavara, *Making sense in autobiography*. Teoksessa Matti Hyvärinen, Mari Hatavara & Lars-Christer Hydén (toim.) *The Travelling Concepts of Narrative*. John Benjamins 2013; M. Löschnigg, *Postclassical narratology and the theory of autobiography*. Teoksessa J. Alber & M. Fludernik (toim.) *Postclassical narratology. Approaches and analyses*. Ohio State University Press 2010; Teräs 2011, 187. Samoin yhä enemmän esimerkkejä löytyy muun muassa haastatteluaiaineistosta (ks. Jarmila Mildorf, *Performing Selves and Audience Design. Interview Narratives on the Internet*. Teoksessa Mari Hatavara, Matti Hyvärinen, Maria Mäkelä & Frans Mäyrä (toim.) *Narrative Theory, Literature, and New Media. Narrative Minds and Virtual Worlds*. Routledge 2015) ja museonäyttelyistä (ks. Hatavara 2015), jotka hyödyntävät toisen tietoisuuden esittämistä.

25. Ks. Cohn 1978, 5–6; Palmer 2005, 604.

lestä: *ilman Vennamo en voi tulla [presidentiksi]*. Tällainen henkilön kielen jäljittely vapaalla epäsuoralla esityksellä on tapa vahvasti vaikuttaa esitettyjen toisen henkilön ajatusten tulkintaan, ohjailla lukijan tai kuulijan arviointia sisällöstä²⁶. Lainatussa katkelmassa Kekkonen näyttäytyy vallanhimoisena, mutta pelokkaana ja Vennamosta riippuvaisena poliittisena pelurina.

Vennamo sanoo kuuluneensa sotien jälkeen pitkään Kekkonen tukijoihin, vaikka hän näki jo silloin tämän perustavaa laatua olevat heikkoudet. Dramaattisen käänteen Vennamo sijoittaa siihen kun Kekkosesta oli tullut ”presidentintuolin” haltija:

Luonnollisesti en voinut olla ottamatta näitä asioita esille Urho Kekkonen kanssa nimenomaan sen jälkeen, kun hän oli päässyt uudelleen Paasikiven suosioon ja pääministeriksi vuonna 1950.

Tällöin Kekkonen vetosi minuun ja sanoi, että hänen täytyy tällä tavoin pelata siksi, että vain näin hänellä on mahdollisuus päästä presidentiksi. Mutta kun hän on presidentti, niin silloin tällainen ’Neuvostoliiton hyväksikäyttö’ sisäpolitiikassa loppuu.

Tultuaan presidentiksi vuonna 1956 Urho Kekkonen petti näissä asioissa minut seisaalleen. Välillemme oli auennut suorastaan ammottava kuilu, jota ei ollut mahdollisuus saada umpeen. Kekkonen aloitti johdonmukaiset kostotoimenpiteensä minua vastaan poliittisen asemani murtamiseksi. (KD, 56–57)

Vennamo piirtää kuvan luottamuksellisesta suhteesta, jonka toinen osapuoli, Kekkonen, petti häikäilemättömällä tavalla. Samalla Vennamo esittää Kekkonen tunnustaneen kahdenkeskisesä keskustelussa, että tämä oli todella harrastanut kaksinaamaista poliittista peliä päästäkseen presidentiksi. Lainauksen viimeisessä virkkeessä Vennamo mainitsee Kekkonen aloittaneen kostotoimet, vaikka Vennamo esittää itse tulleensa petetyksi. Haastattelussa Vennamo tekee petoksesta erityisen dramaattisen väittämällä, että juuri hän ratkaisi omalla kenttätyöllään Kekko-

sen valinnan (H, 38, 43, 44, 58–59). Tämän henkilökohtaisella tasolla tehdyn petoksen voi nähdä rinnastuvan siihen, että Vennamon mukaan Kekkonen petti koko maan ryhtymällä omien valtapyyteittensä vuoksi veljeilemään Moskovan kanssa (ks. mm. KT, 63–64; KD, 9, 45, 130; H, 24–25, 35, 93, 96, 221, 238). Siten Vennamon toiminta asettuu jälleen laajempaan, merkittävään kontekstiin.

Poliittinen rappio ja rötösherrajhti

Kekkonen vallantavoittelun lopputulosta Vennamo kuvaa hänen kielenkäytölleen ominaisesti ”Kekkos-diktatuuriksi”: poliittiseksi järjestelmäksi, jossa Kekkonen henkilökohtainen valta oli saanut rajattomat mittasuhteet. Kyse on Vennamon rakentaman historiakuvan kolmannesta peruspilarista, jonka ympärille hän tuottaa omia etujaan palvelevaa historiatulkintaa Kekkonen ajasta. Sen merkitystä korostaa hänen viimeisen muistelmateoksensa otsikointi. Hän käyttää käsitettä kuvaamaan poliittista ja moraalista rappiota ja viittaa siihen useiden poliittisten ilmiöiden yhteydessä: diktatuuri-käsitteen kautta niille annetaan yleinen tulkinta ja ne liitetään osaksi Kekkonen politiikkaa. Kekkonen diktatuuri oli rakennettu (valta)pelin politiikasta ja sen ehdoilla.

Vennamo katsoo Kekkonen ryhtyneen presidentiksi päästyään suunnitelmalliseen toimintaan oman valtansa pönkittämiseksi: se edellytti toisten poliittisten voimien murskaamista ja toisten alistamista kuuliaisiksi käskyläisiksi. Valtaanpääsyn aiheuttama käänne ja Kekkonen päättelyn kulku esitetään *Kulissien takaa* -kirjassa luvun ”Kilpailijoiden nujertamisesta” alussa:

Kun Urho Kekkonen oli niukasti päässyt presidentiksi, oli hänen edessään uusia vaikeita kysymyksiä. Ellei sosiaalidemokraatteja saada alistetuksi hänen käskyvaltaansa, niin hänestä ei missään tapauksessa

26. Cohn 1978, 119–120; Murphy 2007, 29–31, 38.

tulisi pitkäaikaista presidenttiä. Lisäksi maan etu oli pakottaa sosiaalidemokraatit uudelle ulkopoliittiselle linjalle Varjosen juoksuhaudoista.

Ei siis riittänyt, että sosiaalidemokraatit järkiintyisivät, vaan samalla heidät oli saatava alistumaan Kekkonen käskyvaltaan.

Uusien voimien esille saamiseksi sosiaalidemokraattien puolue oli hajotettava.

Oli tehtävä kaikki mahdollinen tässä suhteessa.

Skogilais-simoslaisia oli tuettava aina ministerinpaikoille asti.

Samalla kaikki kuitenkin verhottiin sisäpoliittisiin välttämättömyyksiin ja ulkopoliittisiin tosiasioihin! Minä taas omalta osaltani pyrin omien kotien jälleenrakennustyöllä lujittamaan yhteiskuntaamme ja viemään pohjaa SKDL:n vallankumousvouhotukselta ja kannatuksen kasvulta. Ei-sosialistisia voimia vahvistettiin. (KT, 96)

Ensimmäinen virke esittelee tilanteen, mutta heti toisessa siirrytään esittämään Kekkonen ajatuksia. Kerronta lähestyy vapaata epäsuoraa esitystä, jossa kertojan ja tämän lainaaman henkilön puhunnat sekoittuvat toisiinsa yleensä siten, että aikamuodot ja persoonapronominit mukaillevat kertojan puhunnosta, ajan ja paikan määreet sekä sanavalinnat henkilön.²⁷ Edeltävässä lainauksessa tosin ensimmäisen lauseen verbi seuraa henkilön suoraa ajatusta, vain toinen on muutettu vapaan epäsuoran esityksen konventioiden mukaisesti futuuria merkitsevästä preesensistä konditionaaliksi. Lauseesta voi kuitenkin vapaan epäsuoran esityksen mahdollistamalla tavalla pienin muutoksin hahmotella ajatuksen, jonka se Kekkonen päähän sijoittaa: *Ei-lei sosiaalidemokraatteja saada alistetuksi minun käskyvaltaani, ei minusta missään tapauksessa tule pitkäaikaista presidenttiä*. Tämä epäsuorasti tuotettu ajatus esittää Kekkonen paitsi vallanhaluisena, myös jossain määrin pelokkana, uhkia omalle statukselleen näkevänä henkilönä.

Toisessa kappaleessa Vennamo summaa, mitä olettaa Kekkonen pitäneen tavoitteinaan.

Seuraavat kaksi ovat taas vapaata epäsuoraa esitystä, jotka vain aikamuodoiltaan preesensistä imperfektiin muutettuina ovat väitetyjä Kekkonen ajatuksia keinoista, joilla sosiaalidemokraatit alistettaisiin. Vennamo kertojana käyttää jälleen sekä valtaansa sijoittaa esittämänsä henkilön mieleen väittämiään ajatuksia että kerrontahetken suomaan ajallista etäisyyttä.

”Kilpailijoiden nujertamisesta” -luvun alun esittämisjärjestys on huolellisesti mietitty. Lyhyen johdatuksen jälkeen siirrytään esittämään ajatuksia, jotka sijoitetaan Kekkonen mieleen. Neljäs kappale kääntää suunnan äkkinäisesti, kun Vennamon oman näkemyksen mukainen huudahdus tuo ilmi juuri lähes suorina ajatuksina esitettyjen Kekkonen tarkoitusprien salatun luonteen. Vapaa epäsuora esitys muotona mahdollistaa toisen henkilön ajatusten esittämisen emotionaalisesti ladatulla tavalla, joka yleensä virittää joko empaattisen tai ironisen suhteen kertojan ja henkilön äänten ja näkemysten välille.²⁸ Kekkonen vallanhimoisista ja osin pelokkaimista ajatuksista siirtymä hänen laskelmoiviin ajatuksiinsa ja sen jälkeen huijauksen paljastamiseen kertojan omalla äänellä on voimakas ironian herättämisen keino. Tämän jälkeen vielä kerrotaan, mitä Vennamo itse ”omalta osaltaan” teki – kaikkensa epäitsekäästi yhteiskunnan hyväksi. Kekkonen pelokkuus ja sen johtaminen ”häikäilemättömän valhepropagandan” käyttämiseen todetaan vielä suoraan pari sivua myöhemmin (KT, 99).

Kuvatessaan omaa erottamistaan maalaisliiton eduskuntaryhmästä ja ASO:n ylijohtajan tehtävästä 1950-luvun lopulla Vennamo tarkentaa mekanismia, jolla Kekkonen alisti puolueet valtaansa: ”UKK:n diktatuuri ulottui näin tehok-

27. Ks. Brian McHale, *Free Indirect Discourse. A Survey of Recent Accounts. Poetics and Theory of Literature. A Journal for Descriptive Poetics and Theory of Literature* 3 (1978); Palmer 2005.

28. Ks. Cohn 1978, 116–117.

kaana eduskunnan kaikkiin puolueisiin, koska ne laskelmoiden ajattelivat omaa etuaan.” (KT, 171) Poliittinen rappio näkyi siinä, että ”nöyristely UKK:n edessä lisääntyi koko ajan” ja että ”kumartelijat pyörivät UKK:n ympärillä” (KT, 121). Samaa näkemystä Vennamo toistaa jatkuvasti; ajatuksena oli se, että muut poliittiset voimat alkoivat alistua Kekkosen valtaan vapaaehtoisesti omaa etuaan ajaten.

Vennamon mukaan Kekkosen diktatuurin kiristysruuvi oli se, että ”ulkopolitiikasta on tehty ase sisäpoliittiseen taisteluun” (KD, 121). Sen avulla Kekkonen onnistui murskaamaan vastustajansa yksi toisensa jälkeen. Maalaisliiton kansanedustajana tuolloin toiminut Vennamo antaa ymmärtää, että tämä ase syntyi alun perin hänen oman poliittisen vaikutusvaltansa heikentämiseksi ja että hän vasta tämän jälkeen ryhtyi vuonna 1959 perustamaan uutta puoluetta, Suomen Pientalonpoikain Puoluetta:

Vasta sitten kun maalaisliiton johto oli päättänyt nujertaa minut ja tuhota vaikutusmahdollisuuteni, katsoin ajan kypsäksi.

Vaistosin Kekkosen pitävän käsittämättömänä, että asiat olivat minulle tärkeämpiä kuin henkilökohtainen tulevaisuuteni.

Oli löydettävä tehokas ase minun nujertamiseksi. Ase löydettiin ulkopolitiikasta. Se oli selvästi Urho Kekkosen idea. (KT, 176)

Ensimmäisen virkkeen aloittava sivulause antaa muotoilullaan olettaa sen välittämän tiedon – maalaisliiton päätöksen nujertaa Vennamo – olevan yleisesti tunnettua. Suoraan väitetään vain ajankohdan katsominen kypsäksi, mutta sen perusteena oleva toisten päätös tulee väitetyksi epäsuorasti.

Lainauksessa Kekkosen mieltä lähestytään jälleen asteittain: Ensin Vennamo kertoo vaistonneensa, mitä Kekkonen ajatteli hänen epäitsekkydestään. Seuraavassa virkkeessä esitetään jo Kekkosen ajatus vapaana epäsuorana esityksenä, jossa väitetyn Kekkosen ajatuksen

kielellisistä piirteistä vain aikamuoto on vaihdettu imperfektiin. Sisällöllisesti kehä on täydellinen: maalaisliiton johto päättää nujertaa Vennamon, jolloin Vennamo perustaa oman puolueen. Tämä Vennamon esitetysti epäitsekäs asioiden ajaminen sitten ajaa väitetysti Kekkosen yhä päättäväisemmin pyrkimään hänen tuhoamiensa. Vähän myöhemmin Vennamo vielä toteaa, että ”SMP:n nujertamisen takana oli koko ajan Urho Kekkonen.” (KT, 181). Näin puolue ja sen perustaja samastuvat yhdeksi, mikä korostaa Vennamon historiallista merkitystä.

Vennamo kuvaa Suomen ajautuneen Kekkosen johdolla ja tämän valtapyyteitten vuoksi moraaliseen rappiotilaan, joka antoi oikeutuksen ja perustelun Vennamon oman poliittisen toiminnan kohottamiseksi uudelle tasolle. Uutta poliittista voimaa tarvittiin rappion tai ”rötötelyn” vastavoimaksi ja ennen muuta sen vuoksi, että Kekkonen ”tuhosi eduskunnan” ja alisti sen ”orjakseen” ja ”käsikassarakseen”. (KT, 29, 44–49; H, 129–130; KD 173–174, 182–183, 185–191). Vennamon mukaan moraalinen rapautui Kekkosen aikana kaikkialla yhteiskunnassa, ja ainoastaan hän nousi sitä vastustamaan oman poliittisen uransa kustannuksella. Tässä esiin tuleva Vennamon tapa kärjistää asiat ääripäihin sekä yksiselitteisen hyviksi ja huonoiksi näkyy myös muistelmateosten rakenteissa. Erityisesti *Kekkos-diktatuurin vankina* on rakennettu pamfletinomaisesti: suuri osa otsikoista on väitteitä, kuten yksi pääotsikko ”Kansanvaltaa puolustettava” ja moni alaotsikoista, kuten ”Maalaisliito valjastettava, Vennamo nujerrettava”. Näistä edellinen osoittaa, mitä kirjassa esitetään Vennamon tavoitteeksi, jälkimmäinen, mitä kirja väittää Kekkosen tavoitteeksi.

Haastattelussa haastattelija kysyy ”rötösherajahdin” aloituksesta 1950-luvun lopulla ja 1960-luvun alussa. Vennamo luo sille laajat puitteet sen pohjalta, minkälaisen kuvan hän on piirtänyt Suomen sisä- ja ulkopolitiittisesta tilanteesta:

Se johtui siitä, että minä näin, että minä näin miten rappio – sillä vaikka minä olin yksin niin minulla on aina ollut suhteet, että minä siellä huipun varrella tiedän suurin piirtein mitä tapahtui. Ja mehän mentiin kauheata vauhtia kuule. Liike-elämässäkin lahjukset alkoi mennä läpi ja Neuvostoliiton kaupassa. Niin kuin venäläiset ihmetteli, että siellä on vaihdettu miehet, mutta ne samat lahjusherrat on Suomessa edelleen. Silloin kypsyi se, että minä tajusin tai näin – voi olla, että olen väärässäkin – että jos tämmöinen turmiopolitiikka, täydellinen rappio menee läpi, niin nehän myy Moskovalle kaiken, möisi isänmaan. Ja Neuvostoliiton lähetystöstä tuli toinen ulkoministeriö, josta otettiin käskyt. Silloin ei auttanut muu kuin, että – ja historiakin todistaa, että rappio tällä tavalla järjestelmä tuhoutuu, että se rappeutuu ensin. Silloin minä kehitin, jotain olin jo taistellut väärinkäytöksiä vastaan aikaisemminkin. (H, 66–67)

Vennamo antaa rötösherrajahdille tapansa mukaan erittäin laajan perustelun, jolloin hänen oma toimintansa ryhdin vartijana näyttytyy poliittisesti merkittävänä. Heti lainauksen alusta näkee, että Vennamo on alkanut ennakoita haastattelijan lisäkysymyksiä ja vastaväitteitä ja pyrkii perustelemaan väitteet, joiden ajattelee kuulostavan mahdollisesti epäuskottavilta. Hän yksin ollen ja väitetysti Kekkonen vainoamana ja eristämänä pystyi näkemään rapping vaikutukset suhteidensa avulla. Toisen virkkeen me-muoto on erikoinen, koska se näyttäisi liittävän Vennamon osaksi ”meitä”, jotka menivät ”kauheata vauhtia” lahjusten liikkeessä paitsi politiikassa myös liike-elämässä ja Neuvostoliiton-kaupassa. Muutama virke myöhemmin on palattu siihen, että ”ne” myyvät Moskovalle kaiken ja Vennamo, ”minä”, tajusi tämän. Me-muodon sisältämä toinen virke on haastatteluaineistossa poikkeuksellisen puhekielinen, mitä sanavalintojen lisäksi korostavat aloittaminen ”ja”-sanalla sekä lopettaminen sanaan ”kuule”. Siten virke ei kerro niinkään siitä, mitä Vennamo teki osana jotakin ryhmää vaan sen voi tulkita Vennamon ivallisena

mukaelmana siitä, mitä joku joukko aikoinaan ajatteli tekevänsä: menevänsä ylimielisen vauhdikkaasti eteenpäin. Näin Vennamo pystyy sekä esittämään tietyn joukon naiivina että ottamaan tästä ivallisen etäisyyden ironisen kielellisen lähtymisen avulla. Kertojan jäljitellessä toisen puhetaapaa hän voi tuoda omaan puheeseensa toisen henkilön subjektiivisen näkökulman tavalla, joka tukee hänen omaa ideologista väitettään.²⁹

Lainauksen viimeisessä virkkeessä Vennamo mainitsee rötösherrajahdillaan olevan pitemmän historiallisen jatkumon (ks. myös H 15–16; KT, 44–45), jolloin se ei näyttäyty kaunana Kekkonesta kohtaan vaan tulee esitetyksi eräänlaisena maan kohtalonkysymyksenä. Samalla hän kytkee rötösherrajahdin elimelliseksi osaksi omaa poliittista toimintaansa. Kun häneltä kysytään haastattelussa poliittista testamenttiaan, hän nostaa edelleen päälinnämiseksi kamppailun moraalisen ryhdin ja rehellisyyden puolesta (H, 252–253). Vennamo haluaa painottaa asiaa, josta hänen poliittinen uransa parhaiten muistetaan. Samalla hän tuottaa kuvaa kaiken oman toimintansa moraalisuudesta ja rehellisyydestä.

Johtopäätökset

Vennamo rakentaa tulkintaansa Suomen poliittisesta historiasta sotien jälkeisinä vuosikymmeninä vahvojen uhkakuvien varaan. Suomen kohtalo oli hänen mukaansa sotien jälkeen veitsenterällä kommunistien ja Neuvostoliiton aiheuttaman vaaran vuoksi. Vennamon tulkinnan mukaan hänen johtamansa asutustoiminta, ”omien kotien” hankinta, pelasti suomalaisen kansanvallan. Kohottamalla itsensä koko maan pelastajaksi Vennamo pystyy rakentamaan kertomuksensa suhteessa Urho Kekkonen persoonaan ja liittämään oman toimintansa maan kohtalonky-

29. Vrt. Daniel P. Gunn, *Free Indirect Discourse and Narrative Authority in Emma*. *Narrative* 1 (2004), 40–42, 49–50. – *Nyt julkaistu Mari Hatavaran ja Kari Teräksen artikkeli on käynyt läpi tieteellisen vertaisarvioinnin.*

symyksiin. Vennamo toteaa Kekkosella olleen kolme linjaa ”maan etu, Neuvostoliiton etu ja oma etu” (KT, 94, 158; H, 53–54), joista viimeksi mainittu nousi hänen mukaansa hallitsevaksi Kekkosen vallanhimon vuoksi. Kekkosen valtapeli tuotti puolestaan hänen presidenttikaudellaan asteittain maahan sellaisen poliittisen järjestelmän, jota luonnehti poliittinen ja moraalinen rappio kaikkialla yhteiskunnassa. Vennamon mukaan Kekkosen onnistui murskaamaan tai alistamaan vastustajansa valtansa alle käyttämällä tehokkaasti ulkopoliittikkaa, ”Neuvostoliitolla pelottelua”, sisäpoliittisena aseenaan.

Vennamon muistelemalla tuottaman historiakuvan tehoa lisää politiikan henkilöiminen äärimmilleen ja siihen liittyvä tunneperäinen ja voimakkaasti kärjistävä kielenkäyttö, jonka avulla hän erottaa itsekkäät oman edun tavoittelijat ja epäitsekkäät isänmaan puolustajat jyrkästi toisistaan. Jälkimmäisiä edustaa oikeastaan vain Vennamo itse. Poliittista rappiota vasten hän saa oman toimintansa näyttämään rehelliseltä ja ryhdikkäältä. Vaikka Vennamo oli Kekkos-diktatuurin vanki, häntä ei kyetty kahlitsemaan.

Vennamo väittää teksteissään pyrkivänsä mahdollisimman suureen objektiivisuuteen menneisyyden käsittelyssä. Analyysimme osoittaa, että hän käyttää paljon sellaisia esitystapoja, joita on pidetty fiktionaalisina, todellisen mielen tiedolliset rajat ylittävinä. Vennamo esittää toisten historian henkilöiden mielensisältöjä, heidän ajatuksiaan, tunteitaan ja pyrkimyksiään sekä tiedettyinä tosiasioina että tuottaen niitä sellaisilla epäsuoran esittämisen keinoilla kuin psykokerronta ja vapaa epäsuora esitys. Niiden kautta toisten historian toimijoiden esitetään tunteneen, pyrkineen ja toimineen Vennamoa kohtaan tavoilla, joita vasten hän voi esittää oman toimintansa haluamallaan tavalla ja suotuisassa valossa. Erityisesti vapaan epäsuoran esityksen muoto, joka sekoittaa Vennamon kerrontaan toisille henkilöille oletettuja ajatuksia, mahdollistaa myös ironisen suhteen toisiin, negatiivisessa valossa esitettyihin historian toimi-

joihin. Joka tapauksessa se, samoin kuin psykokerronta, selvästi ylittää objektiivisen tiedon rajat, kun toisten henkilöiden mielensisältöjä esitetään tunnettuina vailla mitään viitteitä hyödynnettyyn dokumentaatioon.

Omaa mennyttä itseään esittäessään Vennamo käyttää hyväkseen haastattelu- ja kirjoittamisajan tietämystä esittääkseen menneet tapahtumat osana pitkää jatkumoa. Hän väittää havainneensa ja tienneensä monet vasta kuvattua aikaa myöhemmin seuranneet kehityskulut jo kuvattuna aikana, jolloin hänen visionäärisyytensä tulee esiin. Mentaalista toimintaa esittävä verbi ”tietää” esiintyy runsaasti myös Kekkosen yhteydessä. Kekkosen tietämäksi väitetään muun muassa hänen riippuvaisuutensa Vennamosta presidentiksi pyrkiessään, jolloin toiselle väitetty historiallinen tieto tukee Vennamon käsitystä omasta merkittävydestään. Muut toisten henkilöiden ajattelua koskevat verbit ovat usein hyvin tunnelatautuneita, jolloin toisten esitetään toimineen esimerkiksi kateudesta Vennamoa tai pelosta Kekkosta kohtaan. Toisille asetettujen ajatusten tehoa vielä lisää se, että niiden yhteydessä Vennamo kertojana käyttää suoraa tai epäsuoraa lainauksia toisten henkilöiden ajatuksista. Siten psykokerronta – toisen henkilön mielensisältöjen esittäminen kertojan kielellä ja ajattelua kuvaavia verbejä käyttäen – toimii retorisesti yhdessä sellaisten muotojen kanssa, joissa toisen mieltä esitetään tälle väitetysti kuuluvilla ilmauksilla (vapaa epäsuora esitys ja suora esitys). Toisten väitetyt intentiot yhdessä heidän kielensä jäljittelyn kanssa tuottavat illuusion siitä, että toisten historiallisten henkilöiden mieltensisällöt ovat tunnettuja ja Vennamon esitettävissä.

Toisen henkilön mielen esittämisen keinoista Vennamo kertojana käyttää selvästi eniten sellaisia, joissa käytetään ajattelua koskevia verbejä toisesta henkilöstä ja niitä, joissa kahden subjektin äänet sekoittuvat (erityisesti vapaa epäsuora esitys). Vennamo hyödyntää sekä ajallisen etäisyyden että kertojan asemansa tuottamaa valtaa

kuvata sekä mennyttä itseään että erityisesti toisia poliittisia toimijoita tavoilla, jotka pönkittävät hänelle mieluisaa historiakuva. Vennamon tapa esittää toisten ajatukset ja pyrkimykset oman kerrontansa joukossa mahdollistaa sen, että ne tulevat epäsuorasti tunnetuiksi hänen vastaanottajilleen ilman, että Vennamo suoraan väittäisi niitä.

Samat kerronnallistamisen strategiat voivat toimia niin muistelmassa kuin haastattelussa, mutta ilmetä niissä eri tavoin aineiston ominaispiirteiden vuoksi. Tutkimuksemme materiaaleista haastattelu näyttäytyy muotona, jossa Vennamo keskustelun osapuolena sekä itse että välillä haastattelijan pakottamana ottaa huomioon ja kumoaa omia väitteitään vastustavia argumentteja. Kirjailijan hallitsemassa kirjoitetussa muodossa Vennamo käyttää enemmän piiloisen vaikuttamisen keinoja, kuten näkökulmavaihdoksia ja eri subjektien kielen sekoittamista. Haastattelussa Vennamon kertomus pysyy sisällöllisesti ydinkohdiltaan samana kuin muistelmateoksissa, vaikka uusia teemoja, taustoituksia ja sävyjä tulee esiin keskustelun aikana. Haastattelussa Vennamo on astetta avoimempi ja suorapuheisempi kuin suoraan julkisuuteen tarkoitetuissa teksteissään. Vain muutama vuosi

aikaisemmin kirjoitetut muistelmat näyttävät kuitenkin pääosin lukinnee Vennamon historiatulkinnan, johon hänellä ei ollut tarvetta tehdä suuria muutoksia edes Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen.

Abstract: Kekkonen, Political Degradation and I: Veikko Vennamo Narrating the Past in Oral History Materials.

This article studies the memoirs and interviews of Veikko Vennamo, a populist politician and Member of Parliament. We investigate Vennamo's image of the past and the narrative strategies he uses in communicating it. The methods of the article come from oral history studies and narrative studies. We understand memoirs and interviews as narratives where the subject matter and the rhetorical devices converge. The focus is on the modes Vennamo uses to portray his own past mind and the minds of other historical subjects. Detailed analysis of the texts demonstrates how Vennamo capitalized the discursive power endowed to him in his role as a retrospective narrator. In particular, mental verbs and linguistic forms mixing the voices of the narrating subject with the (alleged) voices of the others are used to promote a certain view of history.

Keywords: image of the past, narrative rhetoric, oral history, mind representation, populism, Finland, 20th Century

Propagandasotaa kerettiläisiä vastaan

FM Reima Välimäki on tohtorikoulutettavana kulttuurihistorian oppiaineessa Turun yliopistossa. Sähköposti: rsmval@utu.fi.

Julkisen mielipiteen muokkaus konfliktitilanteissa ei ole 1900-luvun keksintö. Erityisen tärkeää mielipidevaikuttaminen on ollut silloin, kun on hyökätty sisäistä vihollista vastaan. Siinä missä 2000-luvulla on pelätty terroristisoluja ja nuorisoa turmelevia radikaalisarnaajia, 1200–1400-luvuilla oltiin vakuuttuneita, että harhaopin saarnaajat eli kerettiläiset johtivat yksinkertaisia uskovaisia kadotukseen ja pahimmillaan kapinaan. Niinpä kerettiläisyyden inkvisiittorit eivät voineet tyytyä vain kuulustelemaan ja tuomitsemaan harhaoppisia: he kävivät myös mediasotaa monella rintamalla.

Kun inkvisiittorit paavin tai piispan valtuuttamana aloittivat toimintansa uudella alueella, paikalliset viranomaiset olivat usein ensimmäinen voitettava vastustaja, eikä kirkonmiestenkään apuun voinut aina luottaa. Varsinkin paa villiset inkvisiittorit olivat ulkopuolisia, vakiintuneille valtarakenteille vieraita vaikutusvaltaisia tuomareita. He kohtasivat vastustusta siitä yksinkertaisesta syystä, että harva vallanpitäjä pi-

tää varpailleen astumisesta. Monet inkvisiittorit kamppailivat milloin kaupunkien raatien, milloin vastahankaisen piispan kanssa. Vastaavasti inkvisitio onnistui varmimmin, jos sillä oli takanaan sekä maalliset että kirkolliset ruhtinaat.

Tällainen tilanne syntyi 1390-luvulla Passaun hiippakunnassa Ylä-Itävallassa, missä saksalainen inkvisiittori Petrus Zwicker kävi kirkon ja papiston arvovaltaa kritisoineiden valdesilaisten kimppuun paikallisen piispan valtuuttamana. Oikeudenkäynnit olivat osa laajempaa valdesilaisten vainoa 1300-luvun lopun saksankielisessä Euroopassa. Inkvisitioiden viimeisessä vaiheessa vuosina 1397–1398 Zwickerillä oli Itävaltan herttuoiden tuki ja Steyrin linnanherran apu vastaanhangoittelevien kerettiläisten raahaamiseksi oikeuden eteen.

Alku ei ollut ollut yhtä helppo. Oikeudenkäyntien alkuvaiheessa Zwicker oli herttua Albrecht III:n kuollessa yllättäen elokuussa 1395 menettänyt aiemman poliittisen tukijansa. Aina-kin yksi paikallinen pappi vastusti itsepintaisesti inkvisiittorin hänelle määräämiä tehtäviä, vaikka papiston piti pyydettyä avustaa inkvisiittoria kaikin keinoin. Asiakirjassa, jossa Zwicker nimitti itselleen avustajan, hän valittikin tehtävänsä raskautta.

Asemansa vahvistamiseksi Zwicker kävi poikkeuksellisella tarmolla valistamaan kansaa kerettiläisyyden vaaroista. Vuonna 1395 hän viimeisteli laajan poleemisen traktaatinsa valdesilaisuutta vastaan. Teoksesta tuli keskiajan suosituimpia harhaoppitraktaatteja ja se käännettiin

pian latinasta saksaksi. Syyskuussa 1395 Zwicker kirjoitti myös uusille herttuaille vetoituksen, jossa hän luetteli kaikki keksimänsä noin 90 tapaa, joilla valdesilaiset uhkasivat katolista kirkkoa ja kristillistä yhteiskuntajärjestystä, esimerkiksi kieltämällä pyhimysten voiman tai kieltäytymällä valojen vannomisesta. Laajalle levinnyt kirje oli ilman muuta tarkoitettu julkiseksi.

Lähes varmasti Zwicker käytti myös aikansa massamediaa eli saarnasi itse. Laajimman levikin saattoi alueen kymmenissä seurakunnissa kuitenkin saavuttaa seurakuntapappien avulla. Inkvisiittorin kirjallisina lähettämät määräykset saapua oikeuden eteen luettiin ääneen messun yhteydessä, useiden viikkojen ajan ja kaikissa seurakunnissa, joissa kerettiläisyyttä epäiltiin. Zwicker panosti poikkeuksellisen paljon näiden haastekirjeiden (*citationes*) muotoiluun. Hän puhutteli valdesilaisia näiden itsestään käyttämällä nimityksellä *di kunden lawt* (tunnettu väki) ja antoi papeille määräyksiä lukea tekstit sekä selvästi, ymmärrettävästi että eläväisesti.

Oikeudenkäyntien edetessä seurakuntalaiset pääsivät jopa itse osallistumaan tuomittujen häpeärangaistuksiin esimerkiksi kulkemalla kirkkoon sen ovien eteen makaamaan asettuneen katumuksentekijän yli. Rangaistusten syyt ja seuraukset selitettiin saarnoissa.

Julkinen mielipide Ylä-Itävallassa muuttui selvästi kerettiläisvastaiseksi, vaikkei yksin inkvisiittorin ponnistusten ansiosta. Vainoista ahdistuneet kerettiläiset nimittäin pelasivat vainoajiensa pussiin. Syyskuussa 1395 valdesilaiset polttivat inkvisiittoria majoittaneen papin talon Steyrin kaupungissa, vuotta myöhemmin Wolfnerin kylän vikaari palvelijoineen menehtyi vastaavassa tuhopoltossa, ja vuonna 1397 hänen seuraajansa vältti saman kohtalon täpärästi. Ei liene täysin sattumaa, että samoihin aikoihin maalliset ruhtinaat huomasivat, että kerettiläisiä vastaan olisi jotenkin toimittava. Jo keskiajalla propagandasodan saattoi voittaa, jos teki vähemmän virheitä kuin vastustaja.

Kirjoittamisesta

Eva Johanna Holmberg ja Katja Ritari

Keskustelua historian kirjoittamisesta

Victor Hugo tunsi varmasti monen kirjoittajan tapaan luomisen tuskaa ja alastomuutta tekstin-
sä ääressä. Kerrotaan, että hän jopa antoi vaat-
teensa miespalvelijansa haltuun estääkseen itse-
ään karkaamasta kirjoituspöydän äärestä ulko-
maailmaan. Sittemmin tarina on osoittautunut
epätodeksi. Tarinat kirjoittajien omalaatuista
keinoista taistella *writer's blockiksi* tunnettua il-
miötä vastaan, olivat ne sitten tosia tai eivät, ker-
toivat sekä kirjoittamisen monenlaisista haas-
teista että kirjoittamisen käytäntöjen ruumiilli-
suudesta. Toisinaan epätoivoiset yritykset hou-
kutella lauseita ja argumentteja paperille, tietokoneen näytölle tai pergamentille ovat jopa
mielenkiintoisempia kuin kirjailijoiden teokset.
Vai mitä ajattelemme vaikkapa Dan Brownin yri-
tyksistä saada luovuus virtaamaan roikkumalla
päivittäin katosta pää alaspäin, tai hänen muna-
kellon tarkkuudella tekemistään punnerruksista
ja vatsalihasliikkeistä?

Dosentti, FT Eva Johanna Holmberg on yliopistotutkija
Helsingin yliopiston tutkijakollegiumissa. Sähköposti:
eva.holmberg@helsinki.fi.

Dosentti, PhD Katja Ritari on yliopistotutkija Helsingin
yliopiston tutkijakollegiumissa. Sähköposti: katja.
ritari@helsinki.fi.

Kirjoittamisen haasteet ja ihanuudet ovat tut-
tuja myös tutkijalle. Se sai meidät paitsi kerää-
mään hyllyihimme akateemista *self-help* -kirjalli-
suutta myös järjestämään aiheesta talvikoulun
Helsingin yliopiston tutkijakollegiumissa 26.–
29.1.2016. Talvikoulun otsikoksi keksimme huu-
dahduksen 'Write Now!'.

Tapahtuman tarkoitus oli avata helsinkiläisil-
le jatko-opiskelijoille tieteellisen kirjoittamisen
monimuotoisuutta ja kannustaa oman kirjoitta-
jäänen etsimiseen niin luentojen kuin työryh-
mätyöskentelyn voimin. Emme halunneet saar-
nata kovaa ja korkealta yhtä ainoaa oikeaa tapaa
kirjoittaa tutkimussuunnitelmia, artikkeleita tai
väitöskirjan johdantoja, vaan näyttää opiskeli-
joille, että myös varttuneemmilla tutkijoilla on
omituksia käytänteitä, rutiineja ja tekstin tuotta-
misen ongelmia. Pyrimme osoittamaan, että jat-
ko-opiskelijat eivät ole ongelmiseen yksin, vaika
kirjoittaminen usein onkin luonteeltaan yksi-
näistä puurtamista niukkenevien resurssien
keskellä. Näiden toivottujen terapeutistien sivu-
vaikutusten lisäksi tarkoitus oli myös inspiroida
ja valaa uskoa omaan kirjoittamiseen.

Kollegamme historioitsija Josephine Hoe-
gaertsin puheenvuoro käsitteli kirjoittamisen
ruumiillisuutta ja tämän ruumiillisuuden näke-
mistä ajattelun mahdollistajana eikä niinkään
esteenä. Josephine kertoi myös käsin kirjoittami-
sen merkityksestä omalle ajattelulle ja argu-
mentin muodostamiselleen. Historioitsija Tho-
mas Devaney puolestaan käsitteli tunteiden ja
mielikuituksen roolia akateemisessa kirjoitta-

misessa. Hän esitteli joitakin akateemisen kirjoittamisen pahoja tapoja, kuten tutkimuksen etäännyttäminen abstraktiksi asiaksi sen sijaan, että puhuisimme siitä aktiivisesti minä-muodossa.

Etäännyttämällä tutkimuksen itsemme ulkopuolelle pyrimme luomaan illuusion siitä, että ilmaisemme vain objektiivisen totuuden ja esitämme itsemme puolueettomina ja tunteettomina tarkkailijoina, jotka vain raportoivat todellisuudesta. Humanistisessa ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa on kuitenkin kyse aina tutkijan valinnoista ja tulkinnoista. Kirjoittamalla itsemme mukaan tutkimukseen tuomme esiin oman kiinnostuksemme ja intohimomme aiheeseen ja saamme sitä kautta myös yleisömmme innostumaan. Devaney rohkaisi osallistujia kirjoittamaan omalla äänellään ja kertomaan, miten tutkimusaiheemme on vaikuttanut meihin ja miksi tutkimusta teemme. Inspiroiva esitys sai yleisön pohtimaan suhdettaan omaan tutkimusaiheeseensa ja siitä kirjoittamiseen uudella tavalla. Tulevaisuudessa saamme nähdä, millaisia hedelmiä tämä kantaa.

Historioitsijan työhön ja kirjoittamiseen liittyy olennaisesti tarinallisuus, kuten historioitsi-

jat Thukydideestä Hayden Whiteen ovat ajatelleet. Tarinoimme paitsi teksteissämme myös luennoitsijoina opiskelijayleisön edessä. Historiankirjoituksen tarinallisuuden voi toisinaan nähdä myös niin sisäänrakennetuksi, ettei sen läsnäoloa ja voimaa aina edes huomata, tai haluta tunnustaa. Kansakuntia on rakennettu ja vihollisia tuhottu historian keinoin, joskaan jälkimmäiseen emme toki halua tässä kannustaa. Talvikoulun osallistujien palautteesta näkyi, että erityisesti historioitsijoiden anti inspiroi ja kannusti osallistujia kirjoittamaan itsensä, tunteensa ja mielipiteensä tekstiin, ja tekemään ne näkyvämmiksi. Tämä pohdiskelu tekee työstämme kiehtovaa, vie viestejämme perille ja voi myös purkaa sitkeitä stereotyyppioita pölyisistä ja tylsistä historiateoksista.

Näinä kieltämättä synkkinä aikoina, kun tieteellinen tutkimus tuntuu uhatulta, historioitsijoiden on hyvä muistaa erityisvahvuutensa. Te-roittakaamme siis kynämme, ladatkaamme läppärimme ja uskaltakaamme löytää oma äänemme, rohkeasti! Se palvelee paitsi meitä myös lukijoitamme.

Syvälluotaus

Veli-Matti Rautio

Vanhalla tavalla uutta ensimmäisen maailmansodan taustoista

Christopher Clark: *Die Schlafwandler. Wie Europa in den Ersten Weltkrieg zog.* Deutsche Verlags-Anstalt 2014. 895 s. ISBN 978-3-421-04359-7.

Ensimmäisen maailmasodan syttymisen vuosipäivä tuotti varsinaisen tulvan sotaa käsittelevää tutkimuskirjallisuutta.¹ Tästä runsaasta tarjonnasta on yllättäen eniten huomiota osakseen saanut Christopher Clarkin vuonna 2012 ilmestynyt *The Sleepwalker: How Europe Went to War in 1914*, jonka saksankielistä versiota tässä esitellään. Kirjan suosiosta Saksassa kertoo se, että nyt arvioitava painos on neljästoista uusintapainos vuonna 2013 ilmestyneestä ensimmäisestä painoksesta. Leikkimielisesti voikin todeta, että jos Saksassa jaettaisiin Suomen tapaan Tieto-Saksa-palkinto, niin sen olisi viime vuonna saanut mitä suurimmalla todennäköisyydellä ulkomaalaisuudestaan huolimatta Christopher Clark.

FT Veli-Matti Rautio on väitellyt yleisestä historiasta Tampereen yliopistossa. Sähköposti: rautveli@gmail.com.

Kirjan kirjoittaja Sir Christopher Clark on Australiassa syntynyt (1960) Cambridgen yliopiston (ST Catharine's College) Euroopan uudemman ajan historian professori, joka on jo aikaisemmassa tuotannossaan erikoistunut Saksan ja erityisesti Preussin historiaan.² Sir-liitteen hän sai etunimensä eteen viime vuonna, kun hänet aateloitiin ulkoministeriön aloitteesta Saksan ja Ison-Britannian keskinäisten suhteiden edistämisestä. Hän on myös vuodesta 2010 ollut Britannian akatemian jäsen.

Yllätyksenä Clarkin kirjan saamaa huomiota voidaan pitää siitä syystä, että metodisesti ja esitystavaltaan kirja ei edusta sen enempää historian tutkimuksen kuin sotahistoriankaan nyky-syntyä. Päinvastoin se on perinteistä poliittista historiaa, voi jopa sanoa diplomatian histo-

1. Clarkin kirjan ohella muita huomioitavia tutkimuksia ovat esimerkiksi Oliver Janz, *Der Grosse Krieg*. Campus 2013; Adam Hochschild, *Der Grosse Krieg. Der Untergang des alten Europa im Ersten Weltkrieg*. Klett-Gotta 2013; Gerd Krumeich, *Juli 1914. Eine Bilanz*. Ferdinand Schöningh 2014; Jörn Leonhard, *„Die Büchse der Pandora“. Geschichte des Ersten Weltkrieges*. Verlag C. H. Beck 2014; Herfried Münkler, *Der Grosse Krieg. Die Welt 1914–1918*. Rowolt 2013; Ernst Piper, *Nacht über Europa. Kulturgeschichte des Ersten Weltkrieges*. Propyläen-Verlag 2013; Benjamin Ziemann, *Gewalt im Ersten Weltkrieg*. Klartext 2013.

2. Christopher Clark, *Iron Kingdom. The Rise and Fall of Prussia, 1600–1947*. Allen Lane 2006 (ilmestynyt Saksassa nimellä: *Preussen. Aufstieg und Niedergang 1600–1917*. Pantheon 2008). Christopher Clark, *Kaiser Wilhelm II. Life and Power*. Pearson Education Limited 2000 (ilmestynyt Saksassa nimellä: *Wilhelm II. Die Herrschaft des letzten deutschen Kaisers*. Pantheon 2008).

riaa. Kuvaavaa kirjan lähestymistavalle on se, että sen laajasta lähdeluettelosta ei löydy esimerkiksi Jürgen Kockan sosiaalhistoriallista klassikkoteosta Saksan keisarikunnan luokkarakenteesta ensimmäisen maailmansodan aikana. Niin ikään lähdeluettelosta puuttuvat Benjamin Ziemannin uutta sotahistoriaa edustavat siviilien ja sotilaiden sotakokemuksia ensimmäisen maailmansodan ajalta käsittelevät teokset.³

Clarkin kirjan lähestymistapa ensimmäiseen maailmansotaan on myös tyystin toinen kuin Arte-televisiokanavan tuottaman ja Suomessakin nähdyn dokumentaarisen tv-elokuvan Suur sodan päiväkirjat, jossa seurataan 14 eri henkilön elämänvaiheita ensimmäisen maailmasodan aikana heidän päiväkirjamerkintöjensä pohjalta. Sama arkipäivänhistorian näkemyksiä painottava lähestymistapa aiheeseen on myös Berliinin valtion kirjastolla, jonka aloitteesta on koottu sodan arkipäivää dokumentoiva digitaalinen arkisto.⁴

Tutkimuskysymys ja kirjan rakenne

Clark etsii melkein 900 sivua käsittävissä kirjajärkälössään vastausta kysymykseen, miten ensimmäinen maailmansota syttyi. Varsinaisen pääkysymyksensä ohella hän joutuu ikään kuin pakosta ja vastoin tahtoaan käsittelemään myös kysymyksiä: miksi sota syttyi ja kuka kantaa vastuun sen syyntymisestä?

Kuten Clark kirjansa johdannossa toteaa, viime vuosikymmeninä ensimmäisen maailmansodan synnyn tutkimusta ovat hallinneet rakenteelliset selitykset: imperialismiin, nationalismiin, kilpavarustelun, liittokuntien, finanssipääoman, kansallisen kunnian ja liikekannallepanon näkökulmat. Clarkin mukaan hänen kirjansa poikkeaa tästä tutkimuksen valtavirrasta siinä, että häntä ei varsinaisesti kiinnosta se, miksi sota syttyi, vaan miten se syttyi. Toisin sanoen hän haluaa kirjassaan tutkia, millaisen päätöksentekokulttuurin seurauksena sota syttyi: ketkä soittaa käyvi maiden johdossa päätöksentekoon osallistuvat, millä motiiveilla ja millaisessa pää-

töksentekotilanteessa sekä millaisella informaatiolla. Hän toki myöntää, että sodan syyntymisen tapa on yhteydessä sodan syyntymisen syihin ja syllisyyskysymykseen.

Kirjan nimeä *Die Schlafwandler* (The Sleepwalkers), unissakävelijät, on sivuttu myös tämän aikakauskirjan palstoilla.⁵ Kirjan nimi ei kuitenkaan ole niin yksiselitteinen ja helposti aukeava kuin ensi kuulemalta tuntuisi. Clark paljastaa nimen merkityksen vasta kirjansa viime sivuilla. En halua viedä lukijalta löytämisen ja ymmärtämisen iloa, joten en paljasta sitä tässä, mutta liian helppoja tulkintoja siitä tulisi välttää.

Clark esittää tutkimuksensa tulokset kolmessa pääluvussa. Niistä ensimmäisessä hän käsittelee Serbian ja Itävalta-Unkarin sisä- ja ulkopoliittikkaa sekä poliittista kulttuuria ennen Sarajevon laukauksia. Asiaan vihkiytymättömälle monet Clarkin luvussa esittämät tosiasiat tai tulkinat saattavat tulla yllätyksenä kuten esimerkiksi se, että Serbia pienestä koostaan huolimatta ei ollut heinäkuun 1914 kriisissä suurvaltapolitiikan uhri, vaan äärintationalistinen ja aggressiivinen toimija, jonka poliittista kulttuuria leimasi poliittinen väkivalta. Itävalta-Unkari taas ei välttämättä ollut niin hajanainen ja epämoderni valtioliitto, jollaisena sodan voittajat ja osittain

3. Jürgen Kocka, *Klassengesellschaft im Krieg. Deutsche Sozialgeschichte 1914–1918*. Vandenhoeck & Ruprecht 1973; Benjamin Ziemann, *Front und Heimat. Ländliche Kriegserfahrung in Südlichen Bayern 1914–1924*. Klartext Verlag 1997; Benjamin Ziemann & Bernd Ulrich (toim.) *German Soldiers in the Great War*. Pen & Sword 2010. Suomen osalta sotahistorian nykysuuntausta kuvaavat hyvin esimerkiksi Ville Kivimäen ja Erkkä Pehkosen teokset. Ks. Ville Kivimäki, *Murtuneet Miehet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945*. Wsoy 2013; Erkkä Pehkonen, *Poikasi täältä jostakin. Jatkosodan tunteelliset sotilaat ja heidän kerrontansa kirjeenvaihdossa*. Jyväskylä Studies in Humanities 2013.

4. 14 – Tagebücher des Ersten Weltkrieges. Doku-Drama von Jan Peter und Yury Winterberg. Deutschland/Frankreich/Kanada 2014. Arte. Europeana Collections 1914–1918, <http://www.europeana1914-1918.eu/en> (1.2.2016).

5. Jouni Matti Kuukkanen, Miksi kirjoittaa historiaa? *Historiallinen Aikakauskirja 2* (2015), 193.

myöhempi historiantutkimus ovat sen halunneet nähdä. Ainakin itselleni oli uutta Clarkin kirjassaan kertoma tieto, jonka mukaan Itävalta-Unkarissa pohdittiin ennen ensimmäisen maailmansodan syttymistä slaavilaisten kansojen nostamista saksaa ja unkaria puhuvien väestönsien rinnalle. Merkittäväksi asian tekee se, että Sarajevossa serbinationalistien toimesta surmattu kruununperillinen Franz Ferdinand kannatti tätä suunnitelmaa.

Kirjan toisessa osassa Clark käsittelee Euroopan turvallisuuspoliittista tilannetta ennen sotaa: liittokuntien syntyä, ulkopoliittista päätöksentekoa eri maissa sekä konflikteja Balkanilla ja Marokossa. Heikoimmillaan luku on yleisesti tiedossa olevien asioiden toistamista, kuten esimerkiksi liittokuntien syntyä käsittelevä osio. Se tosin palvelee taustana Clarkin esittämälle keskeiselle sodan syttymistä koskevalle johtopäätökselle, jonka mukaan Euroopan poliittinen tilanne muuttui radikaalisti vuoden 1887 jälkeen: suurvaltojen keskinäisissä suhteissa siirryttiin moninapaisesta kaksinapaiseen järjestelmään. Yksittäisten valtioiden sijasta kansainvälisen politiikan näyttämölle tulivat sotilasliitot. Clarkin mukaan kaksinapaisen järjestelmän syntymisen jälkeen kaikki suurvaltojen konfliktit sisälsivät suursodan siemenen aina Marokon ensimmäisestä kriisistä (1905) Sarajevon laukauksiin saakka.

Parasta antia luvussa on Clarkin analyysi suurvaltojen (Iso-Britannia, Venäjä, Saksa, Ranska, Itävalta-Unkari) ulkopoliittisesta päätöksenteosta: kuka tai ketkä ulkopoliittista valtaa käyttivät, mikä rajoitti heidän vallankäyttöään, mitkä tahot osallistuivat vallankäyttöön suoraan tai epäsuorasti ja mikä oli sotilaiden osuus tässä vallankäytössä. Yksittäisenä hämmentävänä tietona voi luvusta poimia esiin sen, että Clarkin mukaan Venäjää pidettiin yleisesti 1900-luvun alussa maana, jolla oli loistava tulevaisuus edessään. Käsitys perustui Venäjän liikkeelle nytkähtäneen teollistumisen ja valtavan väestöpotentiaalinalin havaitsemiseen. Kukaan ei Clarkin mu-

kaan osannut aavistaa, että tuleva sota johtaisi Venäjän luhistumiseen.

Kirjan kolmannessa osassa Clark siirtyy käsittelemään kirjansa pääkysymystä, miten sota syntyi. Hän käy yksityiskohtaisesti läpi sotaan johtaneen poliittisen päätöksenteon sodan synnyn kannalta keskeisissä valtioissa aina Sarajevon laukauksista (28.6.1914) sodan syttymiseen saakka (3.8.1914). Clark keskittyy analysoimaan sitä, kuinka ja missä tarkoituksessa päätökset liikekannallepanon aloittamisesta eri maissa tehtiin. Erityisen tarkasti hän analysoi Venäjän liikekannallepanon taustoja ja sen merkitystä kriisin kärjistymiseen. Osa voidaan nähdä myös jatkona kirjan toiselle osalle, jossa alustavasti on jo kuvattu eri maiden ulkopoliittisen päätöksenteon mekanismeja. Nyt ne ikään kuin testataan konkreettisesti tilanteessa, jossa suursodan vaara Itävalta-Unkarin Serbialle esittämän nootin (23.7.1914) seurauksena uhkaa Eurooppaa.

Osa sisältää monia ainakin maallikolle yllättäviä tietoja sodan taustoista. Esimerkiksi sen että Itävalta-Unkarin nootti oli tarkoituksella laadittu niin, ettei Serbia suvereenina valtiona voinut sitä hyväksyä. Toisaalta Serbian ei ollut mitään syytä hyväksyä nootin kaikkia vaatimuksia, koska Venäjä oli jo ennen vastauksen laatimista vakuuttanut sille, että se tulee kaikissa tilanteissa puolustamaan Serbian koskemattomuutta.

Viime vuosina ensimmäisen maailmansodan syttymistä käsittelevä tutkimus on keskittynyt selvittämään eri maiden osuutta sodan syttymiseen.⁶ Clark hyödyntää kirjassaan tätä tutkimus-

6. Clarkin kysymyksenasettelun kannalta merkittävimmät tutkimukset ovat Konrad Canis, *Von Bismarck zur Weltpolitik. Deutsche Aussenpolitik 1890 bis 1902*. Akademie Verlag 1997 ja *Bismarcks Aussenpolit 1870 bis 1890. Aufstieg und Gefährdung*. Schöningh Ferdinand GmbH 2008. Ks. myös Niall Ferguson, *The Pity of War*. Penquin 1998; Günther Kronenbitter, *"Krieg im Frieden". Der Führung der k.u.k. Armee und die Grossmachtpolitik Österreich-Ungars 1906–1914*. Oldenboui ; 2003; Sean McMeekin, *The Russian Origins of the First World War*. Harvard University

ta ja vahvistaa omin tutkimuksin sen antamaa kuvaa ja ennen kaikkea esittää uskottavan kokonaistulkinnan sodan syttymisen mekaniikasta ja eri maiden osuudesta sodan syttymiseen. Sen sijaan hän ei käsittäkseni ole löytänyt uusia sensaatiomaisia lähteitä näkemyksensä tueksi, vaikka onkin kirjaa kirjoittaessaan käynyt läpi lukijaa mykistävän määrän eri lähdemateriaaleja.

Clark vastaan Fritz Fischer

Clarkin esittämä kokonaistulkinta sodan syttymisestä ja erityisesti hänen arvionsa Saksan osuudesta sodan syttymiseen on herättänyt ymmärrettävistä syistä paljon huomiota Saksassa. Liittyhän se oleellisesti saksalaisten minäkuvaan ja käsitykseen omasta historiastaan.⁷ Aina 1960-luvulla käytyyn niin sanottuun Fischerkiistaan saakka (Länsi-)Saksassa kiistettiin Versaillesin rauhansopimuksen tulkinta, jonka mukaan Saksa ja sen liittolaiset olivat yksin syyppäitä sodan syttymiseen. Sen jälkeen vallitsevana näkemyksenä on ollut Fischerin ja tämän oppilaiden tulkinta, jonka mukaan Saksa kantaa pääsyyyn sodan syttymisestä. Fischerin tunnetun teesin mukaan se antoi Itävalta-Unkarille (5.7.1914) niin sanotun avoimen valtakirjan (*Blancoscheck*) rankaisuretkeen Serbiaa vastaan tietäen hyvin sen johtavan eurooppalaiseen suursotaan.⁸

Clark kiistää kirjassaan Saksan syyllisyyden sotaan ja erityisesti Fischerille niin tärkeän teesin Itävalta-Unkarille annetusta avoimesta valtakirjasta. Hänen mukaansa Saksan liikekannallepanomääräys (1.8.1914) oli seurausta Venäjän liikekannallepanosta (30.7.1914). Siitä osavastuun kantaa myös Ranska, jonka presidentti Raymond Poincare oli neuvottelumatkallaan Pietarissa (20.–23.7.1914) kannustanut Venäjää esiintymään tiukkana Itävalta-Unkarin ja Saksan vaatimuksia kohtaan. Iso-Britannia taas asettui pienen horjumisen jälkeen tukemaan Ranskan tiukkaa linjaa heinäkuun kriisissä, koska sille keskeistä oli oman maailmanpoliittisen aseman

säilyttäminen myös kriisin jälkeen. Toisin sanoen kaikki sotaan osallistuneet suurvallat kantavat yhtäläisen osavastuun sen syttymisestä.

Berliinissä käydyissä neuvotteluissa (5.–6.7.1914) taas oli Clarkin mukaan kysymys Itävalta-Unkarin sodasta Serbiaa vastaan, jolle Saksa antoi tukensa, koska ei uskonut Venäjän haluun laajentaa konfliktia suursodaksi. Saksan intressissä oli sodan rajaaminen Balkanille ja mahdollisen suursodan syttyessä Ison-Britannian pitäminen sen ulkopuolella.

Clarkin esittämästä tulkinnasta voi olla perustellusti eri mieltä. Voi esimerkiksi kysyä, eikö Saksa kuitenkin seisonut heinäkuun kriisin aikana temppelein harjalla. Sen liittolainen Itävalta-Unkari esitti uhkavaatimuksen (23.7.), aloitti liikekannallepanon (26.7.) ja julisti sodan (28.7.) Serbialle, jonka käytös konfliktissa oli tietenkin nykymittapuun mukaan moitittavaa. Saksa olisi voinut niin halutessaan pysäyttää kehityksen, joka vallitsevien liittosuhteiden mukaan väistämättä tulisi johtamaan suursotaan. Eikö Ranskan, Venäjän ja Ison-Britannian käytöstä kriisin aikana voida selittää juuri tästä näkökulmasta: ne yrittivät tiukalla asenteellaan viestittää Sak-

⁷ Clarkin tutkimus on ollut keskeinen lähtökohta esimerkiksi Seppo Hentilän (2011) *Press* 2011; Andreas Rose, *Zwischen Empire und Kontinent. Britische Aussenpolitik vor dem Ersten Weltkrieg*. Des Deutschen Historischen Instituts London 2011; Stefan Schmidt, *Frankreichs Aussenpolitik in der Julikrise 1914. Ein Beitrag zur Geschichte des Ausbruchs des Ersten Weltkrieges*. Oldenbourg 2009.

⁷ Tässä on keskitytty kirjan vastaanottoon Saksassa, koska siellä kirja on saanut eniten huomiota osakseen. Luonnollisesti kirja on huomioitu myös muissa sotaan osallistuneissa maissa: Ranskassa, Itävallassa, Serbiassa ja Venäjällä. Kiinnostus näissä maissa on ollut kuitenkin Saksaan verrattuna pienempää; ainakin jos asiaa arvioi kirjan myyntilukujen perusteella. Toisena täsmennyksenä mainittakoon, että tässä esittelyssä ei ole käsitelty Clarkin kirjan vastaanottoa tieteellisissä aikakauslehdissä.

⁸ Ensimmäisen maailmansodan tutkimuksesta ja Fischer-kiistasta tarkemmin ks. esim. Seppo Hentilä, *Jaettu Saksa, Jaettu historia. Kylmä historiansota 1945–1990*. SHS 1994, 158–164; Wolfgang J. Mommsen, *Die Urkatastrophe Deutschlands. Der Erste Weltkrieg*. Gebhard. *Handbuch der deutschen Geschichte. Band 17*. Klett-Cotta 2002, 1–21.

salle ja Itävalta-Unkarille, että ne ovat valmiita sotaan.

Lisäksi keskeisiä lähteitä voidaan tulkinta toisin kuin Clark. Edellä puheena olleesta tapaamisesta kertovia lähteitä Clark tulkitsee esimerkiksi siten, että ne tukevat hänen johtopäätöstään, jonka mukaan Saksa antoi ”luvan” Itävalta-Unkarille välittömästi toteutettavaan paikalliseen poliisitoimeen Serbiaa vastaan. Kuitenkin kirjassa mainittuja ja osittain siteerattuja itävaltalaisunkarilaisia lähteitä voidaan lukea myös niin, että niistä ilmenee Saksan jo tuossa vaiheessa ottaneen huomioon suursodan mahdollisuuden.

Eli kysymystä Saksan syyllisyydestä sodan syttymiseen ei ole vielä lopullisesti ratkaistu eikä teesiä Saksan antamasta avoimesta valtakirjasta Itävalta-Unkarille ole lopullisesti kumottu. Toisaalta voi Clarkin tavoin kysyä: mitä merkitystä näillä kysymyksillä enää on?

Uusi historiasota

Clarkin kirja on synnyttänyt Saksassa pienimuotoisen historiasodan. Esimerkiksi vanhemman polven historiantutkijat Heinrich August Winkler ja viime vuonna kuollut Hans-Ulrich Wehler ovat päivälehdissä ilmestyneissä arvosteluissaan kiistäneet Clarkin esittämän tulkinnan Saksan syyllisyydestä ja ovat olleet huolissaan kirjan vaikutuksista saksalaisten käsityksiin lähimenneisyydestään.⁹

Winklerin mukaan Clark ei pysty kirjassaan uskottavasti todistamaan keskeistä väitettä, jonka mukaan Saksa olisi pyrkinyt heinäkuun kriisin aikana vain rajoitettuun sotaan Balkanilla. Väitettä vastaan puhuvat niin Saksan sotilaskommandon kuin valtakunnankanslerin Teobald von Bethmann Hollwegin lausumat tuolta ajalta. Mitään Clarkin konstruoimaa merkittävää ristiriitaa sotilaiden ja siviilien sodan päämäärien välillä ei Winklerin mukaan Saksassa ollut. Näkemyseroista huolimatta kummallakin osapuolella oli tiedossa, että Itävalta-Unkarille annettu lupaus poliittisesta ja sotilaallisesta tuesta piti sisällään suursodan mahdollisuuden. Se että Bethmann

Hollveg uskoi ja toivoi sodan rajoittuvan Balkanille, ei muuta muuksi tätä lähtein dokumentoitua peruskuvia.

Wehlerin mukaan Clarkin tulkinta perustuu eräänlaiseen tutkimukselliseen näköharhaan. Poliittiseen historiaan keskittynyt Clark ei näe keisarikunnan rakenteissa ja jatkumoissa ilmennyttä aggressiivista nationalismia, imperialismia, militarismia sekä sivistys- ja talousporvariston demokratian vastaisuutta. Kaikkia ilmiöitä, jotka Wehlerin mukaan selittävät Saksan poliittisen ja sotilaallisen eliitin valmiutta aggressiiviseen käyttäytymiseen ja ennaltaehkäisevän hyökkäyssodan aloittamiseen. Molemmat ovat myös ilmaisseet huolensa siitä, että Clarkin kirja saattaa vahvistaa Saksassa sekä historian revisionistisia tulkintoja että uudentyyppejä päivän politiikan tarpeisiin laadittuja tulkintoja menneisyydestä.

Winklerin mukaan kirjan suuri suosio Saksassa selittyy sillä, että vanhempi sivistysporvaristo lukee kirjaa kuin kuunteli synninpäästöä, jonka keskeisenä sisältönä ei ole ilmoitus syntien anteeksiannosta, vaan ilmoitus alkuperäisten syytösten perumisesta. Myös Wehlerin näkemyksen mukaan kirjan saama suosio nimenomaan Saksassa kertoo siitä, kuinka syvällä Saksan kansakunnassa on pyrkimys irrottautua syyllisyydestä ensimmäisen maailmansodan syttymiseen.

Molempien historiantutkijoiden huolen ymmärtää. Jos Saksa ei ollut syyllinen ensimmäisen maailmansodan syttymiseen, oliko se syyllinen toisen maailmasodan syttymiseen? Toisin sanoen, pitäisikö myös kansallissosialismin aikaa Saksan historiassa arvioida uudelleen? *Die Zeitin* toimittaja Hans Jensen ei näe asiaa näin. Hänen mukaansa Saksan syyllisyyttä ensimmäisen maailman sodan syttymiseen voidaan tarkastel-

9. Heinrich August Winkler, Und erlöse uns von der Kriegsschuld. *Die Zeit* 32 (2014); Hans-Ulrich Wehler, Literatur zum Gedenkjahr. Beginn einer neuen Epoche der Weltkriegsgeschichte. *Frankfurter Allgemeine* 7.5.2014.

la uudella tavalla. Tämä ei tarkoita sitä, että samalla avattaisiin portit kansallissocialismin revisionistisille tulkinnoille.¹⁰

Winkler viittaa artikkelissaan varoittavana esimerkkinä Domenik Geppertin, Sönke Neitzelin, Cora Stephenin ja Thomas Weberin artikkeliin *Die Welt* -lehdessä.¹¹ Artikkelin kirjoittajat ovat nuoremman polven historiantutkijoita ja toimittajia, jotka arvioivat hyvin myönteiseen sävyyn Clarkin kirjaa ja vetävät sen pohjalta rohkeita historiapolitiittisia johtopäätöksiä, mikä itessään jo kertoo saksalaisen ja suomalaisen keskustelun eroista. Saksassa ollaan rohkeampia vetämään suoria poliittisia johtopäätöksiä historiantutkimuksen tuloksista.

Artikkelin kirjoittajien mukaan Clarkin kirjan kiistattomana ansiona on se, että sen ilmestymisen jälkeen ei ole enää mahdollista puhua moraalisoivasti pelkästään Saksan syyllisyydestä ensimmäisen maailmansodan syttymiseen. Historiantutkijoiden ja koululaitoksen tietoisesti 1960-luvulta lähtien rakentamasta saksalaisesta syyllisyyden tunnosta päästään näin eroon. Tästä on heidän mielestään kaksi käytännön poliittista seuraamusta. Ensimmäinen Euroopan unionia ei voida enää perustella kahden maailmansodan aiheuttamalla välttämättömyydellä sitoa kansakunnat ja erityisesti Saksa ylikansallisen organisaation alaisuuteen. Ja toiseksi nykyisiä maailmanpolitiittisia kriisejä ei voi tarkastella ja hallita enää pelkästään moraalisilla argumenteilla, vaan niiden ratkaisuun tarvitaan reaalipoliittista näkökulmaa, asennetta ja toimintaa. Eli lyhyesti kirjoittajien mukaan: "Pasifismi ja kansallisvaltioiden voittaminen ei ole ainut mahdollinen johtopäätös maailmansodasta".

Kirjoittajat eivät ymmärtääkseni haikaile saksalaisen äärioikeiston kannattaman nationalismin perään, vaan peräänkuuluttavat saksalaisille oikeutta suhtautua kansakunnan käsitteeseen samalla tavalla kuin muut Euroopan unionin jäsenvaltiot. Lisäksi he käsittääkseen vaativat Saksalle aktiivisempaa roolia maailmanpolitiikassa, esimerkiksi terrorismin vastaisessa taistelussa.

Mihin jäi työväenliikkeen näkökulma?

Eurooppalaisen ja saksalaisen työväenliikkeen tutkijalle Clarkin tutkimus on pienoinen pettymys. Saksalaisten tai muiden sotaan osallistuneiden maiden sosialidemokraattien tai sosialistien näkemykset sodan syttymisen syistä puuttuvat kirjasta kokonaan. Saksan sosialidemokraattinen puolue mainitaan kirjassa yhden ainoan kerran. Kohdassa, jossa todetaan Bethmann Hollwegin neuvotelleen (28.7.) Albert Suedekumin kanssa siitä, kuinka sosialidemokraatit saataisiin yhteiseen rintamaan mahdollisen sodan syttymessä. Friedrich Engelsin, August Bebelin, Rosa Luxemburgin tai Ignaz Auerin näkemyksiä tulevasta suursodasta ja Saksan aggressiivisesta ulkopoliitikasta hän ei näytä tuntevan lainkaan.¹²

Rajausta voidaan pitää valitettavana. Sotaa käyvien maiden sosialistien ja sosialidemokraattien näkemysten mukaan ottaminen tarkasteluun olisi laajentanut näkökulmaa. Eurooppalaisen vasemmistososialidemokratian mukaan sotaa käyneiden suurvaltojen talous- ja sivistysporvaristo olivat viime kädessä vastuussa sodan syttymisestä. Niiden sokea nationalismi ja imperialismi olivat sodan syttymisen taustalla. Tätä näkökantaa edusti esimerkiksi Rosa Luxemburg kuuluisassa pamfletissaan "Sosiaalidemokratian kriisi".¹³ Clark kuitenkin ohittaa tarkastelussaan tällaisen luokka-aspektin ja ylipäättänsä kysymykset, kuka tai ketkä tai mitkä tahot eri maissa olivat vastuussa sodan syttymisestä. Sodan syytä hänen mukaansa oli aikakauden poliittinen

10. Jens Jessen, Die Debatte über die Schuld am Ersten Weltkrieg, *Die Zeit* 34 (2014).

11. Domenik Geppert, Sönke Neitzel, Cora Stephan & Thomas Weber, Warum Deutschland nicht allein schuld ist. *Die Welt* 4.1.2014, <http://www.welt.de/1234516387> (1.2.2016).

12. Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen suhteesta isänmaan puolustamiseen ks. esim. Dieter Groh & Peter Brandt, *Vaterlandlose Gesellen. Sozialdemokratie und Nation*. C. H. Beck 1992.

13. Rosa Luxemburg, *Sosiaalidemokratian kriisi. Junius-pamfletti*. Suomentanut Matti Wiikari. Otava 1973.

kulttuuri, joka arvosti miehistä kunniaa ja uskoi väkivaltaan ongelmien ratkaisussa.

Clarkin valinnasta seuraa se, että pohdinta sodan syyllisistä jää puolitiehen ja näkymä tuleviin tapahtumiin peittyi. Näin voidaan todeta, vaikka hyväksyisimmekin Clarkin käsityksen, jonka mukaan historiantutkimuksen tehtävänä ei ole syyllisten etsiminen. Jos Saksa ei ollut yksin syyllinen sodan syttymiseen, vaan omalta osaltaan kaikki suurvallat, niin kuka tai ketkä sotaa käyvässä maissa kantavat vastuun noin 10 miljoonan ihmisen kuolemasta. Saksan spartakistien ja Venäjän bolševikkien myöhempää toimintaa on taas mahdotonta ymmärtää, mikäli ei näe sen yhteyttä ensimmäiseen maailmansotaan. Sosialismin rakentaminen Euroopassa oli tullut välttämättömäksi, koska aikaisemmat vallanpitäjät olivat syösseet sen barbariaan. Idealistinen tavoite tunnetusti johti sekä epäsuorasti Saksassa että suoraan Venäjällä uudentyypiseen barbariaan.

Mitä on tulossa?

On mielenkiintoista nähdä, miten Clarkin kirja tulee jatkossa vaikuttamaan ensimmäisen

maailmansodan tutkimukseen. Vahvistuuko siinä perinteisen poliittisen historian asema ja hyväksytäänkö hänen tulkintansa kaikkien syyllisyydestä. Jos hyväksytään, miten se tulee vaikuttamaan saksalaisten käsitykseen omasta menneisyydestä ja sitä kautta myös Saksan asemaan ja harjoittamaan ulkopoliittikkaan.

Entä onko tulossa jatkossa vastaavia Euroopan tai yksittäisten valtioiden historian uudelleen tulkintoja. Esittääkö esimerkiksi Suomessa joku piakkoin tulkinnan Suomen historian lähi-menneytydestä, jonka valossa Paasikivi–Kekkonen-linja näyttäytyy suurena virheenä ja historian yksipuolisena tulkintana, josta tulisi päästä eroon. Tämän historiantulkinnan historiapolitiittinen seuraus olisi luonnollisesti ajatus Suomen liittymisestä Natoon.

Kaikki tämä jää nähtäväksi, mutta Clarkin kirjan Saksassa saama vastaanotto ja sen herättämä keskustelu osoittavat joka tapauksessa sen, että ensimmäinen maailmasota ei ole vielä päättynyt.

Arvioita

Asteekkien valloitus rivimiehen näkökulmasta

Bernal Díaz del Castillo: Uuden Espanjan valloituksen totuudenmukainen historia. Suomentanut Yrjö Liimatainen. SUVA 2014. 403 s. ISBN 978-952-93-4489-5.

Yrjö Liimatainen jatkaa Meksikon asteekkivaltakunnan espanjalaisvalloittajien kirjoittamien teosten suomentamista. Pari vuotta sitten ilmestynyt Hernán Cortésin kirjeiden käännös¹ saa nyt jatkoa Cortésin alaisuudessa taistelleen Bernal Díaz del Castillon muistelmilla. Tällä kerralla teos tulee markkinoille kääntäjän itse perustaman SUVA-kustantamon kautta. Massiivinen teos kertoo valloituksen vaiheista rivimiehen näkökulmasta. Yhdessä komentaja Cortésin kirjeiden kanssa se kuuluu aiheen tärkeimpiin alkuperäislähteisiin.

Vaikka alkuperäisen Díaz del Castillon teoksen keskiössä on vuosien 1519 ja 1521 ajalle sijoittunut asteekkivaltakunnan valloitus, se kattaa Cortésin kirjeitä ajal-

lisesti laajemman jakson Amerikan valloituksesta. Ensimmäiset luvut sisältävät selonteot kahdesta vuosina 1517 ja 1518 toteutetusta Meksikon alueelle suuntautuneesta löytöretkestä, joihin Díaz del Castillo Cortésista poiketen osallistui. Asteekkien valloituksen jälkeen Díaz del Castillo kirjoitti myöhemmistä valloituksista. Yhtenä niistä on Hondurasiin suuntautunut epäonnistunut retki, jonka seurauksena Cortés menetti Espanjan kuninkaalta saamansa Uuden Espanjan kuvernöörinviran. Lisäksi mukana on hajanaisia tietoja eri alueiden valloituksista, kuvauksia yksittäisistä rivimiehistä sekä tietoa Cortésin myöhemmistä elämänvaiheista. Kääntäjä Liimatainen on päättänyt lopettamaan käännöksen asteekkivaltakunnan valloitukseen. Kyseessä lienee teoksen luettavuuden vuoksi tehty karsinta, sillä ainakin suuri osa myöhemmistä luvuista tuntuu irrallisilta. Vastaavaa käytäntöä on harjoitettu useissa teoksen erikielissä painoksissa. Ratkaisu tosin antaa virheellisen käsityksen siitä, että asteekkien valtakunnan valloitus olisi merkinnyt koko Uuden Espanjan varakuningaskunnan valloitusta, mikä ei ole asianlaita. Valloitus jatkui lukuisilla varakuningaskuntaan kuuluneilla alueilla koko 1500-luvun ajan, paikoin jopa pidempäänkin.

Díaz del Castillon teos on ilmestynyt lukuisina eri painoksina jo vuosisatojen ajan. Liimataisen

käännös perustuu Pedro Róbreron vuonna 1960 ilmestyneeseen painokseen. Laajassa esipuheessa on mainittu teoksen kirjoittamisen ja julkaisemisen historia sekä toistetaan poikkeavat käsikirjoitukset. Díaz del Castillon teoksesta tiedetään nykyään kolme eri käsikirjoitusta. Vuonna 1632 julkaistu niin sanottu Remónin käsikirjoitukseen perustuva ensipainos oli käynyt läpi muokkauksia ja lisäyksiä, joissa käsikirjoituksen julkaisijat korostivat Cortésin joukossa olleiden pappien roolia valloituksessa. Díaz del Castillo säilytti itsellään yhden kopion kotonaan Guatemalassa. Siihen hän ja myöhemmin hänen poikansa tekivät muokkauksia. Kyseinen käsikirjoitus tunnetaan nykyään Guatemalan käsikirjoituksena. Lisäksi Espanjasta löydettiin kolmas käsikirjoitus vuonna 1932. Liimatainen ei ole maininnut mitään Guatemalan käsikirjoituksen muokkauksista tai kolmannelta käsikirjoituksesta. Ilmeisesti taustalla on se, että käännös on tehty Guatemalan käsikirjoitukseen perustuvasta Róbreron painoksesta, josta suomennoksen esipuhekin lienee peräisin.

Teoksen eri maissa julkaistut painokset perustuvat tavallisesti joko Remónin tai Guatemalan käsikirjoituksiin. Lisäksi jonkin verran on ilmestynyt kriittisiä painoksia, jotka perustuvat kaikkien kolmen käsikirjoituksen vertailuun. Johdannossa olisi ollut hyvä tutustua viimeksi mainittuihin painoksiin,

¹ Hernán Cortés, *Kirjeitä kuninkaalle*. Suomentanut Yrjö Liimatainen. Into Kustannus 2013.

jotta lukija ymmärtäisi eri käsikirjoituksiin perustuvien käännösten eroavaisuudet. Paikoitellen eroavaisuudet ovat siinä määrin merkittäviä, että Cortésin miesten toimista Meksikossa saa ajoittain huomattavasti erilaisen kuvan.

Liimataisen mukaan Díaz del Castillo kritisoi teoksellaan Cortésin sihteerin ja kappalaisen Francisco López de Gómaran Meksikon valloituksesta kirjoittamaa historia-teosta. Díaz del Castillo syytti teoksessaan Gómaraa virheellisen tiedon jakamisesta sekä kaiken kunian suomalaisesta Meksikon valloituksesta yksinomaan Cortésille. Díaz del Castillo mukaan hän halusi tuoda esille rivimiesten merkittävän panoksen valloituksen lopputulokseen. Tämä tulkinta on kyseenalaistettu viime vuosikymmeninä. Esimerkiksi Rolena Adorno on osoittanut, että Díaz del Castillo itse asiassa vastusti teoksessaan eniten dominikaanimunkki Bartolomé de Las Casasia, joka oli omassa kirjallisessa tuotannossaan syyttänyt Cortésin joukkoa alkuperäisväestön raa'asta kohtelusta. Díaz del Castillo esitti nimittäin täysin Las Casasin versiosta poikkeavat kuvaukset kahdesta verilöylystä, jotka espanjalaiset panivat toimeen Cholulassa ja Tenochtitlänissa. Lisäksi on havaittu, että Díaz del Castillo seurasi omassa teoksessaan Gómaran teoksen sisältöä tarkasti ja muun muassa lainasi sisällön jaottelun luvuiksi suoraan häneltä. Siten nämä kaksi teosta tulisikin nähdä toisiaan täydentävinä eikä toisensa pois sulkevinä kilpailevina historiateoksina.

Lukijalle olisi ollut suotavaa selvittää, mitä kirjoitusasua käännöksessä on käytetty paikkojen ja alkuperäiskansojen jäsenten nimien kohdalla. Liimatainen on päättänyt seuraamaan Díaz del Castillo käyttämiä nimiä, jotka ovat espanjalaisten käyttämiä väännöksiä alkuperäiskansojen kielen sanoista. Nämä poikkeavat sekä alkuperäisistä että nykyään vakiintuneista

nimistä. Teokseen ovat päätyneet Tlaxcalan päällikön nimen kirjoitusasu Xicotenga nahuatlankielisen Xicotencatlin sijaan sekä esipuheen maininta Cortésin Temixtitänissa päivätystä kirjeestä. Jälkimmäisen kohdalla kyseessä on väännös asteekkien pääkaupungin Tenochtitlánin nimestä, joka ei kuitenkaan vakiintunut pysyvään käyttöön. Lisäksi Cortésin aatelisarvo on käännetty Laakson markiisiksi. Tätä lyhennettyä muotoa käytettiin yleisesti espanjankielisestä Marqués del Valle de Oaxaca -arvonimestä, joka viittaa eteläisessä Meksikossa sijaitsevaan Oaxacan laaksoon. Mukaan on jäänyt lisäksi joitakin suomen kielen kirjoitusvirheitä.

Kääntäjä on jättänyt 1500-luvun espanjalle ominaiset ylipitkät virkkeet ennalleen. Uskollisuus alkuperäistä kirjoitustyyliliä kohtaan avaa lukijalle aikakauden kirjoitustyyliin, mutta samalla se syö lukelämystä piinallisen pitkine, paikoin liki sivunmittaisine virkkeineen.

Yrjö Liimatainen on jälleen saattanut suomalaisen lukijakunnan ulottuville yhden Amerikan espanjalaisvalloituksen merkittävimmistä teoksista. Vastaavia suomennoksia löytyy harvoja, joten aiheesta kiinnostuneet joutuvat kääntymään vieraskielisten julkaisujen puoleen.

FM VESA-MATTI KARI
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Suurmiehistä rahaannaisiin

Hanna-Maija Ketola, Juha Meriläinen, Sini Mikkola & Päivi Salmesvuori (toim.): Yksilö ja yhteisö kristinuskon historiassa. Suomen kirkkohistoriallinen seura 2014. 372 s. ISBN 978-952-5031-79-9.

Biografinen tutkimus on elänyt kuoloistustaan koko 2000-luvun. Tutkimussuunta on moninaistunut ja Suomessa teema on ollut esillä niin monografioissa kuin artikkelikokoelmissa. Pelkästään viime vuosina SKS on julkaissut useita teoksia, jotka voidaan lukea biografisiksi tutkimuksiksi. Hyvinä esimerkkeinä tästä toimivat luonteeltaan sukupuhlihistoriallinen *Biografinen elämä* -artikkelikokoelma ja Kristiina Kalleisen perinteisempi suku-biografia Nordenskiöld-suvusta.

Suurmiehistä rahaannaisiin on Suomen kirkkohistoriallisen seuran artikkelikokoelma, jossa kirkkohistorian tutkijat antavat oman panoksensa biografian monimuotoiselle kentälle. Johdannossa Päivi Salmesvuori pyrkii selvittämään biografisen tutkimuksen suuntaviivoja ja sen kirkkohistoriallisia erityispiirteitä. Esimerkiksi Salmesvuoren mainitsema Jack Milesin teos *God: A Biography* nostattaa varmasti kulmakarvoja sekä teologisen yhteisön sisällä että sen ulkopuolella. Johdanto-osuuteen kirjan toimitus on poiminut mukaan myös Juha Sepon juhlaluentoon perustuvan artikkelin, joka poikkeaa käsittelytavaltaan ja sisällöltään kirjan muusta tyylistä. Syyt siihen avataan johdannossa kuitenkin hyvin.

Artikkelikokoelma tarjoaa paljon pohdittavaa myös yleisemmin historioitsijoille. Aate- ja kulttuurihistoriasta kiinnostuneille tarjoillaan ajatteleminen aiheita artikkeleissa, jotka käsittelevät katsomuksen muotoutumisen tematiikkaa. Myös yhteisöön liittyvät kysymykset näyttävät tämän julkaisun perusteella olevan pitkälti samoja niin uskonnollisissa kuin maallissakin yhteisöissä: Kenestä kirjoitetaan ja miksi? Miten tarinallisuus ja tutkimus kohtaavat?

Kirja jakautuu kolmeen osaan. Ensimmäisessä osassa pohditaan yksilön ja yhteisön tarinoiden rajoja Juha Meriläisen, Sini Mikkolan, Olli Viitaniemen ja Hanna Maija

Ketolan artikkelien kautta. Heidän artikkeleissaan päähuomio on tiiviisti kiinni yksilön näkökulmassa. Juha Meriläisen artikkeli J. W. Eloheimosta näyttäytyi näistä mielenkiintoisimpana jo sen leikittelevän rakenteen vuoksi. Meriläisen analyysi totuuden metsästyksen hankaluudesta ja tutkimuksen tarinan kerronnallisesta luonteesta ovat hedelmällistä luettavaa tarinoiden ja henkilöhistorian tematiikasta kiinnostuneille.

Sini Mikkola käsittelee artikkeleissaan Martin Lutherin egodokumentteja ja sitä, kuinka niiden kautta voi analysoida yksilön ja yhteisön suhteita. Olli Viitaniemen niukoista lähteistä koottu mikrohistoriallinen elämäkerta opettajatar Selma Hypénin uskonnollisesta elämästä oli artikkelikokoelman helmi. Viitaniemi onnistuu saamaan vain muutamasta kertovasta lähteestä paljon irti sitoessaan ne ansiokkaasti ympäröivään historialliseen kontekstiin.

Hanna-Maija Ketolan temaattisesti, muttei sisältöä avaavalla tavalla otsikoitu artikkeli ”Yksilö osana instituutiota: Heiluttaako koira häntää vai häntä koiraa?” syvennyy tarkastelemaan Englannin kirkon ja ministeriöiden välistä suhdetta toisen maailmansodan aikana. Esimerkkitapauksessa kirkko ja tiedotusministeriön uskonto-osasto pohtivat, kuinka suhtautua Neuvostoliiton ortodoksisen kirkkoon. Ketolan pohdinnat uskonnon ja politiikan keskinäisestä suhteesta toisen maailmansodan aikana olivat artikkelin terävintä antia.

Kirjan toisen osan kolme artikkelia kohdistavat katseen eliitin ulkopuolelle. Ajallisesti artikkelien aiheet sijoittuvat 1500- ja 1600-luvulle. Rosa-Marie Peaken kiinnostava artikkeli pureutuu ranskalaiseen Laupeudentyttäret-järjestöön, joka koostui köyhistä maalaisnaisista. Peake analysoi roolimalliksi nousseesta Marguerite Naseusta kerrottuja tarinoita ja sitä, kuinka tietoisesti yhteisö ra-

kensi omaa julkisuuskuvansa. Päivi Räsänen-Schöderin artikkeliin myötä pääsee tutustumaan saksalaiseen kastaja-pariskuntaan, joka joutui ongelmiin esivallan kanssa oman uskonsa vuoksi. Kirjan muiden artikkelien tavoin Räsänen-Schöder pyrkii etsimään vastauksia yksilöllisen uskonnollisuuden rajoihin ja mahdollisuuksiin. Osuuden päättää Paavo Alajan artikkeli, joka käsittelee sitä, miten tilattomien uskonnollisuutta kontrolloitiin Ahvenanmaalla 1600-luvun puolivälissä. Alaja pyrkii piirtämään kuvan yhteisön laidoilla ja sen ulkopuolella olevien karusta todellisuudesta. Alajan artikkelista tulee mieleen Seppo Aallon ansiokas väitöskirja *Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina 1621–1700*.

Kirjan kolmannessa osassa paneudutaan yksilöön yhteisön ihanteiden peilinä. Tämän osuuden helmenä voi pitää Minna Ahokkaan artikkelia yksilön ja lukemisen historiasta. Ahokas analysoi oivaltavasti 1700-luvulla lukemisen kulttuurissa tapahtuneita muutoksia. Artikkelit poikkeaa kirjan muista artikkeleista myös pitkän aikajänteensä vuoksi. Metodinaan Ahokas käyttää mikroanalyysiä. Lähteiden niukkuudesta johtuen Ahokas ei pääse kuitenkaan analysoimaan 1700-luvun lukukokemusta kovin syvällisesti.

Kolmannen osan muissa artikkeleissa Leena Enqvist käsittelee yksilön roolia myöhäiskeskiaikaisessa birgittalaisluostarissa. Esko M. Laineen artikkeli herrnhutilaisten autobiografioista selvittää herrnhutilaisen liikkeen autobiografista perinnettä ja sen käyttämistä tutkimuslähteenä. Laineen yksityiskohtainen lähdetilanteen selvitys jättää analyysin ohueksi. Artikkelit saattaa silti olla antoisaa luettavaa historia-alan opiskelijoille juuri siitä syystä, että se kertoo niin tarkasti lähteisiin liittyvistä käytännön haasteista. Kirjan päättää Jenni Kravun analyysi omasta tutkijan matkastaan piispa Eelis Gulinin

elämään. Krapu kertoo avoimesti prosessistaan ja tutkimuksen tekemisen ongelmista.

Kirja tarjoaa lukijoilleen pieniä kertomuksia ja analyysiä uskonnollisen maailman laajasta kentästä ja yhteisöjen moninaisuudesta. Erityisesti kirjan laajat ajalliset ja maantieteelliset ulottuvuudet ilahduttavat uteliaista lukijaa. Henkilöhistorian laajempi yhteiskunnallinen arvo on sen kyky muistuttaa lukijoita moninaisuudesta ja tämän tehtävän kyseinen artikkelikokoelma lunastaa. Kirja on hyvä väline tutkijoille, jotka joutuvat työssään pohtimaan henkilöhistoriallisen tutkimuksen kompastuskohtia. Kokoelman kielellisesti vahvat artikkelit tekevät siitä myös mukavaa luettavaa.

FM SAARA HILPINEN
HELSINGIN YLIOPISTO

”Kyll Raum o ain Raum”, seurakunta-historiassakin

Anu Lahtinen & Miia Ijäs (toim.): Risti ja lounatuuli. Rauman seurakunnan historia keskialjalta vuoteen 1640. SKS ja Rauman seurakunta 2015. 320 s., 77 kuvaa. ISBN 978-952-222-542-9.

Rauman seurakunnan toimesta julkaistua, kirkon ja seurakunnan historiaa käsittelevää teosta voidaan perustellusti arvostaa kulttuuritekonäkö. Kyseessä ei ole näet ”ainoastaan” kirkko- ja seurakuntahistoriaa käsittelevä julkaisu, vaan laajemmin myös Rauman kaupunkia ja sen ympäristöä tarkasteleva moni- ja poikkiteieteellinen tutkimus. *Risti ja lounatuuli* -teos ei ole ”päivänperhoseksi” kutsuttu julkaisu siinäkään mielessä, että se on

seitsemän vuoden huolellisen suunnittelun ja toteuttamisen lopputulos. Hanke polkaistiin käyntiin vuonna 2007. Se vauhdittui kolme vuotta myöhemmin, jolloin FT Anu Lahtinen rekrytoitiin johtamaan 14 hengen tutkijaryhmää ja kokoamaan sen työn tulokset 320 sivua käsittäväksi kirjaksi.

Mainittuun tutkijaryhmään ovat kuuluneet TM ja VM Ville Niittyneen, FT Tuula Hockman, FT Marika Räsänen, FT Jaakko Tahkokallio, professori Kirsi Salonen, FT Katja Fält, FT Jesse Keskiäho, FM Maria Kallio, professori Kaisa Häkkinen, FM Tanja Toropainen, FT Jorma Hannikainen, FT Elinä Räsänen, FT Tuija Tuhkanen ja FM Reima Välimäki. Teoksessa on yhteensä 20 artikkelia, joista Tuula Hockman on kirjoittanut kuusi, Jaakko Tahkokallio ja Tuija Tuhkanen kaksi artikkelia ja muut 11 kirjoittajaa yhden. Toimittajat dosentti Anu Lahtinen ja FT Miia Ijä ovat jäsentäneet heidän artikkelinsa kolmeen pääluokkaan. Ne käsittelevät keskiaikaa, reformaatioaikaa sekä sotien ja rakentamisen vuosia.

Risti ja lounatuuli -teoksen aloittaa Ville Niittynen kirjoittama esipuhe ”Keskiaikaisen kaupunkiseurakunnan historiaa tutkimassa”, jossa hän valottaa kirjan syntyhistoriaa ja tuo herkkupaloina esille muutamia uusia tutkimustuloksia ja tulkintoja. Tuula Hockman, Marika Räsänen, Jaakko Tahkokallio, Kirsi Salonen ja Katja Fält ovat kirjoittaneet keskiaikaa valottavat artikkelit. Hockman käsittelee kolmessa artikkelissaan Rauman seudun varhaishistoriaa, lähiympäristöä ja kaupungin perustamista, fransiskaanikonventtia sekä molempien kirkkojen, Pyhän Ristin kirkon ja kaupunkikirkon syntyä ja olemusta osana kaupunkikuvaa. Marika Räsänen selvittää puolestaan Franciscus Assisilaista ja Tahkokallio fransiskaanien sääntökuntaa ja sen tuloa Pohjoismaihin sekä fransiskaanista kirjallisuutta Rauman näkökulmasta. Salonen valot-

taa taas kirkollista oikeuslaitosta ja sen yhteyttä Rooman kuuriaan ja Fält tuo edelleen esille Pyhän Ristin kirkon keskiaikaiset kirkkomallaukset.

Reformaatioaika-luvun artikkelien kirjoittajat ovat Hockman, Maria Kallio, Kaisa Häkkinen, Tanja Toropainen, Jorma Hannikainen ja Elinä Räsänen. Hockman tarkastelee reformaation toteutumista Raumalla, Keskiäho taas Rauman koulua ja muita kirkollisia kouluja Turun hiippakunnassa. Kallio, Häkkinen, Toropainen ja Hannikainen käsittelevät edelleen Westhin koodeksia kodikologian, liturgisen suomen kielen alkuvaiheiden ja laulujen näkökulmista. Luvun päättää Elinä Räsänen artikkeli, joka selvittää Pyhän Ristin kirkon puuveistoksia ja alttarikaappeja.

Hockman, Tuija Tuhkanen ja Reima Välimäki ovat kirjoittaneet artikkelit lukuun Sotien ja rakentamisen aikaa. Ensimmäinen artikkeli on Hockmanin käsialaa ja tarkastelee ajanjaksoa 1560–1640. Tuhkanen selvittää Pyhän Ristin kirkon epitafeja ja Pyhän Ristin saarnatuolia luterilaisen opin välittäjänä. Välimäki tuo esille seurakunnan aiempaa historiankirjoitusta. Luvun ja samalla koko kirjan viimeinen artikkeli on peräisin Hockmanin kynästä käsitellen fransiskaanikonventin maaomaisuuden siirtymistä kruunulle ja Rauman seurakunnalle.

Lukijan näkökulmasta mainittu jako kolmeen ajanjaksoon on toimiva, mutta voi silti kysyä Elinä Räsänen keskiaikaisia alttarikaappeja ja veistoksia koskevan kirjoituksen paikkaa reformaatioaikaa käsittelevässä luvussa. Olisivatko toimittajat voineet sijoittaa sen keskiaikalukuun, sillä Räsänen käsittelee myös keskiaikaisia alttarikaappeja? Lukija voi edelleen käydä mielessään keskustelua siitä, olisiko Reima Välimäen kirjoittama artikkeli Rauman historiankirjoituksen historiasta voinut olla nykyistä sijoitustaan (toiseksi viimeinen kirjoitus) aiemmin, sillä hänen esittele-

missään tutkimuksissa käsitellään myös keskiaikaa.

Kaikkien artikkelien viitteet (45 sivua) sekä lähteet ja kirjallisuus (20 sivua) on sijoitettu teoksen loppuun, mikä ratkaisu ei ole lukijan kannalta paras mahdollinen. Vaikka lähteiden ja käytetyn kirjallisuuden määrä on hyvä, lukija voi aina problematisoida joidenkin lähteiden ja tutkimuksien puuttumista joukosta. Kirjassa olevat liitteet selventävät tekstiä, tästä erinomainen esimerkki on luettelo jesuiittakollegioihin Suomesta 1500-luvulla lähteneistä henkilöistä. Sinänsä asianmukaisen henkilöhakemiston lisäksi teoksessa olisi voinut olla myös paikannimi- ja yhteisöhakemisto. Markus Itkonen on taittanut onnistuneesti kirjan kuvineen. Kuvamateriaali on kuitenkin laadultaan paikoin epätasaista, mikä ei ole taittajan vika.

Risti ja lounatuuli on kokonaisuudessaan aihettaan monipuolisesti valottava. Artikkelin kirjoittajat ovat tutkineet monia erityiskysymyksiä ja tuoneet esille uusia tietoja ja tulkintoja. Esimerkkejä niistä ovat Tuula Hockmanin kriittinen analyysi ja siihen perustuva täsmennys vuoden 1442 perustamiskirjeen ajoitukseen, Marika Räsänen kokoama selonteko Pyhästä Franciscuksesta ja hänen kulttinsa muodostumisesta sekä Jaakko Tahkokallion esitys fransiskaanien kirjallisuudesta Raumalla. Kirsi Salosen kansainvälinen näkökulma Raumaa koskevaan tutkimukseen on uutta suomalaisessa seurakuntahistorian kirjoittamisessa. Katja Fältin artikkelin ansio on teeman huolellisessa ja yksityiskohtaisessa käsittelyssä ja Jesse Keskiähon meriitti taas tiiviin ja monipuolisen kuvan luomisessa Turun hiippakunnan koululaitoksesta keski- ja reformaatioajalla. Maria Kallio, Kaisa Häkkinen, Tanja Toropainen ja Jorma Hannikainen kokoavat hyvin yhteen viimeisten kymmenen vuoden aikana Westhin koodeksiin kohdistuneen tutkimuksen

tuloksia. Elina Räsänen tarkastelee myös uusimman tutkimuksen valossa aihettaan ja Tuija Tuhkanen puolestaan monipuolisesti muistotauluja ja saarnatuolia. Reima Välimäen artikkeli Rauman seurakuntahistorian historiankirjoituksesta on myös ansiokas.

Teos on kuitenkin paikoitellen jonkin verran hajanainen. Lukija kiinnittää huomiota siihen, että esimerkiksi Pyhän Ristin kirkon veistoksia, maalauksia ja muita interiööriin kuuluvia esineitä tarkastellaan kolmessa eri artikkelissa. Tässä yhteydessä on kuitenkin todettava, että Katja Fältin, Elina Räsänen ja Tuija Tuhkanen kirjoitukset ovat sinänsä ansiokkaita. Toiseksi lukija panee merkille, että kirjassa on samasta asiasta erilaisia tulintoja. Hockman ja Fält esittävät (s. 13–14, 44 ja 85) aikaisempaan tutkimukseen vedoten, että fransiskaanisien konventin kirkon vihkiminen lienee liittynyt Turun piispan vierailuun kaupungissa. Tahtokallio ja Salonen tuovat kuitenkin toisaalla (s. 55, 66) esille sen, että Turun piispa ei voinut määrätä fransiskaanikonventissa eikä suorittaa siellä piispantarkastuksia. Kokonaisuuden vuoksi olisi ollut hyvä, että tätä asiaa olisi pohdittu linkittämällä artikkelit nykyistä paremmin yhteen.

Risti ja lounatuuli on kuitenkin erinomainen osoitus siitä, että suomalainen paikallis- ja seurakuntahistorian tutkimus on löytämässä uusia uria. Suomessa on paljon kyvykkäitä nuoria ja keskiikäisiä keskiajan ja uuden ajan tutkijoita, jotka kykenevät ennakkoluulottomasti tarkastelemaan ”uusien silmin” aikaisempien sukupolvien itsestään selvyksinä pitämiä, kansallisromantiikan ”silmälasiensa läpi nähtyjä totuuksia”. Tämä on erittäin hyvä asia. Se osoittaa todeksi vanhan sanonnan ”tiede korjaa itse itseään”.

PROFESSORI JYRKI KNUUTILA
HELSINGIN YLIOPISTO

Viinanhuuruissa vuosisadasta toiseen?

Kustaa H. J. Viikuna: Juomareiden valtakunta. Suomalaisten känni ja kulttuuri 1500–1850. Teos 2015. 631 s. ISBN 978-951-851-628-9.

Kiinnostus suomalaiseen uuden ajan alun alkoholikulttuuriin heräsi 1800-luvun loppupuolella ja vahvistui kieltolain aikana. Uuno Tuomisen, Väinö Voionmaan ja Viljo Hytösen klassikoissa etenkin 1600-luku sai maineen viinanhuuruisena vuosisatana, jolloin paloviina vaikiinnutti asemansa suomalaisessa yhteiskunnassa. Sota-ajan jälkeen alkoholitutkimuksen painopiste siirtyi nykyaikaan ja sosiologiaan. Vuosituhannen lopulla uudet historiantutkimuksen suuntaukset toivat puolestaan mukanaan uusia tutkimusasetelmia, joissa viranomaisten valitusta alkoholinkäytöstä ei automaattisesti nähty todisteena hillittömästä juopottelusta eikä kaikkea juomista nähty ongelmana. Suomessa uutta tutkimussuuntausta on sovellettu lähinnä raittiusliikkeen ja kieltoain tutkimuksessa. Uuden ajan alun juomistapauksia on käsitelty paikallishistorioiden ja rikollisuuden historian osana, mutta omaksi tutkimuskohteekseen niitä ei ole juuri nostettu. Tätä aukkoa Kustaa H. J. Viikuna on paikannut jo aiemmissä tutkimuksissaan, ja nyt pitkän työn tulos on koottu yksiin kansiin.

Juomareiden valtakunta: Suomalaisten känni ja kulttuuri 1500–1850 on suunnattu sekä innostuneelle harrastajalle että tutkijalle, joka haluaa saada selville, mihin kaikkeen alkoholi on uuden ajan alussa liittynyt. Teoksen pohjana on yli kahdenkymmenen vuoden aikana kerätty aineisto, johon kuu-

luu tuomiokirjoja, tullitilejä, kirkollista materiaalia, matkakertomuksia, virsiä, runoja, kuninkaallisia kirjeitä ja konsistorin pöytäkirjoja. Juomareiden valtakunta on aineistolähtöinen tutkimus, jonka tulkinallinen kehys lepää uusien historioiden varassa. Se lähestyy aihetta kysymällä, miksi uuden ajan alussa juotiin ja, miksi juomista haluttiin rajoittaa niin kruunun kuin kirkon taholta.

Viikuna pyrkii teoksessaan esittelemään alkoholinkäyttöä kattavasti kaikissa kansankerroksissa koko Suomen alueella yli kolmensadan vuoden ajalta. Teos on jaettu 19 lukuun, joissa käsitellään juomista maaseudulla, kaupungissa, kirkossa, käräjillä ja kotona sekä sukupuolen, säädyn ja iän vaikutusta alkoholinkäyttöön. Oman lukunsa saavat myös erilaiset alkoholijuomat, joista on vielä erikseen luettelo kirjan lopussa, sekä juoma-astiat ja alkoholilainsäädäntö. Jo nimensä mukaisesti kirjassa käsitellään pääosin alkoholin viihdekäyttöä, ja Viikuna sivuaa vain pikaisesti alkoholijuomien roolia magiassa ja lääketieteessä.

Näin kattavaa tutkimusta on vaikea esittää lyhyesti, ja kirjassa onkin yli kuusisataa sivua. Pieni tiivistäminen olisi kuitenkin ollut paikallaan. Pitkän kirjoitusprosessin myötä lukuihin on jäänyt toistoa, ja välillä lukijan on vaikea pysyä kärryillä siitä, mistä ajasta ja paikasta puhutaan. Alkoholikulttuuri on luonteeltaan hitaasti muuttavaa, mutta näitä kolmensadan vuoden aikana tapahtuneita hitaita muutoksia olisi voinut nostaa paremmin esille. Teoksessa ei käsitellä esimerkiksi paloviinan käytön yleistymistä tai syitä sille, miksi juopottelu kriminalisoitiin vuonna 1733.

Juomareiden valtakunta on kirjoitettu laajaa lukijakuntaa ajatellen, mistä kertovat teoreettiset yksinkertaistukset, lukuisat esimerkit alkuperäislähteistä ja värikäs kieli.

Kirjallisuusluettelosta löytyvät alan tärkeimmät koti- ja ulkomaiset teokset, mutta analyttisyys on kenties liiaksikin häivytetty taustalle. Akateemien lukija jää kaipaamaan tarkempia lukuja, taulukoita ja esiteltujen oikeustapausten analysointia, vaikka tietää löytävänsä ne Vilkunan aiemmista tutkimuksista. Nyt, kun juopumustapauksia ja tappeluita tuodaan eteen kuin liukuhihnalla, syntyy helposti mielikuva, ettei uuden ajan alun suomalaisella ollut muuta tekemistä kuin ryyppätä ja rellestä.

Vilkunan käyttämän aineiston laajuudesta ja monipuolisuudesta huolimatta siinä on monia rajoituksia, ja nämä tutkija ottaa itsekkin huomioon. Päälähteeksi valituissa tuomiokirjoissa näkyvät vain alkoholinkäytön haitat: hyvässä hengessä vietettyjä iltoja ei ole kirjattu ylös, koska mitään rikosta ei tapahtunut eikä kukaan ilmiantanut toista juopottelusta. Normatiivisessa aineistossa ei tuoda esille myöskään yhdessä juomisen positiivisia vaikutuksia, vaan luonteensa mukaisesti asetukset keskittyvät rajoittamaan, saarnat paheksumaan ja varoittamaan. Naisten alkoholinkäyttö puuttuu aikakauden lähteistä lähes täysin. Tuomiokirjoissa naisen rooli on yleensä alkoholi-juomien valmistajana tai myyjänä. Naisten alkoholinkäyttö oli lähipiirin miesten vastuulla, ja esivallan täytyi puuttua siihen vain silloin, kun isännän kontrolli ei ollut riittävä.

Aiheeseen perehtymätön lukija voi helposti saada mielikuvan, että kirjassa kuvattu juopottelu oli erityisen tyyppillistä suomalaisille. Näin ei kuitenkaan ollut. Aina silloin tällöin Vilkuna muistaa huomauttaa lukijalle, että alkoholi on muissakin ihmisyyhteisöissä kuulunut juhlaan, eikä suomalaisten juominen ole mitenkään poikkeuksellista. Tätä on kuitenkin vaikea pitää mielessä kirjaa lukiessa. Suomalaisten alkoholinkulutus on aina ollut eurooppalaista keskitasoa tai sen alle, ai-

nakin silloin kun kulutuksesta on olemassa edes jonkinlaisia tietoja. Juomiseen liittyvät ongelmat ovat olleet uuden ajan alussa pääosin samat ympäri Eurooppaa: juhlissa ja tavernassa syntyneet tappelut sekä kaupungin kaduilla rellestäneet humalaiset.

Juomareiden valtakunta on katava ja monipuolinen yleisesitys alkoholinikäytöstä uuden ajan alun Suomessa. Vilkuna löytää juomiselle myös positiivisia merkityksiä ja saa lukijan ymmärtämään, miksi alkoholia käytettiin kirkon ja kruunun rajoittamispyrkimyksistä huolimatta. Osaltaan teos kuitenkin pitää yllä vanhaa myyttiä suomalaisten hillittömästä juopottelusta, mikä näkyy jo teoksen nimessä. Julkisuudessa teoksesta on nostettu esille lähinnä kirkko- ja kärjähumala, mikä vahvistaa näitä vanhoja myyttejä. Kun tutkija kirjoittaa aiheesta, johon sisältyy paljon historiallista painolastia, olisi tärkeää tuoda vielä selvemmin esille uuden historian tutkimuksen näkökulma ja rajoittaa vanhojen myytien leviämistä.

FM JENNI LARES
TAMPEREEN YLIOPISTO

Hovioikeuden varhaista historiaa

Mia Korpiola, Marko Lamberg, Anu Lahtinen, Elsa Trolle Önerfors, Per Nilsén, Heikki Pihlajamäki, Jussi Sallila, Marianne Vasara-Aaltonen, Martin Sunnqvist & Kjell Å. Modéer (toim.): The Svea Court of Appeal in the Early Modern Period. Historical Reinterpretations and New Perspectives. Rättshistoriska studier 26, Institutet för Rättshistorisk Forskning 2014. 445 s. ISBN 978-91-86645-08-3.

Svean hovioikeuden nelisatavuotista taivalta juhlistavassa artikkelikokoelmassa tarkastellaan Ruotsin ensimmäisen hovioikeuden varhaisinta historiaa. Mia Korpiolan ja muiden kirjoittajien toimittaman teoksen artikkelit valottavat hovioikeuden toimintaa ja merkitystä erityisesti sen alkuvaiheessa, pääosin 1600-luvulla.

Svean hovioikeuden varhaisvaiheita on tutkittu oikeushistorian saralla verrattain paljonkin – tärkeimpinä voidaan pitää teoksen kirjoittajien tutkimusten lisäksi Sture Petrénin, Stig Strömholmin ja Stig Jägerskiöldin töitä ja heidän tuottamia Svean hovioikeuden juhlavuosien aikaisempia kirjoja. Artikkelikokoelma kuitenkin osoittaa, että sarkaa riittää ja säilyneestä aineistosta voidaan paitsi tuottaa uutta ja oleellista tietoa myös tehdä uusia tulkintoja Svean hovioikeuden toiminnasta ja merkityksestä. Verrattuna vuonna 1964 ilmestyneeseen 350-vuotisjuhlakirjaan sekä vuonna 1989 ilmestyneeseen 375-vuotisjuhlakirjaan näkökulmat ja lähestymistavat ovat muuttuneet; oikeushistoriaa tehdään tänä päivänä hyvin eri tavoin. Suurmieskeskeisyydestä ja rakenteiden ja lainsäädännön esitelystä on siirrytty toiminta- ja toimijakeskeiseen näkökulmaan, ja kansainvälinen vertailu sekä lähteiden syvälinen kontekstualisointi ovat enemmän esillä.

Teos ei toista perustietoja Svean hovioikeudesta organisaationa ja sen toimintaa ohjaavista normeista, henkilöstön hierarkiasta ja toimenkuvista tai hovioikeuden arkiton säilyneistä aineistoista, joista kiinnostunut voi kääntyä esimerkiksi aiempien juhlakirjojen puoleen. Sen sijaan Svean hovioikeutta lähestytään artikkeleissa konkreettisemmin oikeusistujen toiminnan kautta ja vertailevasti. Osa artikkeleista tarkastelee Svean hovioikeuden toimintaa ja merkitystä valtakunnan johtavana oikeusistujena ja uuden oikeuskäytännön

ja lainsäädännön muodostumisen kannalta erityyppisten tapausten käsittelyn kautta (Anu Lahtinen: aateliston perintöriidat, Elsa Trolle Önnersfors: aateliston siviili- ja rikosasiat, Per Nilsén: kuninkaan ja valtaneuvoston herjausrikokset, Jussi Sallila: konkurssit), ja osa lähestyy hovioikeuden merkitystä ja vaikutuksia kontekstoinnin ja vertailun kautta (Mia Korpiola: Svean hovioikeuden perustaminen ja aseman muotoutuminen, Marko Lamberg: Svean hovioikeuden ja Tukholman raastuvanoikeuden vuorovaikutus, Heikki Pihlajamäki: Svean ja Tarton hovioikeuksien vertailu).

Teosta kehystävät Mia Korpiolan ja Kjell Å. Modéerin kirjoittamat, taustoittavat ja yhteen vetävät alku- ja loppuluvut. Korpiolan johdanto esittelee taustaksi Ruotsin keskiaikaisen oikeusjärjestelmän ja uuden portaan eli hovioikeuden luomisen ja asettumisen sen osaksi. Samalla tarkastellaan aiempia tulkintoja hovioikeudesta niin sanotun oikeudellisen vallankumouksen toteuttamisen välineenä. Korpiola osoittaa, kuinka ensimmäisen hovioikeuden perustaminen vuonna 1614 oli pitkällisen kehityksen ja yritysten tulos ja haastaa tulkintoja siitä, että akuutti oikeudenhoitoon liittyvä kriisi johti ratkaisuun. Seuraava artikkeli jatkaa johdannon jäljillä; Korpiola yhdistää vakuuttavasti Svean hovioikeuden perustamisen ja aseman muotoutumisen vuosisadan alun sodankäynnin aiheuttamiin sisäpoliittisiin ja taloudellisiin haasteisiin. Vaikka tarkoituksena oli aluksi seurata eurooppalaisia malleja, Svean hovioikeus haki pitkään asemansa toimien välillä ylimpänä oikeusasteena kuninkaan sijaisena ja välillä väliportaana. Teoksen avaavat tekstit päivittävät selkeästi tulkintaa Svean hovioikeuden perustamisen taustasta ja syistä.

Myös Marko Lambergin Svean hovioikeuden ja Tukholman raastuvanoikeuden suhteita ja yhteis-

työtä tarkasteleva artikkeli keskittyy hovioikeuden varhaisvuosiin. Artikkelin on teoksessa ainoa, joka liittyy varsin vähän tutkittuun aiheeseen, eli hovioikeuksien toiminnan merkitykseen ja vaikutukseen alioikeuksien toiminnalle. Pääkaupungissa sijainneet oikeusistuimet olivat paljon tekemisissä keskenään ja hovioikeuden perustaminen merkitsi ennen kaikkea Tukholman porvariseliitin aseman heikentymistä.

Anu Lahtisen ja Elsa Trolle Önnersforsin artikkelit keskittyvät Svean hovioikeuden toimintaan aateliston siviili- ja rikosasioiden hoidossa. Lahtisen tapaustutkimukset kärjistyneistä perintöriidoista osoittavat, kuinka aktiivisesti, taktisesti ja pitkällisestikin aatelisto saattoi ajaa etujaan oikeusteitse. Trolle Önnersfors puolestaan tarkastelee aateliston oikeudellisia privilegioita ja oikeustapauksia määrällisesti Svean hovioikeudessa 1600-luvun jälkipuoliskolla. Artikkelin kaipaisi lisäkeskustelua lähdeaineiston edustavuudesta, sillä erityisesti rikosasioiden osuus näyttää olleen merkittävän pieni. Trolle Önnersfors nostaa esille aateliston parissa yleistyneen testamenttien käytön oikeudellisina asiakirjoina, ja osoittaa, kuinka Svean hovioikeuden linjaukset vaikuttivat selvästi myöhemmin tehtyyn testamenttien käyttöä säädelleeseen lainsäädäntöön.

Myös Per Nilsénin ja Jussi Sallilan artikkeleissa tuodaan esiin Svean hovioikeuden rooli lainsäädännön kehittämisessä. Hovioikeuden oikeuskäytännöistä majesteetin herjaamiseen liittyvien rikosten ja konkurssien käsittelyssä ja tuomitsemisessa tuli esimerkkejä ja myöhemmin valtakunnan normeja. Lyhyessä katsauksessa majesteetin herjaamiseen liittyvään lainsäädäntöön ja ennakkotapauksiin Nilsén esittää monia jatkotutkimuksen aiheita ja tutkimuksen aukkoja; on helppo yhtyä tarpeeseen hovioikeuden rikostapausten

käsittelyä ja oikeuskäytäntöjä koskevalle tutkimukselle, joka on jäänyt vähemmälle huomiolle. Artikkelissaan Ruotsin konkurssilainsäädännön kehityksestä ja sen kehittämisestä Svean hovioikeudessa Sallila uudelleenarvioi Jägerskiöldin aiempia tulkintoja lain ulkomaisista, erityisesti roomalaisen oikeuden vaikutteista. Ruotsin konkurssilainsäädännön ainutlaatuisen piirteiden ja muutoksien tarkastelu sekä Ruotsin taloudellisesti-politiisessa että kansainvälisessä kontekstissa paljastaa, kuinka sekä ulkomaiset vaikutteet että valtakunnan tarpeet vaikuttivat lain kehittämiseen.

Heikki Pihlajamäen Svean hovioikeuden ja vuonna 1632 perustetun Tarton hovioikeuden toimintaa vertaileva artikkeli tarjoaa paljon uutta tietoa paitsi emohovioikeuden, Svean hovioikeuden erityisyydestä ja erityisasemasta myös valloitetun Liivinmaan oikeusasioita hoitavan Tarton hovioikeuden omintakeisuudesta. Tarton hovioikeuden toimintaan vaikutti paikallinen, selvästi oppineempi, eurooppalaisempi ja feodaalisempi oikeuskulttuuri. Ruotsin hovioikeuksien toisistaan poikkeavia oikeuskäytäntöjä on havaittu myös aiemmissa, tosin harvalukuisissa vertailevissa tutkimuksissa.

Marianne Vasara-Aaltonen käsittelee artikkelissaan Svean hovioikeuden kehitystä sen perustamisesta vuoteen 1809 asti sen tärkeimpien toimijoiden, hovioikeuden tuomarien koulutustaustojen ja urien kautta. Svean hovioikeus oli jatkuvasti valtakunnan lainoppineiden keskus, ja tuomarien koulutuksia ja aikaisempia uria tarkasteltaessa oikeusammattilaisten hallitsema selkeästi jo 1700-luvulle tultaessa. Vasara-Aaltonen tulkinnaat tuomarien kasvaneen koulutus- ja kokemustason selityksistä ja ammattimaistumisen määrittämisen ja tunnusmerkkien problematisointi ovat erityisen kiinnostavia. Martin Sunnqvistin artikkeli Svean

hovioukouden sinettien ikonografiasta ei jää teoksen kokonaisuudesta irralliseksi, sillä sinettien kuvaston ja asetteluiden merkityksiä tarkasteltaessa käydään keskustelua Svean hovioikeuden identiteettistä ja sen aseman kehityksestä erityisesti suhteessa kuninkaan tuomiovaltaan.

Teos paljastaa Svean hovioikeuden ratkaisevan merkityksen uuden ajan alun lainsäädännön ja oikeuskäytäntöjen muotoutumisessa. Artikkelikokoelma on tärkeä päivitys aiempiin tulkintoihin ja selityksiin Ruotsin ensimmäisen hovioikeuden perustamisesta, erityisyydestä ja erityisasemasta, sillä useimpia artikkeleita leimaava vertaileva ote ja kansainvälinen kontekstointi tarjoavat onnistuneesti tuoreita ja hedelmällisiä näkökulmia aiheeseen. Samalla ansiokas juhlakirja avaa suuntia lisätutkimukselle.

FT RIKKA MIETTINEN
TAMPEREEN YLIOPISTO

Muuan luku eurooppalaisesta ja italialaisesta kulttuurihistoriasta

Lucia Tonini (toim.): I Demidov fra Russia e Italia. Gusto e prestigio di una grande famiglia in Europa dal XVIII al XX secolo. Leo S. Olschi 2013. 320 s. ISBN 978 88 222 6293 6.

Nimensä mukaisesti artikkelikokoelma *I Demidov fra Russia e Italia: Gusto e prestigio di una grande famiglia in Europa dal XVIII al XX secolo* (Demidovit Venäjältä Italiaan. Erään suuren suvun esteettinen maku ja merkitys Euroo-

passa 1700-luvulta 1900-luvulle) käsittelee monipuolisesti venäläisen mahtisuvun toimintaa Euroopassa 1700-luvun lopulta 1900-luvun alkuun. Johdannossa Firenzen kunnanjohtaja Andrea Barducci kertoo, että teos on ilmestynyt vuonna 2013 yhtä aikaa sekä venäjäksi että italiaksi, ja että venäjänkielisen version on toimittanut Kansainvälisen Demidov säätiön pääsihteeri Nina Demidova. Italiankielisen version on julkaissut arvostettu firenzeläinen tiedekustantamo Leo S. Olschki. Teos perustuu vuonna 2009 aiheesta järjestetyn seminaarin esitelmiin. Kansainvälisen seminaarin järjestämiseen osallistui useita eri italialaisia ja venäläisiä instituutioita, kuten Firenzen kaupunki ja eri firenzeläisiä museoita, Kansainvälinen Demidov säätiö sekä Moskovasta että Lontoosta, Tretjakovin galleria, Eremitaaši-museo ja Venäjän valtion museo. Teos on jatkoa Demidoveista aikaisemmin julkaistuille kolmelle italiantieliselle artikkelikokoelmalle, joilla valotetaan suvun merkitystä italialaisvenäläisissä kulttuurisuhteissa. Vuonna 2013 julkaistu teos myös osaltaan juhlistaa Anatoli Demidovin syntymän 200-vuotismuistovuotta.

I Demidov fra Russia e Italia käsittää yli 20 eri tieteenaloja edustavaa artikkelia. Kansainvälinen kirjoittajakunta koostuu ensisijaisesti venäläisistä ja italialaisista tutkijoista, mutta mukana on myös suomalaisen Tryggve Gestrinin artikkeli. Demidov-suvun kautta teos pureutuu kulttuuristen mallien siirtymiseen Venäjältä Länsi-Eurooppaan ja päinvastoin kahden vuosisadan ajan. Demidovien esteettinen maku, heidän sisustuksensa, palatsinsa sekä muut rakennukset yhdessä heidän rikkaiden taidekokoelmiensa kanssa auttavat ymmärtämään ajan aristokratian mieltymyksiä. Useat artikkelit perustuvat julkaisemattomaan arkistomateriaaliin, jota vasta viime aikoina on ryhdytty tutkimaan.

Mahtavan Demidov-suvun menestystarina alkoi 1600-luvun lopulla, kun suvun kantaisä Nikita Demiditš Antufieev (1656–1725) perusti tuottoisan rautavalimon Uralille. Itse asiassa Venäjän koko kaivostoiminta on Demidovien alulle panemaa. Seuraavan kahden vuosisadan ajan Demidovien tehtaot tuottivat suuren osan Venäjän valtion raudasta ja teräksestä. Artikkelissaan "Le imprese Demidov e i loro proprietari nel XIX secolo" (Demidovien yritykset ja niiden omistajat 1800-luvulla) Tryggve Gestrin paneutuu perusteellisesti Demidovien liiketoimintaan 1800-luvulla, johon liittyy lähdemateriaali löytyy myös Suomen valtionarkistosta. Demidovin liiketoiminnassa merkittävä rooli oli myös Aurora Karamzinilla (o.s. Stjernvall) joka meni Helsingissä naimisiin Pavel (Paul) Nikolaievitš Demidovin kanssa vuonna 1836. Demidovit perustivat 1800-luvulla Uralille myös malakiittikaivoksen. Ljudmila Budrina esittää artikkelissaan, kuinka vuoden 1851 Lontoon maailmannäyttelyn Venäjän paviljongissa oli esillä useita Demidovien valmistamia malakiittiesineitä. Nämä osaltaan loivat 1800-luvun sisustuksen tyyliisuutta.

Poikkeuksellisen varakkaat Demidovit ovat huomattavalla tavalla vaikuttaneet eurooppalaisessa ja erityisesti venäläisessä tiede- ja kulttuurielämässä. Pavel Grigorievitš Demidov (1738–1821) oli muun muassa Carl von Linnén ystävä ja perusti Jaroslavlhin lukion, joka on nykyisen Jaroslavlhin Demidov-yliopiston edeltäjä, Moskovon yliopistoon luonnontieteiden historian oppituolin ja Venäjän kirjallisuuden vuotuisen palkinnon. Vuonna 1831 Pavel (Paul) Nikolaievitš Demidov perusti nimeään kantavan tiedepalkinnon, jonka luovutti silloinen Pietarin Tiedeakatemia. Mainittakoon, että kirjallisuuden ja tieteellisen kirjoittamisen Demidov-palkintoa jaettiin vuoteen 1865 asti, ja vuonna 1993

sitä on alettu jakamaan uudestaan eräänlaisena Nobel-palkinnon venäläisenä vastineena. Myös suomalaisen J. J. Nervander on saanut tämän palkinnon.

Pavelin veli Anatoli Nikolaievitš Demidov (1813–1870) puolestaan oli erityisen innostunut nykytaiteesta ja hän perusti Taideakatemian taidepalkinnon vuonna 1837. Grigori Goldovskin artikkeli käsittelee seikkaperäisesti palkintoa, jota koskaan ei kuitenkaan myönnetty kilpailevien teosten heikon taiteellisen tason vuoksi. Taidepalkinnon epäonnistuminen ei missään määrin lannistanut Anatolia, joka seuraavaksi ryhtyi järjestämään samaisen Taideakatemian kanssa aikanaan sangen avantgardistista vankila-arkkitehtuurin palkintoa. Myös tämä aloite epäonnistui akatemian kielteisen suhtautumisen vuoksi. Kuten Goldovski kirjoittaa, aloitteet eivät pelkästään kuvasta Anatolin luovuutta ja taiteellista innostusta. Ne kertovat myös osaltaan keisarillisen hovin vallasta, jonka kielteiseen suhtautumiseen Anatolin aloitteet viime kädessä kariutuivat.

Nikolai Nikititš ja hänen jälkeläisensä olivat niin kutsuttuja ”eurooppalaisia venäläisiä”, jotka toivat Venäjän taiteisiin ja kulttuuriin länsimaisia vaikutteita. Jo 1700-luvun lopulla veljekset Pavel (Paul) ja Pjotr Grigorievitš Demidov matkasivat Italiaan. Heidän ranskankielisiä matkapäiväkirjojaan säilytetään Pietarin Tiedeakatemian kirjastossa, ja ne on julkaistu teoksessa Anastasija Tšerkasovan toimittamina. Yhtä merkittävä oli Nikita Demidovin hieman myöhemmin, yli 2 vuotta kestänyt Euroopan-kiertue. Matkan päätyttyä vuonna 1773 Nikita julkaisi matkapäiväkirjansa, joita Elena Pirogova käsittelee artikkelissaan.

Nikitan pojan Nikolai Nikititš Demidovin (1773–1828) tie vei lopullisesti Italiaan. Nikolai Demidov oli innostunut antiikista, ja kuten Tatjana Musatova toteaa, hän oli en-

simmainen venäläinen, joka raivoitti Roomassa antiikin kaivauksia (s. 257). Vuonna 1819 hänestä tuli Venäjän lähettiläs Toscanan suuriruhtinaskuntaan. Nikolai rakensi Toscanaan kouluja, sairaaloita ja muita hyväntekeväisyyslaitoksia. Toscanan suuriruhtinaan Leopold II asetuksella Nikolai Demidovista tuli vuonna 1827 San Donaton kreivi kiitokseksi siitä työstä, mitä hän ruhtinaskunnan hyväksi oli tehnyt. Nikolai myös osti katoliselta kirkolta Firenzen pohjoispuolella sijaitsevan San Donato in Polverosan luostarin ja 42 hehtaaria maata ja ryhtyi vuonna 1827 muuttamaan luostaria palatsikseen. Nytemin osittain tuhoutunut Villa San Donato valmistui Nikolain kuoleman jälkeen vuonna 1831.

Svetlana Klats käsittelee artikkelissaan Nižni Tagilin museosta viime aikoina löytyneitä piirustuksia Villa San Donaton arkkitehtuurista ja sisustuksesta. Nämä piirustukset täydentävät kuvaa palatsista ja sen suunnittelun eri vaiheista. Kuten Maria Luisa Dodero artikkelissaan kirjoittaa, palatsin huoneet olivat loisteliaasti sisustetut. Lisäksi siellä oli teatteri Nikolain omaa teatteriryhmää varten. 14 huonetta käsittävä taidegalleria puolestaan oli omistettu Nikolain taidekokoelmalle, joka oli aikoinaan yksi maailman loisteliaimmista. Myös tästä syystä kokoelmaa siirrettiin San Donatosta Pietariin, Pariisiin ja Moskovaan. Se kattoi flaamilaisia ja italialaisia mestariteoksia, koriste-esineitä sekä muun muassa antiikin Kreikan ja Rooman patsaita. Kuten Lucia Tonini kokoelmaa käsittelevässä artikkelissaan toteaa, suurin osa teoksista myytiin valitettavasti Nikolain kuoleman jälkeen vuonna 1828. Kokoelmasta jäi kuitenkin jäljelle muun muassa monumentaalikoossa olevat muotokuvat Nikolaista ja hänen vaimostaan Elisabetista (o.s. Stroganoff), joita säilytetään Nižni Tagilin museossa.

Artikkelikokoelma *I Demidov fra Russia e Italia* on mielenkiintoinen

katsaus 1800-luvun aristokraattiseen maailmaan. Huolellisesti laaditut ja monipuoliseen lähdemateriaaliin perustuvat artikkelit ovat miellyttävää luettavaa. Teos on eittämättä hyödyllinen kaikille Venäjän historiasta, 1800-luvun kulttuurista ja italialaisvenäläisistä kulttuurisuhteista kiinnostuneille tutkijoille. Koska Demidov-suvun vaiheille löytyisi varmasti laajempikin lukijakunta, olisi tämän mahtisuvun vaiheita käsittelevälle populaarimmalle yleisesitykselle varmasti kysyntää.

FT MARJA HARMANMAA
HELSINGIN YLIOPISTO

Lähisuhdeväkivallan tihkuvat arvet eilen ja tänään

Satu Lidman: Väkivaltakulttuurin perintö. Sukupuoli, asenteet ja historia. Gaudeamus 2015. 391 s. ISBN 978-952-495-369-6.

Dosentti Satu Lidmanin teos väkivaltakulttuurin sukupuolittuneesta perinnöstä ei voisi ilmestyä otollisempaan aikaan. Naisiin kohdistuva väkivalta on globaali ilmiö ja Lidman esittelee tässä erityisesti niin sanotun sukupuolittuneen väkivaltakulttuurin asennehistoriaa juuri naisten näkökulmasta. On ilmeistä, että historian tutkimus voi näin tarjota tärkeän lisän keskusteluun, johon yleensä osallistutaan yhteiskunta- ja oikeustieteestä käsin. Teos voidaan nähdä jatkeena Lidmanin aiempiin tutkimuksiin häpeästä. Hän ei epäroikään tarttua haasteellisiin kysymyksiin, jotka ovat piinaavan ajankohtaisia samalla kun niillä on syvät, historialliset juuret. Feministisessä nä-

kökulmassaan Lidman seuraa etenkin historioitsija Judith M. Bennetin ajatuksia historian roolis- ta yhteiskunnassa.

Viime vuoden lopulla vietimme Valoa, ei väkivaltaa -tapahtumaa (25.11.), joka huomioi naisiin kohdistuvan väkivallan alati voimakkaana esiintyvänä ilmiönä. Lidmanin teos pureutuu kipeästi juuri näihin ajankohtaisiin väkivallan muotoihin ja niiden historiallisiin taustoihin. Kirjan ensimmäinen osa käsittelee lähinnä avioliitossa tapahtuvaa väkivaltaa ja kysymyksiä parisuhteen tasa-arvoisuudesta. Aluksi tutkija esittelee kirjan avainkäsitteitä, mikä on erityisen kiitollista jatkolukemista ajatellen. Asennehistorian avulla hän pyrkii avamaan väkivaltaan liittyviä ajattelumalleja, näkemyksiä ja rakenteita sekä kokemuksia ja niiden muotoja kautta historian. Aihe on laaja, mutta tutkija selvittää selkeästi niin sanotun lähisuhdeväkivallan eri muotoja: henkisiä, ruumiillisia, taloudellisia ja seksuaalisia. Kyse on patriarkaalisesta kontrollista ja sen eri ilmentymismuodoista. Lidman nostaa kautta teoksen esille erinäisiä historiallisia tapauksia esimodernilta ajalta rinnakkain tuorempien tapahtumien kanssa paljastaen sekä ilmiön jatkumoa että poikkeuksia ja muutoksia. Lidman pureutuu myös siihen, millaisia asenteita, odotuksia ja käsityksiä liittyy miehen rooliin 'perheen päänä', sekä vastaavasti mitä sisältyy naisten ja tyttöjen, veljien rooleihin. Käy ilmi, että kontrollin eri muodot koskevat valitettavasti jokaista perheenjäsentä. Lisäksi perinteiden jatkumo painaa omalla voimallaan koko kokonaisuutta. Häpeän ja syyllisyyden rakenteet ovat patriarkaalisen väkivaltakulttuurin sitkeitä jäänteitä. Voiko niihin vaikuttaa? Lidman toteaa, että asenteet muuttuvat hitaasti, mutta väkivaltakulttuurin murrekseen on voitu vaikuttaa jo tähän mennessä julkisten rangaitusten poistamisella, tasa-arvon

idean yleistymisellä, seksuaalisen moninaisuuden suvaitsemisella sekä väkivallan paheksumista lisäämällä.

Lidmanin teoksen ajankohtaisuus tulee esille myös kirjan toisessa osassa, joka käsittelee sukupuolittunutta väkivaltaa suhteessa käsityksiin perheen ja suvun kunnias- ta. Aivan äskettäin pari afrikkalais- ta valtiota on kampanjoinut (muun muassa Egypti) rajoittaakseen naisten genitaalien leikkaamista, mutta kampanjoijien tarvekin jo kertoo, miten laajasta ja edelleen ajankohtaisesta ilmiöstä on todella kysymys. On hyvin kiinnostavaa ja tärkeää, että Lidman nostaa esille, ettei tämäkään väkivallan muoto liity johonkin tiettyyn uskontokuntaan, vaan laajojen alueiden erinäisiin kulttuureihin ja niiden jatkeisiin globaalissa maailmassa.

Mitä yhteistä genitaalien leikkaamisella ja naisiin kohdistuvan perheväkivallan muodoilla on? Kyse on laajalti kunniaan liittyvästä väkivallasta yleensä, ja erityisesti naisiin kohdistuvista asenteista, odotuksista ja rajoituksista. Oikeusvaltioiden luominen oli eräs tärkeä kulmakivi, joka alkoi takamaan naisten oikeuksia rinnakkain naisasialiikkeen kanssa. Individualismin nousu oli myös eräs ilmiö, joka edesauttoi asennemuutoksia: naisiin kohdistuva väkivalta ei enää koskenut suvun ja tai miesten häpeää. Tosin asia ei ole yksinkertainen, koska monesti väkivalta siirtyi eri muodoissaan julkisesta tilasta niin sanotusti neljän seinän sisälle, missä se valitettavan kipeästi yhä lymyilee. Nykyään keskustelu liitetään voimakkaasti laajemmin ihmisoikeuskysymyksiin kuin vielä 1970-luvulla, Lidman toteaa.

Kautta teoksen Lidman ottaa rohkeasti kantaa siihen, miksi hän tätä tutkimusta tekee. Historia on poliittista eikä Lidman kätke, että hän haluaa taistella yksilöiden oikeuksien puolesta. Niin monokulttuurisuuden eräänä vasteena on edelleen sukupuolit-

tunut väkivalta, mikä näkyy surullisissa vuosittaisissa tilastoissa. On selvää, että Lidmanin esittelemissä tapauksissa väkivallan käyttäjä on päättänyt käyttää väkivaltaa; kulttuuri ei ennalta lukitse väkivallan- tekoa yksilön ainoaksi vaihtoehdoksi.

Lidman on koonnut teoksen loppuun haasteita lukijalle, mistä haluan esittää erityisen kiitoksen: Pohdintatehtävissä on kymmenen kysymystä meille. Onko esimerkiksi väkivalta koskaan oikeutettua, millaiset asiat ovat herättäneet lukijassa epäilyn parisuhdeväkivallasta, miten aiheesta voisi keskustella koululuokassa? Teos onkin tärkeää ja ajankohtaista luettavaa ihan jokaiselle, mutta erityisesti väkivaltaa kohdanneille sekä väkivallan eri muotojen ennaltaehkäisemisen ja siitä toipumisen kanssa työskenteleville ammattilaisille. Kirja puolustaa koulutusta, asennemuutosta ja valoa – ei väkivaltaa.

FT, TIETOKIRJAILIJA EVA AHL-WARIS
HELSINKI

Marie Hackmanin kulutusvalinnat

Ulla Ijäs: Talo, kartano, puutarha. Kauppahuoneen omistaja Marie Hackman ja hänen kulutusvalintansa varhaismodernissa Viipurissa. Turun yliopiston julkaisuja C 402. Scripta Lingua Fennica Edita, Turku 2015. 255 s. ISBN 978-951-29-6052-1.

Ulla Ijäsksen väitöstudium viipurilaisen kauppahuoneen omistajattaren Marie Hackmanin kulutus- tottumuksista ja niiden motiiveista on lähtökohdiltaan mielenkiintoinen. Tutkimuksen kohteena on

vuonna 1776 Viipurin kuvernementissa eli Venäjän keisarikuntaan kuuluneessa Vanhassa Suomessa syntynyt Marie Laube, avioituttuaan Hackman, joka Suomen historiassa tunnetaan kautta aikain yhtenä taitavimmista naispuolisista liikkeenjohtajista. Ijäksen väitöstutkimus viipurilaisen Marie Hackmanin kuluttamisesta on tärkeä lisä suomalaisessa ja pohjoismaisessakin historian tutkimuksessa, koska ainakaan Suomessa varakkaan porvarisnaisen kulutusta ei aikaisemmin ole tutkittu tässä laajuudessa.

Ottamalla tutkimuskohteekseen varakkaan kauppiaanlesken Ijäsen laajentanut tutkimuksen genreä, joka on aiemmin keskittynyt pääasiassa aristokratian kuluttamiseen. Väitöskirjassaan Ijäsen kysyy, miten Marie Hackman ilmensi asemaansa ja elämäntapaansa kulutusvalinnoillaan, mitä hän kulutti, miten kuluttaminen muuttui hänen pitkän elämänsä aikana, miksi asemaa ja elämäntapaa oli osoitettava kulutusvalinnoilla ja mitkä olivat kuluttamisen motiivit. Ijäsen on myös kiinnostunut siitä, miten kuluttaminen muovasi Marie Hackmanin identiteettiä.

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys on hajaantunut ehkä turhankin laajaksi. Kirjoittaja tukeutuu Thorstein Veblenin käsitteisiin aatelin ja porvariston kuluttamisesta ja korostaa niiden jäljittelyhalua, hyvää makua ja muodinmukaisuutta. Veblenin teorioiden lisäksi Ijäsen on käyttänyt identiteetin (Stuart Hall) sekä sosiaalisen ja kulttuurisen pääoman (Pierre Bourdieu) käsitteitä. Kirjoittaja hyödyntää myös moderneja sukupuolentutkimuksen teorioita. Etenkin Bourdieun kulttuurisen pääoman käsitteen avulla Ijäsen tekee kiintoisia havaintoja niistä tekijöistä, jotka ohjasivat Marie Hackmanin kulutusvalintoja. Kriittikini kohdistuu nimenomaan siihen, ettei teorioita ole käytetty johdonmukaisesti läpi tutkimuksen.

Väitöskirjan lähdemateriaalin muodostavat Elinkeinoelämän Keskusarkistossa (ELKA) ja Åbo Akademin kirjastossa säilytettävät Hackmanin kauppahuoneen tilit, kirjekopiot, päiväkirjat ynnä muut. Marie Hackmanin kuluttamisen mahdollistivat hänen kauppahuoneestaan saamansa tulot sekä sahojen, laivojen, sikurinviljelyn, köysitehtaan, tervakaupan ja maatalouden voitot. Lähdemateriaali ei suoranaisesti anna vastauksia siihen, miksi Marie Hackmanin oli osoitettava asemaansa ja elämäntapaansa kulutusvalinnoillaan ja mitkä viime kädessä olivat hänen kuluttamisensa motiivit.

Sama koskee myös Ijäsen tapaa tulkita Marie Hackmanin identiteettiä pelkästään hänen kulutusvalintojensa avulla. Koska tutkimuskohde ei juuri kirjoittanut kirjeitä, ei tietävästi lukenut kirjallisuutta eikä ilmeisesti kommentoinut maailmanmenoa yleisemminkin, tuntuu vaikealta vetää Marie Hackmanin identiteettiä koskevia johtopäätöksiä vain huonekalujen, sisustusten, siementilausten, hatujen, koirien, hevosten, vaunujen ja viinitilausten perusteella.

Talot ja niiden interiöörit sekä sisustamista ja asumista käsittävät luvut muodostavat kiinteän ja johdonmukaisen Marie Hackmanin kuluttamista tarkastelevan kokonaisuuden. Statusmanifestaation, elämäntavan ja lojaaliuden osoittajina huonekalut, valaisimet, kynttilät, matot, tapetit, verhot, pitsit, maalaukset, keisariperheen muotokuvat ja bystit ynnä muut muodostivat kokonaisuuden, jonka kuvakieltä Ijäsen kiinnostavasti analysoi.

Kesäinen maaseutuasuminen oli ominaista sekä aatelille että porvaristolle kyseisenä tutkimusajan kohtana. Kirjoittaja osoittaa lähteidensä avulla, kuinka merkittävä kuluttamisen kohde Herttualan kartano, sen puutarha ja puisto olivat Marie Hackmanille. Rakennukset ja hyvin hoidettu ympäristö

olivat samalla hänen henkilökohtaisen valtansa ja elämäntapansa symboli. Kirjoittaja liittää Hackmanin kesänvieton venäläisen aatelin elämänmuotoon huomauttaen kuitenkin kulutuksen mittasuhteiden erosta.

Herttua ei ehkä sittenkään ollut varsinaisen kartano vaan kesähuvila, *villa suburbana*, jollaisen omistaminen tai vuokraaminen oli tyypillistä 1800-luvun porvaristolle. Kulutuksen kohteet olivat kuitenkin samoja kuin aatelilla: rakennusten tyylikkääts julkisivut, aistikkaat interiöörit, salaperäiset näennäisen villit englantilaiset puistot, ansarit, kukkaistutukset, hyötykasviuutarhat, hevoset, seurakoirat, apinat, riikinkukot ja papukaijat. Marie Hackman jäljitteli läheisyydessä sijainneen Ludvig Heinrich von Nicolayn eleganttia Monrepos'ta puistoineen sekä Fabian ja Natalia Steinheilin Saarelaa.

Marie Hackmanin kotitalouden tavallisin kulutuskohte olivat ruuat ja juomat, ja niiden käyttö kertoi tietoisista kulutusvalinnoista. Ne heijastivat myös nousevan porvariston elämäntapaa ja sisälsivät trendikuluttamisen piirteitä. Merkittävä osa ruokatarvikkeista ostettiin Pietarista, viinit ja muut juomat sekä tee ja kahvi tulivat etupäässä meritse suoraan Viipuriin, osin salakuljetettuina. Pukeutuminen oli myös keskeinen status- ja trendikuluttamisen ylläpitämisen ja vahvistamisen muoto. Sen sijaan korut olivat selvemmin pääoman sijoituskohte. Kuluttamista näytettiin erilaisissa sosiaalisissa ja sukupuolittuneissa yksityisissä (kodeissa) tai julkisissa tiloissa (teatteri, tanssiaiset) tapahtuneissa seurustelutilanteissa, joissa tarvittiin kykyä tehdä ero hyvän ja huonon maun välillä.

Ijäsen osoittaa tutkimuksessaan, miten Marie Hackmanin kuluttotottumukset muokkasivat hänen elämäntapaansa. Hackman näytti kuluttamisen avulla statustaan suhteessa muihin viipurilaisiin aatelis- ja porvarispiireihin ja jäljit-

teli myös pietarilaisia sukulaisiaan ja sikäläisiä porvaristuttaviaan. Kulutustottumuksia ja -valintoja ohjasivat hyvä maku, muodinmukaisuus ja uutuus, ja ne kartuttivat bourdieuläisittain Marie Hackmanin sosiaalista ja kulttuurista pääomaa.

Kirjoittaja olisi mielestäni saanut tutkimuskohteestaan enemmän irti, jos hän olisi jättänyt aateliskulttuurin tarkastelun vähemmälle ja keskittynyt 1800-luvun alkupuolen eurooppalaisen porvariston ja porvarillisen julkisuuden problematisointiin esimerkiksi Jürgen Habermasin ja Jürgen Kockan tuotannon avulla. Painopisteen siirto olisi samalla johtanut kirjoittajan luontevasti pohtimaan Itämeren piirin balttilais-saksalaisen kaupunkiporvariston elämäntapaa Lyypekistä Pietariin ja sijoittamaan Marie Hackmanin nimenomaan tähän hänelle luontevaan identtiseen viitekehkeyteen ja vertaamaan hänen elämäntapaansa ja kulutustottumuksiaan samantasoisien verokkiryhmän kanssa.

DOSENTTI, FT JYRKI PAASKOSKI
HELSINGIN YLIOPISTO
ITA-SUOMEN YLIOPISTO

Reenpäät, Suomi ja Otava

Juhani Salokannel, Hengen paloa & painettua sanaa. Renqvist-Reenpäät kustantajina 1815–2015. Kustannusosakeyhtiö Otava 2015. 344 s. ISBN 978-951-1-27838-2.

Juhani Salokanteleen *Hengen paloa & painettua sanaa* on taitavasti kirjoitettu kertomus tunnetusta kustantajasuvusta, Renqvisteistä, jotka 1930-luvulla suomensivat nimensä. Suku ja sen jäsenet esitellään kirjojen kustantajina, suoma-

laisten sivistäjinä sekä liike-elämän ja kulttuurimaailman vaikuttajina. Teos ei ole Reenpäiden omistaman Otavan historia, vaikka yhtiön kehitystä valotetaankin laajasti omistajasuvun vaiheiden ja näkemysten kautta.

Suvun tarina alkaa Henrik Renqvististä (1789–1866), papista ja herätysliikkeen perustajasta. Hän kustansi uskonnollista kirjallisuutta, enemmän sanaa levittääkseen kuin rahaa ansaitakseen. Julkaisutoiminta oli ”Renqvistin herättäjäntöyden sivujuonne” (s. 24), Salokannel tiivistää. Kun kiivasluonteinen ja vallanpitäjiä ärsyttänyt mies karkotettiin Svartholman saarivankilaan saarnaajaksi, sinne määrätty muut ihmisparat sitoivat pientä korvausta vastaan kustantajan painoarkkeja kirjoiksi. Osan teksteistä hän oli itse kirjoittanut.

Salokannel kutsuu Henrik Renqvistiä kustantajasuvun kantaisäksi, mutta dynastian perustaja hän ei ollut. Se kunnia kuuluu Alvar Renqvistille (1868–1947), herättäjäpapin pojanpojalle, joka valittiin nuorena tuoreen kustannusliike Otavan toimitusjohtajaksi. Renqvistin oman kertomuksen mukaan hän päätyi tehtävään sattumalta, kun tuttu toimittaja ja kirjailija Kasimir Leino sattui vinkkaamaan avoimesta paikasta kadulla. Renqvist teki piskuisesta Otavasta suurkustantajan ja perheyhteyksen sekä oli mukana monen muun yhtiön, lehden, järjestön ja oppilaitoksen perustamisessa. Kivikasvoinen ja vakavamielinen mies hoiti kaikkia tehtäviään tarkasti. Kun Otavan varhainen historiankirjoittaja Rafael Koskimies sai aikaan liian pöytäkirjapitoista tekstiä, Renqvist tuotti pojilleen mapillisen muistiinpanoja täydennykseksi.

Alvar Renqvist oli isoisänsä tavoin vakaumuksen mies, mutta hänen uskonsa kohde oli fenonomia ja erityisesti sen nuorsuomalainen haara. Alvar liikkui sa-

moissa piireissä Juhani Ahon, Santeri Ivalon ja Eero Erkon kaltaisten päivälehteläisten kanssa. Syntyneistä verkostoista oli hyötyä liike-toiminnassakin, vaikka niitä ei alun perin sen vuoksi luotukaan.

Alvar oli idealisti ja aatteen mies, mutta ei pilvilinnojen rakentelija. Otava oli ”ylevien tarkoituserien palveluksessa”, mutta sen piti silti ”tuottaa voittoa, jotta jatkuva toiminta kävisi mahdolliseksi” (s. 64), hän opetti otavalaisille vuonna 1915. Samaa periaatetta korostivat Erkotkin Sanoma Oy:ssä sekä muut pitkäikäisiksi osoittautuneiden aatteellisten yritysten johtajat. Alvarin jälkeläiset eivät silti aina onnistuneet ylläpitämään kannattavuutta. 1960-luvulla kustantamo ajautui kriisiin, josta se piti saneerata ulos. Silloinen toimitusjohtaja päätti itse päivänsä.

Henrikillä ja Alvarilla oli runsaasti kirjan otsikossa mainittua hengen paloa. Teosta lukiessa tulee kuitenkin vaikutelma, että liekki ei ole sittemmin loimunnut yhtä voimakkaana. Myöhempiä sukupolvia on usein ohjannut enemmänkin velvollisuudentunto. On tehtävä osansa suvun, perheyhtiön, isänmaan ja kulttuurin puolesta. Alvar Renqvist valitti, että hänen poikiaan kiinnosti enemmän virkaura kuin perhekustantamo. Sinne useimmat heistä silti päätyivät, samoin kuin monet myöhempien sukupolvien jäsenistä. Jotkut lähtivät ovet paukkuen. Tuoreet suvun jäsenet ja muiden avainhenkilöiden poistumiset kuitataan kirjassa nopeasti, syvemmin analysoimatta ja taustoja kertomatta.

Perheyhtiön lisäksi palveltiin isänmaata. Kirjasta (s. 92) löytyy kuva, jossa Alvar Renqvistin viisi poikaa poseeraavat vanhempiensa takana univormuissa vuoden 1918 kansalaissodan jälkimainingeissa. Jatkosodan keskellä huhtikuussa 1943 kuusi Reenpäätä kahdesta sukupolvesta asettui yhteiskuvaan (s.166). Kolme majuria, yksi lääkin-

tämäjuri, yksi luutnantti ja yksi vänrikki, kuvateksti kertoo. Yksi heistä, Heikki Reenpää (1896–1959), johti Valtion tiedotuslaitosta, joka sekä jakoi että pimitti tietoa. Kirjankustantajasta tuli ”sotaa käyvän maan ylin sensori” (s. 114), Salokannel kertoo. Jatkosodan jälkeen samainen Reenpää organisoisi syytettyjen puolustusta sotasyllisyysoikeudenkäynnissä. Poika Heikki A. Reenpää (s.1922) toimi lähettinä ja kuljetti vankilaan korrehtureja, alushousuja ja kakkuja. Isänmaallinen maine oli silti välillä vaarassa. Peräti 38 kenraalin kerotaan marssineen Otavaan lokakuussa 1963 protestoimaan Paavo Rintalan Sissiluutnantti-kirjan julkaisun johdosta. Ärtymys hälveni pian. Otava oli pohjimmiltaan kansallinen instituutio.

Viime vuosikymmeniä kuvatesaan Salokannel on voinut hyödyntää laajasti haastatteluja, mutta välillä kuvaus muodostuu turhankin paljon suvun eri jäsenten muistikuvien ja näkemysten esittelyksi. He selostavat lukijalle Otavan historian lisäksi esimerkiksi Sanoman ja WSOY:n 1990-luvun lopulla tapahtuneen fuusion taustoja, uuden suuryhtiön strategiaa sekä Aalto-yliopiston merkitystä. Salokannel kertoo myös Otavan parisen vuotta sitten kootun johtoryhmän olevan ammattitaitoinen ja pätevä. Se voi olla molempia, mutta historioteoksessa olisi ollut parempi odottaa osoittautvatko mainospuhe ja ennakkohetkukset aiheelliseksi vai eivät.

On harmi, että rohkean kirjallisuuden kustantajana usein kunnostautunut yhtiö ei ole teettänyt itsestään hieman rohkeampaa historioteosta. Sellainen olisi tuonut suvun monet todelliset ansiotkin paremmin ja uskottavammin esiin. Jos Alvar Renqvist eläisi, hän olisi saattanut katsoa tarpeelliseksi tuottaa tämänkin teoksen täydenlyksiksi kasan muistiinpanoja. Juhani Salokannel on silti luonut kiinnostavan teoksen, joka nivoo

yhteen suvun, sen yhtiön ja Suomen tarinan. Otava on muuttanut käsikirjoituksen kauniiksi ja näyttäväksi kirjaksi.

FT, PROFESSORI NIKLAS JENSEN-ERIKSEN
HELSINGIN YLIOPISTO

Kosola puhujana

Aarni Virtanen: ”Toimikaa, älkää odottako”. Vihtori Kosolan puheiden muutokset 1929–1936. Jyväskylä Studies in Humanities 271, Jyväskylän yliopisto 2015. 412 s. ISBN 978-951-39-6396-5.

Olen usein valittanut, kuinka maailmansotien välisen ajan kuva viinoutuu, kun tutkijat, mediasta puhumattakaan, kiinnostuvat vain sen ääri-ilmiöistä. Sen sijaan harva on kiinnittänyt huomiota siihen rauhallisena pysyneeseen noin 80 prosenttiin, joka todellisuudessa piti valtaa. Suomalaisten selkäytimessä on ajan suomalaisesta porvarista vain Pohjantähden Rautajärvi ja nuori Salpakari.

Toisaalta ääriilikkeiden tutkimus on ollut kätevä kanava tutkimukselliseen vertailuun. Lapuan liikettä on tarkasteltu varoittavana esimerkkinä ja sitä ja sen seuraajaa IKL:ää on pidetty suomalaisen fasismin esimerkkeinä. Ne ovat olleet Suomen panos suuren, traagisen merkityksen saaneen eurooppalaisen ilmiön todellisuudesta, eikä tämän tutkimuksen kysyntä tunnu loppuvan. Koska ääriilikkeisiin liittyy ajallisen etäisyyden kasvaessa yhä myyttisempiä näkemyksiä ja niitä käsitellään myös hyvin värityneissä ei-akateemisissa esityksissä, uusia näkökulmia aihepiiriin aavaavat tutkimukset puoltavat ilman muuta paikkaansa. Uusille yrittäjille on toki myös

eduksi, etteivät he joudu lähtemään tutkimukselliseen umpihankeeseen, vaan taustalla on leegio kotimaisia tutkijoita: Lauri Hyvämäki, Toivo Nygård, Mikko Uola, Juha Siltala, Martti Ahti, Tapio Huttula, Esa Ruuskanen, Reijo Perälä, Lasse Kangas, Mika Siironen, Jussi Niinistö. Monet muutkin ovat vähintään sivunneet ilmiötä. Sitä paitsi Vihtori Kosolalla on rosoineen yhä paikkansa pohjalaisessa perinteessä omana 1930-luvun häjynään, eräänlaisena poliittisena rannanjärvenä.

Aarni Virtasen valitsema näkökulma keskittyy Vihtori Kosolan puheisiin, eikä tavoitteena ole ollut kirjoittaa Kosolan elämäkertaa tai muuten seurata laajemmin hänen toimintaansa. Näkökulma on tuore ja puolustaa paikkaansa. Virtanen onnistuu antamaan uutta tutkimusperinteelle, jonka voisi olettaa olleen jo varsin kattava.

Tekijä on ollut erittäin perusteellinen etsiessään lähteitä ja työhönsä liittyvää aiempaa kirjallisuutta, mukaan lukien kansainvälistä tutkimusta. En ole koskaan nähnyt missään historia-alan väitöskirjassa näin pitkää kirjallisuusluetteloa. Tekijää on syytä kiittää myös siitä, että hän puristaa aineistonsa tunnistamaan lähes kaiken mahdollisen: kirjallisuus ei ole ollut koriste, vaan sitä käytetään hyväksi analyysien tekemiseen. Ne puolestaan ovat perusteltuja ja vakuuttavia.

Toteutusta voi silti myös osin kritisoida. Käsitteilylle valittu käsitteellis-temaattinen pohja on toki legitiimi: Virtanen erittelee puheista merkittävimmät teemat ja käy ne yksitellen läpi. Niitä ovat Kosola Lapuan liikkeessä ja IKL:ssä, Lapuan liikkeen ja IKL:n aatteelliset kontekstit, puheiden vaikutuskohdet, poliittiset ja aatteelliset viholliset sekä Kosolan vaatimat ratkaisut. Alaluvut rakentuvat Kosolan käyttämien argumenttien ja kohteiden pohjalta. Kun historiassa kuitenkin on kyse tapahtumista ja prosesseista, ja kun kohteen ase-

massa ja toiminnan reunaehdoissa tapahtuu niin selkeitä muutoksia kuin Kosolan tapauksessa – talonpoikaismarssin keulakuvasta vanhiin ja puoluejohtajasta poliittiseen ostrakismokseen – tämä ilman muuta vaikutti kaikkeen mahdolliseen Kosolan puheissa. Tekijä on itsekin havainnut Kosolan puheissa jopa kuusi erilaista vaihetta, joten on sääli, ettei tätä kehityskaarta ole otettu jäsentelyn pohjaksi ja tarkasteltu valittuja teemoja näiden periodien sisällä. Nyt tekijä joutuu jatkuviin toistoihin, ja lukija törmää jokaisessa pää- ja alaluvussa samaan tarinaan. Hankaluus korostuu, kun monet alaluvut ovat kovin pitkiä.

Sen sijaan detaljivirheitä löytyi tuskin lainkaan, eikä etenkin tutkimuksen fokuksen avainasioista. Hiukan särähtää sivujen 226–228 tulkinta, jossa katsotaan Kosolan puheen edustaneen ainakin siinä tapauksessa eräänlaista viidakon lakia, kaikkien taistelua kaikkia vastaan. Oman näkemyksensä mukaan Lapuan liike ja Kosola kuitenkin tavoittelivat harmoniaa, niin nurinkuriselta kuin se nyt voikin kuulostaa muilluttajien ollessa kyseessä. Heidän mielessään oli 1800-luvun ja 1900-luvun alun konservatiivinen velvollisuusetiikka, jossa jokainen oli ymmärtänyt oman paikkansa ja tehtävänsä ja oli siten yhteisen kokonaisuuden osanen. Tämä nostalginen haavekuva maailmasta (jota ei sellaisenaan koskaan ollut ollut) asetettiin ihanteeksi uuden ajan ”mekaanista tasa-arvoa” vastaan. Se oli tavoite, joka oli saavutettava taistelun kautta, koska ”pienet poliitikot” olivat turmelleet isänmaan asiat.

Kaikissa pääasioissa Virtanen kuitenkin onnistuu toteuttamaan tutkimustehtävänsä. Tuloksena on arvokas lisä Vihtori Kosolan, Lapuan liikkeen ja IKL:n tuntemukseen uudesta näkökulmasta – etenkin siitä, millaisiin omiin arvoihin ja viholliskuviin retoriikka ra-

kentui ja kuinka vivahteikas esimerkiksi kuva suomalaisesta työväestöstä oli. Ikuisuuskysymykseen ”oliko Kosola fasisti vai ei” Virtanen ei pyri vastaamaan, mikä on tässä fokuksessa oikea ratkaisu.

Ja ehkä Kosolakin oli joissain asioissa oikeassa. Hänhän totesi vuonna 1935: ”Ne (Lapuanliikkeen ja IKL:n tarinat) ovat kerran historiankirjoittajiemme mielenkiintoisia aiheita, ehkäpä tohtorinväitöskirja-aiheita.” Ehkä loppujen lopuksi toisessakin lausahduksessaan: ”Turha puhe on perikadon siemen.”

PROFESSORI VESA VARES
TURUN YLIOPISTO

Ampuen, suksien ja sotien

William D. Frank: Everyone to Skis! Skiing in Russia and the Rise of Soviet Biathlon. Northern Illinois University Press 2013. 396 s. ISBN 978-0-87580-476-7.

Valko-Venäjän Minskissä kamppailtiin ampumahiihdon maailmanmestaruuksista talvella 1974. Kun Juhani Suutarinen oli voittanut molemmat henkilökohtaiset matkat, isäntämaa Neuvostoliiton miehillä ei yksinkertaisesti ollut varaa hävitä viestikisaa Suomelle – koitosta, jossa YYA-sopimuksella kesytetty Suomi haki urheilullista ylliotetta aggressiivisesta naapuristaan.

Tähän tapaan argumentoi amerikkalainen William Frank kirjassaan *Everyone to Skis!* jonka nimi on lainattu neuvostopropagandasta. Monografia kartoittaa hiihtoharrastuksen vaiheita Venäjällä ja Neuvostoliitossa, joskin pääpaino on *biathlonissa*, kiväärin kanssa

hihtämisessä, jota Suomessa kutsutaan kansanomaisesti ampumahiihdoksi.

Urheilulajina ampumahiihto on melko tuore, vaikka suksilla liikkuneita pyssymiehiä lienee tunnettu läpi historian. Venäjällä moderni hiihtourheilu kehittyi armeijan kylkiäisenä 1800-luvulla, käytännössä suuriruhtinaskunnassa, jonne perustettiin suksijoukkoja ja jossa myös järjestettiin sotilaiden hiihtovaelluksia. Kun Frank kuvailee Venäjän heräämistä ase selässä hiihtämiseen, hän ei erikseen korosta sitä ironiaa, että kyse oli nimenomaan suomalaisten sotilaiden kouluttamisesta. Toisaalta hän tähdentää hiihtoliiikunnan olevan arktisten seutujen yhteistä perintöä.

Venäjän sisällissodassa hiihtävien joukkojen rooli oli vielä marginaalinen, toisin kuin Suomessa kapinatalvena 1918. Ei ihme, että Neuvosto-Venäjän ensimmäinen suksiturho oli Suomessa syntynyt Toivo Antikainen, jonka johtamien suomalaisbolševikkien Kiimasjärven-retki teki lopun Itä-Karjalan kansannoususta. Tammikuun 1922 yllätyksikun muistelu sai neuvostokirjallisuudessa suorastaan myyttiset mittasuhteet; punaupseeri Antikaisen suksenjäljissä järjestettiin hiihtoretkeä ja kilpailujakin vuosikymmenten pituudelta. Ehkä hänelle voitaisiin viimein suoda sivuosa suomalaisen hiihdon historiassa?

Kiimasjärven kommandoretkestä tehtiin myös elokuva, *Za sovjetskuyu rodina* (1937), mutta kyseistä propagandateosta – jota levitettiin Amerikassa nimellä *Ski Battalion* – Frank ei tunne. Se on harmi, sillä vain joitakin vuosia ennen talvisotaa valmistunut näytelmäelokuva esittää lumipukiset bolševikit jylhien korprien laulavina sankareina, jotka ohimennen nujertavat lukumäärältään ylivoimaiset suomalaiset. (Elokuva tehtäessä Antikainen virui suomalaisessa vankeudessa.)

Kun fiktiosta tuli totta eli Neuvostoliitto iski Suomeen, puna-

meijalla oli tunnettuja vaikeuksia pysyä suksilla pystyssä. Talvisotaan kiinnittyvässä luvussa Frank referoi neuvostolehtiä ja analysoi asteittain kasvanutta hämmennystä suomalaisten hiihtotaidon edessä. Stalinia ei sentään saatu tarttumaan sauvoihin, mutta ulkoministeri Molotov poseerasi *Pravdan* etusivulla sukset jalassa, millä ei enää ollut merkitystä talven 1940 taistelujen kannalta. Sen sodan opetuksista kuitenkin sikisi suunnaton kampanja hiihtotaidon puolesta, neuvostoisänmaallinen kampanja, jonka tuloksia puna-armeija pääsi hyödyntämään Saksaa vastaan.

Tuolla kaikella ei vain ole suoraa yhteyttä pysy kädessä tapahtuvaan suksiurheiluun. Meidän tuntemamme ampumahiihdon historia alkaa 1950-luvulta, joten sitä edeltävä osuus kirjassa – lähes puolet leipätekstistä – on tavallaan pohjustusta. Tekijän likimain ensyklopedinen ja valtaosin luotettava ote aihepiiriin kattaa niin asut, välineet, valmennuksen kuin voitelunkin. Opimme, että naparetkeilijät nostattivat innostusta myös Venäjällä, luemme naisten kilpahiihdoista Neuvosto-Venäjällä ja tutustumme varhaisiin kansanhiihtoihin, joiden osanottajamääristä ja suosioista ei valitettavasti ole tarkkoja tietoja.

Parhaimmillaan sivuladut tukevat tutkimuksen keskeistä teesiä, joka on kaikessa lyhykäisyydessään seuraava: ampumahiihto oli ihailuin ja tärkein urheilumuoto Neuvostoliitossa. Sitä suosivat Kremlin toverit, siihen tykäsivät työtätekevät massat ja sen siunauksia levitti valtiojohtoinen mediakin. Ampumahiihdon asema venäläisten ”kansallisomaisuutena” on laajalti tunnustettu 2000-luvullakin, kuten muuan kirjassa siteerattu jälkikommunistisen ajan tarkkailija lausaa.

Epäilemättä ampumahiihdolla oli militaristisen juonteensa vuoksi tietty yhteys virallisten tahojen yls-

läpitämään sosialistiseen isänmaallisuuteen. William Frank ei silti onnistu tarjoamaan kylliksi todistusaineistoa, jonka varassa voisi hänen muotoiluun lainaten uskoa ”patriotismin, kilpahiihdon ja tarkkuusammunnan” yhdistelmän olleen Neuvostoliitossa ”kansallinen pakkomielle”. Nimenomaan vertaileva todistusaineisto kirjasta puuttuu. Frank perustelee ajatustaan ”pakkomiellestä” ladunvarsiyleisön määrällä, vaikka maallikkokin oivaltanee, että metsään mahtuu ratkaisevasti enemmän kansaa kuin aidattuun miljööseen kuten stadionille tai jääkiekkohalliin. Aikaisemmassa tutkimuksessa on paneuduttu jääkiekon korosteiseen rooliin neuvostourheilulajien perheessä, mutta niitä pohdintoja Frank ei lainkaan noteeraa.

Vuoden 1974 eli Minskin MM-kisojen jälkeen kerronta hajoaa urheilijoiden lääkehuollon – kuten epohormonin ja anabolisten steroidien – journalistiseen reposteiluun. Moralisoiva lähestymistapa sopii heikosti tutkimukselliseen kontekstiin. Frankin mukaan lähinnä itäblokin urheilijat turvautuivat lääketieteellisiin apukeinoihin, ja mikä vielä merkillisempää, siinä yhteydessä vedotaan tämän arvion laatijan artikkeliin, joka ei syyllistä yhtään hiihtäjää eikä hiihtomaata (teoksessa *Winter Sport and Outdoor Life*, 2011). Frank ei näköjään ole perillä esimerkiksi niin sanotun veritankkauksen pohjoismaisesta, 1960-luvulle ajoittuvasta varhaishistoriasta.

Missä määrin Suomen ja Neuvostoliiton ampumahiihtotaitot sitten miellettiin kylmän sodan jatkeeksi? Kun Frank esittää, että 1970- ja 1980-lukujen ”legendarisissa” kilpailuissa olisi otettu yhteen talvisodan hengessä, kyse taitaa jälleen olla rohkeanpuoleisesta, joskin suomalaisittain kiehtovasta tulkinnasta. Hänen lähteensä eivät tuollaista oletusta tue. Tai ehkä selaista henkeä oli pinnalla Neuvos-

toliiitossa: Minskin viestikoitoksen voitti isäntämaa, kun kuriton yleisö käytännössä pysäytti Heikki Ikolan etenemisen. ”Sinä päivänä pelkäsin henkeni puolesta”, ankkurina hiihtänyt Ikola muisteli.

YTT, HISTORIAN JATKO-OPISKELIJA
ERKKI VETENNIEMI
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Dokumentti- elokuva modernia Suomea kuvittelemassa

Jari Sedergren & Ilkka Kippola:
Dokumentin utopiat. Suomalaisen dokumentti- ja lyhytelokuvan historia 1944–1989. SKS 2015. 680 s. ISBN 978-952-222-400-2.

Jari Sedergrenin ja Ilkka Kippolan massiivinen tutkimus *Dokumentin utopiat: Suomalaisen dokumentti- ja lyhytelokuvan historia 1944–1989* kartoittaa aiemmin vain vähän käsiteltyä aluetta, suomalaisen lyhyt- ja dokumenttielokuvan menneisyyttä. Elokuvatutkimuksen hierarkiassa lyhytelokuvat ovat jääneet marginaaliin, kun huomio on keskittynyt erityisesti pitkien näytelmäelokuvien historiaan. Varsinkin Suomessa akateeminen elokuvahistorian tutkimus on ollut pieni ja kohtalaisen uusi alue, joten kiinnostusta tai resursseja ei ole juuri riittänyt näytelmäelokuvien ulkopuolelle. Kari Uusitalon pioneerikartoitusten jälkeen varhaisimpia akateemisia tutkimuksia oli Joachim Mickwitzin väitöskirja sotien välisen ajan dokumenttielokuvista *Folkbildning, företag, propaganda: Den finska icke-fiktiva filmen på det fält där nationellt*

symbolgods skapades under mel-lankrigstiden (1995). Tämän jälkeen on ilmestynyt vain muutamia dokumentti- ja lyhytelokuvaa tarkastelevia tutkimuksia, Kaarina Kipiön musiikkiin keskittyvä *Kulutuksen sävel: Suomalaisen mainoselokuvan musiikki 1950-luvulta 1970-luvulle* (2005), Minna Lamin *Ett' varttuisi Suomenmaa: Suomalaisten kasvattaminen kultusyhteiskuntaan kotimaisissa lyhytelokuvissa 1920–1969* (2006) sekä Sedegrenin ja Kippolan dokumentti- ja lyhytelokuvan alkuaikojaa kartoittava *Dokumentin ytimessä: Suomalaisen dokumentti- ja lyhytelokuvan historia 1904–1944* (2009). Siten Sedegrenin ja Kippolan viime vuonna ilmestynyt, 1900-luvun loppupuolen kehitystä tarkasteleva teos onkin laajuudessaan tervetullut lisä suomalaisen elokuvan historiaa käsittelevään kirjallisuuteen.

Teoksen punaisena lankana on ymmärrys lyhyt- ja dokumenttielokuvista suomalaisten utopioiden ilmentäjinä, siitä juontuu kirjan nimi. Sedegren ja Kippola tulkitsevat näitä elokuvia osana Suomen jälleerakennuksen ja modernisaation prosessia, elokuvien avulla on kuvitettu ja kuviteltu parempaa yhteiskuntaa, joko tallentamalla kansakunnan ”saavutuksia” tai pyrkimällä kuvallisen kritiikin kautta muutoksiin. Vaikka kirjoittajat tuovat hyvin esiin, ettei utopioista suinkaan oltu yksimielisiä, päinvastoin jotkut utopiat osallistuivat aktiivisesti oman aikansa poliittiseen kiistelyyn, kirjan pääväite antaa lyhyt- ja dokumenttielokuville hyvin idealistisen roolin yhteiskunnassa. Ne nähdään toiveiden ja tulevaisuuden tekemisen välineinä. Sinänsä väite on perusteltu. Kirjan lukuisat yksityiskohtaiset esimerkit kuvaavat, kuinka uutiskatsaukset, valistuselokuvat, matkailufilmit tai 1970-luvun ”taisteleva dokumentti” kuvittivat nousevan Suomen edistytarinaa tai pyrkivät radikaaleihin muutok-

siin. Esiin nousee kuitenkin kysymys, mitä muita rooleja lyhyt- ja dokumenttielokuvilla ehkä oli yhteiskunnassa: perinteiden ylläpitäjänä, sosiaalisena liimana, journalismina, kauppatavarana? Kaikkiin näihin tehtäviin viitataan kirjassa, mutta utopianäkökulma työntää ne sivuun. Vallitseva pääväite haastaakin tulevaa tutkimusta lyhyt- ja dokumenttielokuvien yhteiskunnallisten merkitysten yksityiskohtaisempaan analyysiin.

Jos utopia onkin perusteltu tutkintakehys lyhyt- ja dokumenttielokuvien 1900-luvun loppupuolen historiaan, Sedegrenin ja Kippolan käyttämä dokumenttikulttuurin käsite ei ole yhtä selkeää lähtökohhta tutkimukselle. Kirjoittajat määrittävät työnsä dokumenttikulttuurin tarkasteluksi, mutta eivät kerro, mitä se tarkoittaa. Käsitteenä dokumenttikulttuuri vaikuttaisi viittaavan kaikenlaiseen dokumentaariseen ilmaisuun ja esittämiseen, tai vähintäänkin dokumenttielokuvien tuotannon, sisältöjen, levittämisen, esittämisen, vastaanoton sekä dokumenttielokuvaan liittyvän toiminnan ja keskustelun tarkastelua. Vaikka kirjassa käsitelläänkin näitä dokumenttikulttuurin osa-alueita, se ei tarkastele systemaattisesti kaikkia niitä, mikä olisikin ollut laajuudessaan mahdoton työ. Sen sijaan kirja keskittyy dokumentti- ja lyhytelokuvien lajityyppeihin, sisältöihin ja tekijöihin. Kirjoittajat kritisoivat aiempaa suhtautumista lyhytelokuvaan, jossa ne nähtiin anonyymien tekijöiden tuottamana kuvamateriaalina, ja tekijät ja heidän teoksensa nostetaan näkyvästi esiin.

Tämä painopiste määrittää kirjan rakennetta. Pääluvut etenevät kronologian ja elokuvien lajityyppien mukaan, mutta lukujen sisältö etenee pääosin elokuvien sisältöjen, yksittäisten elokuvien ja tekijöiden mukaan. Laajin osa kirjasta käsittelee niin kutsutun veronalennuskauden (1933–1964)

tyypillisiä lajityyppejä: jälleerakennuskauden katsauksia ja poliittisia elokuvia, olympiaelokuvia, uutiskatsauksia, valistusfilmejä, kansatieteellistä elokuvaa, teollisuus- ja mainoselokuvia. Suomalaisen lyhytelokuvatuotannon perusta ja kasvun tae oli vuonna 1933 voimaan tullut lyhytelokuvien veronalennusjärjestelmä. Elokuvatatterien pääelokuvan pääsylimusta maksetusta leimaverosta sai viiden prosentin alennuksen, jos ennen pääelokuvaa esitettiin Suomessa valmistettu ”tiede-, opetus- tai taidefilmi” tai maan elinkeinoelämää kuvaava filmi. Lyhyet tiede- ja opetuselokuvat olivat verovapaista ja myöhemmin verovapaiksi tulivat vielä uutisfilmit. Elokuviin verotusta muutettiin ajoittain myös veronalennuskaudella, mutta pääperiaate, lyhytelokuvien tuottama alennus, takasi elokuvateattereiden kiinnostuksen lyhytelokuvien esittämiseen 1960-luvun puoliväliin asti.

Lainsäädännön määrittämät lajityypit kattoivat laajan kirjon erilaisia elokuvia. Tämän runsauden kuvaaminen kokonaisvaltaisesti ja yhtenäisesti ei ole helppo tehtävä. Koska kirjan tekijät ovat halunneet lajityyppien lisäksi tuoda esiin yksittäisiä elokuvia ja niiden tekijöitä, johtaa se usein näiden listaamiseen ja keskeisimpinä pidettyjen elokuvien sisältöjen kuvailuun sekä historiallisen kontekstin pikaiseen hahmottamiseen. Listamaisuudesta ja kuvailun runsaudesta huolimatta lajityyppien moninaisuuden kuvaaminen on kirjan tämän osion ehdoton ansio erityisesti historian-tutkimukselle. Se osoittaa, millaisen visuaalisen lähdeaineiston aarreaitta lyhyt- ja dokumenttielokuvat ovat 1900-luvun historian tutkijoille. Lisäksi kirjan parhaimmat osiot, kuten jälleerakennuskauden poliittisten elokuvien esittely sekä valistuselokuvia ja matkailuelokuvia käsittelevät luvut, muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden, joka sitoo elokuvat kiehtovas-

ti ajankohdan poliittisiin väentöihin tai moraaliseen ja ideologiseen eetokseen.

Kirjan näkökulma hieman muuttuu, kun käsittelyssä siirrytään 1960-luvun muutosten aikaan. Aiemmissa luvuissa elokuvien sisältöä tarkasteltiin ajankohdan yhteiskunnallista kontekstia vasten, sen sijaan kirjan loppuluvuissa painottuu elokuvakulttuurin näkökulma, eli elokuvalliset vaikutukset ja elokuvakulttuurin sisällä käyty keskustelu. Näkökulma jäntevöittää käsittelyä, ja loppuosio antaa hyvän kokonaiskuvan siitä, miten veronalennusjärjestelmän päättymisen, elokuvateollisuuden alasajo ja valtiontukijärjestelmien synty, televisio sekä elokuva- ja poliittinen radikalismi muuttivat lyhyt- ja dokumenttelokuvia. Osiossa myös keskeiset tekijät ja heidän päätyönsä kutoutuvat johdonmukaisesti tähän uudelleenmuotoutuvaan elokuva- ja televisiokulttuurin kontekstiin.

Tarkempi toimitustyö olisi hyödyttänyt kirjaa. Nyt tekstiin on jäänyt muutamia lyöntivirheitä, ja ajallista hahmotusta olisi helpottanut, jos elokuvan nimen yhteydessä olisi säännönmukaisesti ilmoitettu myös tuotanto- tai ensi-ilta-vuosi, kuten yleensä on tapana. Kirjoittajien persoonallisen metaforista ilmaistuihin olisi voinut hiukan hillitä. Tyyli saattaa heijastaa aikalaiselokuvien retorista ilmettä tai kirjoittajien lempeän ironista asennetta joihinkin elokuvaan, mutta se tekee tekstistä raskaslukuista ja paikka paikoin jopa epäselvää. Samoin editointi olisi voinut auttaa tiivistämään tekstiä, jossa on nyt ikävän paljon toistoa ja jonkin verran rönsyilyä. Karsimisen varaa olisi ollut esimerkiksi neuvostoliittolaisen dokumenttelokuvan esittelystä tai hyppäyksestä fiktiivisiin iskelmäelokuviin. Rakennelajo, joka perustuu sekä kronologiaan, laji-tyyppeihin että tekijöihin, on väistämättä hankala hallita, mutta ylimääräinen toimituskierros olisi

voinut jäntevöittää tekstiä, ja samalla se olisi tehnyt kirjasta helpommin käytettävän lähde-teen. Silti, jo tällaisenaan, kirja on yleiskatsauksena antoisa lähtökoh- ta lyhytelokuvien historian yksityis-kohtaisemmilta analyyseille ja jat- kotutkimuksille.

YTT ANNELI LEHTISALO
TAMPEREEN YLIOPISTO

Italian väkivallan vuodet

Anton Monti: Punaiset prikaatit. Italian väkivallan vuodet 1970–1988. Into Kustannus 2015. 184 s. ISBN 978-952-264-450-3.

Vasemmistoterrorismi länsimaissa 1970–80-luvuilla ei ole kuulunut suomalaisen tietokirjallisuuden suosikkiaiheisiin. Siinä missä viimeisen kymmenen vuoden aikana on monissa Euroopan maissa eletty joskus nostalgiankin sävyjä saanutta uuden kiinnostuksen aikaa Saksan punaisen armeijakunnan kaltaisiin ryhmiin, Suomessa ei ole ollut nähtävillä merkkejä vastaavasta. Ainoa mieleen tuleva aihepiiriä käsittelevä kirja on Katriina Lehdon väitöskirjatutkimukseen perustuva *Ulrike Meinhof: Lähempänä totuutta ei todellisuutta*, joka julkaistiin vuonna 2007. Tähän mielenkiinnon vähäisyyteen on ainakin yksi ilmeinen syy: Suomessa 1960-luvun protestiliikkeen jälkimainingit olivat huomattavan rauhallisia, ja siksi aikakauden poliittinen väkivalta ei ole ollut osa kansallista historiaa.

Anton Montilla on herkulliset lähtökohdat kirjansa kirjoittamiseen. Kuten hän kirjan alussa kertoo, hänen ja Italiassa 1970- ja

1980-luvulla toimineen Punaisten prikaatien tiet ovat kohdanneet useaan otteeseen. Kirjasta kuvastuukin kirjoittajan vahva mielenkiinto ja perehtyneisyys liikkeen toimintaan. Ryhmien toimintamallia ja jäseniä tunteneet henkilöt ovat kirjoittaneet useita paljon huomiota saaneita kirjoja. Tunnetuin näistä lienee Stefan Austin 1980-luvun puolivälissä julkaistu järkäle *Der Baader-Meinhof Komplex*, joka on toiminut vuonna 2008 julkaistun elokuvankin pohjana.

Monti maalaa kirjassaan yksityiskohtaista kuvaa Punaisten prikaatien historiasta. Ryhmä oli yksi monista noina vuosikymmeninä toimineista militanteista ryhmistä Italiassa. Monet muista ryhmistä tulevat nekin esille kirjan sivuilla. Italian niin sanottujen lyijyn vuosien poliittisen väkivallan mittakaava voi olla monelle suomalaiselle lukijalle yllätys. Vuosien 1969–1982 aikana on arvioitu tapahtuneen noin 9 000 terrori-iskua. Väkivallasta eivät olleet vastuussa vain ääri-vasemmistolaiset ryhmät, vaan maassa toimi myös useita äärioikeistolaisia terroritekoja tehneitä ryhmittymiä.

Punaiset prikaatit on ääri-vasemmistolaisista järjestöistä tunnetuin, mikä johtunee siitä, että se oli paitasi pitkäikäisimpiä ryhmittymiä myös vastuussa useista erityisen paljon huomiota saaneista skuisista. Näistä ylivoimaisesti dramaattisin on entisen pääministerin Aldo Moron sieppaus vuonna 1978, jonka käsittelyyn on kirjassa varattu yksi kokonainen luku.

Kirjasta hahmottuu hyvin myös Punaisten prikaatien toiminnan mittasuhteet. Siinä missä eurooppalaiset ääri-vasemmistolaiset ”kaupunkisissiryhmät” olivat varsin vaatimattoman kokoisia verrattuna esimerkiksi Latinalaisen Amerikan sissiliikkeisiin, Punaisten prikaatien toiminnan mittakaava oli kuitenkin aivan toista luokkaa kuin esimerkiksi Saksan punaisen armeijakunnan. Oikeudessa on tuo-

mittu yhteensä 900 ihmistä osallistumisesta Punaisten prikaatien toimintaan. Näiden lisäksi tulevat vielä ne, joita ei ole koskaan tuomittu heidän osallisuudestaan. Lisäksi oli arviolta useita tuhansia niin kutsuttuja irregulaareja eli henkilöitä, jotka tukivat järjestöä mutta eivät olleet sen jäseniä.

Montin kirja on sivumäärältään varsin lyhyt, mutta hän onnistuu silti käymään läpi Punaisten prikaatien toimintaa hyvin seikkaperäisesti. Kerronnan kautta lukijalle hahmottuu aseellisen taistelun todellisuutta päivittäisellä tasolla. Synkstä aiheestaan huolimatta kirjassa on hersyviä yksityiskohtia ja ajoittain seikkailukertomuksen makua. Esimerkiksi Moron kaappausta ja ryhmän purjehdusmatkaa aseiden hakuun Lähi-itään avataan tarkasti, samoin jäsenten välisiä konflikteja. Selviääpä sivuilta jotain keskeisten henkilöiden keittiöbravoureistakin ja tavoista viihdyttää itseään tylsien junamatkojen aikana. Sivulla seikkailee myös Italian äärivasemmiston omalaatuinen voimahahmo Giangiacomo Feltrinelli. Erityisesti Punaisten prikaatien aseistus näyttää lukeutuvan Montin mielenkiinnon kohteisiin, koska kirjassa käydään huomiota herättävän tarkasti läpi ryhmän käytössä ollutta aseistusta ja sen toimivuutta.

Vaikka Montin kerronta on yksityiskohtaista, lukija löytää silti itsensä toistuvasti toivomasta, että hän olisi kirjoittanut vielä enemmän. Punaisten prikaatien historiassa olisi ollut aineksia huomattavasti 173 sivua pidempäänkin kirjaan. Tämä toivomus juontuu pit-

kähti siitä, että kerronta on monin paikoin tuskastuttavan ekonomista ja suurin osa tilasta menee faktojen läpikäyntiin. Paljon vähemmälle huomiolle jää Punaisten prikaatien ajatusmaailman ja laajemmin historiallisen kontekstin avaaminen. Kirjan aiheena on toki Punaisten prikaatit, mutta sen alaotsikko ”Italian väkivallan vuodet 1970–1988” luo odotuksia vahvemmasta taustoituksesta.

Montilla olisi varmasti ollut rahkeita paljon syvällisemmän analyysin ja näkemyksen esittämiseen. Taustalla piilevästä, mutta kunnolla avaamatta jäävästä näkemyksellisyydestä löytyy häivähdyksiä pitkin kirjaa. Kirjan alussa hän luonnehtii Italian tapahtumia matalan intensiteetin sodaksi ja väittää, että aikakauden tapahtumia ymmärtääkseen ne on nähtävä sodan logiikan kautta. Hän myös viittaa siihen, miten samat yhteiskunnalliset muutokset tuhosivat lopulta sekä Punaisten prikaatit että sen viholliset. Loppupuolella kirjaa käsitellään lyhyesti myös ryhmän ideologisia juuria sekä ryhmästä esitettyjä salaliittoteorioita. Kaikkien näiden käsittely jää kuitenkin harmittavan niukaksi.

Montin kirja on suositeltavaa luettavaa Italian lyijyn vuosista kiinnostuneille. Kirjan käsittelytapa tekee kuitenkin osittain hankalaksi määrittellä, mille kohdeyleisölle se on ensisijassa kirjoitettu. Kyseessä ei ole varsinaisesti tutkimus, koska Monti ei ole laittanut tekstiinsä alaviitteitä tai muuten indikoinut, mihin hänen tietonsa niin yleisellä kuin yksityiskohtaisella tasolla perustuvat. Kirjan lopussa on kyllä

kirjallisuusluettelo, jossa on listattuna etupäässä italiankielistä kirjallisuutta. Kirjoittaessa on kuitenkin todennäköisesti hyödynnetty myös muuta materiaalia. Koska Monti ilmaisee tavanneensa Punaisten prikaateja lähellä olleita ihmisiä, se perustunee osaksi myös hänen omiin havaintoihinsa. Lähdeviitteiden puute tuskastuttaa tutkijaa, mutta toisaalta eipä kirjoittaja kirjaansa tutkimusraportiksi väittääkään.

Tyylilajiltaan Montin kirja on ennen kaikkea tietokirja, joka lienee ajateltu myös laajemman yleisön luettavaksi. Tässä kohtaa aiheen yksityiskohtainen, mutta samalla hyvin ekonominen esitystapa yhdessä niukan taustoituksen kanssa voi osoittautua haasteeksi. Italian lyijyn vuosia tunteva pysyy hyvin perässä, mutta miten mahtaa olla sellaisen lukijan laita, jolle 1960–1980-lukujen Italia on tähän asti ollut suuri tuntematon.

Myös terrorismin vastaisesta toiminnasta kiinnostunut löytää kirjasta kiinnostavia havaintoja. Vaikka poliittisen väkivallan intensiteetti oli Italiassa eurooppalaisittain huomattava, väkivaltaisuuksien päättymisestä on kiittäminen paljon muitakin seikkoja kuin valtion väkivaltaisia vastatoimia. Taustalla vaikuttivat merkittävästi valtion lupaus lyhyemmistä tuomioista vapaaehtoisesti antautuneille ja aseellisten ryhmien sisäiset jännitteet.

VTT, TUTKIMUSJOHTAJA LEENA MALKKI
HELSINGIN YLIOPISTO

Pohjoismaista yhteistyötä Århusissa

Paikallishistoriaan keskittyvä *Nordic Local History Symposium* pidettiin Tanskan Århusissa marraskuussa 2015. Symposiumi on noin kolmen vuoden välein järjestettävä seminaarityyppinen tapahtuma, jossa pohjoismaisia tutkimusyksiköjä edustavat tutkijat kokoontuvat. Tilaisuuden järjestivät Århusin yliopistoa ja paikallista kaupunginarkistoa edustaneet Søren Bitsch Christensen ja Mikkel Thelle. Seuraavan kerran, vuonna 2018, isäntävuoressa on Suomi.

Tällä kertaa teemana oli Pohjoismainen hyvinvointikaupunki 1900-luvulla, ja hyvinvointivaltion toteutumista tarkasteltiin kolmesta teemaattisesta näkökulmasta. Ensimmäinen käsitteli paikallispolitiikkaa ja -hallintoa, ja siinä keskityttiin poliittisiin eliitteihin, suosittuihin liikkeisiin sekä kaupunkien autonomiaan ja valtion politiikkaan. Esitelmiä oli yhteensä viisi. Mats Berglund Tukholman yliopistosta esitelmöi Tukholman kaupungin kulttuuripoliitikasta vuosina 1928–2015. Umeån yliopiston Rolf Hugoson puolestaan esitelmöi Ruotsin 1900-jälkipuoliskon suurten kuntaliitosten vaikutuksesta asukkaiden identiteettiin. Kööpenhaminan yliopiston Sille Radoor Larsen ja Sidsel Eriksen

esittelivät minkäläistä kehitystyötä Tanskan Holstebrossa ja Grindstedissä on tehty. Hyvinkään kaupunginmuseota edustanut Anu Lahtinen havainnollisti, miten toisen maailmansodan jälkeen Hyvinkäällä toteutettiin perheiden hyvinvointia ja sosiaalista vastuuta paikallisten yritysten ja kaupungin hallinnon välillä.

Toisessa teemassa käsiteltiin rakentamista ja jälleenrakentamista ja siinä oli kaksi toisiinsa läheisesti liittyntä esitystä. Århusin yliopiston Kristian Buhl Thomsen esitteli tuoretta väitöstutkimustaan Tanskan vanhojen kaupunkialueiden uudistamisesta vuosina 1954–1973. Kyseinen ilmiö tunnetaan Suomessa saneerauksena, ja siihen liittyen Mika Mäkelä Helsingin yliopistosta esitteli valmisteilla olevaa väitöstutkimustaan Helsingin Kalliosta. Esitelmien päähavainnoksi nousi, että molemmille maille juuri Ruotsin esikuva oli huomattava toisen maailmansodan jälkeisessä kaupunkisuunnittelussa.

Viimeisessä teemassa esiteltiin paikallishistorian tutkimuksen toteutusta ja arkistointia kolmen eri esityksen kautta. Toinen symposiumin järjestäneistä tutkijoista, Søren Bitsch Christensen esitteli erilaisia Århusin kaupunginarkiston materiaalin digitalisointiin liittyviä projektejaan ja niissä kohdattuja haasteita. Norjan työväenliikkeen arkistoa edustanut Frank Meyer puolestaan tarkasteli esitelmässään kaupungin erilaisia äänimaisia ja niiden merkitystä pai-

kallisväestölle. Chris Nyborg Norjan paikallishistorian instituutista kertoi johtamastaan mielenkiintoisesta projektista, jossa tavallisten ihmisten elämäntarinoita lisätään osaksi Wikipediaa. Tällä tavalla saadaan näkyväksi paikallishistoriaa uudella tavalla.

Symposiumi oli onnistunut ja inostava tilaisuus, jossa tutkijat viittelivät yhteistyötä ja saivat aiheisiinsa uusia näkökulmia. Mukavana lisänä tapahtumassa olivat myös tutkijoiden yhteisölliset Århusin laaturavintoloissa.

MIKA MÄKELÄ

Tukholmassa muistettiin historia-alan varhaista naistohtoria

Historia tieteenalana on edelleen yksi niistä harvoista humanistisista aloista, jonka opiskelijoissa naisia ja miehiä on suurin piirtein yhtä paljon. Ala oli kuitenkin pitkälle 1900-luvun jälkipuoliskolle asti miesvaltainen, mikä näkyi etenkin tohtorintutkinnon suorittaneiden sukupuolijakaumassa: valtaosa historia-alan tohtoreista oli niin Suomessa kuin muissakin länsimaissa miehiä 1960-luvulle saakka.

Yksi miesvallan varhaisista murtajista oli ruotsalainen Beth Hennings (1889–1971), joka väitteli tohtoriksi Tukholman yliopiston historian laitokselta vuonna 1935. Hennings oli tuolloin neljäs historiatieteiden puolella tohtoriksi väitellyt nainen Ruotsissa.

Opettajana työskennellyt Beth Hennings aloitti opinnot tohtorintutkimusta varten vuonna 1930. Tuolloin hän oli jo kirjoittanut suuren suosion saaneita teoksia Ruotsin 1700-luvun historiasta. Koska akateeminen ura ei ollut ollut ruotsalaisnaisille mahdollista ennen vuotta 1923, tohtoriopintojen aloittaminen sai jäädä keski-ikään.

Muodollisten esteiden murtuminen ei ollut kuitenkaan poistanut akateemisen maailman sukupuolittuneisuutta. Hennings kohtasi miesvaltaisia käytäntöjä jo tutkimusseminaareissa, joissa istumajärjestys oli hierarkkinen ja tarjoilu alkoholipitoista. Historiantutkimuksen aihepiirit keskittyivät Tukholmassa tuolloin keskiaikaan ja poliittiseen historiaan.

Henningsin väitöskirja käsittelee kuningas Kustaa III:n ajattelutapojaa ja poliittisia pyrkimyksiä. Aiheen käsittelytapa poikkesi kuitenkin ajan tutkimusihanteista. Vaikka aihe liittyi poliittiseen historiaan, Henningsin tarkastelutapa oli henkilöhistoriallinen ja tutkimus liikkui myös koulutus-, teatteri- ja kirjallisuushistorian aloilla. Ajan tieteellisestä kaanonista poikkeaminen näkyi väitöstilaisuudessa, jossa tutkimus sai opponenteilta runsaasti kritiikkiä.

Vuonna 1963 julkaistuissa muistelmissaan (*Resa genom sju decennier*) Hennings ohitti akateemisen maailman esteet lyhyillä maininnoilla. Sen sijaan hän keskittyi elämänsä muihin osa-alueisiin korostaen naisyhteisöjen merkitystä sekä muuta kirjallista tuotantoaan. Samanaikaisesti hän lavensi käsitystä siitä, kuka on oikea historioitsija.

Voidaankin ajatella, että Hennings tuotti sekä kirjallisella tuo-

Beth Hennings kyseenalaisti tutkimuksillaan normatiivisia käsityksiä siitä, kuka on historiantutkija. Lähde: Stockholms stadsmuseum. Kuvaaja Jan de Meyere. Kuva: JdM 959.

tannollaan että vanhemmalla iällä julkaisemissaan muistelmissa tieteellistä persoonaansa tavalla, joka poikkesi hänen aikansa ihanteista. Samanaikaisesti hänen uransa osoittaa sen, mihin normatiiviset käsitykset historioitsijasta ja historiantutkimuksesta 1920–1960-lukujen Ruotsissa asettuivat.

Marraskuun 12. päivä 2015 tuli kuluneeksi 80 vuotta siitä, kun Beth Henning väitteli ensimmäisenä naisena tohtoriksi Tukholman yliopiston historian laitokselta. Merkkipäivän kunniaksi Kvinnliga akademikers förening (KAF), Sveriges Kvinno- och genushistoriker (SKOGH) ja Tukholman yliopiston historian laitos järjestivät miniseminaarin, jossa kuultiin professori Kirsti Niskasénin puheenvuoro Henningsin tieteellisestä persoonasta, filosofian tohtori Hanna Markusson Winkvistin puheenvuoro Henningsin ja Gina Lefflerin yhteisestä elämästä sekä filosofian tohtori Helena Bergmanin alustus Henningsistä osana naispuolisten historia-alan tohtoreiden jatkumoa Tukholman yliopistossa.

HEIDI KURVINEN

HAikin Elektra-aineisto mukana korpus-hankkeessa

Historiallisen Aikakauskirjan vuosikertojen 2000–2013 virkkeitä ja kappaleita sisältävä korpus on helmikuusta 2016 alkaen ollut vapaasti käytettävissä Korp-konkordanssityökalun avulla (<https://korp.csc.fi>) osoitteessa <http://bit.ly/1Tcl0iO>. Korpus on muodostettu konvertoimalla lehden Elektrassa olevien vuosikertojen pdf-tiedostot Korpin omaan VRT-formaattiin (*verticalized text*).

Tällä hetkellä korpus sisältää sekoitettuja virkkeitä ja kappaleita. Kesään mennessä aineisto olisi tarkoitettu annotoida morfo-syntaktisesti, eli jokaiseen sanaan liitetään tieto sen perusmuodosta, sanaluokasta ja esimerkiksi sen sijamuodosta, sekä siitä, mikä lauseenjäsen se on (esim. subjekti tai objekti tai attribuutti) ja onko sana yksikössä vai monikossa. Myöhemmin myös vuosikertojen 2000–2013 kokonaisia artikkeleita on tarkoitus julkaisella CLARIN ACA NC -lisenssillä (<http://bit.ly/1TKbt5Z>) osoitteessa <https://korp.csc.fi/download/>.

Korpuksen on toteuttanut FIN-CLARIN-konsortio (<http://www.helsinki.fi/fin-clarin>), joka on suomalainen osa kielentutkimuksen ja muiden humanististen tieteiden yhteistä eurooppalaista CLARIN-tutkimusinfrastruktuuria. Konsortio auttaa humanististen tieteiden tutkijoita käyttämään, jalostamaan, säilyttämään ja jakamaan korpuksia.

Korpuksia ovat kielentutkijoille arvokkaita työkaluja. Niiden avulla aineistosta voidaan tehdä sähköisiä hakuja ja tutkia tekstien sisältämää kieltä. Tietoa Korpin hakumahdollisuuksista löytyy osoitteesta <http://bit.ly/24nAT0R>.

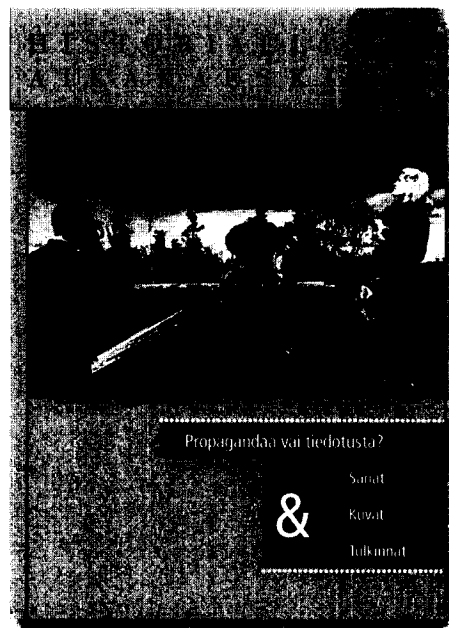
IMRE BARTIS

TILAA HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

Historiallinen Aikakauskirja on neljä kertaa vuodessa ilmestyvä tiedelehti, jossa käsitellään laajasti ja monipuolisesti ajankohtaisia kysymyksiä uusimman tutkimuksen valossa.

Vuonna 2016 erityisteemoina ovat sotapropaganda, esinehistoria ja historian opetus. Lisäksi lehdessä julkaistaan yksittäisiä artikkeleita, katsauksia, keskustelupuheenvuoroja ja kirja-arvioita.

Vuoden 2016 vuosikerta maksaa entiseen tapaan 45 euroa, ja sillä pääsee myös *Historian Ystävien Liiton* jäseneksi. Korkeakouluopiskelijoille vuosikerta maksaa vain 30 euroa. *Suomen Historiallisen Seuran* jäsenille hinta on 33 euroa (+ seuran jäsenmaksu).

- Liityn Historian Ystävien Liittoon (45 € = Historiallisen Aikakauskirjan tilausmaksu)
- Liityn Historian Ystävien Liittoon, olen korkeakouluopiskelija (30 € = Historiallisen Aikakauskirjan tilausmaksu)
- Tilaan lehden Suomen Historiallisen Seuran jäsenetuna (33 € ja seuran jäsenmaksu)

Nimi

Lähiosoite

Postitoimipaikka

Lipuke lähetetään kirjekuussa osoitteella:

Historiallinen Aikakauskirja/Julia Burman
Historian Ystävien Liitto
Kirkkokatu 6
00170 Helsinki

Tilauksen voi tehdä myös verkossa:
www.historiallinenaikakauskirja.fi

Lähetäjä maksaa normaalin kirjemaksun.

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

Tilaukset, osoitteenmuutokset ja muut muistutukset voi tehdä sähköpostitse os. shs@histseura.fi, puh. 09-228 69351 tai osoitteeseen Julia Burman, Suomen Historiallinen Seura, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki

Taloudenhoitaja: Historiallinen Aikakauskirja c/o Kansan Arkisto/Raimo Parikka, Vetehisenkuja 1, 00530 Helsinki, puh. 050-538 9476, sähköposti raimo.parikka@helsinki.fi

Toimitussivuteeri: Heidi Kurvinen, heidi.kurvinen@oulu.fi. Historiallisessa Aikakauskirjassa julkaistut kirjoitukset voidaan julkaista ilman erillistä sopimusta Historiallisen Aikakauskirjan kanssa vuoden viiveellä yliopistollisissa rinnakkaisjulkaisuarkistoissa samoin kuin niissä tieteellisissä julkaisutietokannoissa, joiden kanssa Historiallinen Aikakauskirja on tehnyt erillisen asiaa koskevan sopimuksen.

Käsikirjoitukset: Käsikirjoitukset pyydetään lähettämään sähköpostitse word- tai rtf-tiedostona päätoimittajalle osoitteeseen anu.lahtinen@utu.fi tai anu.z.lahtinen@helsinki.fi

Tilaaminen: Lehden voi tilata oheisella tilauskupongilla tai verkossa lehden kotisivuilla osoitteessa www.historiallinaikakauskirja.fi.

Tilaajat saavat maksutta käyttöönsä Historiallisen Aikakauskirjan digilehden, joka on luettavissa osoitteessa <http://www.historiallinaikakauskirja.fi/digilehti>.

Hinnat 2016: Historian Ystävien Liiton jäsenmaksu on 45 €, korkeakouluopiskelijoilta 30 €, yhteisöiltä 55 €.

Maksuihin sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Tilaushinta Suomen Historiallisen Seuran jäseniltä on 33 €.

Vuosikertatilaus kirjakaupassa yms. 55 €. Em. tilausmaksut peritään erikseen alkuvuodesta. Irtonumeron hinta 16 €.

Pankkiyhteys: Danske Bank, IBAN FI70 8000 1700 0750 48. Jäljellä olevia lehden vanhoja numeroita on helpoimmin saatavilla Tiedekirjan myymälästä Snellmaninkatu 13, 00170 Helsinki, www.tiedekirja.fi, avoinna ma–pe klo 10–16, puh. 09-635 177. Vanhoja lehden numeroita voi tilata myös muiden kirjakauppojen välityksellä. Vanhojen numeroiden hinnat kappaleelta: vuoteen 2000 4 € kpl, vuodet 2001–2010 8 € ja vuodet 2011–2013 14 €.

Painatus: Vammalan Kirjapaino Oy. Harjukatu 8, 38200 Sastamala.

Historian Ystävien Liitto

Puheenjohtaja: Päätoimittaja *Janne Virkkunen*
Sihteeri ja rahastonhoitaja: *Julia Burman*, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 09-228 69351, toimisto@historianyst.fi, www.historianyst.fi, varmimmin tavoitettavissa ke 16–17 lukukausten aikana.
Pankkiyhteys: Nordea IBAN FI51 1572 3000 3631 19.

Liiton keskeinen tehtävä on tukea Historiallisen Aikakauskirjan julkaisemista. Liitto edistää muutoinkin historian harrastusta ja tutkimista mm. järjestämällä tilaisuuksia ja kursseja sekä tutustumismatkoja. Liitto on myös palkinnut ansiokkaita historiateoksia sekä ylioppilaskirjoitusten reaalikokeen vastaajia.

Jäsenmaksu on 45 €, opiskelijoilta 30 € vuodessa. Maksuun sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Jäseneksi ilmoittaudutaan sähköpostitse, puhelimitse tai postittamalla viereisen sivun palvelulipuke. Yhteystiedot ovat yllä.

Liiton julkaisusarjoja ovat Historian Aitta ja Historiallinen Kirjasto, joissa kummassakin on ilmestynyt parikymmentä teosta vuodesta 1929 alkaen. Liiton julkaisuja myy Tiedekirja, osoite ja puh. nro yllä.

Suomen Historiallinen Seura

Puheenjohtaja: professori *Tiina Kimmunen*
Varapuheenjohtaja: dosentti *Marja Jalava*
Toiminnanjohtaja: *Julia Burman*, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 09-228 69351, shs@histseura.fi, www.histseura.fi, varmimmin tavoitettavissa ke 16–17 lukukausten aikana.

Seuran vuosijäsenet (jäsenmaksu 25, opiskelijat 23 €) voivat jäsenalennuseduin, jotka koskevat myös Historian Ystävien Liiton, Historiallisen Yhdistyksen, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Suomen Sotahistoriallisen Seuran, Suomen Sukututkimusseuran, Svenska Litteratursällskapetin, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen, Työväenhistorian ja perinteen tutkimuksen seuran ja Taidehistorian Seuran jäseniä, ostaa Seuran kaikkia julkaisuja Tiedekirjasta, Snellmaninkatu 13, 00170 Helsinki, ma–pe 10.00–16.30, p. 09/635 177, tiedekirja@tsv.fi. Muuten Seuran julkaisuja välittävät Akateeminen kirjakauppa, Suomalainen Kirjakauppa, Yliopistokirjakauppa ja Kirjavälitys. Seuran jäsenet voivat liittyä kaikki historiaa kiinnostuneet.

